

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE EYLEMLERİN
SINIFLANDIRILMASINDA ROL OYNAYAN ETKENLER
-AYŞE KULİN'İN “KANADI KIRIK KUŞLAR” ROMANI
ÖRNEĞİYLE-**

(DOKTORA TEZİ)

Banu DÜNDAR

BURSA – 2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE EYLEMLERİN
SINIFLANDIRILMASINDA ROL OYNAYAN ETKENLER
-AYŞE KULİN'İN “KANADI KIRIK KUŞLAR” ROMANI
ÖRNEĞİYLE-**

(DOKTORA TEZİ)

Banu DÜNDAR

Danışman

Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

BURSA – 2022

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum **Türkiye Türkçesinde Eylemlerin Sınıflandırılmasında Rol Oynayan Etkenler -Ayşe Kulin'in "Kanadı Kırık Kuşlar" Romanı Örneğiyle-** adlı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

25 /07/2022

Adı Soyadı : Banu DÜNDAR
Öğrenci No : 711441005
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Türk Dili
Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Banu DÜNDAR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Türk Dili
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Mezuniyet Tarihi : / / 2022
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE EYLEMLERİN SINIFLANDIRILMASINDA ROL OYNAYAN ETKENLER

-AYŞE KULİN'İN “KANADI KIRIK KUŞLAR” ROMANI ÖRNEĞİYLE-

Bu çalışmada Türkiye Türkçesindeki eylemlerin sınıflandırılmasında rol oynayan etkenler belirlenmeye çalışılmıştır. Eylemlerin sözlüksel yönü çok anlamlılık taşımaktadır. Bu bakımdan eylemlerin bağımsız cümleler üzerinden incelenmesi yerine her türlü anlamını ve kullanım durumlarını ortaya koyacak metne ihtiyaç duyulmuş, çalışmanın dilsel veri tabanını oluşturabilmek için de Ayşe Kulin'in “Kanadı Kırık Kuşlar” adlı romanı tercih edilmiştir. Bu metinden hareketle bitmiş eylemler incelenmiştir.

Eylemlerin anlamı yerli çalışmaların dışında Batı'da ve Türk dünyasında tematik bir sınıflandırmaya dayandırılarak dilbilimsel yöntemlerle incelendiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, Türk dünyasında yapılan çalışmalardan derlenerek yeni bir tematik sınıflandırma belirlenmiştir. Belirlenen bu sınıflandırmaya göre bitmiş eylemlerin bağlama göre anlam rolleri, gerçekleşme tarzı, gerçekleşme konumu (mental eylemler için), çatı eki ve türetme eki almış hali, kılınışı göz ardı edilmeden özne ve nesne ilişkisinden kaynaklı eylem sınıflamasındaki değişkenliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: eylem, eylemin göstereni, dilbilim kuramları, anlambilim, bitmiş eylem, bağlama göre eylem sınıfları.

ABSTRACT

Name and Surname : Banu DÜNDAR
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : Turkish Language
Degree Awarded : PhD
Degree Date : / / 2022
Supervisor : Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

FACTORS THAT PLAY A ROLE THE CLASSIFICATION OF VERBS IN TURKISH LANGUAGE

WITH THE EXAMPLE OF AYŞE KULIN'S "KANADI KIRIK KUŞLAR" NOVEL

In this study, it has been tried to determine the factors that play a role in the classification of verbs in Turkey Turkish. The lexical aspect of the actions has variety of meanings. In this respect, instead of examining the actions over independent sentences, a text was needed to reveal all kinds of meanings and usage situations, and Ayşe Kulin's novel "Kanadı Kırık Kuşlar" was preferred to create the database of the study. Based on this text, the finished actions were analysed.

It is understood that the meaning of the actions is examined by linguistic methods based on a thematic classification in the West and the Turkish World, apart from domestic studies. In this study, a new thematic classification was determined by compiling from the studies conducted in the Turkish World. According to this classification, it has been tried to determine the variability in the classification of the verbs originating from the subject-object relationship, without ignoring the meaning roles, realization style, realization position (for mental actions), the voice suffix and derivational affix, and the meaning of the finished actions by context.

Keywords: action, signifier of action, linguistic theories, semantics, finished verb, action classes by context.

ÖN SÖZ

Eylem genel olarak kılış, oluş, durum bildiren, kişi, kip ve zaman ekleri sayesinde kullanıma çıkan, sözlüksel bakımdan çok anlamlılık gösteren sözcükler olarak tanımlanmaktadır. Eylem sözdizimi içerisinde diğer dil unsurlarıyla bir araya gelerek farklı türden ilişkilerle yeni anlamlar kazanabilmekte ve anlam alanını genişletmektedir. Bununla birlikte Türkçedeki eylemlerin çoğunun çok anlamlılık göstermesi, dilin kullanıcılarının gelişmesi ve ihtiyaçlarının değişmesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Dilbilimin ortaya koyduğu kuramsal çalışmalar ışığında dilin unsurlarının yeniden incelenmesi ve işlevsel yönünün ortaya koyulması anlambirim, biçimbirim, sözlükbirim, istem, bağlam gibi yeni terimlerin kullanımını da birlikte getirmiştir. Eylemin anlamsal yönünün ise sadece kılış, oluş ya da durum bildirmekten ibaret olmadığını çıkış noktası ve gerçekleşme biçimi bakımından farklı anlamsal sınıflara tabî olabileceği, bağlamın gözardı edilmeden değerlendirilmesi gerekliliği de bu kuramsal çalışmalar sayesinde anlaşılmıştır. Bu çalışmada eylemlerin anlam alanlarını ortaya koyacak metinden derlenen örnek cümleler sayesinde bir eylemin değişen anlamına göre belirlenen sınıflandırma çalışmasında gösterdiği hareketlilik tespit edilmeye çalışılmıştır. Dilsel verinin elde edildiği metin bu çalışmanın incelenen eylem sayısı bakımından sınırlarını oluşturmaktadır. Nicelik olarak bu çalışmada yer alan eylemlerin çok üstünde olan Türkçedeki eylemlerin tümü incelendiğinde farklı eylem sınıfları ortaya çıkacaktır. Bu çalışma bu alandaki çalışmalara küçük bir katkı, yapılan sınıflandırma çalışması da öneri niteliğindedir.

Bu çalışmanın konusunu öneren, gerçekleşmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan, yazdıklarımı bekletmeden inceleyen, sorularıma verdiği cevaplarla farkındalığımı arttıran, yazdığı onlarca makaleyle çalışmamın yönünü belirleyen, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bir teşekkürle hakkını ödeyemeyeceğim hocama, tezimin her aşamasını adım adım izlediği için aynı zamanda gösterdiği sabır ve anlayışından dolayı minnet duygum çok derin. Bundan sonraki akademik hayatım hep onun gibi düşünmeye çalışarak ve onun çalışmalarının ışığında devam edecektir.

Doktora ders döneminden itibaren öğrencisi olduğum, beni Türk dili alanında çalışmaya sevk eden, değerli bilgileriyle yetişmemde katkısı olan aynı zamanda tez izleme

komitemde yer alıp başlangıcından sonuna kadar çalışmamı takip eden kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e de ayrıca çok teşekkür ederim.

Yine tez izleme komitemde bulunması dolayısıyla çalışmamı yakından izleyen ve her aşamada yanımda olduğunu hissettiren Prof. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN'e çok teşekkür ederim.

Doktora ders döneminde öğrencisi olduğum yetişmemde katkısı olan hocam Sayın Doç. Dr. Sadettin EĞRİ'ye de ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Tez savunma jürisinde yer alan çalışmalarını takip ettiğim Sayın Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ ve Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ hocalarıma da ayrıca teşekkür etmek isterim.

Son olarak doktora yapmam konusunda beni yüreklendiren, sürecin bir kısmına şahit olup tamamlandığını göremeden aramızdan ayrılan babam Hüseyin DÜNDAR'ı anmadan geçmek istemem. Çekirdek aile üyeleri sevgili annem İnci DÜNDAR'a ve kardeşim Serhat DÜNDAR'a da bu süreçte destek oldukları ve bana katlandıkları için yürekten teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
YEMİN METNİ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. Tezin Konusu.....	1
2. Tezin Amacı.....	2
3. Tezde Kullanılan Yöntem.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

EYLEM, EYLEMİN ANLAM ALANI, EYLEMİN SINIFLANDIRMASINDAKİ YÖNTEMLER ve BU KONUDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

1. Eylem.....	5
2. Eylemlerin Anlam Alanı ve Anlam Katmanı.....	7
3. Eylemlerin Sınıflandırılması Konusunda Yöntemler.....	11
4. Eylem Konusunda Yabancı Kaynaklarda Yapılmış Sınıflandırma Çalışmaları.....	13
5. Eylem Konusunda Diğer Türk Lehçelerinde Yapılmış Sınıflandırma Çalışmaları.....	34
6. Eylem Konusunda Türkiye Türkçesinde Yapılmış Sınıflandırma Çalışmaları.....	47
7. Sınıflandırma Çalışmalarının Değerlendirilmesi.....	53
8. Belirlenen Eylem Sınıflandırması	59

İKİNCİ BÖLÜM

KANADI KIRIK KUŞLAR METNİNDEN HARETLE EYLEM SINIFLARININ TESPİTİ VE İNCELENMESİ

1. HAREKET EYLEMLERİ.....	61
1.1. Kılış Eylemleri.....	62
1.1.1. Edişli Kılış Eylemleri.....	65
1.1.1.1. Aramak.....	65

1.1.1.2. Dövmek.....	66
1.1.1.3. Toplamak.....	67
1.1.1.4. Vurmak.....	68
1.1.2. Etmeli Kılış Eylemleri.....	69
1.1.2.1. Açmak.....	69
1.1.2.2. Asmak.....	71
1.1.2.3. Atmak.....	72
1.1.2.4. Avlamak.....	75
1.1.2.5. Bağlamak.....	75
1.1.2.6. Çalmak.....	77
1.1.2.7. Giymek.....	77
1.1.2.8. Harcamak.....	78
1.1.2.9. Sürmek.....	79
1.1.2.10. Yemek.....	80
1.1.3. Uğraşmalı Kılış Eylemleri.....	82
1.1.3.1. Açmak.....	82
1.1.3.2. Bürümek.....	83
1.1.3.3. Silmek.....	84
1.1.3.4. Sürümek.....	84
1.1.3.5. Süslemek.....	85
1.1.3.6. Yaslamak.....	85
1.1.3.7. Yıkamak.....	86
1.1.3.8. Yırtmak.....	86
1.1.4. Yapmalı Kılış Eylemleri.....	87
1.1.4.1. Yazmak.....	87
1.1.4.2. Kesmek.....	88
1.1.4.3. Kucaklamak.....	89
1.1.4.4. Ödemek.....	90
1.1.4.5. Sıkmak.....	91
1.1.4.6. Takmak.....	92
1.2. Fiziksel Hareket Eylemleri.....	93
1.2.1. Gelmek.....	95
1.2.2. Geçmek.....	96
1.2.3. Gezmek.....	98
1.2.4. Gitmek.....	100
1.2.5. Oynamak.....	100
1.3. İş Eylemleri.....	101
1.3.1. Kazanmak.....	102
1.3.2. Bağışlamak.....	102
1.3.3. Başarmak.....	103
1.3.4. Değerlendirmek.....	104
1.3.5. Elde etmek.....	104
1.3.6. Hazırlamak.....	105
1.3.7. Karşılama.....	105
1.3.8. Kurtarmak.....	106

1.3.9. Sağlamak.....	107
1.3.10. Önlemek.....	107
1.3.11. Yenmek.....	108
1.3.12. Yönlendirmek.....	108
1.4. İletişim Eylemleri.....	109
1.4.1. Söylemek.....	112
1.4.2. Anlatmak.....	113
1.4.3. Bağırarak.....	113
1.4.4. Çağırarak.....	114
1.4.5. Konuşmak.....	115
1.4.6. Sormak.....	115
1.4.7. İtiraf etmek.....	116
1.5. Davranış (Tavır) Eylemleri.....	117
1.5.1. Kaçmak.....	118
1.5.2. Görüşmek.....	120
1.5.3. Kavga etmek.....	120
1.6. Tekrar Bildiren Eylemler.....	121
1.6.1. Sallamak.....	122
1.6.2. Araştırmak.....	124
1.6.3. Atıştırmak.....	124
1.6.4. Çekiştirmek.....	124
1.6.5. Damlamak.....	124
1.6.6. Duralamak.....	125
1.6.7. Ovuşturmak.....	125
1.6.8. Sarsılmak.....	126
1.6.9. Sepelemek.....	126
1.6.10. Sokuşturmak.....	126
1.6.11. Soruşturmak.....	127
1.6.12. Tıkıştırmak.....	127
1.7. Yön Bildiren Hareket Eylemleri.....	127
1.7.1. Çıkmak.....	129
1.7.2. Düşmek.....	130
1.7.3. Girmek.....	132
1.7.4. İnme.....	134
1.7.5. Koşmak.....	134
1.7.6. Yükselmek.....	135
1.8. Tanımlama Eylemleri.....	136
2. DURUM EYLEMLERİ.....	146
2.1. Fiziksel Durum Bildiren Eylemler.....	149
2.1.1. Yatmak.....	149
2.1.2. Beklemek.....	150
2.1.3. Benzemek.....	152
2.1.4. Bulmak.....	152
2.1.5. Dikilmek.....	154
2.1.6. Durmak.....	155

2.1.7. Görünmek.....	156
2.1.8. Kalmak.....	157
2.1.9. Kalkmak/Kaldırmak.....	158
2.1.10. Oturmak.....	159
2.1.11. Sinmek.....	161
2.1.12. Susmak.....	161
2.1.13. Uyumak/Uyanmak.....	162
2.1.14. Uzanmak.....	164
2.1.15. Yakmak.....	165
2.2. Tutum Bildiren Durum Eylemleri.....	167
2.2.1. İlgilenmek.....	167
2.2.2. Davet etmek.....	168
2.2.3. Davranmak.....	168
2.2.4. Kaçınmak.....	169
2.2.5. Küsmek.....	169
3. OLUŞ EYLEMLERİ.....	172
3.1. Varoluş Eylemleri.....	173
3.1.2. Yaşamak.....	175
3.1.3. Ölmek.....	176
3.1.4. Yumurtlamak.....	178
3.1.5. Üremek/Üretmek.....	178
3.2. Olma Eylemleri.....	179
3.2.1. Bayılmak.....	180
3.2.2. Acıkmak.....	180
3.2.3. Ağrımak.....	181
3.2.4. Artmak.....	181
3.2.5. Buruşmak.....	182
3.2.6. Dolmak.....	182
3.2.7. Doymak.....	183
3.2.8. Kızarmak.....	183
3.2.9. Seğirmek.....	184
3.2.10. Sızlamak.....	184
3.2.11. Terlemek.....	185
3.2.12. Titremek.....	185
3.2.13. ÜşümeK.....	186
3.2.14. Yapışmak.....	186
3.3. Değişim-dönüşüm Eylemleri.....	187
3.3.1. BüyümeK.....	188
3.3.2. Bunamak.....	189
3.3.3. Yaşlanmak.....	189
3.4. Doğa Eylemleri.....	190
3.4.1. Yağmak.....	191
3.4.2. Akmak.....	191
3.4.3. Çökmek.....	193
3.4.4. Esmek.....	193

3.4.5. Karışmak.....	194
3.4.6. Sızmak.....	195
3.4.7. Soğumak.....	195
3.4.8. Sönmek.....	196
3.4.9. Şafak sökmek.....	196
3.4.10. Taşmak.....	197
4. MENTAL EYLEMLER.....	201
4.1. Bilış Eylemleri.....	208
4.1.1. Düşünmek.....	209
4.1.2. Hak vermek.....	210
4.1.3. Konuşmak.....	210
4.1.4. Kaçırnak.....	210
4.1.5. Anlamak.....	211
4.1.6. Hatırlamak.....	213
4.1.7. Hesaplamak.....	214
4.1.8. Halletmek.....	214
4.1.9. Seçmek.....	214
4.1.10. Tahmin etmek.....	215
4.1.11. Unutmak.....	215
4.1.12. Kabul etmek.....	217
4.1.13. Bellemek.....	218
4.1.14. Merak etmek.....	218
4.1.15. Öğrenmek.....	219
4.1.16. Öğretmek.....	219
4.1.17. İnanmak.....	220
4.1.18. Yanılmak.....	221
4.2. Psikolojik Durum Eylemleri (Duygu Eylemleri).....	222
4.2.1. Sevmek.....	224
4.2.2. Ağlamak.....	225
4.2.3. Adamak.....	225
4.2.4. Eğlenmek.....	226
4.2.5. Gülmek.....	227
4.2.6. Gülümsemek.....	228
4.2.7. Heyecanlanmak.....	229
4.2.8. Hoşlanmak.....	229
4.2.9. Ummak.....	230
4.2.10. Utanmak.....	230
4.2.11. Korkmak.....	231
4.2.12. Üzmek.....	231
4.2.13. Kıskanmak.....	232
4.2.14. Şaşmak.....	232
4.2.15. Sinirlenmek.....	233
4.2.16. Yatışmak.....	233
4.2.17. Yeşermek.....	233
4.3. Algı Eylemleri.....	234

4.3.1. Duymak.....	236
4.3.2. Bakmak.....	237
4.3.3. Kokmak.....	238
4.3.4. Koklamak.....	239
4.3.5. Hissetmek.....	239
4.3.6. Dokunmak.....	240
4.3.7. Görmek.....	240
4.3.8. Tatmak.....	241
5. YANSITMA EYLEMLERİ.....	245
5.1. Fısıldamak.....	246
5.2. Böğürmek.....	247
5.3. (Kafası) Çatlamak.....	247
5.4. Çıt çıkmamak.....	248
5.5. Dank etmek.....	248
5.6. Fırlamak.....	249
5.7. Fıskırmak.....	249
5.8. Guruldamak.....	250
5.9. Hıçkırmak.....	250
5.10. Horlamak.....	250
5.11. (Yüreği) hop etmek.....	251
5.12. Mırıldanmak.....	251
5.13. Patlamak.....	252
5.14. Tükürmek.....	253
5.15. Üfleme.....	253
SONUÇ.....	257
KAYNAKLAR.....	262
EKLER.....	269
ÖZGEÇMİŞ.....	270

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Levin'in Sınıflandırmasındaki Değişim Kalıpları.....	22
Tablo 2: Levin'in Eylem Sınıflandırması	28
Tablo 3: Anna Korhonen ve Ted Briscoe'nun Sözlüksel Anlam Sınıflandırması.....	30
Tablo 4: Van Valin'in RRG Teorisine Göre Eylemin Anlamsal Görevleri.....	33
Tablo 5: Aramak.....	65
Tablo 6: Açmak.....	69
Tablo 7: Açmak.....	82
Tablo 8: Yazmak.....	87
Tablo 9: Gelmek.....	95
Tablo 10: Kazanmak.....	102
Tablo 11: Söylemek.....	112
Tablo 12: Kaçmak.....	118
Tablo 13: Sallamak.....	122
Tablo 14: Çıkmak.....	129
Tablo 15: Hareket Eylemlerinin Bağlama Göre Sınıflandırması.....	145
Tablo 16: Yatmak.....	149
Tablo 17: İlgilenmek.....	167
Tablo 18: Durum Eylemlerinin Bağlama Göre Eylem Sınıflandırması.....	171
Tablo 19: Doğmak.....	174
Tablo 20: Bayılmak.....	180
Tablo 21: Büyüme.....	188
Tablo 22: Yağmak.....	191
Tablo 23: Oluş Eylemlerinin Bağlama Göre Sınıflandırması.....	200
Tablo 24: Gudnov'un Mental Eylem Sınıflandırması.....	204
Tablo 25: Mental Eylemlerin Psikolojik Bir İşleve ve Zaman Şemasına Göre Sınıflandırması.....	205
Tablo 26: Düşünmek.....	209
Tablo 27: Sevmek.....	224
Tablo 28: Duymak.....	236
Tablo 29: Mental Eylemlerin Bağlama Göre Sınıflandırması.....	244
Tablo 30: Fısıldamak.....	246
Tablo 31: Yansıtma Eylemlerinin Bağlama Göre Sınıflandırması.....	256

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
bk.	Bakınız
bs.	baskı, basım
C.	Cilt
GTS	Güncel Türkçe Sözlük
No	Numara
KKK	Kanadı Kırık Kuşlar
s.	Sayfa
S.	Sayı
ss.	sayfadan sayfaya
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

1. Tezin Konusu

Tezin konusu Türkiye Türkçesindeki eylemlerin kılış, oluş ve durum bildirmeleri bakımından incelenmesidir. Eylemlerin sözlüksel yönüne bakıldığında çok anlamlılık taşıdıkları görülmektedir. Bu bakımdan eylemlerin bağımsız cümleler üzerinden incelenmesi yerine her türlü anlamını ve kullanım durumlarını ortaya koyacak metne ihtiyaç duyulmuştur. Dilsel veri, bilim dalının gereksinimine bağlı olarak gözlem, deney, anket, tarama, derleme vb. yöntemlerle oluşturulabilmektedir. Ancak eylemlerin dolaylı yolla verilen anlamlarına bağlamdan ulaşma; çıkarım, sezdirim cümlelerinden destek alma hedeflendiğinden metin odaklı çalışma yoluna gidilmiş ve dilsel verinin, uygun görülen metinden toplanması kararlaştırılmıştır. Bu aşamada metin olarak, dil ve üslup bakımından uygun bulunan ayrıca başka bir çalışmada kullanılmayan Ayşe Kulin'in "Kanadı Kırık Kuşlar" adlı romanı tercih edilmiştir. Bu metinden hareketle bitmiş yani çekimli eylemler incelenerek, eylemsiler çalışma dışında bırakılmıştır. Çalışmanın kuramsal altyapısı için eylemlerin sınıflandırılması konulu yerli ve yabancı kaynakların titizlikle incelenerek karşılaştırılması yapılmıştır. Yabancı kaynaklardan yapılan tercümelemler de sınıflandırma yapma aşamasında büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın seyrini belirleyen bir sınıflandırmaya karar verildikten sonra metin dijital ortama aktarılmıştır. Bitmiş eylemlerin bulunduğu cümleler tespit edilerek eylemlerin hangi kategoriye ait oldukları belirlenmiştir. Metinden elde edilen her bitmiş eylem bağlamsal olarak ele alınmıştır. Tezin kuramsal temelini oluşturacak "eylemlerin sınıflandırılması" konusunda yapılan araştırmalar neticesinde eylemlerin öncelikle yapı bakımından sınıflandırıldıkları görülmüştür. Bu sınıflandırmaya göre basit, türemiş ve birleşik olmak üzere eylemler üç gruba ayrılmaktadır. Basit ve türemiş eylemler konusunda dilcilerin hemfikir olduğu görülürken birleşik eylem söz konusu olduğunda farklı görüşler sunulmuştur. Eylemlerin tek sınıflandırma yönteminin yapı olmadığı da görülmektedir. Eylemler, bünyelerinde taşıdıkları kimi özelliklere bağlı olarak semantik, leksik sınıflandırmalara tabi olabileceği gibi, kılış, çatı, içerik ve anlam yönlerinden de sınıflandırılabilir. Ancak dil bilgisinin yapı anlayışı, bu çalışmanın konusu olmayacağı gibi eylemler, kılış, kiplik, görünüş, çatı bakımından

da ele alınmayacaktır. Bu tez çalışmasında anlam (tematik) ve çatı bakımından yapılan sınıflandırmalar dikkate alınacak, gerek duyulduğunda çatı konusuna girilecektir. Bir başka deyişle çatı, doğrudan bu çalışmanın konusu olmayacaktır.

Bazı çalışmalarda eylemlerin anlam bakımından kılış, oluş, durum olmak üzere üç grupta toplandığı görülse de bu sınıflandırma, ortaöğretim düzeyindeki kitaplarda mevcut olan ve derslerde de anlatılan yüzeysel bir sınıflandırma biçimidir. Dilbilim yöntemleriyle yapılan akademik çalışmalar, anlamsal bakımdan daha geniş bir sınıflandırmanın mümkün olabileceğini göstermektedir. Ancak Türkiye’de yapılan çalışmaların niceliği az olmakla birlikte akademisyenler arasında da tartışmalıdır, henüz ortak görüş belirlenmemiştir.

2. Tezin Amacı

Dilin bir dizge olarak kabul edilmesi Amerikalı dilbilimci Noam Chomsky’nin yapısal dilbilime bağlı olarak geliştirdiği dönüşüm kuramıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Dizim bilgisini öne çıkararak kuramın çalışma alanı sözcüklerin nasıl sıralandıkları, nasıl bir ilişki içinde oldukları ve kurulması muhtemel cümle türleridir. Kısacası sözcükler bağlantı kurdukları diğer sözcükler sayesinde anlam kazanmakta ve hangi görevi üstlendikleri de ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel dil bilgisi çalışmalarında ve öğretiminde dil birimlerinin bütün içinde değerlendirilmediği, bağlamdan uzak açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu sebeple sözcük türleri konusu hala Türkiye Türkçesinde tartışılan konulardan biridir. Eylemlerin anlamsal açıdan farklı kuramsal yaklaşımlarla incelenmesi de çok yenidir. Eylemlerin adlarla birlikte biçimsel ve anlamsal bağlantı kurmasıyla dizge adı verilen sistem çalışabilir. Eylemler tek başlarına cümle kurabilirler ancak bu iletişim için yeterli değildir. Bu çalışmada eylemlerin sistem içerisinde kullanıma çıkmış biçimlerinin gösterilen ve gösteren ilişkisine bağlı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Eylemin bağlam üzerinden anlamsal rolleri tespit edilerek kılış, oluş ve durum kategorilerinin dışında farklı anlamsal kategorilere sahip olabileceği belirlenen yeni bir sınıflandırma dahilinde incelenerek gösterilmek istenmiştir.

3. Tezde Kullanılan Yöntem

Eylemin anlam alanını belirlemek üzerine başka dillerde yapılan çalışmalar daha ileri düzeydedir. Hatta dünyadaki çoğu dil için kullanılabilecek ortak sınıflandırmalar yapılmaya yönelinmiştir. Beth Levin, Korhonen-Briscoe, W. L. Chafe, Z. Vendler, W.A. Cook, R. E. Longacre, Van Valin, Joe Wilson gibi araştırmacıların çalışmaları dikkat çekmektedir, hatta dünyadaki çoğu dil için kullanılabilecek ortak sınıflandırmalardan bile söz edilmektedir.

Bunlardan en geniş kapsamlısı Beth Levin'e aittir. Levin'in sınıflandırmasında eylemler kırk dokuz farklı gruba ayrılmıştır. Her bir gruba ait eylemler, özellikleri ve eylem grubunun özellikleri kısaca anlatılmaktadır. Koyma, kaldırma, gönderme ve taşıma, öğrenme, tutma, kesme, algı, araştırma vb. eylem sınıfları Levin'in eylem sınıflamasından bazı örneklerdir. Zaman zaman bir eylem grubunda alt gruplar da yer alabilmektedir.

Konunun Türk dünyasında yapılan çalışmaların niceliğine bakıldığında geniş yer bulunduğu bir gerçektir. Türkiye Türkçesine gelince konuyla ilgili daha derli toplu çalışanlar arasında Sema Barutçu Özönder, Hatice Şirin User ve Hüseyin Yıldız'dan söz edilebilir. Sema Barutçu Özönder, eylemleri hareket, iş, durum, davranış, ses, konuşma, düşünme vb. gruplara ayırarak ele alır. Hatice Şirin User, Eski Türkçe dönemine ait eylemleri gereksinim yerleşim, etkileşim, duygu, doğa, devletleşme gibi anlamsal özelliklerine göre gruplandırdıktan sonra her bir grubu kendi içinde kılış ve oluş bakımından değerlendirmektedir. Konu üzerinde çalışan bilim adamlarını ve sınıflandırmalarını ayrıntılı biçimde inceleyen Hüseyin Yıldız'ın çalışması, önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Öncelikle bu çalışma güncel Türkçenin konu edildiği bir araştırma olduğundan Türk edebiyatının son dönemine ait bir eser seçilmesi uygun bulunmuş, kullanılan eser sadece veri kaynağı oluşturmak üzere ve son okunan kitaplardan biri olması sebebiyle tercih edilmiştir yoksa çalışma farklı bir eser üzerinden de yürütülebilirdi. Ayşe Kulin'in *Kanadı Kırık Kuşlar* romanı metin tamirine ihtiyaç duyulmadan üzerinde çalışılabilecek eserler arasında olması aynı zamanda bu tür bir çalışmada kullanılmamış olması da tercih edilmesinde belirleyici olduğu ifade edilmelidir.

Bu çalışma öncelikle kuramsal bir temele dayandırılmak istendiğinden Türk dünyasında yapılan çalışmalardan derlenerek bir sınıflandırma (tasnif) belirlenmiştir. Bu sınıflandırmaya göre hareket eylemleri, durum eylemleri, oluş eylemleri, mental eylemler ve yansıtma eylemleri olmak üzere beş ana başlık ve her başlığın da altında alt başlıklar bulunmaktadır. Kuramsal temelin oluşturulmasından sonraki aşamada eylemlerin metin merkezli incelenmesine karar verildiğinden dilsel verinin elde edilmesi için dijital ortama aktarılan Ayşe Kulin'in *Kanadı Kırık Kuşlar* romanından bitmiş eylemlerin yer aldığı cümleler tespit edilmiştir. Her bitmiş eylemin başta temel anlamı sonra yan anlamları, mecaz anlamlarının kullanıldığı örnek cümleler, kalıp yapıda kullanımları ve çatı (işletme) eki almış biçimleri tespit edilerek bir araya getirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde eylemin tanımlanması, anlam alanı, eylem konusunda yapılan sınıflandırma çalışmaları ve bu çalışmaların karşılaştırması yapılmıştır. İkinci bölümde her bir başlık altında yer alacak eylemlere öncelikle Güncel Türkçe sözlükteki ilk anlamları dikkate alınarak karar verilmiştir. Sonra örnek cümlelerde yüklendiği anlam rolleri üzerinden yorumlanarak dahil oldukları eylem sınıfları belirlenmiştir. Eylemlerin incelendiği bu bölüm çalışmanın asıl ortaya konduğu bölümdür. Çalışma her ne kadar eylemlerin anlam (semantik) yönüyle tematik incelenmesi olsa da kök eylemlerin incelenmesi şeklinde bir sınırlılık olmadığından eylemlerin aldıkları çatı (işletme) ekleri, özne ve nesne ilişkisinden kaynaklı eylem sınıflamasındaki hareketliliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Eylemin bağlamdaki anlam rollerine göre sözdizimsel olarak aldığı zorunlu ve seçimlik öğelerinin değişkenlik göstermesi, eylemi farklı sınıflamaya götürebilmektedir.

Eylemin anlam bakımından çok katmanlılık göstermesi değerlendirme aşamasında zorluk yaratmıştır. Örneğin *uyu-* eylemi {-DI} zaman ekiyle çekimlendiğinde uykuya geçişi anlatmaktadır. Hareket eylemi gibi görünse de hem eylemin az önce gerçekleştiği, sözün söylendiği anda devam ettiği ve sonraki belirsiz bir süre içinde de devam edeceği anlaşıldığından fiziksel durum eylemi hem de uykuya geçme öznenin iradesi dışında gerçekleştiği için bu bağlamda *uyu-* aynı zamanda olma bildiren oluş eylemi kategorisine girebilmektedir. Karşılaştığımız birçok örnekte aynı durum söz konusu olmuştur. Çalışmanın son bölümü inceleme bölümünden elde edilen çıkarımların yer aldığı sonuç bölümüdür.

BİRİNCİ BÖLÜM

EYLEM, EYLEMİN ANLAM ALANI, EYLEMİN SINIFLANDIRMASINDAKİ YÖNTEMLER ve BU KONUDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

1. Eylem

Türkçenin gramerinde diğer konularda olduğu gibi terminoloji konusunda da birlik sağlanmış değildir. Bu çalışmanın başlığı belirlenirken bile “fiil” veya “eylem” terimlerinden hangisinin kullanılacağı tartışılmıştır; “eylem” sözcüğü Türkçe kökenli olduğu için tercih edilmiştir. Ancak yararlanılan kaynakların çoğunda “fiil” sözcüğü kullanıldığından bu çalışmada da her iki terim alıntılar nedeniyle bir arada kullanılmıştır. Bugüne kadar yapılmış eylem (fiil) tanımlamaları şöyledir:

TDK yayını Türkçe Sözlükte fiil sözcüğü dbl.“*olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren kelime, eylem*” olarak tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Türk dilinin ilk gramer kitabı Müyessiretü'l-Ulûm'da Bergamalı Kadri fiili “*Fiil odur ki yalnızca zikr olunmakla ondan bir mana kast oluna, lâkin üç zamandan biri yanınca bile fehm oluna.*”¹ şeklinde açıklamıştır.

İbrahim Necmi, lise ve orta mekteplerle muallim ve hayat mekteplerine mahsus yazdığı ders kitabında, “*Bir işin zaman zarfında oluşunu veya olmayışını anlatan kelimelere: Fiil derler.*” diye bir tanımlama yapmıştır (Necmi, 1929: 5).

Ahmet Cevat Emre, Türk Dilbilgisi adlı eserinde, fiilin anlamında, eylem, zaman, kişi ve kip olmak üzere dört kavramın kaynaştığını ve fiilin bu kavramları bir arada anlatan kelimeler olduğunu ifade etmiştir (Emre, 1945: 45).

Necip Üçok, fiili, “*Bir hadise yahut durum yahut oluşu gösteren kelimelerdir.*” şeklinde tanımlar (Üçok, 1947: 99).

Muharrem Ergin, fiilleri dilde daima çekimli halde bulunan ve hareketleri karşılayan kelimeler olarak tarif eder (Ergin, 1962: 260).

1 Ayrıntılı bilgi için bk. ATALAY Besim, Müyessiretü'l-Ulûm, TDK Yay., İstanbul, 1946, s.9; Karabacak, Esra, Bergamalı Kadri, Müyessiretü'l-Ulûm, TDK Yay., Ankara 2002, s.13.

Agop Dilaçâr, “*Fiil, bir süreç (procès), yani eylem (action), bir oluş (devenir) ya da bir durum (état) anlatan sözcüktür.*” der (TDAY-1971: 99).

Kaya Bilgegil, fiili şöyle tanımlar: “*Gerçek veya itibarî varlıklarla nitelikler bağlanmak şartıyla bir eylemin zaman içinde vuku bulup bulmamasıyla ilgili haber yahut dileği gerçek veya itibarî varlıklarla nitelikler hakkında verilen hükmü ifade eden kelimeler fiil adını alır.*” (Bilgegil, 1984: 260).

Haydar Ediskun, fiil teriminin tanımını “*Varlıkların yaptıkları işleri zamana, biçime ve kişiye bağlayarak anlatan kelimelerdir.*” biçiminde yapmıştır (Ediskun, 1988: 170).

Kononov, hareketi veya hâli adlandıran çatı, kip, zaman kılımış tarzı, kişi ve sayı kategorilerine sahip bir söz bölümü diye açıklar fiili (Kononov, S. Paylı Tercümesi, 1956: 255).

Tahsin Banguoğlu, bir kılış, bir durum veya oluşu, toplu bir deyimle olup biteni (procès) anlatan kelimeye fiil adının verilebileceğini ifade eder (Banguoğlu, 2011: 408).

Günay Karaağaç, Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü’nde eylem kelimesinin karşılığı olarak: varlıktaki değişime eylem denilebileceğini, varlık ve eylemin birlikte var olabilen gerçeklikler olduğunu, var oluşun kendisinin bile bir eylem olduğundan hiçbir varlığın eylemsiz var olamayacağını, eylemsiz varlığın olmaması dolayısıyla varlığın sürekli değişeceğini, bu değişim sürecinin de zaman olarak adlandırıldığını ve bu bağlamda insandaki zaman kavramının da başlangıç noktası olduğunu ifade eden bir açıklamaya yer vermiştir (Karaağaç, 2013: 389).

Doğan Aksan, fiilin, devinme, oluş, hareket, durum gösteren öge olduğunu, bununla birlikte bu ögenin kişi, sayı, cins, kip ve ayrıca zaman kavramlarını içerdiğini dile getirmiştir (Aksan, 1983: 69).

Zeynep Korkmaz, fiil terimini “*Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan olumlu, olumsuz şekillere girebilen kelimelerdir.*” şeklinde açıklar (Korkmaz, 1992: 61).

Kerime Üstünova, “*Bir işin, oluşun, durumun anlatıldığı dil biriminin adıdır eylem.*” diye tanımlar (Üstünova, 2016: 1).

Oya Adalı, fiil yerine eylem terimini kullanmış ve eylemi, “*Varlıklarını ancak belli işletme ardılları (ekleri) aracılığıyla ortaya koyabilen bağımlı öncüllere eylem denir.*”

şeklinde tanımlamıştır. Eylemin görevinin yüklem temel birimini oluşturmak olduğunu, yüklem ise zaman, istem ve kişiyi ardıllar yoluyla belirttiğini, buna göre de eylemin zorunlu olarak bu birimlere bağlı olduğunu ifade etmiştir (Adalı, 2004: 17).

Özen Yaylagül “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller” adlı makalesinde fiil, hareket, durum veya şart belirten kelimelerdir der (Yaylagül, 2005: 20).

Ragıp Hulûsi Özdem, “*Fiil, nedensiz adlandırmalardan biri olan hareket isimlerini yalın şekliyle karşılayan bir biçimbirimdir.*” diye tanımlamıştır (Özdem, 1944: 57, 61, 74, 129).

Ahmet Karadoğan, “*Fiiller dil dışı dünyadaki hareketleri dilde bir olay olarak karşılayan kelimelerdir. Dolayısıyla her fiil bir olayı karşılar. Fiildeki olayın, sonsuz zaman çizgisindeki gerçekleşme zamanı dillerin yapısına göre farklılaşan biçimlerde fiilin çekimlenmesiyle belirlenir.*” şeklinde eylemin tanımını yapmıştır (Karadoğan, 2009: 6).

Ahmet Topaloğlu, fiili, bir kılış, oluş veya durumu anlatan kelime türü, olumlu ya da olumsuz olarak çekimlenen, zaman kavramı taşıyan, zaman kavramıyla kişi kavramını da gösteren kelimeler olarak tarif etmiştir (Topaloğlu, Gürlek, 2016: 9).

2. Eylemlerin Anlam Alanı ve Anlam Katmanı

Anlam kelimesi, dilde yer alan sistematik inançları karakterize etmeye hizmet etmektedir. Kelime en yüksek soyutlama seviyesinde kullanıldığı sürece, en geniş genelleme olarak kabul edilebilir (Bloomfield, 1943: 101-106).

Dilbiliminin bir çalışma kolu olan anlambilimin 1950’lerden önce “anlambilgisi” terimiyle de karşılandığı görülmektedir. Anlambilgisinin Fransızcası *sémantique*’tir. Bu sözcüğün etimolojisine bakıldığında Grekçe *semantikos* ya da *sêmeinein* sözcüklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Her iki sözcüğün kökü “sema”dır. Sema sözcüğü im (işaret) anlamına gelmektedir, günümüzde ise “anlam” olarak kullanılmaktadır. Dilbilimciler 1839 yılından itibaren -anlatım incelemesi- için *sémasiologie* terimini kullanmışlar sonra Fransız dilbilimci Michel Breal (1897) bu terimi *sémantique* (semantik) olarak adlandırmıştır (Breal, 1897: 7). Semantik, sözcüklerin kavram, kapsam ve anlam değerlerini ve daha çok da değişimlerini inceler. Dil araştırmaları,

önceden güzel anlatım (retorik) ve epiğin aktarım (mecaz)ları üzerine yapılırken, tinbilim ve esemenin (mantık) gözlemleri sayesinde anlambilimin araştırma alanı genişlemiştir. Böylece dilin tinsel ve toplumsal görevi ortaya çıkmaya başlamıştır. (Gencan, 1979: 493-495).

Tarihsel-filolojik anlambilim, tüm klasik geleneklerden unsurları birleştirmiştir ve Michel Bréal, Hermann Paul ve Arsène Darmesteter gibi bilim adamlarının çalışmalarıyla, kabaca 1870'den 1930'a kadar dil sahnesine hâkim olmuştur. *Bahsi geçen anlambilimciler, spekülâtif (yalnızca bilmek ve açıklamak ereğini güden) anlayışla kelime anlamının kavramsal ayrışması konusunda etimolojiden, fenomenlerin anlamsal sınıflandırılması için retorikten, sözlükbilimden ve metinsel filolojiden ise sözlük analizi için tanımlayıcı verilerin temeli olarak yararlanmışlardır* (Geeraerts, 2013: 555-570). Metodolojik açıdan, tarihsel-filolojik anlambilim tarafından sunulan kelime anlamına yaklaşımın temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir.

Birincisi, artzamanlı ve bağlamsalcı (contextualist) bir yönetime sahiptir: yani, kelimenin değişmeyen sabit (statik) bir anlama sahip olduğu anlayışından ziyade kelime anlamının tarihsel evrimiyle ilgilenmiştir. Kelime anlamının edimbilim (pragmatik) alanında esnekliğine büyük önem atfetmiştir (örneğin, H. Paul'un (1920 [1880]) *usuelle Bedeutung ve okkasionelle Bedeutung* olağan anlam ve değişen anlam arasındaki ayrımı veya M. Bréal'in (1924 [1897]) anlamsal değişimin bir yan ürünü olarak çok anlamlılık açıklaması). İkinci olarak, kelimeyi psikolojik bir fenomen (olgu) olarak değerlendirmiştir: Kelimelerin anlamsal özelliklerinin mentalistik (zihinsel) terimlerle tanımlanması gerektiğini (yani kelimeler geniş anlamda "kavramları" veya "fikirleri" ifade eder) ve duyu modülasyonunun dinamiklerinin, sözcüksel değişimin altında yatan uzama ve daralma, insan zihnindeki kavramsal etkinlik kalıplarına karşılık gelmektedir. İlginç bir şekilde retorik gelenek, metaforlara (mecaz) stilistik kaygı içeren eğilimler olarak bakarken, tarihsel-filolojik anlambilim, dillerin sıradan yaşamın bir parçası olan konuşma şekillerinin üretimi ve anlaşılmasının altında yatan psikolojik mekanizmaları ve sözcük sistemlerinin tüm yönlerinin evrimini inceliyordu (Nerlich, 1992: 216).

Sözlükbilim ve sözlük yazma pratiği, daha sonraki araştırmaların kelimeler ve anlamları arasındaki ilişkiyi aydınlatmaya yarayacağı betimleyici verileri sistematize etmede önemli bir rol oynamıştır.

Putnam'ın (1970), anlambilim teorisinin sözlük yazma ihtiyacından doğduğunu iddia etmesi muhtemelen abartılı bir ifadedir. Ancak sözlükbiliminin modern sözcük anlamı kuramlarının -dışsalcı anlam kuramı, doğrulamacı anlam kuramı, bütüncülük (holizm) kuramı (<https://alonot.com/anlam-kuramlari>)- gelişimi üzerinde kesinlikle bir etkisi olmuştur. Sözlük girişlerini lemmatizasyon (kök çözümlenme) yoluyla ayırma ve bunları anlamsal olarak daha basit unsurların bir kombinasyonu haline getirerek tanımlama uygulaması, sözcüksel fenomenler üzerine yapılacak daha sonraki araştırmalar için stilistik ve metodolojik bir paradigma sağlamıştır (Béjoint, 2000: 167).

Dilin, bir yanının biçimlenmiş ses, öbür yanının da anlam olduğunu, ama aynı zamanda birbirinden ayrılamayan öğelerden meydana geldiğini bize gösteren Ferdinand de Saussure'dü (Saussure, 1916, 1998: 110). Roman Jakobson da dilin ayrılmaz iki yanını anlatan *le son et le sens* adlı bir kitap yayımlamıştır. “*Ses var, sesin bir anlamı var ve hiçbir anlam, kendini dile getiren bir ses olmadıkça var olamıyor. Müzikte ses ögesi öne geçiyor, mitte ise anlam ögesi.*” (Lévi-Strauss, 1986: 61). Burada söz konusu edilen ses, sesbilim içerisinde incelenirken anlam da dilbilimin çalışma alanlarından bir diğeri olan anlambilim içerisinde incelenmektedir. Dilbilimciler özellikle Saussure gibi yapısalcılar dilbilim ile anlabilimi ayırırlar ve dilbilimin yapıyı betimlemesi gerektiğini belirtirler. Sesbilim, dilin dış yönünü, anlambilim ise dilin düşünce yanını dahası ses ve düşünce arasındaki ilişkiyi araştırma alanı haline getirmiştir.

Amerikalı dilbilimci Noam Chomsky'nin yapısal dilbilime bağlı olarak geliştirdiği dönüşüm kuramıyla birlikte dizimbilgisi öne çıkmış ve dil bir dizge olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu kuramın kabul görmesiyle birlikte dildeki sözcüklerin nasıl bir ilişki içinde olduğu, nasıl sıralandıkları ve kurulması muhtemel bütün cümle türlerinin saptanması, bu akımın çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Dil alanındaki yayımlarda anlambilimine günümüzde daha çok yer verildiği görölmektedir. Doğan Aksan anlabilimi durgun anlambilim ve gelişmeli anlambilim olmak üzere ikiye ayırmıştır. Gelişme ve değışmelerden uzak olan sözcük, kavram, anlam, kapsam, eşanlamlılık, eşadlılık ve çokanlamlılık konularını durgun anlambilim içinde değerlendirirken anlam değışmelerini, deyim aktarması, ad aktarması gibi konuları da gelişmeli anlambilim adını verdiği çalışma koluna dâhil etmiştir (Aksan, 2009: 30).

K. O. Erdmann anlambilim alanında “*Die Bedeutung des Wortes* (Kelimenin Anlamı)” adlı çalışmasında sözcüklerin yalnızca kavramları belirten birer işaret olmadıklarını, daha geniş anlam alanına sahip olduklarını dile getirerek anlamın çeşitli yönlerini aydınlatmaya çalışmıştır. Erdmann kelimenin kavramsal kapsam, yan anlam ve duygu değeri olmak üzere üç unsura sahip olduğunu belirtmiştir (Erdmann, 1925: 107). Erdmann’ın ortaya koyduğu bu unsurların geniş açıklamaları H. Kronasser tarafından yapılmıştır. Kavramsal kapsamı açıklarken bütün tasavvurların ortak noktaları olduğunu dile getirmiş ve “at” kelimesini örnek olarak vermiştir. “*At*” denilince genel olarak dört ayaklı ve hızlı koşan bir hayvan tasviri düşünüldüğünü belirtmiştir. Yan anlamı bütün ikinci dereceden tasavvurlar olarak açıklamıştır. Duygu değeri için de kelimenin insan üzerinde yarattığı etkinin yazar ya da anlatıcı tarafından kullanılması şeklinde bir açıklama getirmiştir (Kronasser, 1952: 26).

Wittgenstein ise kelimenin anlamına ancak dil içinde kullanımına bakılarak ulaşılabileceğini ileri sürmektedir (Wittgenstein, 1953: 20). Amerikalı Antropolog S. Ullmann dili bir alet kutusuna benzetmektedir. Kutudaki çekiç, kerpeten, testere gibi kelimelerin de görevleri kadar farklı aletler olduğunu dile getirmiştir. Ullmann’ın anlambilim konusundaki “Anlambilimin İlkeleri (Glasgow, 1951; 1957 ve 1959’da gözden geçirilmiş ve genişletilmiş)” adlı son çalışması önceki kitabından önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Ullmann, bu eserinde anlambilim teorisi konusundaki görüşlerinin yıllar içinde bir miktar değiştiğini belirtmiş ve daha geniş bir kitleye ulaşmak için anlambilim teorisini, Batı Avrupa dillerinden, başta İngilizce, Almanca ve Fransızca olmak üzere edebi üslup kullanım problemleriyle ilgili sayısız illüstrasyon örnekleri vererek açıklamaya çalışmıştır. Ullmann, Yunanlılardan başlayarak Benjamin Lee Whorf’a kadar anlambilim geçmişini çizmiş ve son olarak Saussure’un katkılarından bahsetmiştir (Ullmann, 1959: 1-10).

Anlambilimi alanında çalışan bir diğer isim W. Welte bu alanın kapsamını oluşturan alt çalışma dallarını şu şekilde sıralamaktadır:

Anlambilimi

1. Dilbilimsel Anlambilimi

1.1. Artzamanlı Anlambilimi

1.1.1. Anlam Bilgisi

- 1.2. Eşzamanlı Anlambilimi
 - 1.2.1. Geleneksel Anlambilimi
 - 1.2.1.1. Anlam Bilgisi
 - 1.2.1.2. Ad Bilgisi
 - 1.2.2. Yapısal Anlambilimi
 - 1.2.3. Yorumlayıcı Anlambilimi
 - 1.2.4. Üretimsel Anlambilimi
2. Mantıksal, Felsefi Anlambilimi
3. Genel Anlambilimi

Dilbilimsel anlambiliminde kelime ve cümle olarak belirlenen dil birimleri şekil bilgisi (kök ve ekler), kelime bilgisi ve cümle bilgisi yönünden incelenmektedir. Ergin, “Kelimenin şekil yapısı, anlayışa hitap eden yapısıdır; anlam bu yapıdan çıkarılır.” demektedir. Kelimenin şekil yapısını kökler ve ekler meydana getirmektedir. Kelimenin ses yapısına bakıldığı zaman heceleri, şekil yapısına bakıldığı zaman kökler ve ekler görülmektedir (Ergin, 2001: 203).

Doğal bir dildeki ifadelerin nesnel bir anlama sahip olduğu, ancak bu anlamın, insanların konuşmada veya eylemde bulunurken yaptığı herhangi bir şeyden bağımsız olması durumunda söylenebilir. Yani anlamın göstergeden ayrılması gerekir. Çünkü her gösterge zihinde farklı imgelelenebilir. Dolayısıyla kişiye göre yorumlanması yani anlamlandırma farklı olabilir. Frege, bir göstergenin nesnel anlamı olan "duyu"yu (Sinn), sahip olunan anılardan ve duyu izlenimlerinden aynı zamanda hem içsel hem de dışsal olarak gerçekleştirilmiş olan eylemlerden doğan "fikir"den ayırır. Ona göre fikir öznelidir (Frege, 1966: 59-60).

3. Eylemlerin Sınıflandırılması Konusunda Yöntemler

Bir dilin söz varlığı önce tür olarak sınıflandırılmaya çalışılmaktadır. Sonra bu türe giren sözcükler yapısal ve işlevsel olarak kendi içinde sınıflara ayrılmaktadır.

Sözlüksel anlambirimlerle ilgili olarak, gerekirse önce, yüklem biçiminde kullanılabilen anlambirimlerle öbür anlambirimler arasında ayırım yapılmalıdır. Bu ayırım, geleneksel "eylem" - "ad" ayırımına zorunlu olarak denk düşmez: Lat. Paulus bonus "Paulus iyidir"

ile Rusça dom nov "ev yeni" de bonus ve nov, eylem olmakla birlikte yüklemidir (Martinet, 1998, çev. Vardar: 163).

Eylemlerin, semantik/tematik bakımdan sınıflandırılması konusunda diğer dünya dillerinde yapılan sınıflandırma çalışmaları daha geniş kapsamlıdır. Bu sebeple önce yabancı kaynaklardan derlenen çalışmalara, sonrasında diğer Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Nitel araştırmaların planlanmasında yapılacak en önemli işlerden birisi kuramsal çerçevenin oluşturulmasıdır. Araştırmaya ait kuramsal bir çerçeve araştırmacıya problemin boyutlarının tanımlanmasında, bilgi toplama araçlarının boyutlarının belirlenmesinde ve analiz aşamasında kullanılacak temaların belirlenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Ancak her araştırma probleminin her zaman kuramsal altyapısı olmayabilir. Böyle bir durumda yani herhangi bir olay ya da olguyu açıklayabilecek bir kuramın olmadığı durumlarda nitel araştırma, esnek ve tümevarımcı bir yaklaşımla elde ettiği verilerinden bir kuram oluşturma çabası içine girebilir. Bu durumda Glaser ve Strauss'un (1967) kuram oluşturma kavramı önem taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 53).

Dilbilim çalışmalarının zeminine bakıldığında araştırmacıların çeşitli kuram ve teorileri benimsedikleri görülmektedir. Kimisi Lakoff ve Johnson gibi Chomsky'nin Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramını benimseyerek kelimenin anlamını derin yapıda ve bağlamda aramakta, kimisinin de Lucien Tesnière'in Bağlantılı Dil Bilgisi (Dependence Grammar) kuramına göre eylemi merkeze alarak çalışmalarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu kuramın iki temel kavramı bağımlılık ve istem olup bağımlılık, kelimelerin yalnızlığına son veren ve onları yapı durumuna getiren sözdizimsel bir öge olarak kabul edilir. Buna göre üst ögeyi alt ögeye bağlayan bağıntı ilişkisidir. İstem ise Tesnier'den sonra Fillmore tarafından Durum Dilbilgisi (Case Grammar) içinde ele alınmıştır. Durum Dilbilgisi Chomsky'nin Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramına karşı ortaya konmuştur (Hirik, 2018, 126). Chomsky, istem kategorisinden Yönetim ve Bağlama Kuramı çerçevesinde ele alınan Rol Kuramı'nda (Theta Theory) bahsetmektedir (Chomsky, 1981: 153-222). Van Valin de "Rol ve Referans Dilbilgisi (Role and Reference Grammar)" adını verdiği bir teori geliştirmiştir. Valin, bu teori

doğrultusunda eylemleri sınıflandırmaya çalışmıştır. Anlaşılacağı üzere kuramsal temel belirlenmeden tasnif çalışmasının yapılamayacağı anlaşılmıştır.

4. Eylem Konusunda Yabancı Kaynaklarda Yapılmış Sınıflandırma Çalışmaları

Eylemler, anlamsal ve morfosentaktik özellikleri açısından diğer sözcük türlerinden ayrılmaktadır ve genellikle biçimbilgisi çalışmalarında temel anlamsal ve morfosentaktik özellikleriyle ele alınmışlardır. Yukarıda yapılmış anlamsal tanımlamalarda çoğunlukla eylemlerin hareket anlamı taşıyan kelimeler (iş, oluş, durum) olduğu ifade edilmiştir. Ancak *bu tanımlama, eylemleri anlatmaya ve anlamaya yeterli değildir. Bu sebeple eylemleri dilbilimsel çalışmaların ışığında tekrar değerlendirmek ve anlamsal açıdan sınıflandırmak gerekmektedir* (Erdem, 2016: 189).

Eylem konusunda yabancı kaynaklarda dilbilim yöntemleriyle yapılmış gramer çalışmalarına bakıldığında, anlamsal (semantic), biçimbilgisel (morphological) ve sözdizimsel (syntactic) olarak incelendiği görülmektedir.

Amerikalı filozof ve dilbilimci olan Chomsky, Descartes'in gerçek bilgiye ulaşabilmek için geliştirdiği "kartezyen şüphecilik" yönteminden etkilenerek "kartezyen dilbilim" teorisini ortaya koymuştur (Chomsky, 1966: 200). Bu şekilde teorisini tarihsel zamanda belirli bir felsefi geleneğe oturtmuştur. Chomsky, dilbilimin psikolojinin bir alt dalı olduğu görüşündedir. Chomsky ve onun takipçileri, insanların dil için içgüdüye sahip olduklarını savunmaktadır. *Onun "üretici (dönüştürücü) dilbilgisi" kuramının temellerini matematiksel biçimcilik, Kartezyen felsefesi ve dilin biyolojik fakültesi-dilin pratiği- oluşturmaktadır* (Pinker, 1994: 3).

Lakoff ve Johnson da dilin biyolojik temellerine farklı bir bakış açısıyla geri dönmüştür. Dilbilim için bazı biyolojik temellerle ilgilenmişler, biyolojik ve fizyolojik sistemleri, dil şemalarıyla karşılaştırarak nasıl bir ilişki içinde olduklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Örneğin iştirme eylemlerini tespit etmek için önce fizyolojik olarak iştirme sisteminin fizyolojisinin incelenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Lakoff ve Johnson, 1980, 1999: 216; Lakoff, 1987: 7).

Lakoff ve Johnson'ın eylemlerin sınıflandırılması konusunda yaptıkları çalışma diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Ortaya koydukları model, biyolojik sistemlerle başlamaktadır ve bu sistemleri, eylemleri ve oluşturdukları dilsel kavram ve formları

sınıflandırmak için kullanmışlardır. Başka bir deyişle, *eylemler temsil ettikleri biyolojik sistemler aracılığıyla sınıflandırılır.*

Koku sistemi ve koklama eylemleri

İşitme Sistemi ve işitme eylemleri

Motor korteks sistemi ve manipülasyon eylemleri

Somatolojik sistem ve alan eylemleri

Limbik sistem ve duygu eylemleri

Görme sistemi ve görme eylemleri

Gastronomi sistemi ve yutma eylemleri (Robert N. St. Clair, Walter E.

Rodríguez,

Irving Joshua, 2005: 7).

Dilbilimciler, eylemleri dil özelliklerine göre sınıflandırmayı tercih etmişlerdir. Bu yaklaşım dil kriterini yerine getirebilir ancak hiçbir şekilde, aklın nasıl işlediğine ve biyolojik şemaların dil şemalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğine dair somut bilgi vermemektedir. Bu nedenle, biyolojik sistemlere ve alt sistemlere dayanan bu yeni yaklaşım, hangi eylemlerin biyolojik eylemler tarafından belirlenip belirlenmediğini açıklamaya yakın olur. *Biyolojik faktörler tarafından belirlenmemiş olan eylemler, metaforik uzantılar veya dilbilgiselleştirmeler olarak işlev görebilir* (Traugott ve Heine, 1991: 238).

Robert N. St. Clair, Walter E. Rodríguez, Irving Joshua'nın *Linguistic systems and the physiological classification of verbs* adlı eserlerinde biyolojik faktörler dışında mecazi anlam ve dil bilgisel faktörlerin de eylem incelemelerinde etkili olması gerektiği şu şekilde açıklanmıştır:

Biyolojik faktörlerle kurulduğu iddia edilen eylemler: Sorunu görüyorum.

Mecazi olarak inşa edilmiş eylemler: Ben sorunu anlıyorum.

Dil bilgisel metafor: John delirdi.

Görme, insanların biyolojik görme sistemleri olduğu gerçeğine dayanır. Işığın göze girdiği ve görsel kaydının beynin oksipital bölgesine iletildiği, renk, şekil vb. açıdan daha detaylı işlendiği bir bütünün, görme sistemi olduğu anlamına gelir. Anlama eylemi biyolojik bir işlev gibi görünebilir ancak bu ifade biyolojik olarak değil de metaforik olarak kullanılır. Bu görüş metaforu, bir nesnenin doğasının ancak o nesneye maruz kalarak, onun özelliklerini inceleyerek ve onu elde tutarak anlaşılabilirliğini savunan

klasik Yunan düşüncesinden gelir. Dolayısıyla, "Problemi görüyorum." ifadesi "Sorunu anlıyorum" anlamına gelir. Bunlar açıkça mecazi yapılarıdır. "John delirdi." nin örnek olarak alındığı dilbilgisel metaforlar, düzenli dil bilgisel yapılardan ortaya çıkmaktadır.

Dilbilgisel şema: John şehre gitti (Özne konuma gitti).

Dilbilgisel metafor: John delirdi (Özne yeni bir akıl durumuna gider).

Dilbilgiselleştirme, dilbilgisel belirteçlerin, işlevsel kelimelerin veya yapıların mecazi olarak yaratıldığı dilsel bir süreçtir. Metaforun kaynağı ise genellikle yeni ve yenilikçi bir yapıya dayanan dilsel bir şema veya örüntüdür. Bu durumda örüntü², fiziksel bir hareketin dilsel şemasıdır (John dükkâna gitti) ve aynı zamanda -birinin fiziksel olarak bir yere gitmediği- farklı bir yapıya dönüşmüş yeni bir akıl durumudur (John delirdi) (Robert N. St. Clair, Walter E. Rodríguez, Irving Joshua, 2005: 6-7). Bu bilgiler ışığında dilbilimcilerin eylemleri nasıl sınıflandırdıklarına göz atmak ve daha sonra fizyologların aynı fenomenle (olgu) ilgili insan biyolojik sistemlerine nasıl baktıklarını karşılaştırmak önemlidir.

Dixon'un çalışması "*A New Approach to English Grammar, on Semantic Principles*" İngilizcenin gramerine anlamsal prensipler doğrultusunda yaklaşılması bakımından yeni bir eğilim kazandırmıştır. Dixon'un yaklaşımında, kelimeler; isimler, sıfatlar ve fiiller olmak üzere dilbilgisinin tipik özellikleri temelinde ortak bir anlam bileşenine sahip olmaları bakımından anlamsal türler (semantic types) olarak sınıflandırılmıştır. Dixon'a göre, anlamsal motivasyonu olmayan dilbilgisel bir biçim ya da yapı yoktur; kelimelerin dilbilgisel davranışlarının değişmesi anlam farklılıklarının bir sonucudur. İngilizcede kırk ile elli arasında semantik tür vardır ve bunlardan otuz tanesi eylemle ilişkilidir (Dixon, 1993: 90-91).

Eylemleri birincil ve ikincil eylemler olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Birincil türden eylemler; isim türünden kelime grupları sayesinde farklı anlamsal roller kazanabilen ve kendi başına cümle oluşturabilenler, ikincil türden eylemler ise başka bir eylemle birleşerek anlamsal değişime uğrayanlardır.

Eylemin görünüş kategorisi (verbal aspect) dilbilimin ve felsefenin araştırma konusu haline gelmiştir. Bu alandaki sayısız çalışma arasında, Vendler'in (1957) çalışması

2 Bk. GTS "Olay veya nesnelere düzenli bir biçimde birbirini takip ederek gelişmesi"

büyük önem arz etmektedir, çünkü dilbilim alanındaki son çalışmaların çoğu onun sınıflandırma sistemine atıfta bulunularak gerçekleştirilmiştir. Vendler eylemleri dört kategoride toplamıştır.

1. Hareket eylemleri (activity terms): koş- (run), yürü- (walk), yüz- (swim), it- [(arabayı) push (a cart)], sür- [(araba) drive (a car)] vb.
2. Yetenek ve başarı bildiren eylemler (accomplishment terms): (resim) yap-, çiz- [paint (a picture)], (sandalye) yap- [make (a chair)], (ev) inşa et- [build (a house)], (bir mil) koş- [run (a mile)], (okula) yürü- [walk (to school)], nutuk at- [deliver (a sermon)] vb.
3. Sonuçlandırılmış (başarılmış) eylemler (achievement terms): (zirve) ulaş- [reach (the summit)], (yarış) kazan- [win (the race)], öl- (die), bul- (find) vb.
4. Durum eylemleri (state terms): sahip ol- (have), arzu et- (desire), sev- (love), nefret et- (hate), iste- (want), bil- (know), inan- (believe), yönet- (rule) vb. (Vendler, 1957: 75).

W. L. Chafe (1970), W. A. Cook (1979) ve R. E. Longacre (1976), eylemlerin sınıflandırılması konusunda çalışmalarını Durum Grameri (Case Grammar) modeli ve Rol ve Referans Dilbilgisi (RRG) çerçevesinde eylemlerin tematik rolleriyle ilgili olarak geliştirmişlerdir.

Chafe'in eylem konusuna yaklaşımı, bir cümlenin, genellikle eylem olan bir öngörü unsuru etrafında inşa edilmesi biçimindedir. Bununla birlikte eylemin işlevini: “*Eylemin doğası, ona hangi isimlerin eşlik edeceğini, bu isimlerin onunla ilişkisinin ne olacağını ve bu isimlerin anlamsal olarak nasıl belirleneceğini belirler*” şeklinde tarif etmiştir.

Chafe'in (1970) yaptığı sınıflandırmada iki tür eylem vardır.

1. Durum eylemleri (state verbs)
2. Durum dışı eylemler (Non- state verbs)
 - 2.1. Süreç (process) eylemleri
 - 2.2. Hareket (action) eylemleri
 - 2.3. Hareket-süreç eylemleri

Chafe'in sınıflamasında durum eylemleri, durumu ya da tek bir argümanın durumunu tanımlamaktadır. “Fil öldü/ölüdür (The elephant is dead)” cümlesinde eylem etkilenenle (patient) ilişkilendirilmiştir ve tek bir argümanın durumu tanımlanmaktadır. Durum dışı eylemler üç alt sınıfa ayrılmıştır. Süreç (process) eylemleri bir durumu ya da durum

değişikliğini anlatmaktadır. “Fil öldü (The elephant died)” cümlesinde eylem katılanın (etkilenen [patient]) durum değişikliğini anlatmaktadır. Hareket (action) eylemleri argümanın yaptığı ya da gerçekleştirdiği bir şeyi tanımlar “Harriet şarkı söyledi (Harriet sang)” cümlesinde olduğu gibi. Dolayısıyla katılan (etkilenen) hareket eylemiyle ilişkilendirilir. Hareket-süreç eylemlerinde ise iki argüman vardır. “Kaplan fili öldürdü (The tiger killed the elephant)” cümlesinde eylemi gerçekleştiren kılıcı (özne) ve süreçten geçen şey (etkilenen [patient]).

Chafe, temel eylem türlerini ayırt etmede gösterge niteliğinde bir dizi semantik-sözdizimsel test sunmuştur. Ayrıca, bu dört temel eylem türü arasındaki "türetme" ilişkilerine de dikkat çekerek bunların varsayılan özelliklerinin “başlamalı görünüş (başlama bildiren eylem /inchoative), ettirgen (neden olan /causative), nedensel olmayan/ decausative, sonuçsal /resultative)” belirlenmesine olanak sağlamaktadır (Chafe, 1970: 98-100). Chafe'in modelinde, özne (agent), etkilenen (patient), deneyimci (experiencer), yararlanıcı (beneficiary), tamamlayıcı (complement), yer belirleyici (locative) ve araç (instrument) ilişkileri tartışılmaktadır.

W. A. Cook'un durum gramer matrisi iki parametreye dayalı bir sistemdir. Chafe'in sınıflamasından yararlanarak dikey parametre olarak adlandırdığı dört eylem sınıfı belirlemiştir: durum (state) eylemleri, süreç (process) eylemleri, hareket (action) eylemleri ve hareket-süreç (action-process) eylemleri. Diğer parametrenin de dört değeri vardır: kılıcı özne (agent) (A) ve/veya etkilenen/katılımcı (patient) (P); deneyimleyen (experiencer) (E); yarar sağlayan (benefactive) (B); yer belirten (locative) (L).

Cook'un matrisindeki içerik aşağıda sunulmuştur.

A. Dört temel eylem türü

A.1 Durum eylemleri

Durum çerçevesi [___Os], burada Os = sabit Nesne

Örnekler: kırıldı/kırılmış (broken), kurudu/kurumuş (dry), öldü/ölmüş (dead), sıkıldı/sıkılmış (tight)

A.2 Süreç eylemleri

Vaka çerçevesi [___O]

Örnekler: ölmek (die), kurumak (dry iv.), kırmak (break iv.), sıkmak (tighten iv.)

A.3 Hareket eylemleri

Durum çerçevesi [___A]

Örnekler: dans etmek (dance), gülmek (laugh), oynamak (play), şarkı söylemek (sing)

A.4 Hareket-süreç eylemleri

Durum çerçevesi [___A, O]

Örnekler: kırmak (break), öldürmek (kill), kurutmak (dry), sıkılaştırmak (tighten)

B. Dört deneyimsel eylem türü

B.1 Deneyimsel durum eylemleri

Durum çerçevesi [___E, Os], Os = sabit Nesne

Örnekler: şüphelenmek (doubt), bilmek (know), sevmek (like), istemek (want)

B.2 Deneyimsel süreç eylemleri

Durum çerçevesi [___E, O] / + psych hareketi

Örnekler: eğlendirmek (amuse), sinirlendirmek (annoy), korkutmak (frighten), memnun etmek (please) (cansız özne ile kullanıldığında)

B.3 Deneyimsel hareket eylemleri

Durum çerçevesi [___A, E] / (türetilmiş çerçeve)

Örnekler: eğlendirmek (amuse), sinirlendirmek (annoy), korkutmak (frighten), sevindirmek (please) (A = O ile) (canlı özne ile kullanıldığında)

Örnekler: cevap (answer), tebrik (congratulate), övgü praise, soru question (sözcükselleştirilmiş O ile veya A ile eşgöndergesel olan O ile)

B.4 Deneyimsel hareket-süreç eylemleri

Durum çerçevesi [___A, E, O]

Örnekler: sormak (ask), söylemek (say), konuşmak (speak) , anlatmak (tell)

C. Dört faydalı eylem türü

C.1 Yararlı durum eylemleri

Durum çerçevesi [___B, Os], Os = sabit Nesne

Örnekler; sahip olmak (have, have got), (kendi) sahip olmak (own), ait olmak (belong to)

C.2 Yararlı süreç eylemleri

Durum çerçevesi [___B, O]

Örnekler: edinmek (acquire), kazanmak (gain), kaybetmek (lose), galip gelmek (win)

C.3 Yararlı hareket eylemleri

Durum çerçevesi [___A, B] (türetilmiş çerçeve)

Örnekler: donatmak (arm), rüşvet vermek (bribe), yardım etmek (help), tedarik etmek (sözcükselleştirilmiş O ile)

C.4 Yararlı hareket- süreç eylemleri

Durum çerçevesi [___A, B, O] (türetilmiş çerçeve)

Örnekler: vermek (give), kabul et (accept), satın almak (buy), satmak (sell)

D. Dört yer belirleyici eylem türü

D.1 Yer belirleyici durum eylemleri

Durum çerçevesi [___Os, L], burada Os = sabit Nesne

Örnekler: ikamet etmek (dwell), kalmak (stay), evde/ofiste bulunmak, içinde olmak (be in), -de olmak (be at)

D.2 Yer belirleyen süreç eylemleri

Durum çerçevesi [___O, L] (türetilmiş çerçeve)

Örnekler: gelmek (come), gitmek (go), hareket etmek (move), (vardiya) değişmek (shift) (cansız öznelerle)

D.3 Yer belirleyen hareket eylemleri

Durum çerçevesi [___A, L] (türetilmiş çerçeve)

Örnekler: gelmek (come), gitmek (go) (canlı öznelerle, burada A = O), koşmak (run), yürümek (walk) (burada A = O)

D.4 Yer belirleyici hareket-süreç eylemleri

Durum çerçevesi [___A, O, L] (türetilmiş çerçeve)

Örnekler: getirmek (bring), koymak (put), yerleştirmek (place), almak (take) (Cook, 1979: 63-65).

R. E. Longacre, Chafe ve Cook'un belirlediği dört temel eylem türünden yola çıkarak eylemlerin durum çerçevesi şemasını, kimyasal elementlerin periyodik çizelgesini hatırlatır nitelikte yeniden düzenlemiştir. Yatay parametre, dört temel eylem türünü açıklamaktadır. Dikey parametre, aşağıda belirtilen (a) ile (h) harfleriyle işaretlenmiş eylem sınıflarını kapsamaktadır. Longacre'nin hazırladığı sınıflamada temel (birincil) tematik roller üstlenen: deneyimleyen (experiencer) (E), etkilenen (patient) (P), kılıcı özne (agent) (A), erim, olmak (range) (R), ölçü (measure) (M), araç (instrument) (I), yer belirleyici (locative) (L), sebep (source) (S), hedef (goal) (G), yol (path) (Pa).

Zaman (time), davranış (manner) ve eşlik (accompaniment) ise çevresel (ikincil) roller olarak kabul edilmiştir. Longacre'ın şemasında belirtilen eylem sınıfları şunları içermektedir:

(a) Ortamı anlatan eylemler (ambient verbs): Isınıyor. Soğuyor.

(b) Deneyimsel olarak ortamı anlatan eylemler (ambient-experiential verbs): Hasta ateşli. John üşümüş. (E)

(c) Duygusal, psikolojik durumu etkileyen eylemler (emotive, psych and impingement verbs): John'un cesareti kırıldı (iş hakkında) E (I), John Bill'e (yumruğuyla) vurdu. A E (I)

(c ') Olgusal bilgi eylemleri (factual knowledge verbs): bilmek, öğrenmek, öğretmek, çalışmak. Dört temel eylem türü için:

Durum: Suzan cebir biliyor. (E R)

Süreç: Suzan çok fazla cebir öğrendi. (E R)

Hareket: Suzan cebir çalışıyor. (A / E R)

(d) Arzu veya biliş bildiren eylemler (verbs expressing desire or cognition):
Durum: Mary bir Cadillac istiyor. (E G)

Süreç: Mary, Tom'a aşık oldu. (E G)

Hareket: John Mary'yi küçümsedi. (A E / G veya A G)

Hareket-süreç: Mary'yi Tom ile tanıştırdım. (A E G)

(d ') Algı, konuşma ve dikkat bildiren eylemler (verbs of sensation, speech and attention): görmek, söylemek, dinlemek

(e) Fiziksel hareket bildiren eylemler (physical verbs): Bu eylemler Chafe ve Cook'un temel eylem türlerine karşılık gelmektedir.

(f) Ölçü eylemleri (measure verbs)

Durum: Heykel bir ton ağırlığındadır. (P M)

Süreç: Tahvillerim % 10 düştü. (P M)

Hareket: Kovboy beş yarda (91 cm) alan kazandı. (A M)

Hareket-süreç: Onu iki inç kısalttım.

(g) Yer belirleyici eylemler (locative verbs)

Bıçak kutunun içindedir. (P L)

Kitabı telefonun yanına yerleştirdiler. (A P L)

(g ') Kaynak, yol, hedef gibi durumlarda ortaya çıkan hareketi bildiren eylemler (motion, propulsion and locomotion verbs): David sandalyeden düştü.

(h) Sahip olma, edinme, aktarma ve “kapma” bildiren eylemler “verbs of possession, acquisition, transfer and “grab”): sahip olmak (have), elde etmek (obtain), vermek (give), kapmak (grab)

Dick'in yeni bir kitabı var. (P G)

T. B.'ye bir kitap verdi. (A / S P G)

(h '), (h)' ye benzer, ancak geçişkenliğin anlamsal bir bileşenini eklemiştir (yön yerine hareket özelliğine sahip olarak)

T. B.'ye Sue için bir kitap verdi. (A / S P Yolu (P) G) (Longacre, 76: 44-9).

Eylemleri biçimsel özelliklerine göre sınıflandırmanın birçok yolu vardır. Böyle bir girişim Levin'in (1993) çalışmasında bulunmaktadır. Eylemleri kendi değişim kalıplarına dayanarak farklı sınıflara yerleştirmiştir.

Etki ve Temas Eylemleri	Vurma, ezme, tokatlama, dürtme ve dokunma eylemleri.
Kesme Eylemleri	Kesme ve oyma eylemleri.
Birleştirme ve Ekleme Eylemleri	Karıştırma, çalkalama, birleştirme, yapıştırma ve tutunma eylemleri.
Ayırma ve Bölme Eylemleri	Ayırma, bölme, parçalama, farklılaştırma ve çeşitlendirme eylemleri
Görüntü Oluşturma Eylemleri	Görsel izlenim, karalama, tasvir etme ve uyarlama eylemleri.
Yaratılış ve Dönüşüm Eylemleri	İnşa etme, yetiştirme, hazırlama, yoğurma, yaratma, döndürme, sergileme ve neden olma eylemleri.
Algı Eylemleri	Anlama, görme, inceleme, uyarma, kavrama eylemleri.
Psikolojik durum Eylemleri	Eğlendirme, beğenme, takdir etme hayret etme, yalvarma eylemleri.
Arzu etme Eylemleri	İsteme, özlem duyma eylemleri.
Yargı Eylemleri	Olumlu yargı, olumsuz yargı ve değerlendirme eylemleri.
Sosyal Etkileşim Eylemleri	Haberleşme, evlenme, tanışma eylemleri.
İletişim Eylemleri	İletişim araçlarına dayalı eylemler, mesaj iletme, konuşma, söyleme, muhabbet etme, şikâyet etme, tavsiye etme eylemleri.
Sindirim Sistemiyle İlgili Eylemler	Yeme, çiğneme, yutma, mideye indirme, doyma eylemleri
Vücutla İlgili Eylemler	Vücut içi durum anlatan eylemler, vücudun duruşunu anlatan eylemler, sözsüz ifade, hıçkırma, nefes alma, nefes verme, reverans, uyuklama, çekinme, boğulma, incinme, giyinme eylemleri.
Öldürme ve Yıkım Eylemleri	Öldürme, zehirleme, yok etme eylemleri.
Durum Değişikliği Anlatan Eylemler	Renk değişikliği anlatan eylemler, kırma, bükme, pişirme, yoğunlaşma, uyum sağlama, bozma, filizlenme eylemleri.
Varoluş Eylemleri	Var olma, yaşama, oluşma, ses oluşumu, şişme eylemleri.
Alansal Yapılandırma Eylemleri	Bulunma, yerleşme eylemleri.
Görünme ve Kaybolma Eylemleri	Görünme, kaybolma, meydana gelme, ayrılma, yuvarlanma, koşma, araç ile hareket etme, sekme, kovalama, sakınma eylemleri.
Ölçme ve Değerlendirme Eylemleri	Kaydetme, mal olma, karşılaştırma, eşleme ve fiyatlandırma eylemleri.
Görünüş Kategorisindeki Eylemler	Başlama, bitirme ve tamamlama eylemleri.
Hava Durumu Eylemleri	Yağma, güneş açma, çiseleme eylemleri.

Tablo 1: Levin'in Sınıflandırmasındaki Değişim Kalıpları

Eylem kalıplarının isimlendirilmesi ve Levin tarafından geliştirilen sınıflandırmanın dilsel forma ve dönüşümsel kalıplara dayandırılması gerekmektedir, ancak bu sınıflandırmalar bu kategorilerin altında yatan belirli bilişsel süreçleri ifade

etmektedirler. Özellikle, Levin'in bu eylem sınıflarına atadığı etiketler, somutlaştırılmış zihin hipotezini örnekleyen sözel sistemlere işaret etmektedir (Lakoff ve Johnson, 1991, 1999). Bu eylemler, insanın biyolojik ve sosyal bir çevrede nasıl yaşadığı hakkında bilgi sağlamaktadır. Elbette bu biyolojik seyirleri gerçekleştirmenin birçok yolu vardır fakat biyolojik sistemler ve işlevleriyle ilgili olanlar özel bir öneme sahiptir çünkü biyolojik dönüştürücülerin bu eylem sınıflarından doğal olarak sorumlu olduklarını ileri sürmektedirler.

Kristel Proost ve Danieln Glatz'ın iletişim eylemlerinin özelliklerini ortaya koyduğu çalışmasında: İletişim eylemleri iki gruba ayrılmaktadır.

1. Orijinal konuşma eylemleri ki bunlar konuşmacı tutumuna göre belirlenen eylemler.

2. Konuşmacı tutumlarına göre belirlenmediği için gerçek konuşma eyleminden ayırt edilebilen iletişim eylemleri.

İletişim eylemlerinin anlamsal çekirdeğinin tanımıyla ilgili iki tür konuşmacı tavrı vardır.

1. Konuşmacının önerme tavrı

2. Konuşmacının kasıtlı tutumu (niyet)

Orijinal konuşma eylemlerinin bir kısmı, konuşmacının önerme tavrı ve kasıtlı tutumu dışında kalmaktadır: *konuşmak, söylemek, çığlık atmak, fısıldamak, telefon etmek, yazmak* eylemleri gibi. Bu eylemler belirli bir konuşmacı tutumuna bağlı değildir, aksine doğrudan bir şey ifade etmektedirler. Bir yandan da konuşmacının tutumuyla o eylemin özellikleri arasında bir ilişki olduğu görülmektedir (Proost, Glatz, 2000: 696).

1. Verbs of Putting	1. Bırakma, Koyma Anlamı Taşıyan Eylemler
a. Put Verbs	a. Koyma, bırakma eylemleri
b. Verbs of Putting in a Spatial Configuration -	b. Mekansal Bir Konfigurasyona Girme Eylemleri
c. Funnel Verbs	c. Akıtma (huniyle) anlatan eylemler
d. Verbs of Putting with a Specified Direction	d. Belirtilen yönde koyma eylemleri
e. Pour Verbs	e. Dökme, boşaltma eylemleri
f. Coil Verbs	f. Sarma eylemleri
g. Spray/Load Verbs	g. Püskürtme, serpme anlatan eylemler
h. Fill Verbs	h. Doldurma, doyurma anlatan eylemler
i. Butter Verbs	i. Sürme (yağ sürme) anlatan eylemler
j. Pocket Verbs	j. Saklama anlatan eylemler
2. Verbs of Removing	2. Uzaklaşma, Yer Değiştirme Anlamı Taşıyan Eylemler
a. Remove Verbs	a. Kaldırma, sökme, çıkarma anlatan eylemler
b. Banish Verbs	b. Kovma, uzaklaştırma anlatan eylemler
c. Clear Verbs	c. Temizleme, silme, kaldırma anlatan eylemler
d. Wipe Verbs	d. Temizleme/silme eylemleri
i. Manner Subclass	i. Temizleme yöntemi anlatan eylemler
ii. Instrument Subclass	ii. Aletle yapılan temizliği anlatan eylemler
e. Verbs of Possessional Deprivation: Steal Verbs	e. Yoksunluk bildiren eylemler: Çalma eylemleri
f. Verbs of Possessional Deprivation: Cheat Verbs	f. Yoksunluk bildiren eylemler: Hile eylemleri
g. Pit Verbs	g. Aşındırma anlatan eylemler
h. Debone Verbs	h. Kemiklerini çıkarma anlatan eylemler
i. Mine Verbs	i. Kazıp çıkarma anlatan eylemler
3. Verbs of Sending and Carrying	3. Gönderme ve Taşıma Bildiren Eylemler
a. Send Verbs	a. Gönderme anlatan eylemler
b. Slide Verbs	b. Kayarak gitme ya da sıvışma anlatan eylemler
c. Bring and Take	c. Getirme ve alma anlatan eylemler
d. Carry Verbs	d. Taşıma anlatan eylemler
e. Drive Verbs	e. Vasıtayla taşıma anlatan eylemler
4. Verbs of Exerting Force: Push/Pull Verbs	4. Güç uygulama anlatan eylemler: çekme/itme
5. Verbs of Change of Possession	5. Sahip olama, mülk edinme anlatan eylemler
a. Give Verbs	a. Veme anlatan eylemler
b. Contribute Verbs	b. Katkıda bulunma, bağışta bulunma anlatan eylemler
c. Verbs of Future Having	c. Gelecekte (müstakbel) sahip olunacakları anlatan eylemler
d. Verbs of Providing	d. Sağlama anlatan eylemler
i. Verbs of Fulfilling	i. Yerine getirme anlatan eylemler
ii. Equip Verbs	ii. Tatmin etme, karşılama anlatan eylemler
e. Verbs of Obtaining	e. Edinme anlatan eylemler
i. Get Verbs	i. Elde etme, alma anlatan eylemler
f. Verbs of Exchange	f. Takas etme anlatan eylemler
g. Berry Verbs	g. Meyve toplama anlatan eylemler
6. Learn Verbs	6. Öğrenme Anlatan Eylemler
7. Hold and Keep Verbs	7. Kaldırma, Muhafaza Etme Anlatan Eylemler
a. Hold Verbs	a. Kaldırma, yükseltme anlatan eylemler
b. Keep Verbs	b. Koruma, tutma anlatan eylemler
8. Verbs of Concealment	8. Gizleme Anlatan Eylemler
9. Verbs of Throwing	9. Atma Eylemleri
a. Throw Verbs	a. Fırlatarak atma anlatan eylemler
b. Pelt Verbs	b. Yağdırma anlatan eylemler
10. Verbs of Contact by Impact	10. Teması Pekiştirme Eylemleri
a. Hit Verbs	a. Vurma anlatan eylemler
b. Swat Verbs	b. Vurma/ezme anlatan eylemleri
c. Spank Verbs	c. Dövme anlatan eylemler

d. Non-Agentive Verbs of Contact by Impact	d. Kılıcı olmayan temas eylemleri
11. Poke Verbs	11. Dürtme Eylemleri
12. Verbs of Contact: Touch Verbs	12. Temas Eylemleri: dokunma anlatan eylemler
13. Verbs of Cutting	13. Kesme Anlatan Eylemler
a. Cut Verbs	a. Kesme eylemleri
b. Carve Verbs	b. Oyma eylemleri
14. Verbs of Combining and Attaching	14. Kaynaştırma, Birleştirme, Ekleme Anlatan Eylemler
a. Mix Verbs	a. Karıştırma anlatan eylemler
b. Amalgamate Verbs	b. Kaynaşma anlatan eylemler
c. Shake Verbs	c. Çalkalama anlatan eylemler
d. Tape Verbs	d. Bantlayarak birleştirme anlatan eylemler
e. Cling Verbs	e. Yapıştırarak ya da sararak birleştirme eylemleri
15. Verbs of Separating and Disassembling	15. Ayırma ve Sökme Eylemleri
a. Separate Verbs	a. Ayırma anlatan eylemler
b. Split Verbs	b. Bölme, kırarak ayırma anlatan eylemler
c. Disassemble Verbs	c. Parçalara bölme, sökme anlatan eylemler
d. Differ Verbs	d. Farklılıktan kaynaklı ayrılma anlatan eylemler
16. Verbs of Coloring	16. Boyama, Renklendirme Anlatan Eylemler
17. Image Creation Verbs	17. Görüntü Oluşturma Eylemleri
a. Verbs of Image Impression	a. İzlenim, görüntü oluşturma eylemleri
b. Scribble Verbs	b. Karalama eylemleri
c. Illustrate Verbs	c. Tasvir eylemleri
d. Transcribe Verbs	d. İsnat eylemleri
18. Verbs of Creation and Transformation	18. Yaradılış ve Dönüşüm Eylemleri
a. Build Verbs	a. İnşa etme anlatan eylemler
b. Grow Verbs	b. Büyüme anlatan eylemler
c. Verbs of Preparing	c. Hazırlama, hazırlanma anlatan eylemler
d. Create Verbs	d. Var etme, oluşturma anlatan eylemler
e. Knead Verbs	e. Yoğurma, ovma anlatan eylemler
f. Turn Verbs	f. Dönüşme anlatan eylemler
g. Performance Verbs	g. Performans anlatan eylemler
19. Engender Verbs	19. Neden Olma Eylemleri
20. Calve Verbs	20. Yavrulama (buzağı) anlatan eylemler
21. Verbs with Predicative Complements	21. Yüklemler Tamamlayıcılarla Kullanılan Eylemler
a. Appoint Verbs	a. Atama, tayin etme anlatan eylemler
b. Characterize Verbs	b. Nitelendirme anlatan eylemler
c. Dub Verbs	c. Düzeltme, isim verme eylemleri
d. Declare Verbs	d. Beyan etme eylemleri
e. Conjecture Verbs	e. Tahmin etme, varsayma anlatan eylemler
f. Masquerade Verbs	f. Gerçeği gizleme, olduğundan başka görünme anlatan eylemler
g. Orphan Verbs	g. Kimsesiz kalma anlatan eylemler
h. Captain Verbs	h. Yönetme anlatan eylemler
22. Verbs of Perception	22. Algı Eylemleri
a. See Verbs	a. Görme eylemleri
b. Sight Verbs	b. Gözlem eylemleri
c. Peer Verbs	c. Görüş (değerlendirme) eylemleri
d. Stimulus Subject Perception Verbs	d. Uyarı olan algı eylemleri
23. Psych-Verbs (Verbs of Psychological State)	23. Psikolojik Durum Eylemleri
a. Amuse Verbs	a. Avutma (neşelendirme) eylemleri
b. Admire Verbs	b. Hayranlık anlatan eylemler

c. Marvel Verbs	c. Hayret anlatan eylemler
d. Appeal Verbs	d. Af dileme (yalvarma) anlatan eylemler
24. Verbs of Desire	24. Arzu Eylemleri
a. Want Verbs	a. İstek anlatan eylemler
b. Long Verbs	b. Hasret anlatan eylemler
25. Judgment Verbs	25. Yargılama Eylemleri
26. Verbs of Assessment	26. Değerlendirme Eylemleri
27. Verbs of Searching	27. Araştırma Anlatan Eylemler
a. Hunt Verbs	a. Avlama, avlanma anlatan eylemler
b. Search Verbs	b. Arama eylemleri
c. Stalk Verbs	c. Sinsice izleme, takip etme anlatan eylemler
d. Investigate Verbs	d. İnceleme anlatan eylemler
e. Rummage Verbs	e. Karıştırma, altüst edip arama anlatan eylemler
f. Ferret Verbs	f. Arayıp tarama anlatan eylemler
28. Verbs of Social Interaction	28. Sosyal Etkileşim Anlatan Eylemler
a. Correspond Verbs	a. Haberleşme eylemleri
b. Marry Verbs	b. Evlenme (konulu) eylemler
c. Meet Verbs	c. Tanışma (konulu) eylemler
29. Verbs of Communication	29. İletişim Eylemleri
a. Verbs of Transfer of a Message	a. Mesaj gönderme eylemleri
b. Tell	b. Anlatma eylemleri
c. Verbs of Manner of Speaking	c. Konuşma biçimini anlatan eylemler
d. Verbs of Instrument of Communication	d. İletişim araçları vasıtasıyla haberleşme anlatan eylemler
e. Talk Verbs	e. Konuşma eylemleri
f. Chitchat Verbs	f. Sohbet eylemleri
g. Say Verbs	g. Dile getirme anlatan eylemler
h. Complain Verbs	h. Şikayet etme anlatan eylemler
i. Advise Verbs	i. Öneri eylemleri
30. Verbs of Sounds Made by Animals	30. Hayvan Seslerini Anlatan Eylemler
31. Verbs of Ingesting	31. Yeme, Yutma Anlatan Eylemler
a. Eat Verbs	a. Yeme anlatan eylemler
b. Chew Verbs	b. Çiğneme anlatan eylemler
c. Gobble Verbs	c. Hızlı yeme anlatan eylemler
d. Devour Verbs	d. Oburca yeme anlatan eylemler
e. Dine Verbs	e. Ziyafet verme, ağırlama anlatan eylemler
f. Gorge Verbs	f. Atıştırma anlatan eylemler
g. Verbs of Feeding	g. Besleme, bakma anlatan eylemler
32. Verbs Involving the Body	32. Beden İçerikli Eylemler
a. Verbs of Bodily Processes	a. Bedensel süreçleri anlatan eylemler
i. Hiccup Verbs	i. Hiçkırma eylemleri
ii. Breathe Verbs	ii. Nefes alma eylemleri
iii. Exhale Verbs	iii. Nefes verme eylemleri
b. Verbs of Nonverbal Expression	b. Sözsüz İfade (jest, mimik) Eylemleri
c. Verbs of Gestures/Signs Involving Body Parts	c. Vücut bölümleri (organ) içeren işaret eylemleri
i. Wink Verbs	i. Gözün hareketlerini ve ifadelerini anlatan eylemler
ii. Crane Verbs	ii. Uzanma, uzatma anlatan eylemler
iii. Curtsey Verbs	iii. Reverans anlatan eylemler
d. Snooze Verbs	d. Uyuklama anlatan eylemler
e. Flinch Verbs	e. İrkilme anlatan eylemler
f. Verbs of Body-Internal States of Existence	f. Varoluş durumu anlatan bedensel eylemler
g. Suffocate Verbs	g. Boğulma anlatan eylemler
h. Verbs of Bodily State and Damage to the Body	h. Bedenin durumunu anlatan eylemler
i. Pain Verbs	i. Acı anlatan eylemler
ii. Tingle Verbs	ii. Sızlama anlatan eylemler

iii. Hurt Verbs iv. Verbs of Change of Bodily State	iii. İncitme, zarar görme anlatan eylemler iv. Bedensel durum değişikliği anlatan eylemler
33. Verbs of Grooming and Bodily Care	33. Vücut Bakımı ve Çeki düzen Verme Anlatan Eylemler
a. Verbs of Caring for the Whole Body i. Dress Verbs ii. Groom Verbs	a. Vücut bakımı anlatan eylemler i. Giyme, süsleme anlatan eylemler ii. Çeki düzen verme eylemleri
b. Verbs of Caring for a Specific Body Part i. Floss Verbs ii. Braid Verbs	b. Vücudun belli bölümlerine bakımı anlatan eylemler i. Diş temizliği anlatan eylemler ii. Saç şekillendirme anlatan eylemler
c. Verbs of Dressing i. Simple Verbs of Dressing ii. Verbs of Dressing Well iii. Verbs of Being Dressed	c. Giyinme anlatan eylemler i. Sade giyim anlatan eylemler ii. İyi, uyumlu giyim anlatan eylemler iii. Giyimli olma anlatan eylemler
34. Verbs of Killing a. Murder Verbs b. Poison Verbs	34. Öldürme Eylemleri a. Cinayet eylemleri b. Zehirleyerek öldürme Eylemleri
35. Verbs of Emission	35. Emisyon Eylemleri
a. Verbs of Light Emission	a. Işık emisyonu eylemleri
b. Verbs of Sound Emission	b. Ses emisyonu eylemleri
c. Verbs of Smell Emission	c. Koku emisyonu eylemleri
d. Verbs of Substance Emission	d. Madde emisyonu eylemleri
36. Destroy Verbs	36. Tahrip Etme Eylemleri
37. Verbs of Change of State	37. Durum Değişikliği Eylemleri
a. Break Verbs	a. Kırma eylemleri
b. Bend Verbs	b. Esnetme (eğme) eylemleri
c. Cooking Verbs	c. Yemek pişirme
d. Other Alternating Verbs of Change of State	d. Diğer durum değişikliği eylemleri
e. Verbs of Entity-Specific Change of State	e. Varlığa özgü durum değişikliği eylemleri
f. Verbs of Calibratable Changes of State	f. Kalibre edilebilir durum değişikliklerinin eylemleri
38. Lodge Verbs	38. Konaklama Eylemleri
39. Verbs of Existence	39. Oluş Eylemleri
a. Exist Verbs	a. Varoluş eylemleri
b. Verbs of Entity-Specific Modes of Being	b. Varlığa özgü varlık modlarının eylemleri
c. Verbs of Modes of Being Involving Motion	c. Hareket içeren modların eylemleri
d. Verbs of Sound Existence	d. Ses oluşturma eylemleri
e. Verbs of Group Existence i. Swarm Verbs Pain Verbs ii. Herd Verbs Pain Verbs iii. Bulge Verbs Pain Verbs	e. Grup oluşturma eylemleri i. Toplanma ii. Sürü iii. Geçici artış
f. Verbs of Spatial Configuration	f. Uzamsal konum anlatan eylemler
g. Meander Verbs	g. Kıvrılma, menderes anlatan eylemler
h. Verbs of Contiguous Location	h. Yakın konum anlatan eylemler
40. Verbs of Appearance, Disappearance, and Occurrence	40. Görünme, Kaybolma ve Olma Anlatan Eylemler
a. Verbs of Appearance i. Appear Verbs ii. Reflexive Verbs of Appearance	a. Ortay çıkma anlatan eylemler i. Belirme eylemleri ii. Yansımayla ortaya çıkma anlatan eylemler
b. Verbs of Disappearance	b. Yok olma eylemleri
c. Verbs of Occurrence	c. Var olma eylemleri
41. Verbs of Body-Internal Motion	41. Bedenin İçsel Hareketini Anlatan Eylemler
42. Verbs of Assuming a Position	42. Pozisyon Anlatan Eylemler
43. Verbs of Motion	43. Hareket Eylemleri
a. Verbs of Inherently Directed Motion	a. Doğal hareket eylemleri

b. Leave Verbs	b. Ayrılma eylemleri
c. Manner of Motion Verbs i. Roll Verbs ii. Run Verbs	c. Hareket tarzını bildiren eylemler i. Yuvarlama anlatan hareket eylemleri ii. Koşma anlatan hareket eylemleri
d. Verbs of Motion Using a Vehicle i. Verbs That Are Vehicle Names ii. Verbs That Are Not Vehicle Names	d. Vasıtayla hareket anlatan eylemler i. Vasıta adlarının eylem olduğu hareket eylemleri ii. Vasıtasız hareket anlatan eylemler
e. Waltz Verbs	e. Dans eder gibi hareket anlatan eylemler
f. Chase Verbs	f. Takip etme anlatan eylemler
g. Accompany Verbs	g. Eşlik etme anlatan eylemler
44. Avoid Verbs	44. Kaçınma eylemleri
45. Verbs of Lingering and Rushing	45. Durma ve acele etme anlatan eylemler
a. Verbs of Lingering	a. Yavaş ilerleme anlatan eylemler
b. Verbs of Rushing	b. Hızlı ilerleme anlatan eylemler
46. Measure Verbs	46. Ölçme Eylemleri
a. Register Verbs	a. Kaydetme anlatan eylemler
b. Cost Verbs	b. Maliyet anlatan eylemler
c. Fit Verbs	c. Uydurma, uygunluk anlatan eylemler
d. Price Verbs	d. Fiyatlandırma anlatan eylemler
e. Bill Verbs	e. Fatura etme eylemleri
47. Aspectual Verbs	47. Görünüş kategorisindeki eylemler
a. Begin Verbs	a. Başlama anlatan eylemler
b. Complete Verbs	b. Tamamlama anlatan eylemler
48. Weekend Verbs	48. Hafta sonu yapılan eylemler
49. Weather Verbs	49. Hava durumu bildiren eylemler

Tablo 2: Levin'in Eylem Sınıflandırması (Levin, 1993: 111-276)

Beth Levin'in tematik eylem sınıflandırmasında 49 temel başlık tespit edilmiştir. Bu başlıklar kelimelerin sözlük anlamlarına bakıldığında kılış, oluş, durum bakımından benzer eylemleri kapsayacak şekilde tercih edilmiştir. Bununla birlikte eylem başlıklarının çoğu aynı zamanda eylemlerin gerçekleşme biçimine göre alt başlıklara ayrılmıştır. Örneğin, birleşme/birleştirme anlatan eylemler (verbs of combining and attaching), eylemin gerçekleşme biçimine göre karıştırarak birleştirme, kaynaşarak birleşme, çalkalayarak birleşme, bantlayarak birleştirme ve sararak ya da yapıştırarak birleştirme eylemleri olmak üzere alt başlıklara bölünmüştür.

Anna Korhonen ve Ted Briscoe'nun "İngilizce Eylemlerin Genişletilmiş Sözlüksel Anlam Sınıflandırması" adlı makalelerinde Levin'in yaptığı sınıflandırma genişletilmiştir.³ Bu sınıflandırmada test eylemleri çok anlamlı olmasına rağmen eylemlerin baskın olan anlamları esas alınmıştır (Korhonen and Preiss, 2003: 5).

³ Anna Korhonen and Ted Briscoe, Extended Lexical-Semantic Classification of English Verbs, Published in: Proceeding CLS '04 Proceedings of the HLT-NAACL Workshop on Computational Lexic Semantics Pages 38-45, Boston, Massachusetts — May 06 - 06, 2004

Class	Example Verbs	Sınıf	Örnek Eylemler
1. Urge	ask, persuade	1. İsrar	sor-, ikna et-
2. Force	manipulate, pressure	2. Güç (Dayatma)	manipüle et-, zorla-
3. Order	command, require	3. Emir	emret-, zorunlu tut-
4. Want	need, want	4. İstek	İhtiyacı ol-, iste-
5. Try	attempt, try	5. Çaba	dene-, gayret et-
6. Wish	hope, expect	6. Dilek	um-, bekle- (ümit et-)
7. Enforce	impose, risk	7. Zorlama	empoze et-, riske at-
8. Allow	allow, permit	8. İzin	izin ver-, olanak ver-
9. Admit	include, welcome	9. Kabul	dahil et-, karşıla-
10. Consume	spend, waste	10. Tüketim	harca-, boşa harca-
11. Pay	pay, spend	11. Ödeme	öde-, harca-
12. Forbid	prohibit, ban	12. Yasaklama	yasakla-, menet-
13. Refrain	abstain, refrain	13. Kaçınma	kaçın-, çekin-
14. Rely	bet, count	14. İtimat	bahse gir-, güven-
15. Convert	convert, switch	15. Dönüşüm	dönüştür-, geçiş yap-
16. Shift	resort, return	16. (Yer) Değiştirme	git-, dön-
17. Allow	allow, permit	17. İzin	müsaade et-, izin ver-
18. Help	aid, assist	18. Yardım	yardım et-, yardımcı ol-
19. Cooperate	collaborate, work	19. İşbirliği	işbirliği yap-, çalış-
20. Succeed	fail, manage	20. Başarı	başarısız ol-, yönet-
21. Neglect	omit, fail	21. İhmal (Boşlama)	savsakla-, başarısız ol-
22. Limit	restrict, restrain	22. Sınırlama	kısıtla-, dizginle-
23. Approve	accept, object	23. Onay	kabul et-, itiraz et-
24. Enquire	ask, consult	24. Danışma	sor-, danış-
25. Confess	acknowledge, reveal	25. İtiraf	kabul et-, ifşa et-
26. Indicate	demonstrate, imply	26. Belirtme	göster-, kastet-
27. Dedicate	devote, commit	27. Adama	tahsis et-, ada-
28. Free	cure, relieve	28. Çözüm	iyileştir-, kurtar-
29. Suspect	accuse, condemn	29. Şüphe	suçla-, mahkum et-
30. Withdraw	retreat, retire	30. Çekilme	geri çekil-, emekli ol-
31. Cope	handle, deal	31. Başarma	ele al-, ilgilen-
32. Discover	hear, learn	32. Anlama	duy-, öğren-
33. Mix	pair, mix	33. Kaynaşma	birleştire-, karıştır-
34. Correlate	coincide, alternate	34. Bağdaştırma	uy-, sıra ile yap-
35. Consider	imagine, remember	35. Düşünme	hayal et-, hatırla-
36. See	notice, feel	36. Sezme	fark et-, hisset-
37. Love	like, hate	37. Sevgi	sev-, nefret et-
38. Focus	focus, concentrate	38. Odaklanma	odaklan-, konsantre ol-
39. Care	mind, worry	39. Önemseme	aldır-, endişelen-
40. Discuss	debate, argue	40. Tartışma	çekiş-, tartış-
41. Battle	fight, communicate	41. Savaş	savaş-, iletişim kur-
42. Settle	agree, contract	42. Anlaşma	uzlaş-, sözleşme yap-
43. Show	demonstrate, quote	43. İşaret	açıkla-, alıntı yap-
44. Allow	allow, permit	44. Kabul	kabul et-, müsait ol-
45. Explain	write, read	45. Açıklama	yaz-, oku-
46. Lecture	comment, remark	46. Uyarı	eleştir-, belirt-
47. Suggest	propose, recommend	47. Önerme	teklif et-, tavsiye et-
48. Occur	happen, occur	48. Oluşma	ol-, oluş-
49. Matter	count, weight	49. Önemseme	hesaba kat-, yükle-
50. Avoid	miss, boycott	50. Engelleme	kaçır-, boykot et-
51. Hesitate	loiter, hesitate	51. Tereddüt	oyalan-, duraksa-
52. Begin	continue, resume	52. Başlama	sürdür-, yeniden başla-
53. Stop	terminate, finish	53. Durma	sona er-, bitir-

54. Neglect	overlook, neglect	54.İhmal	gözden kaçır-, boşla-
55. Charge	commit, charge	55.Suçlama	suç işle-, suçla-
56. Reach	arrive, hit	56.Ulaşma	var-, isabet ettir-
57. Adopt	assume, adopt	57.Edinme	üstlen-, benimse-

Tablo 3: Anna Korhonen ve Ted Briscoe'nun Sözlüksel Anlam Sınıflandırması

Eylemler çoğunlukla bildirdikleri hareket [olay (kılış, oluş, durum)] temelinde sınıflandırılmaktadır. Bunların bir kısmı zaman zarflarıyla tespit edilebilmektedir (Vendler, 1967: 71). Kiefer, Vendler'in yaptığı tasniften hareketle eylemleri sınıflandırırken dört olay türü üzerinde durmuştur: durum (sahip olmak, bilmek, nefret etmek), süreç (koşmak, yazmak, dinlemek), başarıma (ulaşmak, bulmak, kazanmak) ve tamamlama (inşa etmek, büyüme, kurtarmak).

1. Bill owned an expensive car for two weeks / at five o'clock / in two hours.

Bill /iki hafta boyunca / saat beşte / iki saat içinde pahalı bir arabaya sahipti

2. John was running for two hours / at five o'clock / in two hours.

John /iki saattir / saat beşte / iki saatte koşuyordu.

3. Mary wrote a book in three months / at five o'clock / for three months.

Mary üç ay içinde / saat beşte/ üç ay boyunca bir kitap yazdı.

4. The children reached the top in two days /at five o'clock / for two hours.

Çocuklar iki gün içinde / saat beşte / iki saat içinde zirveye ulaştı.

Durum ve süreç bildiren eylemler zaman zarflarıyla birlikte değerlendirildiğinde ayırt edilebilmektedir. Zaman noktası belliyse durum, süreç ve hareket bildiren eylemlere göre de zarflar farklı işlevlere sahip olabilmektedir. Zaman zarfları eylemin sürerliğini ya da kısıtlı bir sürede olup bittiğini ifade etmektedir (Kiefer, 2009: 189).

Kiefer, eylemin olay bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğini, olay bütünlüğünün ise ancak eylemin zamansal ilişkiyle birlikte ele alınmasıyla anlaşılabilirliğini ortaya koymuştur. Kiefer, çalışmasında zarf tümleçleriyle birlikte değerlendirdiği eylemleri şöyle sınıflandırmıştır:

a) Durum bildiren eylemler (sahip olmak, benzemek, oluşmak, bilmek, nefret etmek, algılamak)

b) Süreç bildiren eylemler (koşmak, yürümek, çalışmak, okumak, boyamak)

Beceri bildiren eylemler (inşa etmek, kurtarmak, gelişmek)

c) Kendisinden önceki süreçten bağımsız bir durumu bildiren anlık eylemler (tanımak, bulmak)

d) Kendisinden önceki süreçle birlikte bir sonraki durumu bildiren anlık eylemler (ulaşmak, durmak, kazanmak)

e) Doğrudan bir nesneyle kullanılan eylemler

f) Kendisinden önceki ve sonraki bir durumu ima etmeyen ya da yetenek bildirmeyen anlık eylemler (ağlamak, bağırarak) (Kiefer, 2009: 191).

Van Valin, “Rol ve Referans Dilbilgisi (Role and Reference Grammar)” adını verdiği bir teori geliştirmiştir. Bu teoride Fillmore'un modelinde olduğu gibi işaretlerin (sözcüklerin) sözlüksel anlam rolleriyle cümlenin yüzey yapısındaki sözdizimsel rolleri eşleşmektedir. Valin'in bu teoriyi (RRG) kullanarak eylemleri sınıflandırma çalışmasında, belirlediği eylem sınıfları ve bu sınıflara dahil edilebilir eylemlerin kullanımını şöyledir (Valin, 1993: 36-39):

a. Durum:	Öğretmen okulun durumu için üzgün.
a. Ettirgen durum:	Okulun durumu öğretmeni üzüyor.
b. Başarı:	Balon patladı.
b . Ettirgen başarı:	Bebek balonu patlattı.
c. Doğal yetenek(oluş):	Kar erimiş.
c . Ettirgen oluş:	Sıcak güneş karı eritti.
d. Hareket:	Futbol topu sahada yuvarlandı.
d. Etken hareket:	Kız futbol topunu sahaya yuvarladı.
e. Etken kılış:	Askerler kışlalara yürüdüler.
e. Ettirgen kılış:	Çavuş askerleri kışlalara kadar yürüttü.

Bu sistemin en önemli bileşeni, eylemin hangi sınıfa ait olduğu belirlenene kadar cümle yapısı içinde bir dizi sözdizimsel (syntactic) ve anlamsal (semantic) testlerden geçirilmesidir. RRG teorisi iki tür anlamsal rol ortaya koymaktadır. İlki, Fillmore (1968) ve Gruber (1965)'in da çalışmalarında olduğu gibi etkilenen, katılan ve deneyimleyen kişi vb. geleneksel kavramlar arasındaki tematik ilişkilerdir. İkincisi ise Van Valin (1977) tarafından tanımlanan ön rolü bazı benzerliklere dayanmasına rağmen diğer teorilerle birebir benzeşmeyen anlamsal makroroller olarak bilinen anlamsal görevler şeklinde genelleştirilmektedir.

	Class		Thematic relations	Definition of x,y
I. STATE VERBS	A. Single argument	1. State or condition	broken (x)	x = PATIENT
		2. Existence	exist (x, y)	x = ENTITY
	B. Two arguments	1. Pure location	be-LOC (x, y)	x=LOCATION, y= THEME
		2. Perception	hear (x, y)	x=PERCEIVER, y=STIMULUS
		3. Cognition	know (x, y)	x = COGNIZER, y = CONTENT
		4. Desire	want (x, y)	x = WANTER, y = DESIRE
		5. Propositional Attitude	consider(x, y)	x = JUDGER, y = JUDGMENT
		6. Possession	have (x, y)	x=POSSESSOR, y=POSSESSED
		7. Internal Experience	feel (x, y)	x=EXPERIENCER, y=SENSATION
		8. Emotion	love (x, y)	x = EMOTER, y = TARGET
		9. Attributive	be (x, [pred'])	x=ATTRIBUTANT, y=ATTRIBUTE
		10. Identificational	be (x, [pred'])	x = IDENTIFIED, y = IDENTITY
11. Specificational	be (x, y)	x = VARIABLE, y = VALUE		
12. Equational	equate (x, y)	x, y = REFERENT		
II. ACTIVITY VERBS	A. Single argument	1. Unspecified action	do (x, Ø)	x = EFFECTOR
		2. Motion	do (x,[walk (x)])	x = MOVER
		3. Static motion	do (x, [spin (x)])	x = ST-MOVER
		4. Light emission	do (x, [shine (x)])	x = L-EMITTER
		5. Sound emission	do(x,[gurgle (x)])	x = S-EMITTER
	B. One or two arguments	1. Performance	do(x,[sing(x, (y))])	x=PERFORMER, y=PERFORMANCE
		2. Consumption	do(x,[eat(x, (y))])	x = CONSUMER, y =CONSUMED
		3. Creation	do(x,[write(x, (y))])	x = CREATOR, y = CREATION
		4. Repetitive action	do(x,[sew(x, (y))])	x = EFFECTOR, y = LOCUS
		5. Directed perception	do(x,[see(x, (y))])	x = OBSERVER, y = STIMULUS
		6. Use	do (x, [use (x,y)])	x = USER, y = IMPLEMENT

		Sınıf	Tematik ilişkiler	x ve y'nin tanımı
I. DURUM EYLEMLERİ	A. Tek argümanlı	1. Durum ya da koşul	kırılmış (x)	x=hasta
		2. Varoluş	var (x, y)	x=varlık
	B. İki argümanlı	1. Salt konum	ol-+konum (x, y)	x=yer, y=tema
		2. Algı	duy-(x, y)	x=algılayan, y=uyarıcı
		3. Biliş	bil- (fark et-) (x, y)	x=kavrayan, y=içerik
		4. Arzu	iste- (x, y)	x=isteyen, y=isteme
		5. Önerme durumu	dikkate al- (x, y)	x=değerlendiren, y=değerlendirme
		6. İyelik	sahip ol- (x, y)	x=iye, y= sahip olunan
		7. Duyusal deneyim (İç tecrübe, Sezgisel davranış)	hisset- (x, y)	x=deneyimleyen y=duyum (hissetme)
		8. Duygu	aşk (x, y)	x=duygu (hisseden), y=amaç
		9. Niteleyici (atfeden)	ol-(x,[beklenen])	x=atfedilen y=atfedilen (nitelik)
		10. Özdeşleştirme	ol-(x,[beklenen])	x=tanımlanmış, y=özdeşlik
		11. Tanımlama	ol- (x, y)	x=değişken, y=değer
12. Eşlemeli	eşit ol- (x, y)	x,y=gönderge		
II. HAREKET EYLEMLERİ	A. Tek argümanlı	1. Genel (belirli olmayan) eylem	yap-(x, ø)	x=etkileyen
		2. Hareket	yap- (x, [yürü- (x)])	x=harekete geçiren
		3. Sabit hareket	yap-(x,[döndür-(x)])	x=sabitharekete geçiren
		4. Işık emisyonu (yayılması)	yap- (x, [ışık saç- (x)])	x=ışık yayıcı
		5. Ses emisyonu (yayılması)	yap- (x, [şırılda-(x)])	x=ses yayıcı
	B. Bir veya iki argümanlı	1. Performans (İcra, iş)	yap-(x,[şarkısöyle-(x, (y))])	x=icracı, y=icra
		2. Tüketim	yap- (x, [ye- (x, (y))])	x=tüketici, y=tükenmiş
		3. İcat, yaratma	yap- (x, [yaz-(x, (y))])	x=mucit, yaratan y=icat, yaratma
		4. Tekrarlayan eylem	yap-(x,[dikiş dik-(x, (y))]) x	x=etkileyen, y=mevki, yer
		5. Yönlendirilmiş algı	yap- (x, [gör- (x, (y))])	x=gözlemci, y=uyarıcı
		6. Uygulama	yap- (x, [kullan- (x, y)])	x=kullanıcı y=uygulama

Tablo 4: Van Valin'in RRG Teorisine Göre Eylemin Anlamsal Görevleri

Biber, anlamsal (semantic) bakımdan bir eylem tasnifi yapmaya çalışmış ancak bunu yaparken eylemin biçimsel yönünü, görünüş (aspect) kategorisini de tasnife dahil etmiştir.

1. Hareket Eylemleri (Activity Verbs)
2. İletişim Eylemleri (Communication Verbs)
3. Mental Eylemler (Mental Verbs)
4. Ettirgen / Nedensel Eylemler (Causative Verbs)
5. Oluş Eylemleri (Occurrence Verbs)

6. Varoluş ve İlişki Eylemleri (Verbs of Existence or Relationship)

7. Görünüş Eylemleri (Verbs of Aspect) (Biber, 2003: 103-109).

Biber, tasnifinde mental eylemleri ayrı bir kategori olarak göstermektedir. Levin, mental eylemleri; algılama eylemleri (verbs of perception) “gör-, işit-, kokla- tad al-” gibi duyularla ilgili eylemler (görme fiilleri / see verbs), “keşfet-, incele-, araştır-”, gibi; gözlem eylemleri (sight verb), “göz at-, bak-” gibi; gözetleme eylemleri (peer verbs), “hisset-, kokla-, seslen-” gibi ; uyarı eylemleri (stimulus subject perception verbs); psikolojik durum eylemleri (verb of desire) iste-, arzu et-, ihtiyaç duy- gibi çeşitli başlıklar altında incelemiştir (Levin, 1993: 185-187). Croft, mental eylemlerin aynı zamanda psikolojik durum eylemleri (psych verbs) olarak da bilindiğini belirterek, algılama (perception), idrak (cognition) ve duygu eylemleri (emotion) olmak üzere üç türünden söz etmiştir (Croft, 1993: 55).

5. Eylem Konusunda Diğer Türk Lehçelerinde Yapılmış Sınıflandırma Çalışmaları

Tatar Türkçesi’nde eylemler tematik olarak on bir alt gruba ayrılmıştır.

1. Hareket eylemleri
 - a) Hareketin yönünü bildiren eylemler,
 - b) Hareketin şeklini bildiren eylemler.
2. İş eylemleri
 - a) Konkret, duyulan işleri bildiren eylemler,
 - b) Mücerret işleri bildiren eylemler.
3. Proses eylemleri
 - a) Konkret prosesleri bildiren eylemler,
 - b) Abstrak prosesleri bildiren eylemler,
 - c) Tabiat olaylarını bildiren eylemler.
4. Durum eylemleri
 - a) Fiziki durum bildiren eylemler,
 - b) Psişik durum bildiren eylemler.
5. Davranış, tavır eylemleri
6. Hareket tarzını bildiren eylemler
7. Ses eylemleri
 - a) Cansız varlıkların seslerini bildiren eylemler,

- b) (İnsan dışında) canlı varlıkların seslerini bildiren eylemler,
- c) İnsan seslerini bildiren eylemler.

8. Konuşma eylemleri

9. Düşünme eylemleri

10. Hissi kavrayış/idrâk eylemleri

11. Taklidî eylemler (Tatarskaya Grammatika, 1993: 73-75).

Türkmen Türkçesi'nde eylemler anlam (semantic) bakımından şöyle sınıflandırılmıştır:

1. Hareket anlatan eylemler,

2. İş, çalışma anlatan eylemler,

3. Nutuk anlatan eylemler,

4. Durum anlatan eylemler,

5. Gözlem anlatan eylemler,

6. Ses anlatan eylemler,

7. Fikir anlatan eylemler,

8. İşitme ve his anlatan eylemler,

9. Nezaket anlatan eylemler,

10. Eksiklik anlatan eylemler (Sarı, Güder, Türkmencenin Grameri, 1998: 45-48).

Arnazarov, Türkmen Türkçesinde eylemlerin leksik-semantik gruplarını şu şekilde oluşturmuştur:

1. Hareket eylemleri: gelmek, gitmek, yöremek / yürümek, barmak / varmak, girmek, çıkmak, akmak, uçmak, geçmek / kaçmak, gezmek, asmak, urmak / vurmak, düşmek, ovmak, kovmak vb.

2. İş eylemleri: işlemek, okamak / okumak, dokamak / dokumak, bezemek, yazmak, vb.

3. Görüş eylemleri: görmek, bakmak, seretmek / seyretmek, göz atmak, göz dikmek vb.

4. Nutuk eylemleri: diymek / demek, sözlemek / söylemek, soramak / sormak vb.

5. Duyuş ve düşünme eylemleri: duymak, sızmak / sezmek, anmak / anmak vb.

6. Durum veya değişme eylemleri: doğmak, ölmek, vepat / vefat etmek, hassalanmak / hastalanmak vb.

7. Sesleniş eylemleri: havlamak, kişnemek / kişnemek, bağırmaq (Arnazarov, 2004: 193- 194).

Erdem, bütün Oğuz grubu Türk lehçeleri için geçerli olan bir eylem tasnifi yapmıştır. Bu tasnife göre:

1. Materyal / hareket eylemleri: kes-, gel-, koş- vb.
2. Davranış eylemleri: gül-, öksür-, nefes al- vb.
3. Mental eylemler: Kendi içinde altı gruba ayrılmaktadır.
 - 3.1. Algılama eylemleri: gör-, işit- vb.
 - 3.2. Etkileme eylemleri: sevin-, üzül-, kız- vb.
 - 3.3. İdrak eylemleri: düşün- vb.
 - 3.4. İletişim eylemleri: de- vb.
 - 3.5. İlişkilendirme eylemleri: i- vb.
 - 3.6. Mevcudiyet eylemleri: ol-, yüze çık- vb. (Erdem, 2009: 93-94).

Azerbaycanlı dilbilimci Gudret Caferov'un yaptığı tematik eylem tasnifi şöyledir:

1. Biyolojik ve sosyolojik hareket bildiren eylemler: Canlı varlıkların hareketlerini ifade eden eylemlerdir. Bunlar evlen- eylemi gibi insana ait olanlar ile bêche ver- (arı) eylemi gibi hayvana ait olanlar şeklinde ikiye ayrılabilir ancak insana ait olan bazı eylemler “yaşa- ve öl-” gibi aynı zamanda hayvana da ait olabilir.

1.1. Hayvana ait olanlar (Dölverme eylemleri):

1.1.1. Dölvermeye kadarki vaziyeti anlatan eylemler: boğaz ol-, yélinle-, yetir-

1.1.2. Doğuma bağlı hareketleri ifade eden eylemler: doğ-, balala- (yavrula-), buzovla-, gulunla- (atın yavrulaması), küçükle-, oğlagla-

1.1.3. Doğumun anormal olduğunu bildiren eylemler: bala sal-, buzov sal-, oğlag sal-

Kadının ölü çocuk dünyaya getirmesi uşag sal-, uşag herç éle- eylemleriyle ifade edilir.

1.2. İnsana ait olanlar (Nikâh eylemleri):

1.2.1. İştirakçilere (vasitasız) ait olan nikâh eylemleri: évlen-, ere ket-

1.2.2. Nikâha vasıta olanlara ait eylemler: oğul évlendir-, gız köçür-, gız vér-, gız al-

1.2.3. Kadına ve erkeğe göre farklılaşan nikâh eylemleri: ere kêt-, arvad al-, ere kel-, arvadını boşa-, erden boşan-

1.2.4. Nikâhın iştirakçilere ve vasita olanlara göre iş bölümünü bildiren eylemler: ere vér-, ere kêt-, évlendir-

1.2.5. Nikâhta oğlan ve kız tarafının iş bölümünü anlatan eylemler: gız vér-, gız köçür-, gız al-

1.2.6. Nikâh kıymayı ve boşanmayı anlatan eylemler: évlen-, arvad al-, arvadını boşa-, ere kêt-, ere kel-, erden boşan-

1.3. Biyolojik hareketi bildiren eylemler: yaran-, doğul-, anadan ol-, dünyaya kel- yaşa-, ömür sür-, çan vér-, öl-, vefat ét-, gırıl-, diril-

2. Tabii ihtiyaç bildiren eylemler: Beslenme, örtünme ve uyuma gibi tabii ihtiyaçları bildiren eylemlerdir.

2.1. Beslenme eylemleri: iştaha(ı) kel-, iştahı çek-, iştahı küs-, aç-, ye-, yedizdir-, yedir-, susa-, (su) iç-, doy-, gus-, em-, emişdir-, emizdir-, süd vér-, südden kes-, otuh-, otla-, otar-, yémle-, suvar- (sula-), **denle- (guş)**

2.2. Uykuyla alakalı olan eylemler: yuhusu kel-, mürküle- (vur-), yuhuya kêt-, yat-, yuhla-, oyan-, ayıl-, yuhudan dur- (galh-), yuhusu gaç-, dur-, oyat-, yuhuda ol-

2.3. Giyinmeyle alakalı olan eylemler: káy-, káyın-, soyun-, çihart-, tah- (elçek, barmagçılığ, golçag, üskük), ört-/ aç- (yaylıg, şal, leçek), goy-, kötür- (papag), tut-/aç- (döşlük, önlük), çal- (çalma)

3. Yaş ve boy değişikliği ile ilgili olan eylemler: böyü-, irilen-, kiçil-, balaçalan-, balaçalaş-, hırdalaş-, goçal-, ahıllaş-, yaşlan-, yaşlaş-, kençleş-, çavanlaş-, kişileş-, garı-, uzan-, gısal-, ködel-, boy at-, boy vér-, yüksel-, gelbilen-, uçal-, uçalan-, alçal-,

4. Ağlamak ve gülmekle ilgili olan eylemler: ağla-, ağlamsın-, için-için ağla-, hısın-hısın ağla-, hönkür-, hönkürtü ile ağla-, kül-, külümsün-, dodağı gaç-, gımış-, uğunub kêt-, uğun-, gehgehe çek-, şagganag çek- (dan).

5. Görme, işitme ve konuşma (nitk) eylemleri

5.1. Görme eylemleri: bah-, bahış-, köster-, kör-, körün-, körüş-, kösteril-,

5.2. İşitme eylemleri: gulag vér-, gulag as-, dinşe-, dinle-, eşit-, eşitdir-, eşidil-,

5.3. Konuşma (nitk) eylemleri

5.3.1. din-, dindir-, dillen-, dilleş-, dillendir-, danış-, danışdır-, danışdırıl-, danışıl, söyle-, söylen-, söylet-, söylendir-, dé-, dédirt-, déyin-, déyil-, deyiş-, nağıl ét-,

5.3.2. Soru-cevap ve çağırma bildiren eylemler: soruş-, çavab vér-, sual vér-, çavab al-, çağır-

5.3.3. Yemin bildiren eylemler: and vér-, and içdir-, and iç-

5.3.4. Talep ve şikâyet bildiren eylemler: terifle-, öy-, öyün-, şikayet ét-, şikayetlen-, kiléylen-, kiléy-küzar ét-, azaylan-, giybet ét-, danla-,

5.3.5. Buyruk ve tavsiye bildiren eylemler: emr ét-, emr vér-, meslehetleş-, meslehet kör-, meslehet vér-, keneş-, nesihet ét-

5.3.6. Rica ve yalvarma bildiren eylemler: hahiş ét-, teveggé ét-, yalvar-, lalı-, bile-, iste-, minnet ét-

5.3.7. Ruh haline bağlı olarak çıkarılan sesleri bildiren eylemler: pıçıl-da-, zarı-, inilde-, mızıl-da-, dongulda-, donguldan-, sızıl-da-, ufulda-, gışgır-, bağır-, çığır-

“ahla- (ağla-) kül- (gül-)” eylemlerini bu eylemlerden ayrı tutmak gerektiği ifade edilmiştir.

6. Psişik faaliyetle ilgili olan eylemler

6.1. Faal olmayan psişik vaziyetleri bildiren eylemler: bayıl-, huşunu itir-, özünden két-, geşş éle-

6.2. Faal olan psişik vaziyetleri bildiren eylemler: ayıl-, ayılt-, özüne kel-, özüne ketir-

6.3. Zihinsel faaliyet bildiren eylemler: unuttur-, yaddan çih-, yadda sahla-, jadda gal-, yada sal-, yada düş-, başa sal-, başa düş-, gandır-, gan-, yaddan çihart-

7. Hareket eylemleri

7.1. Tabii vaziyet değişikliği bildiren eylemler: otur-, eyleş-, bardaş gur-, diz çok çömeltme otur-, çömbel-, ayağa galh-, dur-, dikel-, uzan-, yat-, tongu-, gon-

7.2. Yatay yönde gerçekleşen eylemler: imekle-, yéri-, yüyür-, gaç-, yorğala-, yort-, kel-, két-, apar-, ketir-, dayan-, gayıt-

7.3. Dikey yönde gerçekleşen eylemler: atıl-, atlan- (minmek), qalh-, qaldır-, éndir- (düşürmek)

7.3.1. Aşağıdan yukarıya yönelik bildiren eylemler: atıl-, atlan-, qalh-, qaldır-, qalhız-, tulla-, tullan-, hoppul-, hoplan-, çih-, min-

7.3.2. Yukarıdan aşağıya yönelik bildiren eylemler: düş-, düşür-, én-, éndir-, kir-, bat-, bas-, yat-, yatırt-, sal-, saldır-, tök-, tökül-, tökdür-, çök-, çökürt-, çökdür-

8. Mübadele ve oyun bildiren eylemler

- 8.1. Bağışlama ve kabul etme bildiren eylemler: bağışla-, gebul ét-
 - 8.2. Nesnenin iletilmesini bildiren eylemler: ver- / al-, kötür-
 - 8.3. Değişme bildiren eylemler: sat- /al-
 - 8.4. Şarta bağlı değişme bildiren eylemler: uduz-, ud-/ apar-
 - 8.5. Kazanma-kaybetme ve arama-bulma bildiren eylemler: gazan-, gazanıl-, herçle-, herçlen-, it-, itir-, itiril-, ahtar-, ahtarıl-, ara-, kez-, tap-, tapıl-
 9. Isı değişikliği bildiren eylemler
 - 9.1. Sıcaklık bildiren eylemler: işit-, isin-, istile-, gızdır-, gız-, gızın-, gızış-, erit-, eri-
 - 9.2. Soğukluk bildiren eylemler: soyut-, soyu-, soyugla-, serinle-, üşüt-, üşü-, dondur-, don-
 - Bazı eylemler sıcak-soğuk arasındaki ısıyı bildirmektedir: ilit-, ilin-
 10. Yanma bildiren eylemler
 - 10.1. Yanmaya sebep olma bildiren eylemler: od vur-, odla-, alışdır-, yandır-
 - 10.2. Yanma bildiren eylemler: od al-, od tut-, alış-, yan-
 - 10.3. Söndürme bildiren eylemler: söndür-, sön-, keçir-, keç-, rahat éle-, rahat ol-
- (Caferov, 1984: 86-112).

Dil felsefesi alanında “*Değişik Sistemli Dillerin Fiil Kategorileri*” başlıklı doktora tezinde Hacıbeyli, Azerbaycan Türkçesinde eylemlerin semantik-sentaktik açıdan faktitiv aktiv veya esli aktiv feller, medial feller, medioaktiv feller, kauzativ aktiv feller şeklinde sınıflandırıldığını dile getirmiştir.

Kuliyev’in tasnifi

1. İş fiilleri
 - 1.1. Yaratıcı iş fiilleri
 - 1.2. Dağıtıcı iş fiilleri
 - 1.3. Kısmî değişiklik manalı iş fiilleri
 - 1.4. Eşyaya dinamik tesir manalı iş fiilleri
 - 1.5. Gıda kabulü süreci ifade eden iş fiilleri
2. Hareket fiilleri
 - 2.1. Hareketin usulü fiilleri
 - 2.2. Hareketin istikametini gösteren fiiller
 - 2.3. Hareketin usulü ve istikametini bildiren fiiller

2.4. Hareketin usulü ve istikametini göstermeden sürece işaret eden mücerret manalı fiiller

3. Hal fiilleri

4. Tabiat hadiselerini bildiren fiiller

5. Psişik faaliyet fiilleri

5.1. Nitk fiilleri

5.2. Kavrayış fiilleri

5.2.1. Görme kavrayışı fiilleri

5.2.2. İşitme kavrayışı fiilleri

5.2.3. Hissi kavrama fiilleri

5.2.4. Tat kavrama fiilleri

5.3. Tefekkür fiilleri

5.3.1. Tefekkür süreci manalı fiiller

5.3.2. Tefekkür hareketinin neticesini bildiren fiiller

5.4. Duygusal vaziyet fiilleri

5.4.1. Öznenin meyus vaziyetini ifade eden fiiller

5.4.2. Öznenin süst, meyus, fiziki ve ruhi vaziyetten gümrah vaziyete geçmesini

bildiren fiiller

5.4.3. İnsanın yüksek ruhi vaziyete geçmesini ve onun duygusal sarsıntısını ifade eden fiiller

5.4.4. Korku, telaş, narazılık, sevinç vs.den doğan heyecanı ifade eden fiiller

5.4.5. Utanmak merkezi manalı fiiller

5.4.6. Korku ve telaştan ileri gelen heyecan ifade eden fiiller

5.4.7. Cesur olmak merkezi manalı fiiller

5.4.8. Öznenin heyecanlı vaziyetten, sakit, tarazlanmış vaziyete geçmesini ifade eden fiiller

5.4.9. Gafil veya anlaşılmaz bir şeyden doğan güçlü teessürattan doğmuş vaziyeti ve hissi ifade eden fiiller

5.5. Duygusal heyecan fiilleri

5.5.1. Kenardan menfi psikolojik tesirle doğan duygusal heyecanı ifade eden fiiller

5.5.2. İnciklik, tehqir, azap vs.den doğan kötü hissi ifade eden fiiller

- 5.5.3. Ruhi ya da fiziki ağrı ifade eden fiiller
- 5.5.4. Öznenin hoş ahvali ruhiyyesini ifade eden fiiller
- 5.5.5. Öznenin narazlığını, temin olmamasını ifade eden fiiller
- 5.6. Duygusal müracaat fiilleri
- 5.7. Arzu ifade eden fiiller
- 5.8. His ifade eden fiiller
- 6. Seslenme fiilleri
- 6.1. İnsan seslerini ifade eden fiiller
- 6.1.1. Uzuvcılenen sesleri ifade eden fiiller
- 6.1.2. Gayrı nitk seslerini ifade eden fiiller
- 6.2. İnsandan başka diğer canlıların seslerini ifade eden fiiller
- 6.3. Canlı olmayan eşyaların çıkardığı sesleri bildiren fiiller (Kuliyev, 1998: 26-58)

Kazan'da 2016 yılında yayımlanan Tatarcanın Grameri "*Tatarskaya Grammatika*" adlı eserde eylem sınıflaması şu şekildedir:

1. İş eylemleri (Hareket bildiren fiiller)

1.1. Bir nesnenin varoluşunu, değişimini ve ya yok oluşunu bildiren eylemler

1.1.1. Nesnelerin var edilmesini bildiren eylemler

1.1.2. Nesnenin nitelik, nicelik ve kapsamını değiştiren eylemler: küçeyt/kuvvetlendir-, kaynat-/kaynat-, zurayt-/büyütmek, yumşart-/yumşat-kıskart/kısaltmak...

1.1.2.1. Yemek pişirme /hazırlama anlatan eylemler: kipter-/kurut-, kızdır-/kızart-, pişir-/pişir-, tozla-/ tuzla-, kaynat-/kaynat-, parlandır-/buğula- ...

1.1.2.2. Toprak işlemeyi anlatan eylemler: kaz-/kaz-, sukala-/ayıkla-, kitmenle/çapala-, aşla-/ gübrele-...

1.1.2.3. Temizleme eylemleri: yuv-/yıka-, sibir-/süpür-, uta-/ayıkla-, ile-/ele-, kır/tıraş et-, sürt-/sil-...

1.1.2.4. Nesnelere kaplamayı bildiren eylemler: asfaltla-/asfaltla-, bitonla/betonla, mayla-/yağla-, buya-/boya-, sipter-/parlat-...

1.1.3. Nesnelere yok eden eylemler: boz-/boz-, bitir-/bitir-, yok et-/ yok et-, yandır-/yak-, sındır-/kır-...

1.2. Zihinsel aktivite bildiren eylemler (Mental eylemler)

1.2.1. Düşünme bildiren eylemleri: fikirle-/düşün-, uyla-/düşün-, angla-/anla-, angla kil/bilinçlen-, akılga kil-/akla gel-, akılga sıyma-/ akla sığ-...

1.2.2. Düşüncenin sonucunu ifade eden eylemler: gomumileştir-/ genelle-, yumgakla-/sonuçlandır-, netivege kil-/ neticelendir-, kararga kil-/ karara var-, uylap tap-/düşünüp bul-, işen-/inan-, delille-/ispatla-, hal et-/hallet-, açıkla-/açıkla-...

1.2.3. Tahmin fiilleri: isepile-/hesapla-, küz aldında tot-/ göz önünde bulundur-, faraz kıl-/faz et-dip sana-/ diye düşün-, şöphelen-/şüphelen-, ikelen-/terddüte düş-, niyatle-/niyetlen-...

1.2.4. Çeşitli alanlara dair zihinsel faaliyet bildiren eylemler: küş-/topla-, al/çıkart, bül-/böl-, sana-/say-, tasvirla-/tasvir et-, yaz-/yaz-, öyren-/öğren-, uk-/oku-, küçer/kopyala-, tözet-/düzelt-, tikşer-/kontrol et-, çağıştır-/karşılaştır-, yalgış-/yanıl-...

1.3. Sosyal faaliyet bildiren eylemler: tırış-/çabala-, yalkavlan-/üşen-, sayla-/seç-, tavış bir-/oy ver-, katnaş-/katıl- birleş-/birleş, köreş-/kavga et-, mücadele et-, boysın-/itaat et-, karşı töş-/karşı koy-, yardım it-/yardım et-...

1.4. Konuşma bildiren eylemler

1.4.1. Temel eylemler: di-/de- ayt-/söyle-, söyle-/söyle-

1.4.2. Konuşmanın içeriğini bildiren eylemler: hikeyale-/hikâye et-, beyan it-/beyan et-, isbat it-/ispatla-, maktan-/övün-, yalğanla-/yalanla-, şikayat it-/şikâyet et-, alda-/aldat-, süz kıstır-/laf batır-, ügitle-/öğüt ver-...

1.4.3. Haber eylemleri: heber it-/haber ver-, yörekni buşat-/içini dök-, süzbir-/söz ver-, vegde it-/zaman ver-, iglan it-/ilan et-...

1.4.4. Karşılıklı konuşma bildiren eylemler: söyleş-/sohbet et-, soraştır-/soruştur, cevap kaytar-/cevap ver-, rizalaş-/helalleş-, isepleş-/hesaplaş-, vegdeleş-/sözleş-...

1.4.5. Emir ve istek eylemleri: boir-/buyur-, röhset it-/izin ver-, üten-/rica et-, yalvar-/yalvar-, talep it-/talep et-, tınıçlandır-/sustur-, çakır-/çağır-, ışandır-/inandır-...

1.4.6. Eleştirî eylemleri: yamanla-/kötüle-, aşağıla-, gaiple-/ayıla-, makta-/öv-, hurla-/horla-, karga-/lanet et-, açulan-/kız-, sug-/söğ-, kükke çöy-/göğe çıkar-, yüceltmek...

1.4.7. Duygu bildiren eylemler: gafu üten-/affet-, hurla-/horla-,biter-/aldırma-, boş ver-, yumala-/teselli et-...

1.4.8. Söyleniş şekline göre eylemler: akır-/bağır-, kıkırıp söyleş-/yüksek sesle konuş-, haykır-bıdır bıdır söyle-/bıdır bıdır konuş-...

1.4.8.1. Diye ile kullanılanlar: dip görle-/diye gürle-, dip çılda-/diye çığlık at-, dip ısılda-/diye fısılda-...

1.4.9. Sessizlik ifade eden eylemler: deşme-/sus-, önsiz kal-/sessiz kal-, til tişle/dilini ısır-, til yot-/dilini yut-, süz kutma-/söze girme-, süz kuşma-/söze karışma-...

1.5. Fizyolojik işler bildiren eylemler: aşı-/ye-, eç-/iç-, çeyne-/çiğne-, kimir-/kemir-, söy-/sev-, tamak tıydır-/yemek yedir-, yot-/yut-, küzni aç-/gözünü açma-, uyan, küzni yom-/gözünü kapat-, haba sula-/hava al-, nefeslen-, isne-/esne-, yötkir-/öksür-, töçkir-/hapşur-, tökir-/tükür...

1.6. Hareket eylemleri:

1.6.1. Temel hareket eylemleri: yürü-, harekt it-/hareket et-...(Bu eylemler geçişsizdir.)

1.6.2. Yatay hareket eylemleri: bar-/var-, yünel-/yönel-

1.6.2.1. Bir noktadan uzaklaşma bildiren eylemler: kit-/git-, çığ-/çık-, taral-/yayıl, çeçil/dağıl-...

1.6.2.2. Bir noktaya yaklaşma bildiren eylemler: kil-/gel-, cit-/yet-,ulaş-, kir-/gir, yakımlaş/yaklaş-, kayt-/dön-, geri gel-...

1.6.2.3. Bir noktadan geri çekilmeyi bildiren eylemler: çigin-/çekil-, kit-/git-, iraklaş/uzaklaş-...

1.6.2.4. Bir noktanın aşıldığını bildiren eylemler: üt-/geç-, üz-/geç-, aş-, kiç-/geç, çığ-/çık-...

1.6.3. Dikey hareket eylemleri: min-/bin-, küteril-/yüksel-, ürmele-/tırman-, ürle/yüksel-, tüş-/in-...

1.6.4. Dönüş hareketi bildiren eylemler: eylen-/dön-, bötiril-/dön-...

1.6.5. Hareket tarzını bildiren eylemler: atla-/atla-, zıpla-, oç-/uç-, yöz-/yüz, ürmele-/sürün-...

1.6.6. Tasviri eylemler: akxa-/akxa-...

1.6.7. Hız bildiren eylemler: çab-/atı koştur-, söyrel-/sürül-...

1.6.8. Harekete neden olan eylemler: iyart-/izlet-, kitir-/getir-, ciber-/gönder-, ku/kov-, söyle-/sürükle-, et-/it-, taşla-/bırak-, oçır-/sil-, yunelt-/yönelt-, ırgıt-/fırlat-, tarat/dağıt-...

1.7. Yansıma eylemleri:

1.7.1. İnsan sesleri ve konuşma biçimini bildiren eylemler: pışıl-da-/fışıl-da-, pış pış kil-/pışpışla-bıdır bıdır söyle-/bıdırdan-, bıtıl-da-/mırıl-da-, kıkır-/çağır-, bakır-/bağır-...

1.7.2. Doğadaki sesleri ve hayvan seslerini bildiren eylemler: ula-/ulu-, kükre/kükre-, miyavla-/miyavla-, kişne-/kişne-...

1.7.3. Nesnelerin çıkardığı sesleri anlatan eylemler: çıtırda-/çıtırda-, bığırda/fıkırda-, pırıl-da-/parla-...

1.8. Görüntü referanslarından doğan eylemler: cimil-de-/ışıl-da-, yalt yult kil/parlayıp sön-, çak-

2. Hal/Durum eylemleri:

2.1. Varoluş eylemleri: tu-/doğ-, barlıkka kil-/var ol-, yaş-e-/yaşa-, utır-/otur-, yat/yat-, helak bul-/helak ol-, sün-/sön-, ül-/öl-, erip bit-/eriyip bit-, yukka çığ-/yok ol-...

2.2. Hal değişimini anlatan eylemler: yaşer-/gençleş-, agar-/ağar-, sargay-/sarar-, kızar-/kızır-, jılın-/ısın-, bozıl-/bozul-, kübey-/çoğal-, küçey-/küçül-...

2.3. Sosyal durum bildiren eylemler: maktan-/övün-, tertip boz-/düzen boz-, gavga çıkar-/kavga çıkar-, kız-/kız-, oyatsızlan-/utanma-, gaybet sat-/gıybet et-...

2.4. Duygu eylemleri: sağın-/özle-, kurk-/kork-, kaygır-/kaygılan-, oyal-/utan-, kuan-/sevin-, kıvan-, üpkel-/öfkelen-, hesret çığ-/hasret çek-...

2.5.Fizyolojik durum bildiren eylemler: karın aç-/acı-, jefa çig-/cefa çek-, azaplan-/acı çek-, yokla-/uyu-, avır-/ağrı-, öş-/üşü-,don-, diril-/titre-...

3.Münasebet eylemleri:

3.1.İnsanlar ve nesnelere arasındaki münasebeti anlatan eylemler: kiliş-/anlaş-, kiliştir-/uzlaştır-,paha biç-, kara-/ilgilendir-, karşı kuy-/karşı koy-...

3.2. Bireyler arasındaki ilişkiyi anlatan eylemler: hömet it-/hürmet et-, yakın kür/yakın bul-, yarat-/beğen-, kızgan-/kıskan-, yakına-/yakınlaş-, üç tot-/öç al-, buysın-/itaat et-, tebrik it-/tebrik et-, makta-/öv-, şiklen-/şüphelen-, mısilla-/hakaret et- ...

3.3.Sosyal münasebet bildiren eylemler: aradaşlık it-/aracılık et-, yardımleş/yardımlaş-, röhset it-/izin ver-, ışan-/inan-, mejbür it-/mecbur et-, kulga al-/al, tutukla-, tapşır-/sun-, ver-...(2016: 94-99).

Hamit Tömür, Uygur Türkçesinde eylemleri “*Modern Uyghur Grammar*” adlı eserinde “*Eylemler, nesnelere eylemini gösteren kelime sınıfıdır. Eylem kelimesi, geniş anlamıyla bir nesnenin eylemleri, durumları, değişiklikleri, ifadeleri ve hisleri gibi tüm kavramları içeren gramer terimidir*” şeklinde tanımlamıştır. Eylemleri anlamsal (semantik) özelliklerine göre hareket ve durum bildiren eylemler olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır.

1. Hareket eylemleri: Belirli bir eylem olgusunun varlığını gösterir. Örneğin “yazdım” dediğimizde hareketin gerçekleşmiş olduğunu, “gidersin” örneğinde ise eylemin alışkanlık haline geldiğini ya da gelecek zaman içerisinde gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Uygur Türkçesinde eylemlerin çoğunluğu hareket eylemlerinden oluşmaktadır.

2. Durum eylemleri: Eylemin sabit olarak devam ettiğini gösterir. Örneğin “Ahmet sınıfta oturuyor” cümlesinde otur- eylemi, ortaya çıkan bir eylemin sürekli var olan halidir. Bu tür eylemler, sözlüksel anlam bakımından süreklilik görünüşüne sahiptir. Temelde durum eylemleri için belirli koşullar altında hareket eylemlerinin durum rolü üstlenmiş biçimleri denilebilir. Eylemin hareket mi durum mu bildirdiği ise ancak bağlamla ayırt edilebilir. Örneğin “Ahmet geldiğinde bu sandalyeye oturacak” cümlesinde otur- eylemi hareket bildiren eylem türüne girmektedir. Oysa “Ahmet sınıfta

oturuyor” cümlesinde otur- eyleminin sabit bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır ki burada durum bildiren eylem türüne girmektedir (Tömür, 2003: 235-236).

Elza Semedova, “Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Yazı Dilindeki Basit Füllerin Karşılaştırmalı Anlam Özellikleri”, adlı doktora tezinde eylemleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. İş Eylemleri

1.1. Yapma Anlatan İş Eylemleri: ara-, becer-, bele-, bul-, büz-, bük-, çal-, çalış-, çalka-, çırp-, dene-, dik-, dire-, diz-, doku-, ek-, et-, eş-, göm-, güt-, kazan-, kat-, koru-, kur-, ör-, pus-, sal-, sar-, sat-, siva-, tak-, tut-, yap-, yarış-, yaz-, yığ-.

1.2. Yıkma Anlatan İş Eylemleri: as-, ayır-, biç-, boğ-, boz-, böl-, çiz-, del-, doğra, ez-, kırk-, kazı-, kes-, kır-, soy-, sil-, sık-, sök-, yak-, yar-, yık-, yırt-.

1.3. Belirli Bir Durum Değişimi Anlatan İş Eylemleri: aç-, beze-, boya-, bula-, çim-, deş-, giy-, kert-, tara-, üt-, yama-, yıka-, yoğur-, yont-.

1.4. Yer Değişimi Anlatan İş Eylemleri: aktar-, al-, at-, çek-, çevir-, dök-, getir-, götür-, it-, sür-, sürü-, taşı-.

1.5. Yeme İçme Sürecini Anlatan İş Eylemleri: çiğne-, em-, iç-, soğur-, sömür-, yala-, ye-, yut-.

2. Hareket Eylemleri

2.1. Hareketin Usulünü Gösteren Eylemler: ağna-, ak-, aş-, bat-, çap-, dal-, eğ-, kalk-, kay-, koş-, sek-, sız-, sıçra-, zıpla-, uç-, yüz-, yürü-.

2.2. Hareketin Yönünü Gösteren Eylemler: at-, bas-, bin-, çık-, düş-, dön-, gel-, geç-, gir-, git-, göç-, in-, kon-.

2.3. Hareketin Hem Yönünü Hem Usulünü Gösteren Eylemler: düş-, tırman-

2.4. Belirsiz Hareket Eylemleri: gez-, kımılda-.

3. Oluş Eylemleri: ağrı-, art-, belir-, büyü-, çürü-, deş-, dol-, doğ-, don-, eri-, gerek-, kabar-, karı-, kayna-, kop-, koca-, kuru-, piş-, ol-, öl-, soğu-, sol-, sön-, şiş-, yan-, yeşer-.

4. Durum Eylemleri: alış- az-, bit- çim-, din-, dur-, kal-, otur-, öde-, ölç-, sığ-, sin-sus-, uyan-, tart-, uy-, uyu-, üşen-, ver-, yat-, yit-, yum-.

5. Doğa Olaylarını Anlatan Eylemler: bat-, çak-, çise-, çık-, doğ-, es-, taş-, yağ-.

6. Psikolojik Olayları Anlatan Eylemler

6.1. Konuşma Eylemleri: buyur-, çağır-, de-, konuş-, oku-, say-, söyle-, yalvar-.

- 6.2. Duyularla Anlaşılan Eylemler:
- 6.2.1. Duyu Eylemleri: acı-, ağrı-, dala-, don- duy-, kaşı-, kız-, sancı-, üşü-, yan-.
- 6.2.2. Görme Eylemleri: bak-, gör-, süz-
- 6.2.3. İşitme Eylemleri: dinle-, duy-, işit-
- 6.2.4. Tatma Eylemleri: tat-
- 6.2.5. Koklama Eylemleri: kok-
- 6.2.6. Dokunma Eylemleri: çarp-, değ-, dokun-, sürt-, ov-
- 6.3. Düşünme Eylemleri: düşün-, inan-, kan-, san-, uy-
- 6.4. Anlama Eylemleri: bil-, kavra-, öğren-
- 6.5. Hafıza Eylemleri: an-, şaş-, tanı-, unut-, yanıl-
7. İstek Eylemi: iste-
8. Duygusal Durum Anlatan Eylemler: ağla-, alış-, avun-, barış-, bez-, bık-, coş-, dayan-, gül-, imren-, incin-, küs-, usan-
9. Duygusal İlişkileri Anlatan Eylemler
- 9.1. Sevgi, Saygı ve Beğeni Anlatan Eylemler: beğen-, kayır-, okşa-, öp-, öv-, özen-, say-, sev-
- 9.2. İnsanı Olumsuz Etkileyen İlişkileri Anlatan Eylemler: kına-, söv-, utan-, yer-
10. Ses Yansımaları Eylemler
- 10.1. İnsanların Çıkardıkları Seslerden Oluşanlar: bağır-, çağır-, geğir-, hapşur-, haykır-, hıçkır-, öğür-, öksür-, öp-, şakı-, tükür-
- 10.2. Diğer Canlıların Çıkardıkları Seslerden Oluşanlar: anır-, banla-, böğür-, çemkir-, havla-, kişne-, mele-, ulu-, ür-
- 10.3. Cansız Varlıkların Çıkardığı Seslerden Oluşanlar: damla-, fışkır-, püskür-, pörtle- (Semedova, 2004: 34-44)

6. Eylem Konusunda Türkiye Türkçesinde Yapılmış Sınıflandırma Çalışmaları

Türkiye Türkçesinde eylemler muhtevalarına ya da sözlük anlamlarına göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Emre, eylemlerin hareket (action) kavramı gibi durum (état) ve oluş (devenir) kavramını da anlattıklarını belirtiyor.

1. Eylem (hareket): Çocuk bahçede oynuyor.

2. Durum: Çocuk yatağında uyuyor.

3. Oluş: Çocuk gündün güne büyüyor.

Eylemlerin bu üç kavramdan birini anlatmasının kesin bir sınıflandırma teşkil etmeyeceğini, örneğin eyleminin bir şekliyle oluş veya eylem bildirirken, başka bir şekliyle de durum anlatmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. Konuyla ilgili şu örnekleri vermiştir: “Çocuk büyüyor” cümlesinde -yor şekliyle oluş anlatan büyü-eylemi, “Çocuk büyümüş” cümlesinde -miş şekliyle durum anlatmaktadır. Yine “Kurulmayan saat durdu” cümlesiyle “Saat durmuş” cümlesi karşılaştırıldığında da aynı eylemin bir şekilde eylem (hareket), öbür şekilde durum anlattığı görülmektedir. Birçok eylemin de herhangi bir şekliyle hangi kavramı anlattığının kesinlikle söylenemeyeceğinin altını çizerek “yakışmak, beğenmek” örneklerini vermiştir. Bu bakış açısıyla eylemlerin genellikle eylem (hareket) bildirdiklerinin kabul edilmesi gerektiğini; ancak gerekli yerlerde durum ve oluştan da bahsedilebileceğini anlatmaktadır (Emre, 1945: 45).

Banguoğlu, eylemleri niteliklerine göre üç gruba ayırmıştır. Kılış eylemleri (verbe d'action): almak, taşımak, kazmak; durum eylemleri (verbe d'état): yatmak, susmak, beklemek; oluş eylemleri (verbe devenir): doymak, uzamak, kararmak vb. (Banguoğlu, 1980: 408).

Korkmaz da eylemleri içerikleri bakımından aynı şekilde üç başlık altında toplamıştır. Diğerlerinden farklı olarak kılış eylemlerine kılınış'ı durum eylemlerine de tasvir eylemlerini ilave etmiştir.

1. Oluş bildiren eylemler: Cümlede yüklem gösterdiği işin olma niteliği taşıdığını, oluşun yapana yöneldiğini belirten, dolayısıyla herhangi bir nesneye ihtiyaç göstermeyen fiillerdir. Kısacası bunlar geçişsiz fiillerdir. Örneğin: morar-, güzelleş-, paslan-...vb.

2. Bir kılış ya da kılınış bildiren eylemler: Cümlede yüklem gösterdiği işi yapma niteliği taşıdığını, yapanın dışında bir nesneye yöneldiğini, bir varlık üzerinde etkisi bulunduğunu gösteren, dolayısıyla nesne gerektiren eylemlerdir. Örneğin: adımla-, as-, besle-...vb.

3. Durum ve tasvir bildiren eylemler: Herhangi bir oluş ve kılışı değil, yalnızca hareket halinde olmayan bir durumu veya takınılan bir tavrı gösterirler. Genellikle geçişsizdirler. Örneğin: alış-, az-...vb. (Korkmaz, 2003: 528-532).

Hacıeminoğlu, muhtevalarına göre fiilleri, dört grupta toplamıştır.

1. Hareket bildiren fiiller: yürümek, vurmak,
2. İş bildiren fiiller: öğretmek, işitmek,
3. Oluş bildiren fiiller: büyümek, sararmak,
4. Tavır bildiren fiiller: beğenmek, sevmek (Hacıeminoğlu, 1991: 13).

Ergin, fiil kök veya gövdelerini karşıladığı hareketler bakımından geçişli fiiller ve geçişsiz fiiller olarak ikiye ayırmıştır. Geçişli fiillerde hareketin yönünün dışa doğru olduğunu ve geçişli fiillerin bir yapma ifade ettiklerini söylerken; geçişsiz fiillerde hareketin yönünün içe doğru olduğunu ve de geçişsiz fiillerin bir olma ifade ettiğini söylemektedir (Ergin, 1993: 267).

Aksan, eylemleri devinme, oluş, kılış, durum gösteren öğeler olarak tanımlamış ve buna göre de şöyle bir tasnif yapmıştır:

1. Kimi eylemlerde gerçekten bir ‘eylem’in söz konusu olduğu görülür: taşımak, yazmak, içmek, bağırma...
2. Kimi eylemler bir oluş bildirirler: sararmak, büyümek, buruşmak, gevşemek...
3. Durum gösteren eylemler de vardır: uyumak, durmak, bulunmak... (Aksan, 1983: 69-70).

Bilgegil ise eylemleri temelde kılış ve oluş olmak üzere iki gruba ayırmıştır, ancak bazı eylemlerin hem kılış hem oluş anlamı taşıdığını, hangisinin kastedildiğinin bir varlık ya da niteliğe isnadından sonra anlaşılabilceğini dile getirmiştir (Bilgegil, 1984: 260).

Korkmaz, başlama fiillerine “Alışkanlık Fiilleri” adını vermiştir (Korkmaz, 2003: 151). Öncelik fiilleri ise; geçmiş zaman ad fiillerinin olumlu veya olumsuz biçimleri ile kurulan ve birleşik fiilin içinde bulunduğu zamandan daha önce gerçekleşmiş olan bir oluşu gösterir. Bu türün en yaygın kullanımda olanı -mış ol- biçimi ile kurulanlarıdır: Anlamış ol-, duymuş ol- gibi (Korkmaz, 2003: 801).

Niyet Fiilleri; ol- yardımcı fiilinin -AcAk-, -IcI-, -AsI-, -I-msAr- sıfat fiilleri ile oluşturduğu birleşik fiiller, bu oluş ve kılışın teşebbüs ve niyet hâlinde olduğunu gösterir. Bunların en yaygın olanı -AcAk- ve -IcI- sıfat fiilleri ile kurulanlarıdır (Korkmaz, 2003, s.806). Ediskun, niyet fiilleri için “Davranma Fiilleri” terimini kullanmıştır (Ediskun, 1996: 242).

Ediskun, öncelik fiillerini “Bitirme Fiilleri” terimiyle karşılar. Öncelik fiillerinde yardımcı fiil gelecek zaman kipinde çekimlendiğinde ihtimâl (Görmemiş olacağım

ki...); gereklilik kipinde çekimlendiği zaman olasılık ve gereklilik (Mektup eline varmış olmalı) anlamlarını ifade eder (Ediskun, 1996: 240-241).

Hatice Şirin User'in yaptığı semantik eylem tasnifi ise en kapsamlı tasnif çalışmalarından biridir.

1. Temel Kılış, Oluş, Durum Fiilleri

- 1.1. Oluş Fiilleri

- 1.2. Kılış Fiilleri

2. Fiziksel Gereksinim Fiilleri (Acıkma, Yeme, İçme, Doyma, Uyuma, Uyanma)

- 2.1. Oluş Fiilleri

- 2.2. Kılış Fiilleri

3. İnsan ve Bedeni (Doğum, Yaşayış, Ölüm, Hastalık, Yaralanma, Sakatlanma)

- 3.1. Oluş Fiilleri

- 3.2. Kılış Fiilleri

4. Duygu, Zihin Fiilleri

- 4.1. Duygular (Ruhsal Durum)

- 4.1.1. Oluş Fiilleri

- 4.1.2. Kılış Fiilleri

- 4.2. Akıl, Zihin

- 4.2.1. Oluş Fiilleri

- 4.2.2. Kılış Fiilleri

5. Devlet

- 5.1. Devlet Kurma, Devletleşme

- 5.1.1. Oluş Fiilleri

- 5.1.2. Kılış Fiilleri

- 5.2. Devlet Düzeninin Bozulması

- 5.2.1. Oluş Fiilleri

- 5.2.2. Kılış Fiilleri

6. Politika, Diplomasi

- 6.1. Oluş Fiilleri

- 6.2. Kılış Fiilleri

7. Askerlik, Savaş, Kahramanlık

- 7.1. Oluş Fiilleri

- 7.2. Kılış Fiilleri
- 8. Yerleşim, Yurt Tutma
 - 8.1. Oluş-Kılış Fiilleri
- 9. Etkileşim, İletişim
 - 9.1. Oluş Fiilleri
 - 9.2. Kılış Fiilleri
- 10. Avcılık
 - 10.1. Kılış Fiilleri
- 11. Evlilik
 - 11.1. Oluş Fiilleri
 - 11.2. Kılış Fiilleri
- 12. Cenaze
 - 12.1. Oluş Fiilleri
 - 12.2. Kılış Fiilleri
- 13. İş, Hizmet
 - 13.1. Oluş Fiilleri
 - 13.2. Kılış Fiilleri
- 14. Kalkınma
 - 14.1. Oluş Fiilleri
 - 14.2. Kılış Fiilleri
- 15. Ad, Unvan
 - 15.1. Oluş Fiilleri
 - 15.2. Kılış Fiilleri
- 16. Kıtlık
 - 16.1. Oluş Fiilleri
- 17. Yasa, Ceza
 - 17.1. Kılış Fiilleri
- 18. Sanat
 - 18.1. Resim, Bezeme
 - 18.1.1. Kılış Fiilleri
 - 18.2. Heykel
 - 18.2.1. Kılış Fiilleri

- 18.3. Yapı, Konut, Mimari
 - 18.3.1. Kılış Fiilleri
- 18.4. Yazı, Yazıt
 - 18.4.1. Kılış Fiilleri
- 19. Kozmogoni, Din, İnanç
 - 19.1. Oluş Fiilleri
 - 19.2. Kılış Fiilleri
- 20. Doğa, Meteoroloji, Hava
 - 20.1. Oluş Fiilleri
- 21. Hayvanlar
 - 21.1. At Binme
 - 21.1.1. Oluş Fiilleri
 - 21.1.2. Kılış Fiilleri
 - 21.2. Telefat, Yararlanma
 - 21.2.1. Oluş Fiilleri
 - 21.2.2. Kılış Fiilleri
 - 21.3. Hayvan Yetiştirme
 - 21.3.1. Kılış Fiilleri
 - 21.4. Hayvan Sesleri
 - 21.4.1. Oluş Fiilleri
- 22. Yardımcı Fiiller
 - 22.1. Adla Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller
 - 22.2. Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller
 - 22.1. Ana Yardımcı Fiil
- 23. Konusal Alanı Belirlenemeyenler (Şirin User, 2009: 331-448)

Mental Eylemlerin ayrı bir başlık altında incelenmesini öngören tasnif çalışmaları ise şu şekildedir:

Erdem, mental eylemler konusunu bağlantılı dil bilgisi yaklaşımıyla ele almış ve mental eylemleri algılama (perception), etki (affection) ve idrak (cognition) eylemleri şeklinde gruplandırmıştır. Erdem'e göre:

1. Algılama (perception) fiillerine örnek olarak gör-, işit-, duy- gibi duyu organlarıyla gerçekleştirilen fiiller;

2. Etki (affection) fiillerine; duygularla olayların veya durumların insanlar üzerinde bıraktıkları etkilerle ilgili beğen, hâlâ-, gork-, gibi fiiller;

3. İdrak (cognition) fiillerine ise pikirlen-, fikir et-, oylan-, düşün-, bil-, añ- gibi fiiller örnek olarak gösterilmiştir (Erdem, 2004: 939-947).

Yaylagül, mental eylemleri dört gruba ayırmıştır:

1. Duyu Eylemleri,
2. Duygu Eylemleri,
3. Anı ve Uslamlama Eylemleri,
4. Açıklama Eylemleri (Yaylagül, 2005: 24).

Şahin'e göre mental eylemler genel olarak

1. İdrak Fiilleri
2. Duygu Fiilleri
3. Algılama Fiilleri şeklinde üç grupta sınıflandırılabilir (Şahin, 2012: 52).

Hirik'in çalışmasında Rol Kuramı kapsamında Eski Uygur Türkçesindeki eylemler anlambilimsel açıdan incelenmiştir. Eylemler, metin üzerinden bağlam temelinde belirlenerek rol dağılımıyla birlikte sahip oldukları kategorik nitelikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen rol dağılımı eyleyen, etkilenen ve konu unsurundan oluşmaktadır. Eylemin gösterdiği anlambilimsel farklılıkların rol dağılımı sayesinde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Eyleyen, etkilenen ve konu unsurlarının eylem için zorunlu olduğu, zaman, amaç, sebep, araç, durum gibi roller üstlenen unsurların ise seçimlik olduğu vurgulanarak seçimlik unsurların eylem üzerinde bir anlam farklılaşmasına yol açmadığı için eylemlerin anlambilimsel açıdan sınıflandırılmasına da etki etmediği dile getirilmiştir. Çalışmada yüklem görevindeki eylemlerin sınıflandırılması şu şekilde yapılmıştır:

1. Duygu barındıran fiiller
 - a. Süreç içeren duygu fiilleri
 - b. Son sınır vurgulayan duygu fiilleri
 - c. Anlık duygu fiilleri
2. Durağanlık belirten fiiller
3. Duygu çıktısı fiiller

4. Karşılıklı yapılan fiiller
5. Söyleme dayalı fiiller
6. Varlıkla ilgili fiiller
7. Olumlu ya da olumsuz sonuç barındıran fiiller
8. Hareket barındıran fiiller (Hirik, 2018: 133)

7. Sınıflandırma Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Hint-Avrupa dillerinde, İngilizce olarak yazılmış doktora tezleri, makale ve kitaplardan derlenmiş eylem tasnifi çalışmaları, Rus dilbilimcilerin çalışmalarından etkilenerek Türk lehçelerinde yapılmış eylem tasnifleri ile Türkiye Türkçesinde özellikle 1950’li yıllardan sonra dilbilim yöntemleriyle yazılmış gramer çalışmaları içinde yer alan eylem tasnifleri incelenmiştir. Bu inceleme sırasında tespit edilen hususlar:

İngilizce kaynaklarda eylem (fiil) sınıflandırmaları, sözdizimsel (syntactic), anlamsal (semantic) ya da eylemin görünüş (aspect) kategorisine göre yapılmıştır. Levin’in yaptığı sınıflandırma sözdizimsel değişimlere dayanılarak yapılmış en ayrıntılı çalışmadır. Levin, 3024 eylemi 49 ana başlık 192 alt başlık altında toplamıştır. Benzer sözdizimsel davranışa sahip eylemler, ortak anlam bileşenleri nedeniyle aynı sınıfa girmektedir. Bu yaklaşım, eylemleri ampirik (deneysel) olarak sınıflandırabilmektedir. Bu sınıflandırma biçimi eylemlerin (verbs) her türlü anlamını bütünüyle yakalamaz, sadece bazı anlamlarını yakalar. Yaklaşım güçlü bir şekilde dile bağlıdır. Sözdizimsel formdaki farkın her zaman anlamda bir fark yarattığı (Baker, 1998) varsayımının belirsiz olması nedeniyle sınıflandırma bulanıklaşmaktadır. Levin’in sınıflandırmasındaki “hareket eylemleri” ne baktığımızda, bu sınıf altındaki eylemlerin çoğunun anlam duygusu olarak ikincil bir “hareket” hissine sahip olduğu görülmektedir. Levin özne isteyen eylemleri (accompany verbs) “hareket eylemleri” nin bir alt sınıfı olarak göstermiştir. Özne isteyen eylemler güt-, yönet-, rehberlik et- vb., eylemden sorumlu olan bir “yapıcı” duygusu “hareket” duygusundan önce gelir. Benzer şekilde, “terk et- (abandon) ve kaç- (desert)” gibi hareket eylemleri, kendilerinden önce var olan başka bir hareketten ya da durumdan ayrılışı, bölünmeyi yahut kopmayı ifade eder. “(bisiklete, motora) bin- (bicycle, bike), (tekne) kullan- (boat)” gibi eylemlerde, hareket için kullanılan enstrümanın hareketi tanımladığı görülmektedir. Eğer “yapıcı” bir

seyahat şekli olarak kullanıyorsa ‘bisiklet’ ‘hareket’ hissini alır. Burada estringman birincil hareket duygusu ise ikincil durumdadır. Levin’in sonuçlandırma eylemleri karmaşık yapıdadır, olma eylemleri ise basit yapı sergiler. Eylemin karmaşık yapıda olması geçişli-geçişsiz olmasıyla alakalı bir durumdur. Örneğın “iyileş-” eylemi değışim anlamına sahip olduğu gibi durum anlamı da taşımaktadır.

Levin’den sonra Biber, eylemleri temel anlamlarına göre hareket eylemleri (activity), bilişsel eylemler (mental verbs), iletişim eylemleri (communication verbs), nedensellik eylemleri (causative verbs), olma eylemleri (verbs of simple occurrence), ilişki eylemleri (verbs of existence or relationship) ve görünüş eylemleri (aspectual verbs) olmak üzere yedi kategoriden oluşan bir tasnif yapmıştır (Biber, 1999: 358-435).

Eylem tasniflerinin bir diğer hareket noktası, eylemlerin tematik rolleri olmuştur. Vaka (durum) ilişkileri gibi tematik ilişkilerin semantik yönü olduğundan, vaka davranışı üzerine çalışmalar eylemlerin semantik olarak sınıflandırılmasına yol açmıştır. Durum Gramer-Durum Dilbilgisi olarak da tercüme edilen- (Case Grammar) ve Rol ve Referans Gramer (RRG) olmak üzere iki çerçeve içerisinde geliştirilen eylem sınıflamaları yapılmıştır. Chafe ve Longacre’nin sınıflandırmaları durum gramer modeli kapsamındadır. RRG, Jackendoff ve Dowty’nin görüşlerini birleştirir. Mantıksal yapılar (Logical structures) tematik ilişkilerin yorumlanmasında başlangıç noktasıdır. Tematik ilişkileri tanımlamak için de Jackendoff’un yöntemi kullanılmaktadır.

Rol ve Referans Dilbilgisi (RRG) yapısal-işlevselci dilbilgisi teorisidir. RRG teorisi aslında İngilizceden başka farklı yapılara sahip dillerin analizini de yapabilmek ve eylemin, sözdizimi ve anlambilim açısından farklı gramer sistemlerinde nasıl değerlendirilebileceğini anlamak için geliştirilmiştir. Sözlüksel görünüşün işleyişi farklı dillerde tematik ilişkilerin tanımlanmasında kullanılmıştır. Vendler’in eylemleri durum, hareket, yetenek ve başarı bildiren eylemler, sonuçlandırılmış (başarı bildiren) eylemler olmak üzere sınıflaması teörinin başlangıç noktası olmuştur. Bu eylem sınıfları arasındaki ayırım Dowty’nin temsil şeması kullanılarak yapılmaktadır. Dowty, eylem sınıflarını sözlüksel ayırışma sistemini kullanarak belirlemiştir. Durum eylemleri temel alınmış ve diğer sınıflar bunlardan türetilmiştir. Örneğın:

Sonuç, başarı eylemi (achievement) haline gel- (become) + durum (state) bil- (know)= bilir hale gel- (become know) > öğren- (learn)

Yetenek eylemi (accomplishment) sebep ol- (cause) + durum (state) bil- (know)=

bilmeye sebep ol- (cause know) > öğret- (teach)

Hareket eylemi yap- (do) aracı eylem (agentive verbs) olarak kabul edilir (Dowty,1979: 51-65) .

Eylemlerin birincil anlamı sadece RRG'de açıklandığı gibi 'durum' olamaz. Birinci bölümde yer verdiğimiz tanımlamalarda eylem (fiil), hareket, iş, oluş ve durum bildiren sözlere aittir.

Chafe'in (1970) yaptığı sınıflandırmada eylemler durum, süreç, hareket ve hareket-süreç olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Aslında bu sınıflamada da eylem için durum ve durum dışı olmak üzere iki kategori bulunmaktadır. Örneğin, 'öl-' eylemi birincil olarak 'hareket' (yaşamın ölüme dönüşümü), ikincil olarak 'kopma' (bir parçanın (kişinin) bütünden (dünyadan) ayrılması) ve üçüncül olarak ise 'durum' (ölü olma hali) anlamına sahiptir. Bir eylem içsel olarak bu kadar çeşitli anlam alanına sahipken eylemleri durum ve durum dışı olarak sınıflandırmak uygun bir yaklaşım değildir.

Longacre'nin (1976), eylem sınıflarını gösteren şeması periyodik tabloyu andırır. Yatay parametre dört kavramsal eylem türünü (durum, süreç, hareket ve hareket süreçleri) açıklar. Dikey parametre eylem sınıflarını kapsar. Ancak tematik rol yaklaşımında, dört kavramsal türün gerekçelendirilmesi yeterli değildir, çünkü durum bildiren eylemlerle süreç, hareket ve hareket süreci bildiren eylemlerin örtüştüğü anlam alanları mevcuttur. Örneğin “öğren-” ve “çalış-” eylemleri, kullanımındaki sözdizimsel farka dayalı olarak bu sınıflandırmada “süreç” ve “hareket” olarak sınıflandırılır. “Enes bir sürü matematik işlemi öğrendi” cümlesinde “öğren-” eylemi süreç, “Enes matematik çalışıyor” cümlesinde “çalış-” ise hareket eylemidir. Ancak bu yaklaşıma göre “Enes piyano çalmayı öğreniyor” cümlesindeki “öğren-” eylemi bu durumda hareket eylemi olacaktır. Vendler, eylemleri sözcüksel kılına (lexical aspect) göre dört kategoride toplamıştır. Hareket eylemleri (activities), yetenek ve başarı bildiren eylemler (accomplishments), sonuçlandırılmış (başarılmış) eylemler (achievements), durum eylemleri (states) olmak üzere eylemleri iç anlamlarına göre ayırmıştır. Bu sınıflama bize Vendler'in eylemlere süreç olarak baktığını göstermektedir. Bu sınıflamada hareket eylemlerinin kesin bir başlangıç ve bitiş zamanları yoktur, ancak bir süreklilik anlamı da taşırlar. Örneğin “koş-” eylemi hem dinamik bir hareketi anlatır hem de kılına bakımından süreklilik anlamına sahiptir. Durum eylemleri, değişim göstermeyen durağan eylemlerdir ve

kılınış bakımından bitiş noktası olmayan bir devamlılığa sahiptirler. Örneğin “otur-” eylemi sabit bir durumu ve devamlılığı anlatırken içsel anlamda (kılınış) bitiş zamanı barındırmaz. Ancak “kalk-” gibi başka bir eyleme geçildiğinde son bulur.

Vendler’ın belirlediği hareket (activities) eylemlerini, yetenek-başarı bildiren eylemlerden (accomplishment) ayırmak için yalnızca eylemlere bakmak yeterli değildir, cümleler dikkate alınmalıdır. Bu yaklaşıma göre “koş-” eylemi “O koşuyor” cümlesinde hareket eylemiyken “O iki kilometre koştu” cümlesinde yetenek-başarı bildiren eylem durumundadır.

Eylemlerin bir kısmı anlık, bir kısmı daha uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekteşme özelliğine sahiptir. Bir tepeye ulaşmak, yarışı kazanmak, bir şeyi tespit etmek veya tanımak, kesin bir anda gerçekteşen hadiselerdir. Öte yandan, kısa ya da uzun bir süre boyunca bir şeyi bilebilir ya da inanabilir, birini sevebilir ya da hükmedebilirsiniz. Dolayısıyla belirli bir an içinde gerçekteşen eylemlere sonuçlandırılmış (başarılmış) eylemler (achievements), bir süre devamlılık gösteren eylemler durum (state) eylemleri olarak adlandırılmıştır.

Smith’in teorisi (situation aspect theory), Vendler’ın yaptığı sınıflamaya dayanmaktadır. Bu sınıflamayı biraz daha geliştirerek anlıkgerçekteşim (semelfactive) adını verdiği bir kategori eklemiştir. Smith'e göre, bir cümle görünüşsel anlam (aspectual meaning) bakımından iki tür bilgi taşır: bakış açısına göre durum ya da hareket bildirebilir. Smith'ten sonra, görünüş kategorisinin iki türü viewpoint aspect ve situation aspect ortaya çıkmıştır. Bakış açısı görünüşü (viewpoint aspect), eylemin eklerle kazandığı bir görünüş kategorisi, durum görünüşü (situation aspect) ise zarf türünden öğelerle desteklenen kategoridir. Böylece, her bir görünüş bileşenini belirten formlar cümlede bir arada bulunur. Bir cümleyi çerçeveslendirirken konuşmacı, dilin şekline bağlı olarak durum türü ve bakış açısı seçer. Smith’in belirlediği beş eylem sınıfı dinamizm, sürerlilik görünüşü ve bitmişliğe göre zamansal açıdan farklılık gösterirler. Bu yaklaşıma göre cevabı bilmek, birini sevmek ifadelerindeki eylemler durum kategorisine girer. Sabit bir sürerlilik görünüşüne sahiptirler. Hareket eylemleri, sürerlilik görünüşüne sahip bitmemişlik bildiren yürümek, gülmek gibi dinamik eylemlerdir. Yetenek ve başarı bildiren eylemler, bir ev inşa etmek, İngilizce öğrenmek gibi birbirini takip eden aşamalara ve bir sonuca sahip süreçten oluşan dinamik, sürerlilik gösteren ve aynı zamanda bitmişlik bildiren eylemlerdir. Sonuçlandırılmış eylemler, “yarışı

kazanmak” ifadesinde olduğu gibi anlık, dinamik ve bitmişlik bildiren eylemlerdir. Anlıkgerçekleşim (semelfactive) eylemleri ise vurmak, çarpmak gibi dinamik, anlık eylemlerdir dolayısıyla bu eylem sınıfında süreklilik yoktur.

Bakış açısı (viewpoint) diller arasında benzerdir ancak aynı değildir. Başlangıç ve sonucu bir bütün olarak gören bakış açısı vardır ki buna mükemmelleştici ya da tamamlayıcı bakış açısı (perfective viewpoint) adı verilmiştir. Bir durumun yalnızca bir bölümüne odaklanan kusurlu ya da eksik bakış açısı (imperfective viewpoint) olarak adlandırılmıştır. Bir durumun başlangıç noktası ya da bir aşamasının esnek olduğu yani net olmayan bakış açısına ise nötr bakış açısı (neutral viewpoint) denilmiştir (Verkuyl, 1972: 41). Verkuyl de eylemleri görünüş kategorisine göre değerlendirmiştir. Sözlüksel görünüş adı altında yapılacak bir sınıflamanın ancak eylem ve eylem üyelerinin bir arada oluşturdukları anlam üzerinden yapılabileceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla sadece eylemleri değil, eylem öbeklerini de değerlendirmeye almıştır. Aynı zamanda eylemin içinde taşıdığı zamansal anlamın da hesaba katılması gerektiğini savunmuştur. Onun bu yaklaşımla ortaya koyduğu kuram Aydemir tarafından birleşimsel görünüş olarak adlandırılmıştır (Aydemir, 2006: 34). Verkuyl’ün anlayışına göre görünüş cümlelerinin tamamına bakılarak ortaya çıkmaktadır. Vendler’ın sınıflamasının görünüşe dayandığını ve eylemin görünüş kategorisi üzerinden değerlendirildiği ilk sınıflama olduğu ancak Verkuyl’ün sınıflamasından sonra bu yaklaşım yaygınlık kazanmıştır. Eylemler bu sınıflamada iki özellik taşımaktadır: Birincisi [\pm ARTIMLI] olmalarıdır. [\pm ADD TO] özelliği Aydemir tarafından [\pm ARTIMLI] olarak tercüme edilmiştir. Bu özellik hem eylemin içsel görünüşünü hem de dinamizmini yansıtır. İkincisi ise eylemin üyesi olan ad öbeğinin zamansal olarak eyleme katkısıdır. Ad öbeğinin anlam katkısı [\pm SQA (specified quantity of A)] [\pm ABM (A’dan Belirli Bir Miktar)] Aydemir tarafından bu şekilde gösterilmiştir. Eylem ile ad öbeğinin birleşmesinden sonuçlu [\pm S] eylemler ortaya çıkmaktadır (Aydemir, 2006: 35).

[\pm ARTIMLI] eylem + [\pm ABM] ad öbeği = birleşimsel görünüş [\pm S]

Bu kuramın ulaştığı Durum eylemleri, Sonuçlandırılmış ya da Sonlu eylemler ve Süreç bildiren eylemler olmak üzere üç eylem sınıfı ortaya çıkmıştır. Bacanlı bu sınıfları şöyle göstermiştir.

[-ARTIMLI] ve [+ABM] (Hiçbir hareket yoktur) \Rightarrow sürekli (durative)

[+ARTIMLI] ve [-ABM] (Sızıntılı hareket) \Rightarrow sürekli (durative)

[+ARTIMLI] ve [+ABM] (Sınırlandırılmış hareket) ⇒ sonlu (terminative) (Bacanlı, 2016: 46).

Rothstein eylemleri durum, hareket, oluş ve sonuçlandırılmış eylemler olarak dört sınıfa ayırmıştır. Smith'in sınıflandırmasına benzer ancak eylemleri aşamalı ve hedefte bitişli olmaları bakımından değerlendirmesi onun sınıflamasının ayırt edici özelliğidir. Eylemleri -yor (-ing) ekini alabilmelerine göre ayırmıştır. Alabilenler hareket ve sonuçlandırılmış eylemler, alamayanlar durum ve oluş eylemleridir. Oluş ve sonuçlandırılmış eylemler hedefte bitişlidir. Sonuçlandırılmış eylemler aynı zamanda hareket eylemleri gibi aşamalıdır (Rothstein, 2004: 12). Hedefte bitişli ve aşamalı kavramları Aydemir'in (2006) tercüme ettiği şekilde kullanılmıştır. Rothstein hedefte bitişli kavramını eylem öbeği için kullanmıştır. Onun yaklaşımında sonuçlandırma eylemleri iç manalarında bir amaca sahiptir. Bu açıdan hareket eylemlerinden ayrılır (Aydemir, 2006: 70). Örneğin *koş-* eylemi içsel amaca sahip olmadığından hareket eylemidir ve hedefte bitişli değildir, *ye-* ise sonuçlanma eylemidir ve hedefte bitişlidir. Ancak "John saatlerce koştu" cümlesinde *koş-* eylemi bu yaklaşıma uygun biçimde hedefte bitişli olmayan hareket eylemiyken "John mağazaya bir saatte koştu" cümlesinde *koş-* hareket eylemi hedefte bitişlidir (Rothstein, 2004: 36). Dolayısıyla bu eylem sınıflamasının da doğru çalışmadığı söylenebilir.

8. Belirlenen Eylem Sınıflandırması (Tasnifi)

İncelenen sınıflandırma çalışmaları arasında bütün eylemleri net bir şekilde belli bir sınıfa konumlandırabilecek bir çalışma tespit edilememiştir. Zira eylemlerin sözlüksel temel anlamları dışında içsel birer anlamı, süreç bildiren yönleri ve sözdizimi içerisinde kazandıkları farklı anlamları bulunmaktadır. Farklı yöntemlere bağlı kalarak çalışan dilciler ve dilbilimciler hep kendilerinden önceki çalışmaları geliştirmeye gayret göstermişlerdir. Bu sebeple tematik eylem sınıflamalarında pek çok başlık bulunmaktadır. En ayrıntılı ilk tematik sınıflama Levin'e aittir. Levin'in 49 başlık altında topladığı eylem sınıflaması "WordNet A Lexical Data Base for English" İngilizce sözlük veri tabanı düzenlenirken kullanılmıştır. Bu tür bir sınıflama görüldüğü üzere sözlüksel çalışmalar için daha verimli olacaktır. Batı kaynaklı sınıflamalar çalışmanın yönünü belirlemek açısından ufuk açıcı olmuştur. Bu çalışmada, Türk Dünyasında yapılan çalışmalardan derlenerek tematik ancak eylemin çatı eki ve türetme

eki almış hali ve sözdizim yönü de göz ardı edilmeden oluşturulan yeni bir tasnif kullanılacaktır. Tasnif, öncelikle eylemin temel anlamı, gerçek hayattaki gerçekleşme tarzı sonra gerçekleşme konumu (mental eylemler için) ve sözdiziminde göstereceği anlam düşünülerek oluşturulmuştur. Belirlenen sınıflandırma (tasnif):

1. Hareket Eylemleri

1.1. Kılış Eylemleri: ara-, tıka-...

1.1.1. Edişli Eylemler: döv-, ara-...

1.1.2. Etmeli Eylemler: kır-, al-, tak-, as-, ye-, çal-, avla-, bağla-, giy-, sür-...

1.1.3. Uğraşmalı Eylemler: yıka-, öv-, ger-, bürü-, sürü- ...

1.1.4. Yapmalı Eylemler: yaz-, bul- öde-...

1.2. Fiziksel Hareket Eylemleri: koş-, yürü-...

1.3. İş Eylemleri: başar-, kazan- ...

1.4. İletişim Eylemleri: konuş-, anlat-, söyle- sohbet et-...

1.5. Davranış, Tavr Eylemleri: kavga çıkar-, koru-, görüş-...

1.6. Tekrar Eylemleri: damla-, çekiştir, atıştır...

1.7. Yön Bildiren Eylemler: eğil-, çık-, gir-, yüksel-, alçal-...

1.8. Tanımlama (genel yargı) Eylemleri:

2. Durum Eylemleri

2.1. Fiziki Durum Bildiren Eylemler: yorul-,otur-, uyu-...

2.2. Tutum Bildiren Eylemler: hürmet et-, yol göster-, takdir et-, ilgilen- ...

3. Oluş Eylemleri

3.1. Varoluş Eylemleri: doğ-, öl-, yaşa-...

3.2. Olma Eylemleri: susa-, acık-, üşü-...

3.3. Değişim ve Dönüşüm Eylemleri: yaşlan-, büyü-, sarar- ...

3.4. Doğa Eylemleri: es-, dalgalan-, yağ-...

4. Mental Eylemler

4.1. Biliş Eylemleri: bil-, düşün-, anla-, unut-, hatırla-...

4.2. Psikolojik Durum Eylemleri: sevin-, üzül-, kıskan-, utan-, öfkelen-...

4.3. Algı Eylemleri: duy-, işit-, gör-, kokla-, dokun-...

5. Yansıtma Eylemleri: fısılda-, horla-, fokurda-...

5.1. Olma Bildiren Yansıtma Eylemleri

5.2. Hareket Bildiren Yansıtma Eylemleri

İKİNCİ BÖLÜM

KANADI KIRIK KUŞLAR METNİNDEN HARETLE EYLEM SINIFLARININ TESPİTİ VE İNCELENMESİ

1. HAREKET EYLEMLERİ

Hareket sözcüğü, bir cismin durumunun ve yerinin değişmesi, devinim, aksiyon; vücudu oynatma, kıpırdatma veya kımıldanma; davranış, tutum; yola çıkma; belirli bir amaca varmak için birbiri ardınca yapılan ilerlemeler anlamları taşımaktadır. Tanımlama, belirlenen sınıflamada hareket eylemleri adı altında geçen sınıfın alt başlıklarını kapsamaktadır.

Emre, Hacıeminoğlu, Özönder, sınıflamalarında hareket terimini kullanmayı tercih ederken Ergin, Korkmaz, Bilgin, Bilgegil kılış demeyi tercih etmişlerdir. Kılış teriminin belli tanımlamaları olduğundan hareket sözcüğü ‘kılış’ı da içine alan daha geniş manaya sahiptir. Kılış genellikle nesne alabilen geçişli eylemler için kullanılan bir terimdir. Hareket ise geçişli olsun olmasın faaliyet bildiren bütün eylemler için kullanılabilir.

Türkmen dilbilimci Arnazarov, hareket eylemiyle git-, gel-, uç-, çık-, gez- gibi fiziksel hareketi bildiren eylemleri kastetmektedir. Mental eylemleri bu sınıfa dâhil etmemiştir. Azerbaycanlı dilbilimcilerden Recebli, Caferov, Rızayev ve Budagova da sınıflamalarında kılış yerine hareketi kullanmışlardır.

Görünüş kategorisinde yapılan eylem sınıflamalarında belli bir bitişi ya da sonucu olmayan yalnızca yapılan faaliyetin, fiziksel hareketin esas alındığı eylemlerdir. İç manalarında devamlılık barındırırlar ancak bu süre belli değildir. Faaliyet anlık, kısa ya da uzun bir zaman dilimini kaplayabilir. Eylem kendi içinde doğal olarak devamlılık, kesiklik, bitişlilik gibi süreçler barındırır. Faaliyet bırakıldığı an tamamlanmamış olsa da yapılmış demektir.

Hareket eylemlerine yaklaşım tasnif çalışmalarında farklılık göstermektedir. Bu çalışmada hareket kategorisi altında kılış, iş, fiziksel hareket, iletişim, tavır ve davranışlar tanımlama ile tekrar eylemleri alt başlıklar olarak düşünülmüştür. Seçilen

Kanadı Kırık Kuşlar metninden verilecek örnek cümlelerle bu sınıflamaya dâhil edilecek eylemler ortaya çıkarılacaktır.

1.1. Kılış Eylemleri

Canlı bir özne tarafından yapılan, aynı zamanda etkileneni olan eylemlerdir. Dolayısıyla kılış eylemleri geçişlidir; nesne alabilirler (Üstünova, 2016: 12). Banguoğlu da *almak*, *taşımak*, *kazmak* gibi bir hareketi bildiren eylemleri kılış eylemi olarak tanımlamış, bu eylemlerin cümle içinde bir varlık üzerinde etkisi olduğu için geçişli eylemler olduğunu ifade etmiştir (Banguoğlu, 1990: 408).

Ahmet Cevat Emre, eylemlerin hareket, durum ve oluş şeklinde üç kavramdan birini anlatmasının kesin bir sınıflandırma teşkil etmediğini, bir eylemin bir şekliyle oluş veya hareket bildirirken, başka bir şekliyle de durum anlatmasının mümkün olduğunu dile getirmiştir. Bundan dolayı eylemlerin anlattığı kavramların, genellikle hareket kabul edilmesi gerektiğini ancak gerekli yerlerde durum ve oluştan da bahsedilebileceğini ifade etmiştir (Emre, 1945: 45).

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde “Eylemlerin gösterdiği hareketler nesnelere faaliyetleri, onların oluş ve kılışlarıdır. Onun için kullanış sahasına çıkan eylem kök ve gövdeleri daima nesnelere bağlanırlar. Nesnelere bir kaç türlü şahıs teşkil ederler.” şeklinde yaptığı açıklamada **kılış eyleminden** bahseder (Ergin, 2009: 176).

Zeynep Korkmaz, kılış eylemlerinin cümlede yüklem gösterdiği işi yapma niteliği taşıdığını, yapanın dışında bir nesneye yöneldiğini, bir varlık üzerinde etkisi bulunduğunu gösteren, dolayısıyla nesne gerektiren eylemler olduğunu söyler ki bu bağlamda fikirlerinin Muharrem Ergin’le örtüştüğü görülmektedir (Korkmaz, 2003: 532).

Hareket eylemlerinin tamamında bir faaliyet söz konusudur. Ancak bu faaliyetlerin etkileneni farklılık göstermektedir. Hareket eylemleri her zaman nesneye ihtiyaç duymadıklarından kılış eylemleri diğerlerinden ayrılmaktadır. Kılış, eylemin dilbilgisel yönüyle alakalı bir terimdir. Bu çalışmada eylem çatı konusundan bağımsız tematik olarak bir sınıflandırmaya tabii tutulmuştur. Bununla birlikte eylemin bağlam içinde yapı ve anlamsal özellikleri bakımından ne şekilde kullanıldığı gözlemlenerek sınıflamada eylemin değişiklik gösterip göstermediği de tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sınıflamada ‘kılış’ terimi hareket eylemlerinin bir alt kategorisini temsil etmek üzere kullanılmıştır. Bunun sebebi eylemin çekime girmemiş durumdayken içsel manasında da hareketten etkileneni bildiriyor olmasıdır ki eylemin kılınış yönünün bu çalışmada etkili olacağı ifade edilmiştir.

Chomsky’nin Rol Kuramı’nda yer alan sözlüksel eylemin sözdiziminde birlikte yer alacağı üyeleri seçebildiği ifade edilir (Uzun, 2000: 97). Hirik’in çalışmasında yer alan açıklama bu bilgiyi destekler niteliktedir. Örneğin “kır-” eyleminin gerçekleşmesi için hem yapana hem de etkilenen bir nesneye ihtiyaç vardır. Ancak ‘hapşır-” eyleminin gerçekleşmesi sadece yapan’a bağlıdır. “Kır-” ve “hapşır-” eylemlerinin istediği üyeler eylemin iç merkezinde zorunlu konumundayken başka eylemlerde bu sayı farklılık gösterebilmektedir (Hirik, 2018: 128).

Kılış eylemleri kılınış özelliği bakımından gözlemlenebilir hareket anlatan, hareketi gerçekleştiren gerçek bir özneye ve etkilenen bir nesneye sahip, morfolojik açıdan dönüşlü ve işteş dâhil olmak üzere tüm çatı eklerini alabilen eylemlerdir. Eylemin aldığı çatı ekleri sözdiziminde öznenin durumunu, istem sayısını yani cümleye dâhil edeceği öge sayısını değiştirmektedir. Örneğin eylem {-l-, -n-} edilgenlik kodlayan ekleri aldığı cümlede özneyi barındırmaz. Ancak bu durum eylemin bir özne tarafından yapılmadığı anlamına gelmez. Sadece ekin kodladığı anlam, özneyi derin yapıya atarak görünmez kılar. Bu da yüzey yapıda bir ögenin eksilmesine sebep olur⁴.

Eylem {-Dİr-, -Ir-, -Ar-, -r-, -t-} yaptırım kodlayan bu ekleri aldığı cümleye ikincil bir özne girer. Eylemin göstereni (kazandığı anlam) kıldırın özne dışında kılan özne ister. İşte sözdizimine bu ek sayesinde kılan özne yani ikincil özne diye adlandırılan bir öge daha eklenir. Kılış eylemleri aynı zamanda geçişli olduğundan yaptırım bildiren bu ekleri aldıklarında kuracağı cümlede zorunlu öge olarak birincil nesne, birincil özne ve ikincil özne olmak durumundadır.⁵

Kılış eylemleri dönüşlülük kodlayan {-n-} eki aldıklarında öznenin durumu değişir. Kılan özne aynı zamanda etkilenen özneye dönüşür ve etkilenen özne birincil nesne görevini yüklenir. Özne, nesne görevini üstlendiğinden cümleden nesne silinir. Bu da dönüşlü eylemlerin cümlesine birincil nesnenin yer almaması anlamına gelir ki dikkat

4 Ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, Eylem İstemine Göre Özne Türü ya da Özne Türüne Göre Eylem Niteliği Belirlenebilir Mi?, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/1 2022 ss. 57-68.

5 Bk. ÜSTÜNOVA Kerime, Zorunlu ve Seçimlik Ögeler, 7.Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Elazığ, Türkiye, 16 -18 Ekim 2014, cilt.2, ss.0-1605.

edilmesi gereken bir özelliktir.⁶ *Bu ekin bir diğ er özelliğ i diğ er çatı eklerini aynı tabanda barındırmamasıdır. Eylemin dönüşlü olarak nitelendirilebilmesi için sadece dönüşlülük kodlayan ek alması gerekir* (Üstünova, 2016: 29).

Eyleme işteşlik anlamı kodlayan {-ş-} eki ise hareketin gerçekleşme biçimini anlatır. Hareketin gerçekleşmesi birlikte ya da karşılıklı yapma biçiminde farklılık gösterir. Cümlede yine öznenin durumu değışir. Bununla birlikte eylemin sözdiziminde istemi birincil özne ve birincil nesnedir. Eylemin aldığı bu eklerin yalnızca çatı eki olarak adlandırılması, çatı eklerini işletme ekleri içinde alınması, türetme eklerinden ayrı tutmak içindir. Türkçede biçimleri aynı, işlevleri farklı eklerin bulunuşu göz önüne alınır sa çatı eklerinin ikinci işlevinin eylemden eylem yapma olduğı ve ayrı bir kategoride değıerlendirilmesi gereğı daha kolay anlaşılır.⁷ Yoksa bir ekin aslında bağlama göre işlevselliğinin değıştiğı aşikârdır. Ancak aynı davranış sergileyen ekler bir takım terimlerle adlandırılmıştır. Bu çalışmada da çatı (işletme) ya da yapım (türetme) eki tanımlamalarıyla karşılaşılacaktır.

Bu çalışmada kılış eylemleri kılma, yapma niteliğ i taşıyan bunun için de kılıcı ya da yapan özneye sahip olma gerekliliğ i taşıyan ve yukarıda bahsedilen tüm anlam kodlayıcı ekleri alabilen eylemler olarak tanımlanmıştır. Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında kılış sözcüğüne yüklenen anlam tüm hareket eylemlerini kapsayacak niteliktedir. Güncel Türkçe Sözlükte hareket sözcüğünün daha kapsamlı olduğı görölmektedir. Hareket: 1. Bir cismin durumunun ve yerinin değışmesi, devinim, aksiyon. 2. Vücudu oynatma, kıpırdatma veya kımıldanma. 3. Davranış, tutum. 4. Yola çıkma. 5. Belirli bir amaca varmak için birbiri ardınca yapılan ilerlemeler, akım. 6. Deprem. 7. Demir yollarında katarların düzenlenmesi ve hangi saatlerde yola çıkıp hangi duraklarda karşılaşıacaklarını düzenleme işleri. 8. Devinim. 9. Bir parçanın yavaşlık, çabukluk derecesi. 10. Kas ve eklemlerin, belli doğ al şartlar içerisinde işlemeleri sonucu vücut bölümlerinde düzenli ve olumlu etkilerle oluşturdukları yer değışimi (<https://sozluk.gov.tr/>) gibi kılışı da içine alan tüm gösterilenleri hareket başlığı altında ele alınan eylem sınıflarını işaret etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde kılış eylemlerinin sözlüksel anlamı, ek aldığında işlevselliğ i KKK metninden derlenen örnek

6 Bk. ÜSTÜNOVA Kerime, Cümleden Nesne Silme İşlemleri, X.Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Eskişehir, Türkiye,17 -19 Ekim 2018, ss.1693-1699.

7 Ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA K.,Türkçe Öğretiminde Biçimleri Aynı İşlevleri ve Kategorileri Farklı Eklerin Bulunuşu Nasıl Değıerlendirilmeli, IJLET-International Journalof Languages' Education and Teaching, cilt.4, sa.2, ss.193-200, 2016.

cümlelerle bağlam yönünden incelenecektir. Bu noktada yinelemek gerekir ki bitmiş eylemler çalışmanın hareket noktasıdır. Eylemin bitmiş olması mastar halinden çıkarak kişi ve zaman eki aldığı anlamına gelir ki eylemin iç manasında var olan zaman ve kişi somutlaşır. Böylece dizge adı verilen dil sistemi içerisinde kullanıma çıkan eylem kendi anlam sınırlarını belirlediği bağlamı oluşturur. Bağlam eylemin sınıflandırılmasında belirleyici olduğundan eylemin gösterdiği farklı yapılar birçok örnek cümle üzerinden tek bir eylemin incelenmesi için kullanılmıştır. Kılış eylemleri aldıkları çatı (işletme) eklerine göre kendi içinde dört gruba ayrılmaktadır.

1.Edişli Eylemler (Tüm çatı eklerini alabilen), 2.Etmeli Eylemler (Dönüştü ve işteş çatı eklerini alamayan, yaptırım ve edilgen çatıya girebilen), 3.Uğraşmalı Eylemler (İşteş çatıya giremeyen, dönüştü ve diğer çatı eklerini alabilen), 4.Yapmalı Eylemler (İşteş ve diğer çatı eklerini alabilen dönüştü çatıya giremeyen).

1.1.1. Edişli Kılış Eylemleri (Tüm Çatı Eklerini {-Dir-, -Ir-, -Ar-, -r-, -t-, -n-, -ş-, -l-} Alabilen Eylemler)

1.1.1.1. Aramak

Eylem: aramak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.1.1.1.a. Bir kadıncağız yerde oturanların arasında kızını <u>arıyordu</u> ağlayarak. (s. 358)	birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak	edişli kılış eylemi
1.1.1.1.b. Dagmar, ben Elsa. Beni <u>aramışsın</u> , çocuklara mı bir şey oldu? diye sordu.” (s. 136)	telefon etmek	iletişim eylemi
1.1.1.1.c. Anlaşılan, <u>bahane aramışsın</u> benden kurtulmak için.” (s. 219)	bir işi yapmamak için sebep aramak	tutum bildiren durum eylemi
1.1.1.1.d. Eski öğretmenlerini ve arkadaşlarını <u>arıyor</u> . (s. 87)	Özlemek	psikolojik durum eylemi

Tablo 5: Aramak

Ara- eylemi temel anlamında kullanıldığında kılış bakımından süreklilik bildiren bir eylemdir. Ancak *ak-* eylemi gibi kesintisiz bir süreklilik bildirmez. 1.1.1.1.a.'da olduğu gibi *ara-* “bir şeyi bulmaya çalışmak, taharrî etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmış edişli kılış eylemidir. 1.1.1.1.b.'de “bir kişiyle görüşmek üzere telefon etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iletişim eylemleri arasında yer almaktadır. 1.1.1.1.c.'de ise *bahane ara-* şeklinde deyimleşmiştir. “Bir işi yapmamak için sebep aramak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla bu bağlamda tutum bildiren durum eylemi kategorisindedir. 1.1.1.1.d.'de “bir şeyin yokluğunu duyarak geri gelmesini istemek, özlemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) mecaz anlamıyla kullanılan eylem duygu durumu anlattığından sınıflamada psikolojik durum bildiren mental eylemdir.

1.1.1.1.e. “*Saatini arandı, ceketinin cebinde olmalıydı.*” (s. 66)

1.1.1.1.f. “*Kim bilir kaç kere durdurulacaklar, aranacaklar, bekletilecekler ve belki de bir başka trene nakledileceklerdi.*” (s. 176)

Ara- eylemi 1.1.1.1.e.'de {-n-} yapım eki olarak “kendi kendine bir şeyler aramak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. Eylem canlı özneye ve belirtili nesneye sahip olduğundan yine edişli kılış eylemidir. 1.1.1.1.f.'de ise {-n-} edilgen çatı ekidir. *Ara-* eyleminin bir başkası tarafından yapıldığı anlatılmaktadır. Birincil özne cümlede yer alamasa da kılan öznenin varlığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda nesnenin cümlede yer alamaması eylemin başka bir kategoride değerlendirilmesi için ayırt edici özellik olmuştur. Bu bakımdan eylem bağlama göre fiziksel hareket eylemi kategorisinde değerlendirilmelidir.

1.1.1.2. Dövmek

1.1.1.2.a. “*Acaba dövüyor muydu Susy'yi?*” (s. 164)

Döv- eylemi KKK metninde bulunan tek örnekte “tokat, yumruk, tekme vurarak canını acıtmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Eylemin başka kullanım

biçimlerine rastlanmasa da tüm çatı (işletme) eklerini alabilme özelliği bulunmaktadır. Aynı zamanda örnekte kılıcı öznesi ve nesnesi olan eylem bu bakımdan edişli kılış eylemleri arasında değerlendirilmektedir.

1.1.1.3. Toplamak

1.1.1.3.a. “Aşağı kattaki Hıristiyan Madam pek eğlenceli bir kadın, her Noel apartmanın bütün çocuklarını evine toplar.” (s. 88)

1.1.1.3.b. “Üç gün yerde iki büklüm düğme topladık.” (s. 232)

1.1.1.3.c. “Gerhard, kızını yere bırakıp, çiçekleri vazoya yerleştirmekte olan Elsa'nın saçlarını topladı elleriyle, ensesine bir öpücük kondurdu ve kollarıyla sardı karısını.” (s. 114)

1.1.1.3.d. “Kendini topla Esra! Sonra hava meydanını arayalım.” (s. 387)

Topla- eylemi 1.1.1.3.a.'da “bir araya getirmek”, 1.1.1.3.b.'de “devşirmek”, 1.1.1.3.c.'de “bir araya getirmek, düzene sokmak, düzeltmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmış kılan özneye sahip geçişli bir eylem olduğundan edişli kılış eylemleri arasında yer almaktadır. 1.1.1.3.d.'de kalıp yapıda *kendini topl*a- biçiminde “çeki düzen vermek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamında kullanılmıştır. Sözlüksel dönüşlülüğün söz konusu olduğu örnekte nesne ve özne özdeş konumdadır. Bu durumda eylemin özne dışında etkilediği bir başka öge olmadığından eylem kılış olma özelliğini yitirmiş fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür.

1.1.1.3.e. “Öğleden sonra saat ikide Milli Eğitim Bakanlığı'nda toplanacağız.” (s. 67)

1.1.1.3.f. “Herbert'in girişimiyle bir toplantı yapıldı ya bizim bölümde... hani şu gece yarısı çıkartılan yasalara karşı, protesto mahiyetinde imza toplanmıştı.” (s. 25)

1.1.1.3.g. “Ender de olsa, zaman zaman toplaşır, çaldıkları müziği dinlemeye gelirlerdi”. (s. 293)

Topla- eylemi 1.1.1.3.e.’de {-n-} dönüşlü çatı eki almıştır. “Bir araya gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılan eylemin nesnesi ve öznesi özdeş konumda olduğundan bu bağlamda fiziksel hareket eylemi durumundadır. 1.1.1.3.f.’de *imza topla-* şeklinde deyimleşmiş eylem {-n-} edilgen çatı eki alarak “bir dilekçeyi veya öneriyi, destekleyenlere imzalatmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Nesne alamayan eylem genellikle geçişsiz olan ve belli bir amaç ya da niyetle yapılan fiilleri anlatan davranış (tavır) eylemleri arasında yer almaktadır. 1.1.1.3.g.’de ise {-ş-} eki alarak işteş çatıya girmiş eylem “toplanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareketi birlikte yapmayı anlatmaktadır. Birincil özne aynı zamanda etkilenen özne durumundadır. Bu bakımdan eylemin etkilediği özne dışında bir nesne olmadığından geçişsiz durumdaki eylem kılış kategorisinden çıkarak fiziksel hareket bildiren eylem kategorisine geçmiştir.

1.1.1.4. Vurmak

1.1.1.4.a. “Her yere taşıdığı mektuplarını sakladığı o kocaman silindir şapka kutusunu bu sefer de elinde görecektir olursa... elini dizine vurdu (yanında oturan kadının gözüyle kendisine baktığını fark etti), ne yapardı acaba?” (s. 32)

1.1.1.4.b. “Kapının dışında birileri sopalarla kapıya vurdular, vurdular, sonra çekip gittiler.” (s. 217)

1.1.1.4.c. “İyiyim, dedim, bağırsaklarıma vurdu galiba, merak etmeyin.” (s. 387)

1.1.1.4.d. “Annesi, kızının Türk uyruğunu neden tercih ettiğine dair açıklamasını yutmadı ama yüzüne de vurmadı.” (s. 205)

1.1.1.4.e. “Sabah, kapısı tembih ettiği saatte vuruldu.” (s. 102)

Vur- eylemi 1.1.1.4.a.'da “bir şeyi bir yere hızla çarpmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla etken çatıda canlı öznesi ve nesnesi olan edişli kılış eylemidir. 1.1.1.4.b.'de “ses çıkarmak, ses vermek, çalmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan eylem nesne almadığından fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür. 1.1.1.4.c.'de “dokunmak, hasta etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla canlı öznesi olmayan nesne alamayan eylem sınıflamada hareket eylemlerinden çıkarak olma eylemine dönüşmüştür. 1.1.1.4.d.'de *yüzüne vur-* şeklinde kalıp yapıdaki eylem olumsuzluk kodlayıcı {-mA-} ekini alarak “ayıplayarak kusurunu yüzüne söyleme(me)k” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Eylemin olumlu çekimi iletişim eylemi iken bu bağlamda tutum bildiren durum eylemine dönüşmüştür. 1.1.1.4.e.'de ise {-(I)l-} ekiyle edilgen çatıya giren eylemin aldığı kişi eki nesneyi işaret etmekte özneyi ise cümle dışında bırakmaktadır. Nihayetinde eylemin kılanı bilinmese de canlı bir özne olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eylem edişli kılış eylemi durumundadır.

1.1.2. Etmeli Kılış Eylemleri (Yaptırım ve Edilgen Çatı Eklerini {-Dİr-, -Ir-, -Ar-, -r-, -t-, -l-, -n-} Alabilen Eylemler)

1.1.2.1. Açmak

Eylem: almak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.1.2.1.a. Çantasını, yağmurluğunu <u>aldı</u> , çıktı odasından. (s.247)	bir şeyi durduğu yerden almak	etmeli kılış eylemi
1.1.2.1.b. Yorgandı, çarşafı, çatal bıçağı, tabak çanakları, hepsini <u>aldım</u> , hazır ettim. (s.81)	bir ihtiyacı karşılamak, satın almak	etmeli kılış eylemi
1.1.2.1.c. Hayır, çünkü bir ağır kesici daha <u>aldım</u> . (s.361)	bir şeyi yutmak, kullanmak, içmek	etmeli kılış eylemi
4.Seni ben <u>aldım</u> onun elinden. (s.372)	birini kurtarmak	etmeli kılış eylemi
1.1.2.1.d. Gerhard, Sirkeci Tren İstasyonu'nda, trenin penceresinden ona el sallayan Elsa'nın ineceği kapıyı hesaplayıp koşmuş, karısını daha basamakların tepesindeyken kucaklayıp aşağı <u>almıştı</u> . (s.181)	birini yüksekten indirmek	yön bildiren hareket eylemi
1.1.2.1.e. Türkiye'de kaldığı beş aylık zaman içinde, politikacılarla, öğretim üyeleriyle, idari memurlarla, öğrencilerle, hatta hademelerle dahi konuşmuş, hepsinin <u>görüşlerini almıştı</u> . (s.73)	düşüncelerini öğrenmek	(mental) biliş eylemi

Tablo 6: Açmak

KKK metninden alınmış yukarıdaki örnek cümlelerde *al-* eyleminin altı farklı anlamına ulaşılmıştır. *Al-* eyleminin temel anlamı “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>)tır ve ilk cümlede bu anlamıyla kullanılmıştır. Diğer örnek cümlelerde sırasıyla “satın almak, bir şeyi yutmak, birini kurtarmak, (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla kullanılmıştır. *Al-* eylemi bu örneklerde farklı anlamlara sahip olsa da somut bir hareketi anlattığından eylem sınıflamasında hareket eylemlerinin etmeli kılış kategorisine girmektedir. 1.1.2.1.d.’de “birini yüksekten indirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla yön bildiren *aşağı* zarfıyla birlikte kullanılan eylem bu bağlamda yön bildiren hareket eylemi kategorisine girmektedir. Son örnekte ise *al-* eylemi somut anlamından sıyrılarak soyut olan “(düşüncelerini) öğrenmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Bu anlamıyla eylem sınıflamasında mental eylemlerin biliş kategorisinde yer almaktadır.

1.1.2.1.f. “*O kadar ki Korhan ne gazete aldırıyordu eve ne radyo dinliyordu.*” (s. 322)

Aldır- eylemi *al-* eyleminin {-DİR-} yaptırım eki almış biçimidir. “Alma işini yaptırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelen eylem, canlı özneye ve etkilenen nesneye sahiptir. Fakat ikincil özne yaptırım çatılı cümlelerde zorunlu öğelerden biridir. Yani *aldır-* eyleminin üç zorunlu ögesi olmalıdır. Ancak ikincil öznenin cümleye katılmadığı durumu kapsayacak bir eylem sınıfı yoktur. Bununla birlikte bağlamdan kılan öznenin canlı bir özne olduğu da anlaşılmaktadır. Bu durumda eylem yine etmeli kılış eylemleri arasında yer almaktadır.

1.1.2.1.g. “*Tuhaf! Böyle yapmazdı hiç. Aldırmadı. Annesinin yatak odasına gitti.*” (s. 252)

Bu cümlede ise *al-* eylemi {-DİR-} yapım eki almıştır. *Aldır-* eylemi “mec.önem vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareket eylemi olmaktan çıkarak eylem sınıflamasında mental eylemlerin biliş alt sınıfına girmiştir.

1.1.2.1.h. “*Bir metre pazen mi alındı, çat bir damga.*” (s. 189)

1.1.2.1.i. “*Yandaş olmayan memurlar da, özellikle de polis teşkilatında işten atılıyor, yerlerine yeni kurduğu Gestapo yani Gizli Polis Teşkilatının elemanları alınıyormuş,*” diye karısına arka çıktı Gerhard.” (s. 50)

1.1.2.1.j. “*Erken dönülmüş bugün! Kek kokuşu mu alındı ta Beyazıt'tan?”* (s. 252)

Al- eylemi yukarıdaki örneklerin tamamında {-*(I)n-*} edilgen çatı eki almış olsa da gösterenleri farklıdır. 1.1.2.1.h.’de “satın almak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış eylem edilgen çatıya girdiğinde özne cümlede yer alamamakta, birincil nesne ise yerini korumaktadır. Öznenin cümleden silinmesi işlemi kapsayacak herhangi bir eylem sınıfı olmadığından ve öznenin de seçimlik olarak cümleye sokulabilme durumu olduğundan bu bağlamda *al-* etmeli kılış eylemidir. 1.1.2.1.i.’de *işe* sözcüğü derin yapıya bırakılarak yüzey yapıda eylemin gösterileni *al-* şeklinde verilmiştir. “Çalıştırılmak üzere seçilmek” anlamıyla *işe alın-* eylemi bildirdiği süreç-sonuç ilişkisine bağlı olarak hareket eylemlerinin iş eylemleri kategorisinde değerlendirilmektedir. 1.1.2.1.j.’de ise eylem *kokusunu al-* şeklinde kalıp yapıdadır. “Bir nesnenin kokusunu algılamak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamında kullanılan eylem bu bağlamda sınıflamada tamamıyla kılış eylemleri arasından çıkarak mental eylemlerin algı kategorisinde yer almaktadır.

1.1.2.1.k. “*Etraflarındakiler ne hisseder, üzülrler mi, alınırlar mı, kırılırlar mı, umurlarında bile olmadı.*” (s. 329)

Bu örnek cümledeki *alın-* eyleminde ise {-*(I)n-*} yapım eki durumundadır ve eyleme farklı bir anlam kazandırmıştır. *Alın-* eylemi “mec. gücenmek, kırılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla duygu durumu anlatmaktadır. Bu nedenle eylem psikolojik durum bildiren mental eylemler sınıfına girmektedir.

1.1.2.2. Asmak

1.1.2.2.a. “*Yağmurluğunu portmantoya astı.*” (s. 247)

As- eylemi 1.1.2.2.a.'da temel anlamı olan “bir şeyi yüksek bir yere iliştirip sarkıtmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Etken çatıdaki eylemin canlı öznesi ve etkilenen nesnesi olduğundan bu bağlamda eylem, hareket eylemlerinin etmeli kılış kategorisine girmektedir.

1.1.2.2.b. “*Bebek'teki apartmanın arka bahçesine masalar kuruldu, ağaçlara balonlar asıldı.*” (s. 205)

As-(i)l-, *as-* eyleminin {-(I)l-} edilgen çatı eki almış halidir. Eylem “asma işinin yapılması” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Eylemi yapan cümle dışında bırakılmış olsa bile biri tarafından eylemin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Geleneksel dil bilgisi anlatımlarında edilgen çatılı eylemlerin kullanıldığı cümlelerde özne yüzey yapıda yer almadığı için nesne, özne olarak değerlendirilmektedir. Ancak edilgen çatı eki almış eylemin *görevi, özneyi yalnızca bilinmez kılmak değildir. Bilindiği ya da tahmin edilebilir olduğu halde cümleden atmak, silmek istenirse edilgen eylemin gücünden yararlanılır* (Üstünova, 2016: 43). Bu bilgidен hareketle kılan özne cümleye girememiş olsa da eylemin bu cümlede etkileneni olduğundan eylemi, etmeli kılış eylemleri kategorisinde değerlendirmek gerekmektedir.

1.1.2.2.c. “*Darbeciler dört ay sonra, kesinleşen idam hükmüyle asıldılar.*” (s. 287)

Bu bağlamda edilgen çatılı *asıl-* eylemi “idam edilmek, öldürülmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Kılan özne cümleye girememiş olsa da tahmin edilir durumdadır. Burada yüklem durumundaki eylemin aldığı kişi eki nesneyi işaret eder durumdadır. Bu sebeple eylemin geçişlilik özelliği korunmuştur. Dolayısıyla eylem hala etmeli kılış eylemi olarak düşünülebilir. Ancak burada eylem *as-* ya da *asıl-* şeklinde de olsa kendiliğinden gerçekleşen *öl-* eylemini anlatmaktadır. Bu bakımdan bağlamda asıl anlatılmak istenen *darbecilerin öldürülmüş olması* diye düşünülürse eylem oluş eylemlerinin varoluş kategorisinde değerlendirilmelidir.

1.1.2.3. Atmak

1.1.2.3.a. “*Bu kez gaz bombaları attılar.*” (s. 356)

At- eylemi 1.1.2.3.a.’da “bir cismi bir yöne doğru fırlatmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) olan sözlükteki ilk anlamıyla kullanılmıştır. Eylemin kılıcısı ve etkileneni olduğundan etmeli kılış eylemi durumundadır.

1.1.2.3.b. “*Karım gelir gelmez siparişleri verir, bekleme süresinde eve hepimiz için birer yatak atar, idare etmeye çalışırız.*” (s. 83)

1.1.2.3.c. “*Kolunu omzuma attı.*” (s. 375)

At- eylemi yukarıdaki örneklerde sırasıyla “sermek, yaymak, döşemek” (<http://www.lugatim.com/>) ve “koymak” (<http://www.lugatim.com/>) yan anlamlarıyla kullanılmış yine hareket eylemlerinin etmeli kılış kategorisinde yer almaktadır.

1.1.2.3.d. “*Kendini yatağın üzerine boş çuval gibi atmıştı...*” (s. 66)

1.1.2.3.e. “*Çalışanlarıyla birlikte kasadaki paraları ceplerine sığdığı kadar doldurup, koşar adım en yakındaki otele atmışlardı canlarını.*” (s. 227)

Yukarıdaki örneklerde *at-* eylemi sırasıyla “bırakmak” ve “sığınmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla kullanılmıştır. 1.1.2.3.d.’de eylem “kendi” dönüşlülük zamiriyle kullanılmıştır ve sözlüksel dönüşlülükten söz edilebilir. Eylemi yapan özne aynı zamanda ondan etkilenen durumundadır. Dolayısıyla “kendi” özneye kendi kendine yapma özelliği yüklemek, kısaca özneye nesneyi özdeşleştirmek üzere kullanılmıştır. Bu sebeple eylem kılış kategorisinden çıkarak fiziksel hareket bildiren eylem kategorisine girmektedir. Benzer şekilde 1.1.2.3.e.’de de “canlarını” özneyi pekiştirmektedir. Eylem yine fiziksel hareket bildiren eylem durumundadır.

1.1.2.3.f. “Gazi'nin hayal ettiği çağdaş eğitimin ilk ilmeğini, hazırladığı raporla Malche atmıştı.” (s. 57)

At- eylemi bu örnekte (ilmek) *at-* “bir işi başlatmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) mecaz anlamıyla kullanılarak tamamlanmış bir işi anlattığından hareket eylemlerinin iş eylemleri kategorisine girmektedir.

1.1.2.3.g. “Belki aylar, belki de yıllar sonra birden ortaya çıkacak, bir not atacaktı telefonuma, aynı yerde, aynı saatte buluşalım, diye.” (s. 383)

At- eylemi bu örnekte “göndermek, yollamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareket eylemlerinin iletişim eylemi kategorisinde yer alır biçimde kullanılmıştır.

1.1.2.3.h. “Hanna, yalan üretmekte ondan çok daha mahirdi, atardı Peter'e bir şey.” (s. 180)

At- eylemi bu örnekte “yalan söylemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu anlamıyla eylem, hareket eylemlerinin alt sınıflamasından biri olan iletişim eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

1.1.2.3.i. “Kız, son gördüğünden bu yana daha da boy atmıştı, saçlarını atkuyruğu yapmıştı ve üzerinde Elsa'nın Hanna'ya gizlice verdiği, Suzan'ın o yaşlardayken giydiği ekose etek vardı.” (s. 232)

Yukarıdaki örnekte *at-* eylemi deyim içerisinde “uzamak, gelişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. Bu anlamıyla *boy at-* kendiliğinden olma ve değişim bildirmektedir. Dolayısıyla oluş eylemlerinin değişim-dönüşüm eylemleri kategorisine girmektedir.

1.1.2.3.j. “Aniden haber yağmuru mevsimine girdik galiba,” diye atıldı Suzan, “Önce babamın haberini duyalım.” (s. 256)

1.1.2.3.k. “*Kesin atılacaktı bale grubundan.*” (s. 153)

At- eylemi 1.1.2.3.j.’de {-I}l-} yapım eki olarak “birdenbire söze karışmak, müdâhale etmek” (<http://www.lugatim.com>) anlamında kullanılmıştır. Bu anlamıyla eylem sınıflamasında hareket eylemlerinin davranış bildiren eylem kategorisinde yer almaktadır. 1.1.2.3.k.’de ise *at-* eylemi {-I}l-} edilgen çatı eki olarak “bir yerden, görevden veya işten uzaklaştırılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla doğrudan fiziksel bir hareketi değil alınan bir kararı anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem aynı zamanda tutum bildiren durum eylemi sınıfına girmektedir.

1.1.2.4. Avlamak

1.1.2.4.a. “*Onlar gibi balıklarını kendileri avlamıyor, ahtapotlarını kendileri tutmuyor, midyelerini kendileri toplamıyorlar, deniz ürünlerini halden ucuza satın alıyorlardı.*” (s. 323)

1.1.2.4.b. “*Aynı günlerde Türk aydınları da kuş gibi avlanıyorlardı art arda ve onları kimin vurduğu asla açığa çıkmıyordu.*” (s. 324)

Avla- eylemi 1.1.2.4.a.’da “bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanılırken etmeli kılış eylemi durumundadır. 1.1.2.4.b.’de ise eylem (-I)n-} edilgen çatı eki aldığından özne cümleye giremediği halde eylemin belirttiği harekete maruz kalan *Türk aydınları* nesne durumundadır. Bu durumda eylem edilgen çatıya girmiş olsa da geçişli olma özelliğini koruduğundan eylem sınıflamasında etmeli kılış eylemi durumundadır.

1.1.2.5. Bağlamak

1.1.2.5.a. “*Her ikisi de aynı anda yataktan fırlayıp kapıya koşarlarken, Gerhard geri döndü, iskemenin üzerinden kapığı ropyöşambrını merdivenlerden paldır küldür aşağı inerken giydi, kuşağını bağladı.*” (s. 150)

Bağla- eylemi 1.1.2.5.a.'da “düğülemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmış, canlı öznesi ve etkilenen nesnesi olan etmeli kılış eylemi durumundadır.

1.1.2.5.b. “*Fakat uzayan formaliteler ellerini bağlıyor, ev üzerlerine geçmedikçe kiraya da verilemiyordu.*” (s. 265)

1.1.2.5.c. “*Onların ne istediği bizi bağlamaz, Sayın Profesör. Biz sizlerle beşer yıllık sözleşmeler yaptık.*” (s. 120)

1.1.2.5.d. “*Gerçi Türkler, Eckstein'm gezdiği yerleri fotoğraflamasını Türkleri ve memleketi çok sevmesine bağlıyorlardı...*” (s. 135)

Bağla- eylemi yan anlamlarıyla kullanıldığı yukarıdaki örneklerde, somut bir hareketi değil soyut bir durumu bildirmektedir. Eylem, 1.1.2.5.b.'de “başka bir işle uğraşamaz durumda olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareket eylemi olmaktan çıkarak fiziksel durum bildiren eylem kategorisine girmiştir. 1.1.2.5.c.'de “ona göre hareket etmeyi karar altına almak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla tutum bildiren durum eylemi kategorisindedir, 1.1.2.5.d.'de ise “yormak, yüklemek, hamletmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla düşünsel bir yargı anlatıldığından mental eylemlerin biliş kategorisinde yer almaktadır.

1.1.2.5.e. “*Sizin numaranızı verdim santrala, (telefonu) buraya bağlayacaklar.*” (s. 227)

1.1.2.5.f. “*Bize gidince arar, bize (telefonu) bağlatırsın.*” (s. 290)

1.1.2.5.g. “*Baş gösteren kıtlık nedeniyle ve karaborsayı önlemek için, halkın unu, ekmeği, şekerini karneye bağlandı.*” (s.188)

Bağla- eylemi 1.1.2.5.e.'de “telefon vb. faydalanmak üzere emrine vermek, tahsis etmek” (<http://www.lugatim.com/>) yan anlamıyla etmeli kılış eylemi durumundadır. 1.1.2.5.f.'de eylem {-t-} yaptırım eki alan eylemin nesnesi eksiltiye bırakılmıştır. Bu durumda nesne cümlede yer almadığından eylem geçişsiz sayılan fiziksel hareket

eylemine dönüşmüştür. 1.1.2.5.g.'de ise {-n-} edilgen çatı eki alan *karneye bağla-* eylemi “belirli zamanlarda ödenmek üzere tahsis ve tâyin edilmiş olmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla süreç-sonuç bildirdiğinden iş eylemi durumundadır.

1.1.2.6. Çalmak

1.1.2.6.a. “*Hırsızlar, diye bağırdı hiçkırıklarının arasında, hain hırsızlar! Kimliğini çalıyordu birileri onun.*” (s. 17)

1.1.2.6.b. “*Klasik müzik topluluğunda keman çaldı.*” (s. 292)

1.1.2.6.c. “*Zili çaldı. Açılmayınca uzun uzun çaldı, parmağını hiç kaldırmadan.*” (s. 107)

1.1.2.6.d. “*Kampana çalıyordu. Hareket etmek üzereydiler.*” (s. 32)

Çal- 1.1.2.6.a.'da “başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmaq” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kılıcı olan, nesne alan etmeli kılış eylemi durumundadır. 1.1.2.6.b.'de *çal-* “bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>), 1.1.2.6.c.'de “ses çıkarmak, ses vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış etmeli kılış eylemidir. *Bazı kılış eylemleri nesleriyle birlikte kullanılarak kalıp yapı oluştururlar* (Üstünova, 2016: 12). *Kampana çal-* eylemi de bu tür eylemlerden biridir ancak verilen örnek cümlede nesne özne konumuna geçtiğinden eylem sınıflamasında nesne alamayan fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür.

1.1.2.7. Giymek

1.1.2.7.a. “*Kapıdan çıkarlarken, kız Suzi'nin topuklu ayakkabılarını gönülsüzce çıkartıp kendininkileri giydi.*” (s. 234)

1.1.2.7.b. “Zor geçen o günlerin birinde, bir sabah Elsa özenerek giyindi, rujunu ve allığını sürdü, kolunda çantası, dolmuşla Taksim'e indi ve her zaman yaptığı gibi, Beyoğlu'ndaki vitrinlere göz atmaksızın, hızlı hızlı yürüyerek, doğru Hannaların dükkânının bulunduğu pasaja girdi.” (s. 265)

1.1.2.7.c. “Babaannenin çenesi durmuyor, sürekli söyleniyor, siyasete angaje oğluyla gelinine giydiriyordu ama pişirdiği yemekler annesinin yaptıklarından da, Meral'inkilerden de çok daha lezzetliydi.” (s. 291)

Giy- eylemi 1.1.2.7.a.'da temel anlamı olan “örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış nesnesi olan etmeli kılış eylemidir. 1.1.2.7.b.'de *giy-(i)n-* eylemi dönüşlü yapıda gibi görünse de aslında {-(I)n-}eki burada yapım eki durumundadır. Bunun sebebi özne ile nesnenin bu cümlede eşdeğer olmamasıdır. *Eylem cümlede yer almamış olsa da nesne alabilir durumdadır ki burada nesne derin yapıya atılmıştır* (Üstünova, 2016: 47). Bu bilgiden kaynaklı *giyin-* eylemi birincil özne ve birincil nesne alabildiğinden sınıflamada yine etmeli kılış eylemleri arasında yer almalıdır. Ancak bu bağlamda nesne cümleye girmediğinden eylem fiziksel hareket eylemi olarak değerlendirilmektedir. 1.1.2.7.c.'de ise {-Dİr-} yapım eki almış olan eylem *mecaz* “ağır sözler söylemek, hakaret etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmış ve kişinin duygu durumundan kaynaklı bir hareketi anlattığından mental eylemlerin psikolojik durum bildiren eylem kategorisine girerek sınıflamada yer değiştirmiştir.

1.1.2.8. Harcamak

1.1.2.8.a. “Gertrude'nin yanında sakın ağızından kaçırma, fırını değiştirmek istiyordu ya, ben yeni fırına ayırdığımız parayı bu ilana harcadım.” (s. 48)

1.1.2.8.b. “Diyeceksin ki Kırşehir'de parayı nereye harcayacak?” (s. 294)

1.1.2.8.c. “Bu kez, on beş dakika filan harcamadım otelin tuvaletinde, doğru Mikla'ya çıktım.” (s. 375)

Harca- 1.1.2.8.a. ve b.'de “bir iş görmek veya bir şey satın almak için parayı elden çıkarmak, sarf etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan eylem gerçek öznesi ve nesnesi olan etmeli kılış eylemidir. 1.1.2.8.c.'de eylem “(zamanı) tüketmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla somut bir hareketi değil durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem kılış kategorisinden çıkarak tutum bildiren durum eylemleri kategorisine geçmiştir.

1.1.2.9. Sürmek

1.1.2.9.a. “Kızının yatağı yerine yerleştirildikten sonra bir küçük beşik sürdü içeriye Gerhard, “Sude Hanım da geldiler, dedi.” (s. 277)

1.1.2.9.b. “Zor geçen o günlerin birinde, bir sabah Elsa özenerek giyindi, rujunu ve allığını sürdü, kolunda çantası, dolmuşla Taksim'e indi ve her zaman yaptığı gibi, Beyoğlu'ndaki vitrinlere göz atmaksızın, hızlı hızlı yürüyerek, doğru Hannaların dükkânının bulunduğu pasaja girdi.” (s. 265)

1.1.2.9.c. “Ayaküstü sohbetleri biraz daha sürdü ama Gerhard'ın canı Leonore'ye iyice sıkılmıştı.” (s. 297)

1.1.2.9.d. “Almanların Türkçe bilmemelerini sorun ediyor ve vasıfsız olduklarını öne sürüyorlarmış ki Gerhard'ı en çok yaralayan da bu son itham!” (s. 88)

Sür- eylemi 1.1.2.9.a.'da “uzatmak, ileri doğru itmek”, 1.1.2.9.b.'de “bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak, dökmek, serpmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla kullanılmış etmeli kılış eylemidir. 1.1.2.9.c.'de “devam etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem hareketi değil süreklilik gösteren bir durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan *sür-* bu bağlamda tutum bildiren durum eylemdir. 1.1.2.9.d.'de ise deyim anlamıyla “üzerinde görüşülmek, tartışılmak üzere bir düşünce belirtmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) kullanılmış olan *öne sür-* bu

bağlamda da gözlenebilir bir hareketi değil durumu anlatmaktadır. Dolayısıyla eylem tutum bildiren durum eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir.

1.1.2.9.e. “*Emekli olduktan sonra da vakıflarda, derneklerde, gönüllü gruplarda sürdürdüler çalışmalarını.*” (s. 339)

1.1.2.9.f. “*Zaten inişte olan başarı çizgim yerlerde süründü bir ara, sonra doğruldu, yükseldi, eski halini buldu... gerçeği kabul edince, ben de huzuru!*” (s. 362)

Sür- eylemi 1.1.2.9.e.’de {-Dir-} yaptırım eki almış ve “bir durumun, bir şeyin sürmesini, olmasını sağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Aslında *devam etmek* anlamıyla *sür-* “Doğum sürüyor.” gibi bir cümlede kılıcı olmayan oluş eylemi durumundadır. Ancak bu bağlamda durum eylemi olan *sürdür-* “onlar” birincil özneyi, “çalışmalarını” nesneyi cümleye dahil etmiş olduğu halde ikincil bir özne cümleye girememiştir. Cümlenin olması gereken hali “Onlar onlara çalışmalarını sürdürdüler.” şeklindedir. Ölçünlü dilde böyle bir kullanım yoktur.⁸ Dolayısıyla kılan ve kıldırın özne özdeş durumdadır yani eşdeğer konumdadır. Bu durumda geçişli olduğu halde hareket bildirmeyen ama aynı zamanda devam ettirilen bir işi anlatan eylem bu bağlamda fiziksel durum bildiren eylemler arasında değerlendirilmelidir. 1.1.2.9.f.’de {-(I)n-} yapım eki alan *sür-* eylemi *yerlerde sür-ü-n-* şeklinde deyim olarak kullanıldığından mecaz anlam kazanmıştır. Sözlük anlamı “çok perişan, acınacak bir durumda bulunmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) olan *yerlerde sürün-* aslında başarısız olmayı anlattığından bu bağlamda iş eylemi durumundadır.

1.1.2.10. Yemek

1.1.2.10.a. “*Yumurtasını aceleyle yedi, kahvesini çok hızlı içti, kalktı masadan.*” (s. 56)

1.1.2.10.b. “*Paralarını Mısır’a, Hindistan’a yaptıkları gezide yediler.*” (s. 322)

⁸ Bk. ÜSTÜNOVA K., Geçişli Durum Eylemlerinde Yaptırım Ekinin Kullanımı, TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, cilt.6, sa.4, ss.2144-2153,2017.

1.1.2.10.c. “*Otur oturduğun yerde! Kafana yiyeceksin nerden geldiği belli olmayan mermiyi... Kimin kim olduğu belli bile değil, baksana!*” (s. 379)

1.1.2.10.d. “*Hatırlasana... bir kere daha yemişlerdi bu haltı...*” (s. 343)

1.1.2.10.e “*Belki aylar, belki de yıllar sonra birden ortaya çıkacak, bir not atacaktı telefonuma, aynı yerde, aynı saatte buluşalım, diye. Yok yemezler!*” (s. 383)

Ye- yukarıdaki 1.1.2.10.a.’da temel anlamıyla “ağızda çiğneyerek yutmak” (<https://sozluk.gov.tr/>), 1.1.2.10.b.’de “harcamak, tüketmek, bitirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>), 1.1.2.10.c.’de “mâruz kalmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla etmeli kılış eylemidir. 1.1.2.10.d.’de *halt ye-* şeklinde kullanılmış, “yakışsız davranmak, uygunsuz bir söz söylemek veya kötü bir şey yapmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) deyim anlamıyla davranış (tavır) eylemidir. 1.1.2.10.e.’de kişinin düşüncelerini, kararını değiştirmek anlamına gelir şekilde kullanılmıştır. Sözlük anlamı ise *argo* “kanmak, kandırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) olan eylem bu bağlamda biliş eylemi konumundadır.

1.1.2.10.f. “*Elsa kızının altını değiştirdi, mamasını yedirdi, oyuncaklarıyla birlikte yatağına bıraktı.*” (s. 105)

1.1.2.10.g. “*Yarın dekanla konuşmaya gideceğim Arthur, dedi, Böyle şey olmaz, bir dekan, birkaç serser öğrencinin lafına profesörünü yedirmez.*” (s. 139)

Ye- eylemi bu örneklerde {-Dir-} yaptırım eki almıştır. Özne eylemi yaptırıcı değil yapılmasını sağlayan durumundadır ve nesne almaktadır. 1.1.2.10.f.’de temel anlamıyla kullanılırken 1.1.2.10.g.’de *ye-* “*mec.harcamak*” (<http://www.lugatim.com/>) yani işinden edilmesine izin verme(me)k anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla eylem ilk örnekte ikincil özne “kızına” cümleye girmemiş olsa da etmeli kılış eylemiyken ikinci örnekte hareket eylemlerinin davranış (tavır) eylemi kategorisine girmektedir.

1.1.3. Uğraşmalı Kılış Eylemleri (Yaptırım, Dönüştürücü ve Edilgen Çatı Eklerini {-Dİr-, -Ir-, -Ar-, -r-, -t-, -n-, -l-} Alabilen Eylemler)

1.1.3.1. Açmak

Eylem: açmak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.1.3.1.a. Kapıyı hizmetçileri <u>açtı</u> . (s. 191)	açık duruma getirmek	uğraşmalı kılış eylemi
1.1.3.1.b. İlk iki yılı sadece okuyarak, gezerek ve müzik yapıp dinleyerek, satranç oynayarak geçiren çift, birlikteliklerinin üçüncü yazında Korhan'ın taş evinin avlusunda bir küçük lokanta <u>açtı</u> . (s. 321)	kurup faaliyete geçirmek	uğraşmalı kılış eylemi
1.1.3.1.c. Çok güzel <u>hamur açıyor</u> ve Türk yemekleri yapıyor. (s. 87)	yoğrulmuş hamuru inceltip yufka durumuna getirmek	fiziksel hareket eylemi
1.1.3.1.d. Güzelliği batsın, <u>başımıza bir sürü iş açtı</u> . (s. 98)	uğraştırıcı ve üzücü bir işin çıkmasına yol açmak	fiziksel durum eylemi
1.1.3.1.e. Zira Gerhard Schlimann ve diğer Yahudilere sözümona gelişmiş ülkeler bir bir sırt çevirirken, bir tek Avrupa'nın kıyısındaki genç bir Müslüman ülke <u>kucağı açar</u> : Türkiye Cumhuriyeti... (s. 1)	ihtiyaç sahibi birine sığınacak yer vermek	tutum bildiren durum eylemi

Tablo 7: Açmak

1.1.3.1.a.'da *aç-* eylemi “bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>), 1.1.3.1.b.'de “(bir işi, bir tesîsi) kurup faaliyete geçirmek, herkesin istifâdesine sunmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla kullanılmış öznesi ve nesnesi bakımından uğraşmalı kılış eylemidir. 1.1.3.1.c.'de *hamur aç-*

şeklinde kalıp yapıda kullanılan eylem nesne alamadığından fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür. 1.1.3.1.d.'de başka bir kalıp yapı olan *başına iş aç-* şeklinde “uğraştırıcı ve üzücü bir işin çıkmasına yol açmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan eylem hareket değil durum anlattığından fiziksel durum eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir. 1.1.3.1.e.'de ise yine *kucak aç-* şeklinde kalıp yapıdaki eylem “ihtiyaç sahibi birine sığınacak yer vermek, korumak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla içinde duygu barındıran bir durumu anlattığından sınıflamada tutum bildiren durum eylemi kategorisinde yer almaktadır.

1.1.3.1.f. “*İstanbul Üniversitesi, ancak Türklere mahsus olabilecek çok büyük bir coşku, iyi niyet ve umutla 18 Kasım Cumartesi günü törenle açılmıştı.*” (s. 92)

1.1.3.1.g. “*Bu kez gözleri fal taşı gibi açıldı.*” (s. 44)

Yukarıdaki örneklerde {-(I)-} edilgen çatı eki almış olan *aç-* eylemi 1.1.3.1.f.'de “bir kuruluşu işler duruma getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Yüklem durumundaki eylemin aldığı kişi eki burada nesneyi (İstanbul Üniversitesi) işaret etmektedir. Özne ise cümleye giremeye de eylemin kılıcı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *aç-(ı)-* uğraşmalı kılış eylemi olarak değerlendirilmelidir. 1.1.3.1.g.'de ise birleşik yapıdaki eylem istemsiz yapıldığından olma bildirmektedir. “Şaşkınlıkla, hayretle bakmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamındaki *gözlerini fal taşı gibi aç-* edilden çatıya girdiğinden öznenin yer alamaması eylemin oluş bildirme yönünü destekler niteliktedir. Eylemin sınıflamadaki durumu bu bağlamda değişmiş olma bildiren eylemler arasına girmiştir.

1.1.3.2. Bürümek

1.1.3.2.a. “*Kız, henüz kepinin giyip cübbesine bürünmemişti ama Bedia Hanım törende nasılsa ağlayacağını bildiğinden mendilini şimdiden hazır etmiş, elinde tutuyordu.*” (s. 302)

1.1.3.2.b. “*Direnış tatile rastlamış, mŸzık aletini kapan gelmiş, değişik alanlarda konserler, tiyatro gösterileri, danslar, hatta okumalar yapılmaya başlamış, protesto bir panayır havasına bŸrŸnmŸřtŸ.*” (s. 356)

1.1.3.2.c. “*Derin bir sessizliğe bŸrŸnmŸřtŸ bina.*” (s. 22)

BŸrŸ- eylemi 1.1.3.2.a.’da {-n-} ekiyle dnŸřlŸ çatıya girmiş “sarmak, örtmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda eylemin öznesi nesnesi özdeş durumdadır. Bu bakımdan eylem fiziksel hareket eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir. 1.1.3.2.b. ve 1.1.3.2.c.’de eylemin aldığı {-n-} eki yapım eki durumundadır. Bunun sebebi eylemin oluş bildirmesidir. Kılan öznesi yoktur, kendiliğinden gerçekleşen bir durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan her iki örnekten eylem olma eylemleri arasında yer almaktadır.

1.1.3.3. Silmek

1.1.3.3.a. “*Elsa, bir elinin tersiyle gözyaşlarını siliyor, diğeriyle rgŸ şişinin battığı noktayı ovuşturup duruyordu.*” (s. 111)

1.1.3.3.b. “*Eviniz her gŸn lizolle silinecek.*” (s. 126)

Sil- eylemi “bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 1.1.3.3.a.’da uğraşmalı kılış eylemidir. 1.1.3.3.b.’de ise {-(I)n-} edilgen çatı eki almış olan eylem özneyi cŸmle dışında bıraktığı halde nesnesi olduğundan ve eylemin biri tarafından yapılacak olduğu anlaşıldığından bu bağlamda da uğraşmalı kılış eylemi durumundadır.

1.1.3.4. SŸrŸmek

1.1.3.4.a. “*Baktın ki ayak sŸrŸyorlar, ŸçŸ için ısrarcı olup karşındakileri ŸrkŸtme.*” (s. 57)

Sürü- eyleminin temel anlamıyla kullanımına dair KKK metninde örnek yer almamaktadır. Eylem sözlükteki temel anlamıyla işteş çatı hariç diğer çatı eklerini alabilmesi bakımından sınıflamada uğraşmalı kılış eylemleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda *ayak sürü-* şeklinde kalıp yapıda kullanılan eylem “verilen bir işi ağırdan almak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla tutum bildiren durum eylemidir.

1.1.3.5. Süslemek

1.1.3.5.a. “*Noellerde, Madam'ın evindeki çam ağacını onunla birlikte süslemişti.*” (s. 158)

Süsle- eylemi KKK metninde rastlanan tek örnekte “birtakım katkılarla bir şeyin daha güzel, daha göz alıcı olmasını, daha hoş görünmesini sağlamak, bezemek, bezeklemek, donatmak, tezyin etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda birincil özne ve birincil nesne almış, aynı zamanda metinde örneğine rastlanamasa da dönüşlü çatıya girebilmesi bakımından uğraşmalı kılış eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

1.1.3.6. Yaslamak

1.1.3.6.a. “*Küfretti, yine bastı düğmeye, anahtarı tam yerine hizalamıştı ki başı döndü, kapıya yaslandı.*” (s. 173)

Yasla- eylemi “bir şeyi bir yere dokunur duruma getirmek ve bu durumda bırakmak veya tutmak, dayamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmış, {-n-} dönüşlü çatı eki alarak nesnesi olan “kendini” derin yapıya atmıştır. Sonuç olarak birincil öznenin aynı zamanda eylemden etkilenen konumda olması yani nesne ile eşdeğer olması ve yüzey yapıda birincil nesnenin yer almaması sebebiyle eylem, sınıflamada yer değiştirerek fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür.

1.1.3.7. Yıkamak

1.1.3.7.a. “Gerçekten de gözyaşlarıyla maskaraya dönmüş yüzümü yıkadım, kusmuk kokan üstümü başımı temizledim, bağırsaklarım gurulduyordu... ah bağırsaklarım!” (s. 387)

1.1.3.7.b. “Tıraş olurken bir yandan da banyoyu doldurdu, yıkandı.” (s. 61)

Yık- eylemi 1.1.3.7.a.’da “su veya başka bir sıvı kullanarak bir şeyi temizlemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Birincil özne ve nesne aldığından eylem sınıflamasında uğraşmalı kılış eylemleri arasında yer almaktadır. 1.1.3.7.b.’de eylem {-n-} dönüşlü çatı eki almıştır. “Kendi kendini yıkamak” anlamına gelen eylem, nesnesi olan “kendini” derin yapıya atmıştır. Eylemin yüzey yapıda birincil nesne alamaması sınıflamada farklı bir kategoride değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu bağlamda eylem fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür.

1.1.3.8. Yırtmak

1.1.3.8.a. “Elsa, Hirsch'in zarfın üzerindeki el yazısını hemen tanıdı, zarfı yırttı ve kahvaltı masasındaki kocasına yüksek sesle okudu.” (s. 199)

1.1.3.8.b. “Bazıları dizlerinin üzerinde yere kapaklanmış, yere saçılan bilezikleri, küpeleri, kolyeleri toplayıp ceplerine doldururken, kimi vatandaşlar da, "yapmayın, etmeyin, ayıptır, günahdır" diye yırtınıyorlardı.” (s.220)

Yırt- ses taklidi bir sözcük olduğundan yansıtma eylemleri arasında değerlendirilebilirdi. Fakat eylemin dönüşlü çatıya girebilmesi uğraşmalı kılış eylemleri arasında da değerlendirilebileceğini göstermektedir. *Yırt*- eylemi “kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri parçalamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. 1.1.3.8.a.’da yırtarak açmak anlamına gelir şekilde kullanılmıştır. Etken çatıdaki eylem öznesi ve nesnesi olan uğraşmalı kılış eylemidir. 1.1.3.8.b.’de ise eylem mecaz anlamıyla kullanılmıştır. {-

(In-) dönüşlü çatı eki alarak “parçalanırcasına bağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelen eylem etken çatıda *kendini yırt-* şeklinde ifade edilebilir. Bu örnekte nesne ve özne özdeş durumdadır. Birincil nesnenin cümlede yer alamaması eylemi kılış kategorisinden çıkarmaktadır. Bu bakımdan eylem sınıflamada yer değiştirerek iletişim eylemleri arasında yer almaktadır.

1.1.4. Yapmalı Kılış Eylemleri (Yaptırım, Edilgen ve İşteş Çatı Eklerini {-Dir-, -Ir-, -Ar-, -r-, -t-, -n-, -l-, -ş-} Alabilen Eylemler)

1.1.4.1. Yazmak

Eylem: yazmak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.1.4.1.a. Bu zarfı da karıma ver, dosyayı nereye koyduğumu <u>yazdım</u> , aramasın diye. (s. 26)	yazı ile anlatmak	yapmalı kılış eylemi
1.1.4.1.b. Zürih'le yetinmemiş, İsviçre'nin diğer şehirlerindeki hastanelere <u>yazmış</u> , hatta Avrupa'nın ve Amerika'nın belli başlı şehirlerinde tıp eğitimi veren yüksekokullara dahi başvurmuştu. (s. 45)	yazı ile haber vermek	iletişim eylemi
1.1.4.1.c. Evet ama kontratlarımızda akademik faaliyetlerimizin dışında başka hiçbir işle meşgul olamayacağımız açıkça <u>yazılmış</u> . (s. 94)	bildirmek	yapmalı kılış eylemi
1.1.4.1.d. Sanki her bir Türk-Yahudi bizzat Gazze'ye gidip İsrail Ordusu'na <u>yazılmış</u> . (s. 353)	göreve almak, kaydetmek	fiziksel hareket eylemi
1.1.4.1.e. Yeni yılda Peter'i Robert Kolej'e <u>yazdırdım</u> . (s.182)	kaydetmek	yapmalı kılış eylemi
1.1.4.1.f. Her neyse, bir tanıdık buldum işte, onunla <u>yazıştım</u> . (s. 371)	karşılıklı yazmak	iletişim eylemi

Tablo 8: Yazmak

Yaz- eylemine dair KKK metninden alınan altı farklı örnek cümle yukarıdaki tabloda gösterildiği şekilde değerlendirilmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki birçok eylem bakış açısına ve öne sürülen kriterlere göre aynı anda farklı eylem sınıflarında yer alabilmektedir. *Yaz-* eylemi de bunlardan biridir. Kılış eylemleri arasında değerlendirilebilen eylem bu çalışmadaki sınıflamaya göre iletişim kategorisinde değerlendirilebilirdi. Eylemin kullanım sıklığı göz önüne alınca aldığı çatı (işletme) ekleriyle birlikte kurduğu cümlelerdeki zorunlu öge sayısı değişmekte ve bu doğrultuda eylem iletişim eylemi kategorisinde olabildiği gibi farklı eylem sınıfları içerisinde de yer alabilmektedir.

Yaz- eylemi 1.1.4.1.a.'da "yazı ile anlatmak" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış birincil özne ve nesne aldığından yapmalı kılış eylemidir. 1.1.4.1.b.'de "yazı ile haber vermek" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla nesne alamayan eylem iletişim eylemine dönüşmüştür. 1.1.4.1.c.'de "bildirmek" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındaki eylem {-I}l- edilgen çatıya girmiş olan eylem nesneyi işaret etmekte özneyi ise bağlam dışında bırakmaktadır. Sonuç olarak canlı bir kılan özne seçimlik olarak cümleye girebileceğinden yine yapmalı kılış eylemleri arasında değerlendirilmektedir. 1.1.4.1.d.'de eylemin aldığı {-I}l- eki yapım ekidir. Nesne alamayan eylem bu durumda fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür. 1.1.4.1.e.'de eylem {-DIr-} yaptırım eki almış birincil öznesi birincil nesnesi bulunan eylem *Robert koleje* ad aktarması yapıldığı düşünüldüğünde yer tamlayıcısı değil ikincil özne durumundadır. Bu bakımdan eylem kılış olma özelliğini korumaktadır. 1.1.4.1.f.'de ise {-I}ş- işteş çatı eki alan eylemin kılan öznesi ve etkilenen nesnesi özdeş olduğundan cümleye nesne girememiştir. Bununla birlikte eylem bu bağlamda "yazılı olarak haberleşmek, birbirine yazmak" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına geldiği için iletişim eylemi durumundadır.

1.1.4.2. Kesmek

1.1.4.3.a. "*Hemen koştu, kendine bir dilim kek kesti ve tabağa bile koymayı beklemeden anında yaladı yuttu.*" (s. 252)

1.1.4.3.b. “Telefon hatlarını kesmişler... aylardır süren bir mesele var... milletin hassasiyeti had safhada...” (s. 142)

1.1.4.3.c. “Annesini bitlenme haberiyle telaşa vermenin hiç gereği yoktu, karaladı son yazdığını. Peter'e yiyecek bir şeyler hazırlaması lazımdı, mektubu kısa kesti.” (s. 91)

1.1.4.3.d. “Gerhard, “Benim trenim gecikmeli gelmişti, Elsa'nunki de gecikir herhalde,” diye gevelerken lafını kesti kayımpederi.” (s. 43)

Kes- eylemi 1.1.4.3.a. “düzgün parçalara ayırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kılan özne ve nesne aldığından yapmalı kılış eylemidir. 1.1.4.3.b.’de “akımı durdurmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareket değil durum bildiren eylem fiziksel durum eylemleri arasında değerlendirilmelidir. 1.1.4.3.c.’de *kısa kes-* şeklinde kalıp yapıdaki eylem “sözü uzatmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla tutum bildiren durum eylemleri arasına geçmiştir. 1.1.4.3.d.’de ise *lafını kes-* “birinin sözünü bitirmesine fırsat vermeden araya girmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla nesne alamayan eylem davranış eylemleri arasında yer almaktadır.

1.1.4.3. Kucaklamak

1.1.4.4.a. “Kocası arkasına sakladığı buketi uzatınca, hiçbir şey söylemeden, çocuğu yere bırakıp çiçekleri kucakladı ve vazoya koymak üzere mutfığa geçti.” (s. 113)

1.1.4.4.b. “Gerhard, kızını kucakladı, karısının peşinden gitti ve aralarında hiçbir şey geçmemiş gibi sakin bir sesle sordu.” (s. 113)

1.1.4.4.c. “Haber yayılınca, apartmanın tüm sakinleri kapılarının önlerine çıkmış, birbirleriyle kucaklaşmışlardı.” (s. 202)

Kucakla- 1.1.4.4.a. ve 1.1.4.4.b.’de “kucağına almak, kucağında taşımak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Her iki örnekte birincil özne ve birincil nesnesi olan eylem yapmalı kılış eylemidir. 1.1.4.4.c.’de {-ş-} işteş çatı eki almış eylem

“birbirini kucaklamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. Karşılıklı yapmayı anlatan eylemin nesnesiyle öznesi özdeş konumdadır. Dolayısıyla eylem geçişli olduğu halde cümleye başka bir nesne girememiştir. Bu durumda bağlama göre mantık olarak geçişliliğini koruyan eylem dilbilgisel olarak koruyamamış ve kılış eylemi olma özelliğini bir anlamda yitirmiştir. Aynı zamanda eylemin gerçekleşmesi “kollarla sarıp göğüs üzerine bastırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde olduğundan sergilenen bir davranış biçimi söz konusudur. Bu bakımdan eylem bu bağlamda davranış eylemleri arasında yer almaktadır.

1.1.4.4. Ödemek

1.1.4.5.a. “*Neyse, annen işte o Renate'ye babanın evinde bütün yaz baktı, depresyon ilaçlarının parasını cebinden ödedi.*” (s. 367)

1.1.4.5.b. “*Hangi dualarla ödeyecekse kefaretini öderdi.*” (s. 175)

1.1.4.5.c. “*Milyonlarca kişinin hiç cezalanmadan, bilerek, isteyerek yapageldiğinin bedeli niye ona ödetiliyordu?*” (s. 179)

Öde- eylemi yukarıdaki 1.1.4.5.a.’da “bir alışverişte alınan şeyin karşılığını alacaklıya vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Birincil özne ve nesne aldığından yapmalı kılış eylemidir. 1.1.4.5.b.’de eylem, *kefareti*ni *öde-* şeklinde deyimleşmiş ve “yaptığı bir kusur veya tedbirsizliğin zararına uğramak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamında kullanılmıştır. Nesnesiyle öbikleşen eylem kılış eylemi olma özelliğini yitirmiştir. Bununla birlikte *kefare*t “bir günahı Tanrı’ya bağışlatmak umuduyla verilen sadaka veya tutulan oruç” (<https://sozluk.gov.tr/>) sözcüğünün referansı ile *bağışlanmak isteğini* anlattığından mental eylemlerden psikolojik durum bildiren eylem durumundadır. 1.1.4.5.c.’de yine deyim olan *bedel öde-* şekliyle kullanılan eylem {-t-} yaptırım ekinin üzerine {-(I)-} edilgen çatı eki almıştır. Birincil özneyi gizleyen edilgen çatı eki eylemin sınıf değiştirmesinde etkili olmamıştır. Bağlamda “yapılan bir kusur veya tedbirsizliğin zararına uğratılmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla

kullanılmış eylem, eylem sınıflamasında yer değiştirerek tutum bildiren durum eylemleri sınıfında yer almaktadır.

1.1.4.5. Sıkmak

1.1.4.6.a. “Suzan'ın elini hafifçe sıktı Madam. Suzan iyice eğildi, hastanın yüzüne doğru.” (s. 229)

1.1.4.6.b. “*Kucaklaşmamız bizim iyice Türkleştiğimizin delilidir,*” dedi Kosswig, “*Alman kalsaydık sadece el sıkıştırdık.*” (s. 297)

1.1.4.6.c. “*Çaresiz, annemle babamın, Kurt'un bir de Rozi'nin bindiği Uber'in geniş aracına sıkıştum.*” (s. 364)

1.1.4.6.d. “*Aşağı katta hep birlikte oturamadıkları için bölündüler, buldukları yerlere sıkıştılar.*” (s. 240)

1.1.4.6.e. “*Ayaküstü sohbetleri biraz daha sürdü ama Gerhard'ın canı Leonore'ye iyice sıkılmıştı.*” (s. 297)

Sık- eylemi 1.1.4.6.a.'da “çevresine sarılarak basınç altına almak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla birincil öznesi ve nesnesi olan yapmalı kılış eylemi durumundadır. 1.1.4.6.b.'de “selamlaşmak için birinin elini tutmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında *el sık-* şeklinde kalıp yapıda kullanılan eylem {-*(I)ş-*} işteş çatı eki almıştır. Çatı eki eyleme karşılıklı yapma anlamı yüklemiştir. Geçişsiz olan eylem kalıbı kılış eylemi olmaktan çıkarak bağlamda davranış eylemine dönüşmüştür. 1.1.4.6.c.'de ise {-*(I)ş-*} yapım eki durumundadır. “Dar bir yere zorla sığmak veya sığdırılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılan eylem geçişsiz olduğundan ve öznenin durumunu anlattığından bu bağlamda fiziksel durum eylemi olarak değerlendirilmelidir. 1.1.4.6.d.'de eylem {-*ş-*} işteş çatı eki olarak birlikte yapma anlatmaktadır. Nesnenin yer almadığı bu bağlamda eylem yine davranış eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir. 1.1.4.6.e.'de canı sık-(ı)l- şeklinde kalıp yapıdaki

eylem geçişsiz durumda olduğundan kılış kategorisinde değerlendirilememektedir. Aynı zamanda ilk anlamından tamamıyla uzaklaşarak “üzülmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelen eylem sınıflamada psikolojik durum bildiren eylem kategorisinde yer almaktadır.

1.1.4.6. Takmak

1.1.4.7.a. “*Kabarık etekli beyaz elbisesinin yakasına annesinin düğün armağanı yakut broşunu takmıştı.*” (s. 262)

1.1.4.7.b. “*İşte o, Türkiye’de doğan oğluna Enver Tandoğan adını taktı da... anlamını o zaman söylemişti.*” (s. 307)

1.1.4.7.c. “*E, baksana mesajına,” dedi Suziş, “şimdi takarsın kafayı mesaja, sana söyleyeceklerimi can kulağıyla dinlemezsin... bak haydi.*” (s. 386)

1.1.4.7.d. “*Bir tur atıp yeniden bana doğru koşarlarken, öndekine çelme taktım.*” (s. 347)

Tak- eylemi 1.1.4.7.a.’da temel anlamı olan “bir şeyi başka bir yere uygun bir biçimde tutturmak, iliştiirmek, geçirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>), 1.1.4.7.b.’de “ad, lakap koymak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmış yapmalı kılış eylemidir. 1.1.4.7.c.’de “sürekli bir şeyi düşünmek, zihnini devamlı o şeyle meşgul etmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) sözlük anlamıyla düşünce odaklı gibi görünse de aslında kişinin ruhsal durumunu anlattığından eylem sınıflamasında psikolojik durum eylemi kategorisine girmektedir. 1.1.4.7.d.’de ise eylem *çelme tak-* “ayağını bacağına geçirerek yıkmaya çalışmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) şeklinde deyim anlamıyla kullanılmıştır. Eylem özne tarafından bir maksat uğruna biliçli yapılan hareketi anlattığından ve aynı zamanda bağlamda nesne alamadığından sınıflamada davranış eylemi kategorisine geçmiştir.

1.1.4.7.e. “*Bunca yıl (parmaklarıyla sayarken iki elinin parmakları bitti, on sekiz yıl bitmedi) sen takıl Demir'in peşine, fino gibi koştur arkasından!*” (s. 205)

1.1.4.7.f. “*Annesi Zürih'e gittiğinden beri okul dönüşlerinde sokakta mahallenin çocuklarıyla takılıyordu.*” (s.160)

1.1.4.7.g. “*Bir ara yerden havalandı sanki, ayakları bir basamağa takıldı, hâlâ sürükleniyordu...*” (s. 217)

Tak- eylemi 1.1.4.7.e.’de “birinin sürekli peşinden gitmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) 1.1.4.7.f.’de *argo* “biriyle, bir toplulukla sık sık birlikte olmak, onlara katılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Her iki örnekte {-I}l-} yapım eki alan eylem nesne alamadığından yapmalı kılış eylemi kategorisinden çıkarak hareket eylemlerinin davranış (tavır) eylemi kategorisine geçmiştir. 1.1.4.7.g.’de diğer örneklerde olduğu gibi {-I}l-} yapım eki alan eylem “bir yere ilişikten veya dokunduktan sonra oradan kurtulamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Bu örnekte eylem canlı bir özneye sahip olmadığı gibi nesne de alamamaktadır. Aynı zamanda kendiliğinden olma bildirdiğinden olma bildiren eylemler arasında yer almaktadır.

1.1.4.7.h. “*Zaten Rafael hemen taktırdı pencerenin camını.*” (s. 230)

Tak- eylemi bu cümlede ise {-DIr-} yaptırım eki almıştır. “Takma işini yaptırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan eylem cümleye ikincil bir özne taşıyamamış olsa da etkilenen nesne ve canlı özne aldığından yapmalı kılış eylemi durumundadır.

1.2. Fiziksel Hareket Eylemleri

Fiziksel hareket anlatan eylemlerin dilsel ifadeler açısından belirli kalıpları takip ettiği söylenebilir (Demers, 1988: 316). Fiziksel hareketler, gerçek ve somut eylemlerle işaretlenmektedir. Aslında bu durum tüm hareket eylemleri için geçerlidir. Öznenin gerçekleştirdiği hareketin dilsel göstergesidir. *Bir dili konuşanların kafalarında anlamsal özelliklerin bir listesi yoktur, ancak kelimeleri bir kategorinin tipik*

temsilcilerinin resimleri veya senaryoları aracılığıyla anlatılar (Lakoff ve Johnson, 1980, aktaran Hong Gao, 2001: 14). Anlatılmak istenen, hareketi tasvir eden eylemin (dilsel göstergelerin), gerçek hayattaki gerçekleşme tarzıyla zihinde eşleşmesidir.

Hareket eylemlerinin tamamı için yüzey ya da derin yapıda hareketi gerçekleştiren bir öznenin olması gerekir. Bazı hareket eylemleri sözdiziminde nesne alırken bazıları nesneye ihtiyaç duymaz. Bu durum ayırt edici bir özelliktir ki fiziksel hareket eylemleri de bu bakımdan diğer hareket eylemlerinden ayrılırlar yani nesne almazlar. Kısacası nesne almayan ve somut bir şekilde gözlemlenebilir hareketlerin anlatıldığı eylemler bu çalışmada fiziksel hareket eylemleri olarak adlandırılmıştır.

Eylemlerin sahip olduğu tematik anlam ile değişkenleri arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların deneysel analizi, dilsel özelliklerin eylemin kendisine has özellikler olmadığını, ancak göndergesel varyasyona göre değiştiğini göstermektedir. Bu durum tematik anlamın bağlam değişimi sayesinde bir eylemin atıfta bulunduğu farklı eylem türlerinin tanımlanmasına yardımcı olabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte *semantik bileşenlerin genellikle hareketi kavramsallaştırdığı, eylemin genel yapısını yansıttığı varsayılsa bile kategorizasyonun dilsel ve bilişsel seviyeleri eşdeğer değildir ve karıştırılmamalıdır* (Croft, 2012; Moneglia, 2014: 370–395). Nitekim bir fiilin eylem olarak somutlaştırıldığı sözlük kategorisi, birden fazla bilişsel varlığa atıfta bulunabilmektedir.

Bu çalışmada semantik temelli işlevsel bir yaklaşım benimsendiğinden bir eylem tarafından tanımlanan fiziksel hareket, onun anlamsal özelliklerini ve diğer anlamsal öğelerle olan ilişkilerini yansıtmaktadır. Bir eylemin semantik özellikleri tam olarak detaylandırıldığında, sözdizimsel davranışının bir cümlede açık bir şekilde görülmesi beklenir. Bu bakımdan sözdizimsel kalıpların dağılım olasılıklarını çıkarmak için fiziksel hareketleri tanımlayan somut eylemler örnek cümlelerde incelenecektir.

1.2.1. Gelmek

Eylem: gelmek	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.2.1.a. İzmir'e tek başıma <u>geldim</u> . (s. 368)	ulaşmak, varmak	fiziksel hareket eylemi
1.2.1.b. Şey... aslında ilk defa <u>gelmiyor</u> . Birkaç kere daha <u>gelmişti</u> , sen kızarsın diye söyleyemedim. (s. 195)	(bir maksatla) bir yere uğramak, ziyâret etmek	fiziksel hareket eylemi
1.2.1.c. Ismarladığım perdeler ertesi sabah <u>gelmez mi!</u> (s. 86)	getirilmek	fiziksel hareket eylemi
1.2.1.d. Doktorumuzun <u>başına</u> çok komik bir olay <u>gelmiş</u> ,” dedi gülerek. (s.135)	dey. beklenmedik, şaşırtıcı bir olay veya durumla karşılaşmak	fiziksel hareket eylemi
1.2.1.e. “Amerika'dan <u>haber gelmiş</u> ,” diye bağırdı, “Yaşasın! Yaşasın! Dönem sonunda notlarım yüksekse, Berkeley beni kabul edecek!” (s. 201)	(dey. haber almak) gönderilmek	iletişim eylemi
1.2.1.f. Sude polisin üzerine atladı, "Bırak kemanımı amca... öyle <u>hoyrıtlığa gelmez</u> o... Aaa, bak telini gevşettin ama!" (s. 289)	elverişli olmak	fiziksel durum eylemi
1.2.1.g. Fikir çok <u>itiçi gelmişti</u> ama sırf iyi niyetli kadına ayıp olmasın diye, "Bir bakayım,” demişti Gerhard. (s. 84)	(şöyle veya böyle) etki bırakmak, ... etkisi bırakmak	psikolojik durum eylemi
1.2.1.h. Saçma! Bunca yıl sonra mı <u>aklına gelmiş</u> rahatsız olmak? (s. 261)	dey. hatırlamak	biliş eylemi

Tablo 9: Gelmek

Yukarıda tablo içine alınmış KKK metninden *gel-* eylemiyle kurulmuş örnek cümleler sözlük anlamları ve kullanıldıkları bağlam değiştiğinde farklı eylem sınıflarına dahil olmaktadır. 1.2.1.a’ da eylem “ulaşmak, varmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanılmış kılıcı olan ancak etkileneni olmayan fiziksel hareket eylemi durumundadır. Diğer örneklerde eylem “(bir maksatla) bir yere uğramak, ziyâret etmek; getirilmek; dey. beklenmedik, şaşırtıcı bir olay veya durumla karşılaşmak”

(<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla eylem sınıflamasında yine fiziksel hareket eylemidir. 1.2.1.e.'de (dey. haber almak), gönderilmek anlamında kullanılan eylem bu bağlamda iletişim eylemi sınıfında yer almaktadır. Eylem, 1.2.1.f.'de (yapılacak şeye) “elverişli olmak”, (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla hareket yerine durum bildirdiğinden eylem sınıflamasında fiziksel durum eylemine dönüşmüştür. 1.2.1.g.'de “(şöyle veya böyle) etki bırakmak, ...etkisi bırakmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla *itici gel-* psikolojik durum bildiren mental eylem kategorisine girmektedir. 1.2.1.h.'de *aklına gel-* “hatırlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla zihinsel bir faaliyeti anlattığından eylem sınıflamasında mental eylemlerin biliş eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir.

1.2.2. Geçmek

1.2.2.a. “*Kızılay Parkı'ndaki fiskiyeli havuzun etrafına yerleştirilmiş bankolarda oturdular, sonra oraya mahsus ünlü maden suyu büfesinde maden suyu içtiler ve caddenin karşısındaki Güven Park'a geçtiler.*” (s. 134)

1.2.2.b. “*Oturma odasına geçtiler.*” (s. 40)

1.2.2.c. “*Bakanlığa doğru yürürlerken, yanlarından siyah önlükleri, beyaz yakalarıyla acayip bir üniforma giyen kızlı erkekli çocuklar geçti.*” (s. 75)

1.2.2.d. “*Ben, üç yüz kişilik bir gruptan söz ediyorum... kimi bizim gibi Türk uyruğuna geçti, kimi savaşın sonunda Hitler yenilince geri döndü.*” (s. 308)

Geç- eylemi 1.2.2.a.'da “bir yerden başka bir yere gitmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) 1.2.2.b.'de “girmek”, 1.2.2.c.'de “belli bir yönde belli bir yol tâkip etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla fiziksel hareket bildiren eylem sınıfında yer almaktadır. 1.2.2.d.'de ise eylem “(bir kimse) mensup olduğu yerden ayrılıp başka bir yere girmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla fiziksel bir hareketi değil tamamlanmış bir işlemi anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem bu bağlamda iş eylemleri kategorisine girmektedir.

1.2.2.e. “*Bunca yıl geçti Gerhard, artık her neye kızdınsa, unut gitsin!*” (s. 195)

1.2.2.f. “*Yavaş yavaş normale dönüyordum. Üşümem geçmişti.*” (s. 388)

1.2.2.g. “*Alman çocukları ziyaret, Elsa'nın tahmininden iyi geçti.*” (s. 147)

Geç- eylemi, yukarıdaki örneklerde sırasıyla “yaşanıp tükenmek, tükenip bitmek; son bulmak, etkisi kalmamak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarında kullanıldığından hareket bildirme özelliğini yitirmiştir. Eylem, kendiliğinden olma bildirdiğinden eylem sınıflamasında oluş eylemlerinin olma bildiren eylem sınıfına dahıl edilmektedir. 1.2.2.g.’de “(bir olay, bir iş) vukū bulmak, cereyan etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla *geç-* başarıyla tamamlanmış bir faaliyeti anlattığından iş eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

1.2.2.h. “*Bir an içinde binlerce düşünce geçti Gerhard'ın kafasından.*” (s. 178)

1.2.2.i. “*Böyle önemli insanlara otobüsle gidiyoruz, kapıdan çevirmeşinler bizi? diye dalga geçti Gerhard.*” (s. 115)

Geç- her iki örnekte de deyim anlamıyla kullanılmıştır. 1.2.2.h.’de *aklından geç-*deyimi bu bağlamda *kafasından geç-* şeklinde kullanılmıştır. Deyim “(çeşitli olasılıkları) düşünmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla gözlemlenebilen bir hareketi değil de zihinsel bir işlemi anlattığından mental eylemlerin biliş eylemi kategorisinde yer almaktadır. 1.2.2.i’de *dalga geç-* deyimi “eğlenmek, alay etmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla gerçekleşen bir olay karşısında kişinin gösterdiği tutum anlatıldığından eylem sınıflamasında tutum bildiren durum eylemidir.

1.2.2.j. “*Şimdi sizi Asya yakasına geçireceğim, dedi Erim, bir kıtadan diğerine yirmi dakika gibi kısa bir zamanda geçeceğiz.*” (s. 61)

1.2.2.k. “Kim tutuyor ki seni, sevimsiz adam, diye geçirdi içinden Elsa!” (s. 109)

1.2.2.l. “Diğer yatağın üzerine yaydığı pantolonunu ve ceketini geçirdi üzerine, çorapları zaten ayağındaydı, ayakkabılarını giyip paltosunu kaptı, aşağı indi.” (s. 102)

1.2.2.m. “Oysa büyüdükleri apartmanda artık kendilerine ait olması gereken bir daireleri vardı ama veraset ve tapu işleri bir türlü tamamlanmadığı için evi üzerlerine geçiremiyorlardı.” (s. 264)

1.2.2.n. “Ayrıca, Susy'den Fatma'ya kadar, evde kimseyle geçinemedi...” (s. 185)

Geç- eylemi 1.2.2.j.'de {-Ir-} yaptırım eki olarak cümleye ikincil bir özne taşımıştır. *Geçir-* “bir yerden bir yere geçmesini sağlamak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla hareket bildirme özelliğini korumaktadır ve bağlama göre fiziksel hareket eylemi durumundadır. 1.2.2.k'de {-Ir-} yaptırım eki alan *içinden geçir-* deyimini “düşünmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla eylem sınıflamasında biliş eylemlerine girmektedir. 1.2.2.l. ve 1.2.2.m. örneklerinde {-Ir-} yapım eki durumundadır. *Geçir-* 1.2.2.l.'de “giymek, giyinmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde yeni bir anlam kazanarak kılış eylemi kategorisine geçmiştir. 1.2.2.m. örneğinde ise *üzerine geçir-* “bir malın tapusunu kendi üzerine yazdırmak ya da çıkartmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla iş eylemi kategorisine girmektedir. 1.2.2.n.'de eylem {-n-} yapım eki almıştır. “Uzlaşmak, anlaşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelen *geçin-* ise hareket eylemlerinin davranış eylemi kategorisinde yer almaktadır.

1.2.3. Gezmek

1.2.3.a. “Ama “Yürü” aynı zamanda gez, dolaş, hatta hiçbir yerde huzur bulama, sürekli oradan oraya savrul anlamına da gelebiliyordu.” (s. 110)

1.2.3.b. “Kız kardeşinin resmi elden ele geziyor diye adam perişan olmuş.” (s. 135)

1.2.3.c. “Bir taksi tutup önce Atatürk Orman Çiftliği' ni ziyaret ettiler, öğle yemeğini oranın ünlü lokantasında yediler ve dünyanın pek çok yerinden getirilmiş ağaçların dikili olduğu geniş alanı gezdiler.” (s. 134)

Gez- eylemi 1.2.3.a.'da “(belli bir amacı olmadan hoş vakit geçirmek, oyalanmak veya hava almak için) bir yere gitmek, dolaşmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Eylem, örnekte hareket bildirmesi ve nesne alamaması bakımından fiziksel hareket eylemidir. 1.2.3.b.'de *elden ele gez-* şeklinde deyimleşmiş olan eylem söz diziminde nesne alamaz durumdadır ve “birçok sahip eline geçmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla yine fiziksel hareket bildirmektedir. 1.2.3.c.'de ise *gez-* eylemi, herhangi bir ek almadığı halde bağlama göre yüklendiği anlamdan “(bir yeri görmek, incelemek için veya belli bir maksatla) dolaşmak” (<http://www.lugatim.com/>) kaynaklı, söz diziminde nesne alabilir durumdadır. Bu sebeple eylem sınıflamasında etmeli kılış eylemleri kategorisine geçmiştir.

1.2.3.d. “Otelinize yapacağımız toplantıdan sonra gideriz, arzuunuza göre ya sizi dinlenmeniz için otelde bırakırım ya da şehri gezdiririm, dedi adının Erim olduğunu öğrendiği meslektaşı.” (s. 59)

1.2.3.e. “Sigarası dudaklarının arasında, dört bir yanına iyice göz gezdirdi.” (s. 29)

1.2.3.d.'de {-Dİr-} yaptırım eki alan eylem, “(bir kimseyi) bir yeri görüp bakması, incelemesi için dolaştırmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. *Gezdir-* bağlamda nesne alır durumdadır. Ancak bu durum yaptırım ekinden kaynaklı olmayıp eylemin anlamsal özelliğinden kaynaklıdır. Bu bağlamda eylem etmeli kılış eylemi özelliği taşımaktadır. 1.2.3.e.'de ise *göz gezdir-* deyimdir. Deyimin *göz gez-* şekli olmadığından {-Dİr-} ekinin de burada yaptırım anlamı yoktur. Dolayısıyla yapım eki görevindedir. Bağlamda nesne alamaması ve sahip olduğu “bir yeri, bir şeyi çabucak incelemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *göz gezdir-* fiziksel hareket eylemi durumundadır.

1.2.4. Gitmek

1.2.4.a. “*Hakan ise, yaz tatilini geçirmek üzere, İzmir'e ailesinin yanına gitmişti.*” (s. 215)

1.2.4.b. “*Doğuya doğru gidiyordu, kaderci olmalıydı, tıpkı Doğulular gibi.*” (s. 59)

1.2.4.c. “*Çoğu zaman bir bahane uydurup gitmedi.*” (s. 211)

1.2.4.d. “*Karısının üzerine gitmedi Gerhard.*” (s. 151)

Git- eylemi sözlüksel anlam bakımından nesne alamayan geçişsiz bir eylemdir. Aynı zamanda yaptırım, işteş ve dönüşlü çatı ekleri de alamamaktadır. Sınıflamada “bir mesâfe katedip yakın bir yerden daha uzak bir yere varmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla 1.2.3.a.’da fiziksel hareket eylemidir. 1.2.3.b.’de eylem yine hareket bildirmektedir. Ancak *doğru* edatının kullanılması hareketin yönünü vurgulamış ve eylemin sınıflamasında belirleyici olmuştur. Dolayısıyla bu bağlamda *git-* yön bildiren hareket eylemi durumundadır. 1.2.3.c.’de eylem, dilbilgisel boyutta incelendiğinde hareketin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Ancak burada anlatılmak istenen eylemin gerçekleşmeme halidir. Kısacası bu bağlamda {-mA-} olumsuzluk ekini destekleyen cümlelerin diğer unsurları bir durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem tutum bildiren durum eylemi olarak değerlendirilebilir. 1.2.3.d.’de ise eylem *üzerine git-* şeklinde deyimleşik birleşik bir yapı oluşturmaktadır. Eylem bu bağlamda yine fiziksel hareket bildirme özelliğini yitirmiştir. Bu bağlamda tutum bildiren durum eylemleri arasında yer almaktadır.

1.2.5. Oynamak

1.2.5.a. “*Susy hiç itiraz etmeden çocuklara ayrılan zemin kattaki dairede annesi onu almaya gelene kadar, kendi yaşlarında iki oğlan ve üç kız çocuğuyla, bütün sabah oynadı.*” (s. 147)

1.2.5.b. “*Hakaret etmişim Türklere, haysiyetleriyle oynamışım.*” (s. 138)

1.2.5.c. “*Hanna, ilk doğumda sorun çıkma ihtimalinin çok düşük olduğunu öğrendiyse bir kumar oynadı demek ki.*” (s. 278)

1.2.5.d. “*Elsa önce yukarıya koştu, üstüne sokak kıyafetini giydi, çantasını aldı, sonra aşağıya koştu, Madam'ın kapısından geçerken gürültü çıkarmamaya dikkat etti, Susy fikrini değiştirdiyse ona yakalanmamalıydı, çünkü herkesi parmağında oynatıyordu bu küçük kız.*” (s. 123)

Oyna- 1.2.4.a.’da “vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış, bağlama göre nesne alamayan fiziki hareket bildiren eylem durumundadır. 1.2.4.b’de ise mecaz “korunması gereken bir şeye zarar verecek, onu tehlikeye atacak tarzda davranmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla davranış bildiren hareket eylemleri arasında yer almaktadır. 1.2.4.c.’de deyimleşmiş *kumar oyna-* eylemi “olumlu sonuçlanması şüpheli olan bir işe bile bile girişmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla somut bir hareketi değil soyut bir durumu anlattığından tutum bildiren durum eylemleri arasında değerlendirilmelidir. 1.2.4.d.’de ise yine eylemin deyim hali kullanılmıştır. “Birine her istediğini yaptırmak, onu kukla gibi kullanmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla *parmağında oynat-* davranış bildiren hareket eylemidir.

1.3. İş Eylemleri

Batı dillerinde yapılan eylem sınıflandırmalarında iş eylemleri, başarı ya da tamamlanmışlık bildiren (accomplishments) eylemler başlığı altında ele alınmıştır. Nedensellik bildiren eylemlerin devam eden bir süreçten sonuç durumuna geçiş içerecek şekilde bitmiş olayları anlattıkları görülmektedir. İş eylemleri kılınış bakımından hareketin gerçekleşme şekli ve süreci konusunda bilgi vermez. Ancak eylemin gerçekleşmesi için uzun ya da kısa bir sürecin geçmesi gereklidir ki bu da bağlamla birlikte ortaya çıkmaktadır. Sonuç odaklıdır ve tamamlanmışlık bildirirler. Bir bakıma

soyut, tasviri bir anlatım gerçekleştirirler. Eylemde yapan özne duygusu hareket bildirme özelliğinin önüne geçmiştir. Kılış eylemleri gibi genellikle nesne alan geçişli eylemlerdir.

1.3.1. Kazanmak

Eylem: kazanmak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.3.1.a. Aradaki maaş farkım misliyle <u>kazanıyorlar</u> . (s. 94)	kazanç sağlamak	iş eylemi
1.3.1.b. Seçimi Demokratlar <u>kazandı</u> diye, her şey güllük gülistanlık olacak zannettiniz. (s. 227)	galip gelmek	iş eylemi
1.3.1.c. Onun kuyusunu kazan alçak öğrenci bile <u>kazanmıyordu</u> . (s. 144)	olumlu, iyi bir sonuç elde etmek	iş eylemi
1.3.1.d. O kadar başarılı olmuş ki Başbakan İnönü'nün <u>takdirini kazanmış</u> . (s. 200)	bir kimse veya bir topluluk tarafından beğenilmek	tutum bildiren durum eylemi

Tablo 10: Kazanmak

Kazan- eylemi sürece yayılan bir gayretin sonunda maddi ya da manevi getiri elde etmeyi soyutlama yoluyla anlatan eylemlerdendir. 1.3.1.a.'da eylem “kazanç sağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla çalışmanın neticesinde elde edilen maddi kazancı anlattığından iş eylemidir. *Kazan-* eylemi 1.3.1.b.'de “galip gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla başarı elde etmeyi, 1.3.1.c.'de “olumlu, iyi bir sonuç elde etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla manevi kazanç sağlamayı anlatmaktadır. Bu örneklerde süreci de içine alan sonuç bildirdiğinden yine iş eylemleri arasında değerlendirilmektedir. 1.3.1.d.'de ise *takdirini kazan-* şeklinde kalıplaşmış eylem “bir kimse veya bir topluluk tarafından beğenilmek” (<https://www.dersimiz.com/>) anlamıyla sınıflamada yer değiştirerek tutum bildiren durum eylemine dönüşmüştür.

1.3.2. Bağışlamak

1.3.2.a. “Sevdalinka'nın Bosna-Hersek telif geliri savaş mağduru çocuklara, Kardelenler'in telif geliri Kardelen Projesi'ne, Sit Nene 'nin Masalları'nın telif geliri UNICEF Anaokulu Projesi'ne, Türkan-Tek ve Tek Başına'nın özel baskısının ve Türkan tiyatro oyununun telif gelirleri ise ÇYDD eğitim projelerine bağışlanmıştır.” (s. 2)

1.3.2.b. “Üstelik bale hocası, Rus ihtilali sonrasında Boğaz'dan geçen Rus yolcu gemisinden kaçarak Türkiye'ye iltica eden, Bolşoy'un Başbalerinası Lydia Arzumanova sert bir hocaydı, hiç bağışlamazdı böyle laubalilikleri.” (s. 153)

Bağışla- eylemi soyutlama yoluyla dile kodlanmış özünde hareket barındıran eylemlerden biridir. 1.3.2.a.'da “bir mal veya hakkı karşılık beklemeden birine vermek, teberru etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla sınıflamada iş eylemleri arasında yer almaktadır. 1.3.2.b.'de ise “herhangi bir kötü davranış için ceza vermekten vazgeçmek, affetmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış ve bu anlamıyla hareket eylemi olmaktan çıkarak psikolojik durum bildiren mental eylem sınıflamasına dâhil olmuştur.

1.3.3. Başarmak

1.3.3.a. “Naziler, iş alanları yaratmayı ve şehrin sosyal yaşamını canlandırmayı başardılar!” (s. 21)

1.3.3.b. “Nihayet başardı çekip almayı ve bir çığlık attı.” (s. 90)

1.3.3.c. “O şeytani alt etmek kolay değil,” dedi Madam, “bir yolunu bulur, yine sü üstünde kalmayı başarır.” (s. 190)

Başar- 1.3.3.a. ve 1.3.3.b.'de “bir işi istenilen bir biçimde bitirmek, muvaffak olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iş eylemi durumundadır. 1.3.3.c.'de ise eylem bir işin olumlu şekilde tamamlanması değil hayatta kalmayı bilmek, mevcut durumunu korumak anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda eylem fiziksel durum bildirmektedir.

1.3.4. Değerlendirmek

1.3.4.a. “*Sonra sen meslek gruplarına göre dosyalar açarsın, başvuruları değerlendiririz.*” (s. 48)

1.3.4.b. “*Her saniyemin kıymetini bilmem gerektiği. Ama saniyelerini değerlendirmiyor, hep boşa akıtıyorsun.*” (s. 317)

1.3.4.c. “*Sude, darbeyi dört yaşında olduğu için değerlendirememiştir ama o darbede tutuklanan Başbakan, Dışişleri ve Maliye Bakanları, 1962 yılının Eylül ayında idam edildiklerinde altı yaşına basmıştı, ilkokula gidiyordu ve Zuckmayer'den keman dersleri alıyordu.*” (s. 285)

Değerlendir- “(bir şey hakkında) bir hükme varmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla eylem süreç içeren bir işin sonunda alınan kararı anlattığından 1.3.4.a.'da iş eylemi durumundadır. 1.3.4.b.'de “bir şeyi yerinde ve yararlı bir yolda kullanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındaki eylem gözlem neticesinde bir sonuç anlatmaktadır. Bu bakımdan yine iş eylemi olarak değerlendirilmektedir. 1.3.4.c.'de ise “bir şeyin özünü, önemini, nitelik ve niceliğini belirlemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bağlamda eylemin {-mA-} olumsuzluk eki alması ve bilişsel bir sürecin sonundaki değerlendirmenin kastediliyor olması sebebiyle *değerlendir-* eylem sınıflamasında yer değiştirerek biliş eylemleri kategorisine girmiştir.

1.3.5. Elde etmek

1.3.5.a. “*O yıl, Balkan Şampiyonalarında, Güreş Milli Takımı ilk kez birincilik elde etmiş, Belçika'da yapılan güzellik yarışmasında ise Türk güzeli Keriman Halis Dünya Güzeli seçilmişti.*” (s. 283)

Elde et- “bir şeye sahip olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bir yarışma süreci sonunda kazanılan başarı anlatılmaktadır. Eylem süreci de içinde barındıran sonuç bildirdiğinden iş eylemleri arasında değerlendirilmiştir.

1.3.6. Hazırlamak

1.3.6.a. “*Yok, ben valizimi hazırlayacağım.*” (s. 151)

1.3.6.b. “*Darülfünun'un fakültelerini, laboratuvarlarım, kütüphanesini ziyaret etmiş, derslere, sınavlara girmiş, ayrıca bir de geniş kapsamlı anket hazırlamıştı.*” (s. 74)

Hazırla- eyleminin sözlüksel gösterileni belirsiz bir süreci ve tasviri bir şekilde herhangi bir konuda yapılan işi anlatmaktadır. Eylem ancak bağlamla birlikte somutlaşabilmektedir. 1.3.6.a.’da “bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek, kurmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) 1.3.6.b.’de ise “ortaya koymak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla somutlaşan eylem iş eylemi kategorisinde yer almaktadır.

1.3.6.c. “*Gerhard kompartımanına geri geldiğinde, yatağı hazırlanıyordu.*” (s. 65)

1.3.6.d. “*Aylardır gösteriye hazırlanıyordu çocuk.*” (s. 153)

1.3.6.e. “*Ekim sonuna doğru durumu ağırlaşınca, avukatını çağırıp vasiyetini de hazırlatmış, komşularıyla tek tek vedalaşmıştı.*” (s. 241)

Hazırla- eylemi 1.3.6.c.’de {-n-} edilgen çatı eki olarak “hazır duruma getirilmek” (<https://sozluk.gov.tr/>), 1.3.6.d.’de ise eylem {-n-} dönüşlü çatı eki olarak “kendini hazırlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>), 1.3.6.e.’de {-t-} yaptırım eki olarak “hazır duruma getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla kullanılmıştır. Eylemin aldığı çatı ekleri anlamını değiştirmemiş yalnızca zorunlu öge sayısında değişikliğe sebep olmuştur. Bu bakımdan eylem bu örneklerde yine iş eylemi durumundadır.

1.3.7. Karşılama

1.3.7.a. “Gece treninde yeriniz ayrıldı, yarın sabah Prof. Malche Ankara'da karşılacaksınız sizi.” (s. 60)

1.3.7.b. “Çocuk sıkılmamış, her anlattığını mantıklı bir başka soruyla karşılammıştı.” (s. 164)

1.3.7.c. “Masraflarını nasıl karşılacaksınız? Yani telefonda, kırtasiyeydi?” (s. 47)

1.3.7.d. “Seçim sonuçları onların evinde üzüntüyle karşılanmıştı, çünkü annesi ve babası sol görüşlü insanlardı.” (s. 287)

Karşıla- eylemi 1.3.7..a.'da “dışarıdan gelen bir kimseye karşılayıcı olarak çıkmak, istikbal etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamında kullanılmış iş eylemidir. 1.3.7.b.'de “karşılığını vermek veya yapmak, cevap vermek, mukābele etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *karşıla-* iletişim eylemi kategorisine geçmiştir. 1.3.7.c.'de eylem “masrafı ödemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla (yapmalı) kılış eylemi kategorisinde yer almaktadır. 1.3.7.d.'de ise eylem “söylenen, yapılan, bildirilen bir şeyi olumlu veya olumsuz bulmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem hareket değil durum bildirmektedir. Bu bağlamda eylem tutum bildiren durum eylemleri kategorisinde değerlendirilmelidir.

1.3.8. Kurtarmak

1.3.8.a. “Annem kurcalayınca, “Korhan hiç konuşmaz fakat berber dükkânlarına çok kişi girer çıkar, çok laf edilir ya... söylentiye göre, karısını bir motosiklet kazasında kaybetmiş... kadın hamileymiş... onu ve bebeği kurtaramamışlar, kendi ağır yaralanmış... o kullanıyormuş motosikleti, demişti onu tanıyan biri,” diye anlatmış Berber Şükrü.” (s. 332)

1.3.8.b. “*Side, hızlı değişimden kurtaramamış kendini. Paranın el değiştirmesiyle çirkin, zevksiz bir yapılaşma başlamış.*” (s. 331)

1.3.8.c. “*Allah cezanı versin Hirsch, dedi, eğer Hitler'in adamı... adı neydi herifin... her neyse, eğer o herif yüzünden defterin dürülmediyse, dün gece gelmemek için dilerim iyi bir mazeretin vardır, Holde ile kavga etmiş olmakla kurtaramazsın!*” (s.175)

1.3.8.d. “*Gerhard'ın yanına gidip, “Paçayı kurtardın azizim,” dedi, Sude kendine yeni ilgi alanı buldu.*” (s. 296)

Kurtar- 1.3.8.a.'da, “kurtulmasını sağlamak; bir canlıyı bir tehlikeden, mahvolmaktan, helâk olmaktan uzaklaştırmak (<http://www.lugatim.com/>), birinin hayatını kurtarmak” anlamıyla iş eylemi durumundadır. 1.3.8.b.'de “bir şeye zarar gelmesini önlemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındaki eylem olumsuzluk eki alarak *korunamamış, zarar görmüş* anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda hareket anlamını kaybederek şehrin durumuna işaret eden eylem sınıflamada durum eylemlerinin fiziksel durum bildiren eylem kategorisine girmektedir. 1.3.8.c.'de “birinin cezalandırılmasına engel olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla tutum bildiren durum eylemidir. 1.3.8.d.'de ise “bir ilişkidenden veya önce girişip sonra pişman olduğu bir işten yakasını sıyırmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla *kaçır-* soyut bir durumu anlattığından tutum bildiren durum eylemleri arasında yer almaktadır.

1.3.9. Sağlamak

1.3.9.a. “*Sen doğru biliyorsun da... hiç beklenmedik bir şey olmuş, Halkın Partisi Hitler'e destek vermiş, gereken oyu sağlamış.*” (s. 39)

Sağla- geçişli, “elde etmek, sahip olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında sonuç bildiren bir eylem olduğundan iş eylemleri arasında yer almaktadır.

1.3.10. Önlemek

1.3.9.a. “Beyler, dedi, beş yüzyıl önce, Türkler İstanbul'u fethettiklerinde, Bizanslı bilim adamlarının İstanbul'u terk etmesini önleyememişlerdi.” (s. 77)

Önle- eylemi “bir şeyin olmasına veya yapılmasına engel olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla diğer iş eylemleri gibi yapılan çalışmaların neticesinde olması beklenen durumu soyut bir şekilde anlatmaktadır. Bu bağlamda olumsuzluk eki almış eylem engel olamamayı anlatsa da yine sonuç bildirdiğinden iş eylemi kategorisinde değerlendirilmelidir.

1.3.11. Yenmek

1.3.10.a. “Coca Cola'nın fendi tüm gazoz cinslerini yendi ve Sude'nin kuşağından itibaren Türkiye'deki buzdolaplarına hükümran oldu.” (s. 287)

Yen- “savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Bağlamda atasözü olan “kadının fendi erkeği yendi” ...*fendi...yendi* şeklinde kalıp söz oluşturacak şekilde kullanılmıştır. “Kurnaz ve hırslı davranarak galip gelmek” (<https://www.dersimiz.com/atasozleri-sozlugu>) anlamında kullanılan eylem elde edilen sonucu anlattığından sınıflamada iş eylemleri arasında yer almaktadır.

1.3.12. Yönlendirmek

1.3.12.a. “Suzan Şiliman'ın hayatını tam istediği istikamete yönlendirdi.” (s. 212)

1.3.12.b. “İmam insanı Allah'a yönlendirir, işi sevgi, barış telkin etmektir.” (s. 382)

1.3.12.c. “Az sonra von Hippeller geldiklerinde, Gerhard arkadaşını hemen çalışma odasına yönlendirdi.” (s. 137)

Yönlendir- eylemi “bir kimsenin davranış, tutum, yapacağı iş vb. alanlarda izleyeceği yolu göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Eylemin göstereni somut yapılan işlerin neticesinde ortaya çıkan soyut bir durumu karşılamaktadır. 1.3.12.a.'da

birinin hayatının gidişatını değiştirmek 1.3.12.b.'de inanç konusunda insanı etkilemek anlamına gelir şekilde kullanılan eylem, sınıflamada iş eylemleri arasında yer almaktadır. 1.3.12.c.'de ise *yer göstermek* anlamında eylem somut bir harekete dönüşmüştür. Ayrıca bu bağlamda yön bildiren herhangi bir ifade kullanılmamış olsa da eylemin kılınışında var olan yön duygusu “ileri, geri” gibi ifadelerle bir arada kullanıldığında ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan eylem sınıflamada yer değiştirerek yön bildiren hareket eylemleri arasına girmektedir.

1.3.12.d. “*Merdivenleri de birlikte çıktılar, sarayın en görkemli mekânı Muayede Salonu'na doğru yönlendirildiler.*” (s. 81)

Yönlendir- eylemi edilgen çatı {-(I)l-} eki alarak *yönlendir-(i)l-* şeklinde kullanılmıştır. Eylem yapı bakımından farklılık gösterse de 1.3.12.c.'de olduğu gibi yine *yer göstermek* anlamıyla kullanılmıştır. Aynı zamanda *-e doğru* ifadesiyle eylemin yön bildirme özelliği netlik kazanmıştır. Dolayısıyla eylem bu bağlamda yön bildiren hareket eylemi durumundadır.

1.4. İletişim Eylemleri

İletişim etkinliklerini içeren iletişim eylemleri hareket eylemlerinin bir alt kategorisidir. Suçlamak, duyurmak, iddia etmek, açıklamak, rapor etmek, tavsiye etmek, uyarmak, söylemek vb. eylemler iletişim eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir.

Tipik bir iletişim eylemi, bir mesajı veya bilgiyi birisine iletmeyi veya aktarmayı ifade eder. Buna göre tipik bir iletişim süreci en az üç argüman içerir: 1.muhatap, 2.muhatap ve 3.ele alınan konu. İletişim eylemleri, mesajın doğasına ve genellikle konuşmacının niyetine (örneğin itiraf etmek, incelemek, vaaz vermek, vb.) veya iletişim ortamına (örneğin faks, e-posta, telefon, teleks) bağlı olarak kodladığından iletme şekli de farklılık gösterir (Rajendran, 2006: 3).

Arnazarov söyleyiş fiilleri olarak adlandırdığı iletişim eylemlerini süreç bakımından değerlendirmiş, söyleme sürecinin içeriğini anlatan ve söyleme sürecinin tarzını anlatan olmak üzere iki kategoride toplamıştır. Sınıflama şu şekildedir:

A. Söyleme sürecinin içeriğini anlatan eylemler

1. Olumlu duygu katkısı olan: teşekkür et-, öv-, müjdele-, dua et-...
2. Olumsuz duygu katkısı olan: azarla-, ayıpla-, beddua et-, dedikodu et-...
3. Duygu katkısı olmayan: sor-, emret-, danış-, çağır-, izah et-...

B. Söyleme sürecinin tarzını anlatan eylemler

1. Yüksek tonlu konuşmalar: bağır-, haykır-...
2. Alçak tonlu konuşmalar: fısılda-,
3. Anlaşılmaz konuşmalar: homurdan-, mırıldan-
4. Hoş konuşmalar: türkü söyle-, ninni söyle-...
5. Söylemenin tarzını genel anlamda anlatanlar: seslen-, gürle-... (Arnazarov, 1982: 110-112, Erdem, 2007: 97-102).

Eylemin duygu bildirme yönü başka çalışmalarda genellikle mental eylemler arasında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da böyle bir ayırım mental eylemler başlığı altında yapılmıştır. Psikolojik durum eylemleri kategorisinde duygu durumu anlatan eylemler incelenmiştir. Bununla birlikte davranış eylemleri ve tutum bildiren durum eylemlerinin de duygu barındırması söz konusudur. Bu açıdan Arnazarov'un yapmış olduğu bu sınıflamaya duygu katkısı olan eylemler başlığını eklemesi bütün eylemlerin bu açıdan da değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Hüseyin Yıldız *Eski Uygurcada Mental Fiiller* adlı doktora tezinde iletişim eylemlerini mental eylemler kategorisinde ele almış ve tematik olarak bir sınıflandırma yaparak bu eylemleri 17 ana başlık altında toplamıştır. Çalışmada biliş eylemlerinin allt kategorisi olarak değerlendirilen iletişim eylemleri yapılan sınıflamaya göre şu şekilde sıralanmaktadır:

A. İletişim Fiilleri

1. Sözlü Temas Fiilleri
 - 1.1. Konuşma Fiilleri
 - 1.2. Söyleme Fiilleri
 - 1.3. Bildirme Fiilleri
 - 1.4. Anlatma Fiilleri
 - 1.5. Ezber Fiilleri
 - 1.6. Şikâyet Fiilleri
 - 1.7. Sorma Fiilleri

2. Ses Çıkarma Fiilleri
3. Tartışma Fiilleri
- 3.1. Söyleşme Fiilleri
- 3.2. İtiraz Fiilleri
- 3.3. Münakaşa Fiilleri
- 3.4. Müzakere Fiilleri
4. Övgü Fiilleri
5. Açıklama-İtiraf Fiilleri
6. Öğüt Fiiller
7. İstek Fiilleri
8. Kandırma Fiilleri
9. Şarkı Söyleme Fiilleri
10. Emir Fiilleri
11. Ant Fiilleri
12. Kınama Fiilleri
13. Hakaret Fiilleri
14. Kutlama Fiilleri
15. Kabul Fiilleri
16. Alay Fiilleri
17. İltifat Fiilleri (Yıldız, 2016: 153-186).

Bu çalışmada iletişim eylemleri hareket eylemlerinin alt kategorisi olarak düşünülmüştür. Mental eylemlerden ayrı tutulmasının sebebi ise bu eylemlerin düşüncenin çıktıya yani harekete dönüşmüş olmasıdır. Kaynağı her ne kadar zihinsel faaliyet olsa da iletişim eylemleri gözlemlenebilir ya da soyut (tasviri, dolaylı) biçimde hareketi anlatmaktadır. Aslında katmanlı anlam sergiledikleri söylenebilir. Böyle düşünüldüğünde beyin komut vermeden beden harekete geçmeyeceğinden tüm hareket eylemleri mental eylem başlığı altında ve yahut tüm mental eylemler de gözlemlenebilir olsun olmasın faaliyet olarak düşünüldüğünde hareket eylemi kategorisinde değerlendirilebilir. Hatta bütün bu değerlendirmelere vasıtalı iletişim ve doğrudan (vasıtasız) iletişim kategorileri de eklenebilir. Burada tema yani eylemin iletişim

bildirilmesi ortak düşüncedir. Çalışmada incelenen eylemlerin bağlama göre gösterenlerinin farklılaşarak eylemi başka bir kategoriye taşıyıp taşımayacaklarıdır.

1.4.1. Söylemek

Eylem: söylemek	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.4.1.a. Koltuğa yerleşirken, şoföre bankasının adresini <u>söyledi</u> . (s. 26)	sözle bildirmek	iletişim eylemi
1.4.1.b. Bunları sana bir kere daha <u>söylemiştim</u> . (s. 246)	hatırlatmak	iletişim eylemi
1.4.1.c. Canın isterse, hani evde kalmayasın diye <u>söylemiştim</u> ben de... (s. 207)	haber vermek	iletişim eylemi
1.4.1.d. Sonra da Fatma'nın ona gece uyumadan önce okuması için öğrettiği, "Rabbim beni sen kayır" diye biten dörtlü gününü <u>söyledi</u> . (s. 215)	(dua) okumak	iletişim eylemi
1.4.1.e. Sude tatlı istemedi, Suzan sadece bir kahve <u>söyledi</u> . (s. 309)	<i>mec.</i> sipariş etmek	iletişim eylemi
1.4.1.f. Sahnede, saz heyetinin önünde duran uzun elbiseli, sarışın kadın alto sesiyle hüznü bir <u>şarkı</u> <u>söylüyordu</u> . (s. 325)	(türkü, şarkı vb.) okumak	iletişim eylemi
1.4.1.g. O da ağız dolusu küfretmek istiyordu ama ihtiyatlı davrandı, hiçbir şey <u>söylemedi</u> . (s. 28)	konuş(ma)mak, susmak	tutum bildiren durum eylemi

Tablo 11: Söylemek

KKK metninde *söyle-* eylemine dair yedi farklı gösteren tespit edilmiştir. Eylemin “sözle bildirmek, hatırlatmak, haber vermek, (dua) okumak, *mec.* sipariş etmek, (türkü, şarkı vb.) okumak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamları iletişim eylemi kategorisinde değerlendirilirken 1.4.1.g.’de “konuşmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamındaki eylem olumsuzluk eki alarak pasif hareketi yani bir durumu anlatmaktadır. Aynı

zamanda *ihtiyatlı davrandı* ifadesi öznenin konuşmamayı tercih ettiğini anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem tutum bildiren durum eylemidir.

1.4.2. Anlatmak

1.4.2.a. “*Derste büyük boy elektrik jeneratörlerinin nasıl çalıştıklarını Fransızca olarak anlattım.*” (s. 137).

1.4.2.b. “*Elbette bizzat görmemişti ama defalarca dinlemişti Gerhard. Önüne gelen anlatmıştı çünkü.*” (s. 33)

Anlat- eylemi 1.4.2.a.’da “bilgi vermek, izah etmek”, 1.4.2.b.’de “nakletmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iletişim eylemidir. Eylemin geçişlilik durumu bu örneklerde olduğu gibi bağlama göre değişmektedir. Bu durum eylemin sınıflamasında fark yaratmamaktadır.

1.4.2.c. “*Eve gidince bir de babasına anlattıracaktı, entegre mi her neyse... bu işi!*” (s. 192)

Anlat- eylemine {-DIr-} yaptırım eki getirilmiştir. *Anlattır-* “açıklama yaptırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla yine *anlat-* eyleminin gerçekleşmesi söz konusu olduğundan iletişim eylemi olarak sınıflamada yerini korumuştur.

1.4.3. Bağırmak

1.4.3.a. “*Demir uzanıp başucu lambasını yakınca bağırdı Suzan, Kapat! Çabuk kapat!!*” (s. 226)

1.4.3.b. “*Suzan kalktı yatağından, pencereyi açtı ve korunun ağaçlarına doğru bağırdı: Alooo! Beni sevecek kimse yok mu şu dünyada?*” (s. 208)

Bağır- eylemi 1.4.3.a.'da “yüksek sesle azarlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iletişim eylemidir. 1.4.3.b.'de ise “yüksek ve gür ses çıkarmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında *-a doğru* ifadesiyle birlikte kullanılan eylem yön bildirmektedir. Bu bakımdan eylem iletişim kategorisinden çıkararak yön bildiren hareket eylemine dönüşmüştür.

1.4.4. Çağırma

1.4.4.a. “*Telefon etmekten vazgeçti, çekmecesinden çıkardığı dosya kâğıdına acele bir şeyler karaladı, zarfa koydu, zarfı diliyle ıslatıp kapattı, hademeyi çağırıldı, biraz bahşiş eşliğinde hademeye verdi.*” (s. 26)

1.4.4.b. “*Hirsch, çocuğun karşısında gerçek duygularını bir an için gemleyemediğine pişman oldu, "Elbette Holde'yi ve evimi çok özleyeceğim ama görev beni Ankara'ya çağırıldı, elden ne gelir," diye beyaz bir yalan attı.*” (s. 194)

1.4.4.c. “*Suziş... bana bir taksi çağırın” dedim, “hemen gitmeliyim, hemen!”* (s. 386)

1.4.4.d. “*Öğrenciler sınıfın önünde toplanmış, bağırıp çağırıyorlar, derslerime girmiyorlar.*” (s. 138)

Çağır- eylemi 1.4.4.a.'da “birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek, seslenmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla iletişim eylemidir. 1.4.4.b.'de “herhangi birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem, bir niyet söz konusu olduğundan hareket değil durum bildirmektedir. Bu bakımdan eylem bu bağlamda tutum bildiren durum eylemi olarak değerlendirilmektedir. 1.4.4.c.'de “binmek için bir araç istemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bağlamda *de-* eylemi öznenin muhatabı olan birinin olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan eylem yine iletişim eylemi kategorisinde yer almaktadır. 1.4.4.d.'de kalıp yapıdaki *bağırıp çağır-* eylemi “öfkeyle bağırma” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iletişim eylemi olmaktan çıkmış, aynı zamanda nesne

alabilme özelliğini de kaybetmiştir. 1.4.4.c.'de de eylem nesne almamakta ama öznenin muhatabı olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple eylem 1.4.4.d.'de fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür.

1.4.4.e. “1944 yılının bir haziran günü, eski apartmanın sakinleri, Susy'nin ilkokulu bitirmesi şerefine, Şilimanların evinde kutlama yemeğine çağrılmışlardı.” (s. 190)

Çağır- eylemi 1.4.4.e.'de ise {-I|-} edilgen çatı eki olarak “(bir kimseye) gelmesinin istendiği bildirilmek, dâvet edilmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmış tutum bildiren durum eylemidir.

1.4.5. Konuşmak

1.4.5.a. “Saatler sonra, iki adam hâlâ kan gruplarının bir alt katmanlarında yaratılabilecek mucizeler üstüne konuşuyorlardı.” (s. 42).

1.4.5.b. “Hâlâ ayrı odalarda yatıyorlar, gerekmedikçe birbirleriyle konuşmuyorlardı.” (s. 269)

1.4.5.c. “Rebeka'yı uzun konuşturmuştu Hanna.” (s.168)

1.4.5.a.'da *konuş-* eylemi “bir konuda karşılıklı söz etmek, sohbet etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem iletişim eylemleri kategorisine girmektedir. 1.4.5.b.'de ise eylemin “dargın bulunmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı olumsuzluk eki aldığından dargın bulunmak biçimindedir. Eylem bu bağlamda hareket değil durum bildirmektedir. Bu bakımdan eylem sınıflamasında tutum bildiren durum eylemleri kategorisine geçmiştir. 1.4.5.c.'de {-DIr-} yaptırım eki alan eylem “konuşmasını sağlamak, konuşmasına yol açmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla yine iletişim eylemi kategorisine girmektedir.

1.4.6. Sormak

1.4.6.a. “Ölümüne gösterilen bu aşırı ilginin sebebini sordum Demdem'e.” (s. 351)

1.4.6.b. “*Diğer yolcular ona niye ağladığını sormadılar.*” (s. 214)

1.4.6.c. “*Dün niye randevusuna gelmediğinin hesabını sormalıydı.*” (s. 175)

1.4.6.d. “*Şöyle: Zaman içinde Uzakdoğu felsefelerine merak salan ve gezip tozmaktan yorulan annem, Himalayalar'da soluklanırken Nirvana'ya ermeye karar vermiş ve sormuş kendine bu hayatta gerçekten ne istediğini?”* (s. 331)

1.4.6.e. “*Bu soru, defalarca soruldu ve her seferinde Gerhard birden fazla isim önerdi.*” (s. 76)

Sor- “birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 1.4.6.a.'da iletişim eylemidir. 1.4.6.b.'de {-mA-} olumsuzluk eki almış olan eylem sorma işinin gerçekleşmediğini anlatmaktadır. Bununla birlikte bağlamdan *ilgi göstermediler, umursamadılar ya da rahatsız etmek istemediler* gibi anlamlar da çıkarılabileceğinden *sor-* eylemi hareket bildirme anlamını kaybetmiştir.

Bu durumda eylem tutum bildiren durum eylemi kategorisinde değerlendirilebilmektedir.

1.4.6.c.'de *hesap sor-* şeklinde kalıp yapıdaki eylem “bir konuda açıklama ve savunma istemek, sorumlu tutmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iletişim eylemi durumundadır. 1.4.6.d.'de eylem *kendine sor-* şeklinde kullanıldığından iletişim işlevini yerine getirmemektedir. Burada *sorgulamak, düşünmek* anlamında kullanıldığından mental eylem kategorisinde biliş eylemi olarak değerlendirilmelidir. 1.4.6.e.'de {-(I)l-} edilgen çatı eki alan eylemin anlamı değişmediğinden sınıflamada yerini koruyan eylem iletişim eylemi kategorisinde yer almaktadır.

1.4.7. İtiraf etmek

1.4.7.a. “*Arnt ile her gün oynayacağı için çok memnun olur, bana Arnt'a âşık olduğunu itiraf etti.*” (s. 128)

İtiraf et- “başkaları tarafından bilinmesi kendi için sakıncalı görülen bir gerçeği saklamaktan vazgeçip açıklamak, söylemek, bildirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iletişim eylemidir.

1.4.8. Tebrik etmek

1.4.8.a. “*Eve gider gitmez arayayım onu, tebrik edeyim.*” (s. 184)

1.4.8.b. “*Herkes birbirini tebrik ediyordu.*” (s. 202)

Tebrik et- “kutlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) duyulan memnûniyeti ve takdiri yazı veya sözle bildirme anlamına gelmektedir. Eylem her iki örnekte de anlamına göre iletişim eylemi kategorisine girmektedir.

1.5. Davranış (Tavır) Eylemleri

Hareket sözcüğünün bir anlamı da davranıştır. Toplumsal hayat, insana duruma, mekâna, zamana ve kişiye göre hareket etme ilkeleri kazandırır. Bu ilkeler yazılı olmayan toplumsal kurallardır ve insan ilişkilerini düzenler. İşte bu ilişkileri anlatan dilimizdeki eylemler de bu çalışmada davranış (tavır) eylemleri olarak adlandırılmıştır. İçinde duygu barındırsa da gözlemlenebilen eylemlerdir. Bazen de yapılan hareket, duyguyu anlaşılır kılabılır. Örneğin “Çocuğun başını okşadı.” cümlesinde duygunun harekete dönüşmüş olduğu görülür ya da “Çocuklar kavga ediyor.” cümlesinde eylem, hareketin aynı zamanda duygu bildirdiğini göstermektedir. Genellikle -e, -den durum ekleri ve ile edatıyla birlikte kullanılan geçişsiz eylemlerdir.

1.5.1. Kaçmak

Eylem: kaçmak	Anlam İlgisi	Eylem sınıfı
1.5.1.a. Çoğumuz Yahudi olduğumuz için başımıza gelecekları sezip <u>kaçtık</u> . (s. 200)	ayrılmak	davranış, tavır eylemi
1.5.1.b. “Bak Hanna, Gerhard ve Suzi senden bu yüzden <u>kaçıyorlar</u> , dedi Elsa.” (s. 234)	rastlaşmamaya çalışmak	davranış, tavır eylemi
1.5.1.c. Evet, <u>işin kolayına kaçmıştı</u> ama akşam yemeğini kotarmıştı karısı. (s.137)	tembellik etmek	tutum bildiren durum eylemi
1.5.1.d. Ya <u>gerçeklerden kaçıyorlardı</u> ya da sanki çok içki içilen bir gecenin kötü rüyalara mahkûm uykusundaydılar; er geç sabah olacak ve uyanacaklardı. (s. 49)	kaçınmak	tutum bildiren durum eylemi
1.5.1.e. Sude onun hikâyesini dinlediğinde, başına gelenlerden kendi sorumluymuş gibi günlerce <u>uykusu kaçmıştı</u> .” (s. 366)	uyuyamamak	fiziki durum eylemi
1.5.1.f. Vapurda yaşadıkları hadisenin hafta sonlarını gölgelememesi için gayret sarf etseler de <u>tatları kaçmıştı</u> . (s. 240)	hoşuna gitmemek	psikolojik durum eylemi
1.5.1.g. “Holde'nin kocasına hırçın davranışları kimsenin <u>gözünden kaçmamıştı</u> .” (s. 270)	farkına varılmak	algı eylemi
1.5.1.h. Sude'nin <u>renği kaçmıştı</u> . (s. 307)	benzi solmak	olma eylemi

Tablo 12: Kaçmak

Kaç- eylemi 1.5.1.a.'da “kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla davranış, tavır eylemidir. 1.5.1.b.'de “kendini göstermemek, rastlaşmamaya çalışmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış davranış, tavır eylemidir. 1.5.1.c.'de *işin kolayına kaç-* şeklinde deyimleşmiş eylem “tembellik etmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) kolay yoldan kendini

yormayacak şekilde işi bitirmek” anlamında kullanıldığından eylem sınıflamasında yer değiştirerek tutum bildiren durum eylemi ategorisine geçmiştir. 1.5.1.d.’de *gerçeklerden kaç-* şeklinde birleşik eylem durumundadır. Eylem “kaçınmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareket anlamını yitirerek soyut bir anlam kazanmıştır. Bu bakımdan yine tutum bildiren durum eylemidir. 1.5.1.e.’de başka bir deyimleşmiş şekliyle “herhangi bir sebepten ötürü uyuyamamak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamında kullanılan *uykusu kaç-* eylemi fizyolojik bir durumu anlattığından sınıflamada fiziki durum eylemleri arasında yer almaktadır. 1.5.1.f.’de *tadı kaç-* deyimini *keyfi kaç-* deyimini gibi “neşesi kalmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış duygu durumu anlatan eylemdir. Bu bakımdan eylem sınıflamasında mental eylemlerin psikolojik durum eylemi kategorisine geçmiştir. 1.5.1.g.’de *gözünden kaçma-* “farkına varılmak, görülmek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla deyimleşmiş eylemdir. Bu bağlamda görme duyusuyla hareketin algılanması sözkonusu olduğundan sınıflamda eylem yine mental eylemler kategorisinde ancak bu kez mental eylemlerin algı kategorisinde değerlendirilmelidir. 1.5.1.h.’de “korku, heyecan sebebiyle benzi solmak, sararmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamına gelen *renği kaç-* biçimiyle deyimleşmiş eylem, bu kez kılıcı olmayan kendiliğinden gerçekleşen bir durumu anlattığından olma eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

1.5.1.i. “Sohbet koyulaşmıştı ki, ‘Ah, hesabı istemeliyim yoksa treni kaçıracağız,’ dedi Erim.” (s. 64)

1.5.1.j. “Millet adalara kaçışmıştı.” (s. 380)

Kaç- eylemi 1.5.1.i.’de {-Ir-} yapım eki olarak “vaktini geçirmek, zamânında yetişememek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamı kazanmıştır. *Kaçır-* eylemi bu bağlamda alıp kaçmak ya da koşup yetişememek gibi bir anlama sahip değildir, bir durumu anlatmaktadır. Bu açıdan eylem fiziksel durum bildiren eylem durumundadır. 1.5.1.j.’de kaç- {-(I)ş-} işteş çatı eki olarak “hep birden kaçıp çeşitli yönlere dağılmak” anlamıyla kullanılmıştır. Eyleme birlikte yapma anlamı dışında başka bir etkisi olmayan

işteş çatı eki eylemin sınıflamasında da etkili olmamıştır. Dolayısıyla bu bağlamda eylem yine davranış eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

1.5.2. Görüşmek

1.5.2.a. “*O halde yarın görüürüz, günbatımında, dedi Sude.*” (s. 316)

1.5.2.b. “*Yakın semtlerde otursalar, kesinlikle çok daha sık görüürlerdi.*” (s. 111)

1.5.2.c. “*Evi tuttuğum gün, Robert Kolej'e gidip müdürüyle görüütüm.*” (s.183)

Görüüş- 1.5.2.a.'da sözlükteki “buluşup konuşmak, konuşup sohbet etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanılmıştır. İnsanların iletişim kurmak üzere biraraya gelmesini anlatan eylem sınıflamada davranış eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir. 1.5.2.b.'de “dostluk, ahbaplık etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan eylem yine davranış eylemi durumundadır. 1.5.2.c.'de ise *görüüş-* karşı karşıya gelmeyi anlatsa da asıl anlatılmak istenen birbirini görmek değil yapılan konuşmadır. Eylem “bir iş, bir konu üzerinde karşılıklı görüş ileri sürmek, müzakere etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla bu bağlamda iletişim eylemine dönüşmüştür.

1.5.3. Kavga etmek

1.5.3.a. “*Kim bilir, belki yine kavga etmişlerdi...*” (s.174)

1.5.3.b. “*Şimdi burada olsaydı, hiç olmazsa onun yanına giderdi, bir güzel kavga ederlerdi.*” (s. 253)

Kavga et- her iki örnekte “birbiriyle atışmak, dövüşmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kişilerin birbirlerine karşı öfkeli davranışları anlatılmaktadır. Bu bakımdan eylem davranış eylemleri arasında değerlendirilmiştir.

1.6. Tekrar Bildiren Eylemler

Tekrar sözcüğü tekerrür ile aynı kökten gelmektedir. Tekrar (tekerrür) “*kurūr* (dönmek)” kökünden türemiş bir kelime olup bir daha olma, tekrarlanma (yinelenme) (<http://lugatim.com>) anlamına gelmektedir. Hareket eylemleri kategorisinde ele alınan tekrar eylemleri sahip oldukları iç manalarında tekrarlanma bildirmektedir.

Tahsin Banguoğlu, tekerrür fiilleri olarak adlandırdığı tekrar eylemlerinin Türk dilleri araştırmaları arasında az işlenmiş bir konu olduğunu ancak bu eylemlerin dikkate değer şekilde üreme gösterdiğinden etraflıca incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Modern Batı Türkçesinde canlı tekrar eylemlerinin eylemden eylem tabanları halinde ve iki şekilde yapıldığını belirtmektedir. 1. -iştir- eylemleri, dürtüştürmek, 2. -ele- eylemleri, silkelemek gibi. Her ikisinin de kök eylemin tekrarlanan kısa hareketlerle yapıldığını gösteren tabanlar olduğunu ve bazı tekrar eylemlerinin her iki şekilde yapılarak serpiştirmek, serpelemek; itıştırmek, itelemek gibi eş anlamlılık sergilediğini, bazılarının ise oğuşturmak, oğalamak gibi yakın anlamlılık gösterdiğini dile getirmektedir (Banguoğlu, 1956: 111).

Lars Johanson, “Türkçede Görünüş” adlı çalışmasında eylemin gerçekleşme tarzını çeşitli gramer ulamlarına bağlamıştır. Ancak eylemin tekrar bildirmesinin süreklilik ve bitmişlik bildiren ulamlardan özerk olduğunu dile getirmiştir. Eylemde tekrar bitmemişlik olarak açıklanırsa Slav dillerinde bitmişlik kavramının devre dışı kalacağından bahseder (Johanson, 2016: 92).

Bu çalışmada tekrar eylemleri başlığı altında kılınışlarında ya da aldıkları yapı ekleri vasıtasıyla tekrar anlamı yüklü olan eylemler seçilmiştir. Elbette tekrar bildiren eylemler zamansal bir kılınışa sahiptir yani süreklilik bildirirler. Johanson’un bahsettiği durum, eylemin görünüş ulamına bağlı olarak süreklilik ve bitmişlik bildiren eklerin bu eylemlerle kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgilidir.

1.6.1. Sallamak

Eylem: sallamak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
1.6.1.a. Kapının girişindeki kulübede oturan nöbetçiye hiç bakmadan geçti, caddeye kadar gözleri yerde hızlı adımlarla gitti, köşe başında beliren taksiye <u>elinj salladı</u> . (s. 28)	düzenli bir biçimde ve hep aynı doğrultuda hareket ettirmek	tekrar eylemi
1.6.1.b. Birkaç kişi hızla indi, kapıyı zorladılar, açamayınca bir <u>küfür salladı</u> içlerinden biri, diğeri sürgüyü fark etti, açıp çıktılar. (s. 222)	söylemek, sarf etmek	iletişim eylemi
1.6.1.c. Babam haklı sana <u>kuyruk salladı</u> ,” diye fısıldadı Susy. (s.197)	mec. yaltaklanmak, şirin görünmeye çalışmak	davranış (tavır) eylemi

Tablo 13: Sallamak

Salla- eylemi 1.6.1.a.’da {-iştir-, -ele-} türetme eklerini almadığı halde “düzenli bir biçimde ve hep aynı doğrultuda hareket ettirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *el salla-* tekrarlanan bir hareketi anlatmaktadır. Bu eylemin doğasında var olan kılınış özelliğidir. 1.6.1.b.’de *küfür savur-* deyimini *küfür salla-* şeklinde kullanılmıştır. Eylem, “küfretmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareket eylemlerinin iletişim eylemi kategorisinde yer almaktadır. 1.6.1.c.’de ise “şirin görünmeye çalışmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) mecaz anlamıyla yine hareket eylemi ancak bu kez davranış (tavır) bildiren hareket eylemi durumundadır.

Eylemin sözlüksel temel anlamı, birine el sallamak “hoşça kal”, araca el sallamak “dur”, başını öne arkaya sallamak “evet ya da onaylamak”, başını iki yana sallamak “hayır”, parmağını sallamak “uyarmak” gibi gerçekleşme şekline göre de farklı anlamlar kazandığı görülmektedir.

1.6.1.d. “Sallamadı! Güzel bir kızdı, ben de ara sıra bakıyordum, hepsi bu!” (s. 195)

Bu cümlede *salla-* olumsuzluk eki {-mA-} olarak yeni bir anlam kazanmıştır. *Sallama-* “*argo*. hiç önem vermemek, aldırış etmemek, saymamak” (<https://sozluk.gov.tr/>)

anlamıyla öznenin tepkisiz kaldığını anlattığından sınıflamada tutum bildiren durum eylemleri arasında yer almaktadır.

1.6.1.e. “*Galiba bir öne bir arkaya sallanıyordum oturduğum yerde.*” (s. 387)

1.6.1.f. “*Haydi... Sallanma, vizite başlamadan yetiştir bana dosyamı.*” (s. 26)

1.6.1.g. “*Elbette! Meşhur İstanbul depremleri vardır, cahil! Altmışlı yılların başında, bir yaz beşik gibi günlerce sallanmıştık.*” (s. 380)

Salla- eylemi 1.6.1.e.’de {-n-} dönüşlü çatı eki almıştır. “Aynı doğrultu üzerinde sürekli bir şekilde hareket etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla *sallan-* tekrar eylemidir. 1.6.1.f.’de ise eylem yeni bir anlam kazandığından {-n-} yapım eki görevindedir. Bu bağlamda “oyalanıp vakit harcamak, savsaklanmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanılan *sallan-* hareket eylemlerinin davranış (tavır) eylemi kategorisine girmektedir. 1.6.1.g.’de ise *salla-* eylemi {-n-} edilgen çatı eki almış “(deprem, çarpma, fırtına vb. sebeplerle) kuvvetli şekilde sarsılmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanılmıştır. Burada eylemi gerçekleştiren depremdir, özne ise eylemden etkilenen durumundadır. Bağlamda kılıcı insan olmayan bir doğa olayı anlatılmaktadır. Bu bakımdan eylem, sınıflamada yer değiştirerek oluş eylemlerinden doğa eylemleri kategorisine geçmektedir.

1.6.1.h. “*Kahramanca dayanan Elsa’yı konuşturabilmek için, bir başkası, aynı anda minik kızlarını bacağından tutup pencereden dışarı sallandırıyor.*” (s. 41)

Bu cümlede ise *sallan-* eylemi {-Dir-} yaptırım eki almıştır. Yaptırım eki cümleye ikincil bir özne dahil etmiştir. *Bir başkası* yaptıran özne, *minik kız* ise yapan özne yani ikincil öznedir. Bu bağlamda eylem hareketin yinelenmesinden çok “sarkıtmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanıldığından aynı zam eylem fiziksel hareket bildirmektedir.

1.6.2. Araştırmak

1.6.2.a. “*Tren seferleri aksamıştı, yer bulunamaz olmuştu ve trenlere güvenemeyen Gerhard, karısını vapurla getirmenin yollarını araştırıyordu.*” (s.161)

Ara- eylemi tekrar bildiren {-ş-tır-} yapım ekini alarak “bir gerçeği ortaya çıkarmak için aramalarda bulunmak, sormak, soruşturmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Eylemin doğasında var olan süreklilik -yor ekiyle pekişmiştir. Bu bakımdan eylem hareketin yinelenerek devam ettiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla *araştır-* tekrar bildiren eylemler arasında yer almaktadır.

1.6.3. Atıştırmak

1.6.3.a. “*Gerhard, kahvaltı masasına oturmamış, ayakta bir şeyler atıştırmıştı; Zürih'e ulaşacak ilk trende karısına ve kızına bilet almak için evden ayrılmak üzereydi.*” (s.153)

At- eylemine {-(i)ş-tır-} yapım ekleri gelerek “acele olarak yemek veya içmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında yeni bir eylem oluşmuştur. *Atıştır-* yeme hareketinin tekrar edildiğini anlatan bir eylem olduğundan bu kategoride yer almaktadır.

1.6.4. Çekiştirmek

1.6.4.a. “*Demir'in suratındaki ifadeyi gören Elsa, "Uzatma, haydi başka yere oturalım", diye kolundan çekiştirdi Demir'i.*” (s. 240).

Çek- eyleminin tekrar bildiren {-(i)ş-tir-} yapım eklerini almasıyla “bir şeyi orasından burasından çekip durmak, tekrar tekrar asılıp çekmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamı kazanan *çekiştir-* tekrar eylemlerindendir.

1.6.5. Damlamak

1.6.5.a. “*Tıp, tıp kan damlıyordu parmaklarının ucundan.*” (s.357).

1.6.5.b. “Madam'ın yanağından çenesine doğru akan bir damla yaş onun gözyaşı mıydı, yoksa kendi gözünden mi damladı, bilemedi Suzan.” (s. 229)

Damla- eylemi “damla durumunda tane tane düşmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla doğası gereği tekrar eden hareket bildirmektedir. Eylemin 1.6.7.a.'da *-yor* ekini alması sürekliliğini gösterdiği gibi sürdüğünü de anlatmaktadır. Bunumla birlikte eylemin kılınışında var olan tekrar etme hali 1.6.7.b'de eylemin *-dı* ekini almasıyla sonlanmıştır. Bağlama göre eylemin gerçekleşme biçimi farklılık kazandığından 1.6.7.b.'de eylem fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür.

1.6.6. Duralamak

1.6.6.a. “Babasının çalışma odasının önünden geçerken duraladı.” (s. 253)

1.6.6.b. “Sude, mutfak kapısından bahçeye çıktı, arkasına bakmadan yürüyüp evin etrafında dolandı, hep açık duran bahçe kapısına gelince duraladı.” (s. 327)

Dur- eylemi “hareketsiz durumda olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelirken {-ala-} yapım ekini alarak “tereddüt etmek, şaşırarak, duraklamak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamı kazanmıştır. Her iki örnekte *durala-* tereddütle birlikte duraklama yani durmakla hareket etme arasında ileri geri tekrar eden bir hareket halini anlattığından sınıflamada tekrar eylemleri arasında yer almaktadır.

1.6.7. Ovuşturmak

1.6.7.a. “Gözlerini açtı, uzandı başucu lambasını yaktı, Elsa da yatakta doğrulmuş gözlerini ovuşturuyordu.” (s. 150)

Ov- eylemi kılınış bakımından hareketin tekrarını bildirirken {-uştur-} ekini almasıyla eylemin hızlı ve kısa hareketlerle tekrar edilmesi şeklinde gerçekleştiğini anlatır hale gelmiştir. *Ovuştur-* bu bağlamda “elleriyle sürterek ovmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla tekrar eylemleri arasında yer almaktadır.

1.6.8. Sarsılmak

1.6.8.a. “Susun, bağrıışmayın... bir şey olmuş... Aman... demesine kalmadı, kulaklarımızı sağır eden korkunç bir patlamayla sarsıldık.” (s. 341)

1.6.8.b. “1972 yılının Temmuz ayıydı, Çalgıcılar bir hafta sonra aralarına katılmasını bekledikleri Prof. Zuckmayer'in hiç beklenmedik vefat haberiyle sarsıldılar.” (s. 293)

Sars- eylemi bu örneklerde {-I}l- edilgen çatı eki almıştır. 1.6.10.a.'da “sallanmak, şiddetle titremek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamına gelmektedir. Eylem ileri geri tekrar eden sallanma hareketini anlattığından bu bağlamda tekrar eylemleri arasında yer almaktadır. 1.6.10.b.'de ise *sarsıl-* mecaz anlam kazanarak “olumsuz şekilde etkilenmek, bocalamak” (<http://www.lugatim.com/>) şeklinde soyut bir kavrama karşılık kullanılmıştır. Bu örnekte eylem psikolojik durum bildirmektedir.

1.6.9. Sepelemek

1.6.9.a. “İnce bir yağmur sepeliyordu.” (s. 263)

Sep-'ten tekrar bildiren {-ele-} yapım ekiyle oluşan *sepele-* eylemi “(yağmur, kar) seyrek damlalar hâlinde yağmak, serpelemek” anlamıyla tekrar bildiren hareket eylemidir.

1.6.10. Sokuşturmak

1.6.10.a. “İki kardeş, her zamanki gibi atışacak bir konu bulup bir süre laf sokuşturdular birbirlerine, sonra Peter'in anahtarıyla kapıyı açıp eve girdiler.” (s. 194)

Sok- eylemi *laf sok-* “üstü kapalı bir biçimde karşısındakine bir şeyler ima etmek” şeklinde deyimleşmiştir. Eylem {-(u)ş-tur-} yapım eklerini alarak “bir sözü kırıcı olmak amacıyla tekrar tekrar söylemek” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamı

kazanmıştır. *Laf sok-* iltişim eylemi sayılırken *laf sokuştur-* kılınış bakımından tekrar anlamı kazandığından eylem sınıflamasında tekrar eylemleri arasında yerini almaktadır.

1.6.11. Soruşturmak

1.6.11.a. “*Sorular önce her hocanın adını, dinini, anne babasının, eşlerinin, kayınvalide, kayınpederlerinin de dinlerini ve köklerini soruşturuyordu.*” (s.120)

Sor- eylemi “birine soru yöneltmek herhangi bir konuda bilgi istemek, soru sormak” anlamına gelirken {-(u)ş-tur-} eklerini alarak “araştırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. Ekin eyleme kılınış bakımından süreklilik ve tekrar anlamı kattığı görülmektedir. Bu bakımdan *soruştur-* tekrar eylemleri arasında değerlendirilmektedir.

1.6.12. Tıkıştırmak

1.6.12.a. “*Zincirin ucundaki sembolü titreyen elleriyle çıkartıp, kasadaki bir miktar parayla birlikte bir zarfa tıkıştırdı.*” (s. 19)

Tık- eylemi {-(-1)ş-tır-} eklerini alarak *tıkıştır-* “gelişi güzel koymak, tıka basa sokmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bu ek eyleme tekrar anlamı katarken yapılaş biçimini de anlatmaktadır. Aynı zamanda süreksiz bir eylem olan *tık-* süreklilik kazanmıştır. *Tıkıştır-* tıkma hareketinin tekrar edildiğini anlattığından bu kategoride yer almaktadır.

1.7. Yön Bildiren Hareket Eylemleri

Türkçede yön bildiren eylemler sözdiziminde genellikle bir edat ya da ismin -den ve -e haliyle birlikte kullanılarak hareketin yönünü gösteren eylemlerdir. Bu eylemler aynı zamanda işletme ekleri almadan yani sözlüksel anlamları bakımından da aslında yön bildirme özelliğine sahiptir. Ancak Beth Levin’in yön bildiren eylemler konusunda şöyle bir açıklaması bulunmaktadır. *Yön bildiren bir ifade olarak hareketin yönünü bildiren cümleler kurmayı sağlayan çok sayıda eylem bulunmaktadır. Bununla birlikte cümlelerin argüman yapısını belirleyen eylemin anlamı olmak yerine, eylemin sadece*

sözdizimsel olarak gerekli eylem konumunu işgal ettiği söylenebilir. Yönlü yapı bu tür bir cümlelerin genel şeklini ve anlamını belirlemektedir. Genellikle yer değiştirmeyi ima etseler de, yön olmadan belirli bir yön ima etmezler (Levin, 1993: 264). Levin, bu eylemlerin sözlüksel anlam bakımından yer değiştirmeyi içeren hareketi tanımladıklarını ancak sözdiziminde yön bildiren zarf tümleci olmadan tam olarak bir yön bildiremediklerini anlatıyor.

Yön bildiren hareket eylemlerinin yer aldığı cümlelerde istemli olarak yön bildiren sözcük ya da sözcük öbeğinin yer alması farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Zeynep Korkmaz sözdizimindeki bu yapıların yer ve yön gösteren adların zarf olarak kullanılmalarından yahut da yer ve yön gösteren kelimelerin bazı ad çekimi ekleri olarak zarflaşmalarından oluştuğunu ve bunların bir kısmının tamlama ve kelime gruplarından meydana geldiklerini dile getirmektedir. “Aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri vb.” kelimelerin eylemin yerini ve yönünü bildiren zarf türünde kelimeler olduğunu belirtmiştir (Korkmaz 2003: 498-499). Bu noktada yer ve yön kavramlarının birbirinden ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Yer ve yön kelimelerinin çekimli şekillerini isim kabul eden bir görüş de vardır. Muharrem Ergin *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabında yer isimlerinin çekimsiz kullanıldıklarında “geri dön-, aşağı in-, içeri gir-, beri gel-” gibi zarf olduklarını, çekimli biçimlerinin ise “geriye dön-, aşağıya in-, içeriye gir- beriye gel-” gibi tamamlayıcı isim unsuru olarak kullanıldıklarını ifade etmektedir (Ergin, 1989:246-247).

Eylemin tam olarak yön bildirme hali bağlama göre belirlenmektedir. Örneğin “Çocuklar okula gitti” cümlesindeki -A durum eki almış “okula” yer bildirirken “Çocuklar okula doğru gitti” cümlesindeki “okula doğru” ifadesi yön bildirmektedir. Bu çalışmada bağlama göre değerlendirilen yön bildiren hareket eylemleri, iç dinamiklerinde sahip oldukları yer değiştirme anlamından kaynaklı olarak bir yönelme bildirdikleri için ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Aynı zamanda bu eylemler nesne alamadıkları için de geçişsiz eylemlerdir.

1.7.1. Çıkmak

Eylem: çıkmak	Anlam ilgisi	Eylem Sınıfı
1.7.1.a. Kapılar açılıp kapanıyor, kimileri yukarı <u>çıkıyor</u> , kimileri aşağı iniyordu. (s. 148)	bir şeyin yukarısına doğru yürüme	yön bildiren hareket eylemi
1.7.1.b. Atatürk, 19 Kasım sabahı, Dolmabahçe Sarayı'nda kılınan cenaze namazı sonrasında, Sarayburnu'ndan Yavuz zırhlısına alındı, yüz pare top atışıyla selamlanarak, İzmit'e doğru <u>yola çıktı</u> . (s. 149)	yola koyulmak	yön bildiren hareket eylemi
1.7.1.c. Sonra odasına geri geldi, masasının üzerindeki dosyalarda son araştırmalarıyla ilgili notları çıkarıp özenle çantasına yerleştirdi, çantasını yanına aldı, binadan <u>çıkı</u> . (s.26)	dışarı doğru çıkmak	fiziksel hareket eylemi
1.7.1.d. Bileti cebine koyunca, hızlı hızlı yürüdü, bir üst kata <u>çıkı</u> . (s. 30)	yukarıya çıkmak	fiziksel hareket eylemi
1.7.1.e. Uzun geçen toplantının sonunda diğerleri ayrılırken, Gerhard, Prof Erim ve üç Türk hoca birlikte <u>yemeğe çıktılar</u> , yakınlardaki bir esnaf lokantasına gittiler. (s. 60)	yemek yemeğe gitmek	fiziksel hareket eylemi
1.7.1.f. Koşar adım <u>karaya çıktı</u> . (s. 100)	bir yere gelmiş olmak	fiziksel hareket eylemi
1.7.1.g. Korkunç bir böcekten kaçır gibi usulca yana kaydı ve <u>çıkı yataktan</u> . (s. 174)	kalkmak	fiziksel hareket eylemi
1.7.1.h. Siz nereden <u>çıkınız</u> ... kapı mı dinliyordunuz çocuklar? (s. 196)	bir yerden gelmek	fiziksel hareket eylemi
1.7.1.i. Günler hepsi için telaş ve endişeyle akıp giderken, Demir'in askerliği Ankara'ya <u>çıkı</u> . (s.270)	karar altına alınıp bildirilmek	tutum bildiren durum eylemi
1.7.1.j. “Sadece yaşlılık, dedi doktor. Makine eskিয়েnce <u>arızalar çıkıyor</u> orada burada, halledilebilir şeyler...” (s. 374)	meydana gelmek	değişim dönüşüm eylemi (oluş)

Tablo 14: Çıkmak

Çık- eylemi 1.7.1.a.'da temel anlamıyla kullanılmış. Bağlamda yön belirten *yukarı* zarfı kullanılarak hareketin tam olarak yönü bildirilmiştir. 1.7.1.b.'de *çık-* yardımcı eylem rolünde birleşik eylem oluşturmuştur. *Yola çık-* “yola koyulmak” anlamıyla -e doğru yapısıyla birlikte kullanıldığından yine yön bildirmektedir. 1.7.1.c,d,e,f,g,h'de *çık-* eylemi -A ve -DAn durum ekleri almış isimlerle kullanıldığı halde örneklerde eylem tam olarak yön bildirme işlevini yerine getirememektedir. Bunun sebebi eylemin yön

bildiren bir *zarf* ya da *-e doğru* gibi bir yapıyla birlikte kullanılmamasıdır. Aynı zamanda eylemin iç manasındaki yönelme hali {-DI-} zaman ekini almasıyla birlikte kaybolmuştur. Hareketin gerçekleşip sona erdiğini anlatan eylem yer tamlayıcısıyla birlikte yer değiştirmeyi değil bulunma halini anlattığından fiziksel hareket eylemleri arasında değerlendirilmiştir. 1.7.1.i’de eylem, bağlama göre “(bir makam tarafından) karar altına alınıp bildirilmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanıldığından tamamıyla hareket anlamını yitirmiştir. Dolayısıyla tutum bildiren durum eylemi sınıfına geçmiştir. 1.7.1.j.’de *arıza çık-* eylemi “(arzu edilmeyen bir durum kendini doğuran sebepler sonunda) meydana gelmek, patlak vermek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kendiliğinden ortaya çıkan bir durumu anlattığından eylem sınıflamasında değişim dönüşüm bildiren oluş eylemleri arasında yer almaktadır.

1.7.1.k. “*Hemen açtı, kâğıtların arasından pasaportunu çıkardı, ceketinin iç cebine yerleştirdi.*” (s. 27)

1.7.1.m. “*Almanya’da bazen bir günde birkaç yasa birden çıkartılıyordu ama Gerhard ve kayınpederi konuyu sanki bilerek gözardı ediyorlardı.*” (s. 49)

Çık- eylemi 1.7.1.k.’de {-Ar-} yapım eki olarak “(gizli, kapalı veya örtülü olarak durduğu yerden) göstermek veya kullanmak üzere almak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Eylem nesne aldığından hareket eylemlerinin etmeli kılış kategorisinde yer almaktadır. 1.7.1.m’de *çıkart-* eylemi birleşik eylem olarak *yasa çıkart-* “bir yasa önerisi, yasama gücü tarafından onaylanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde kullanılmış ve {-(I)l-} edilgen çatı eki almıştır. Eylem bu bağlamda tamamlanmış bir hareketi anlattığından iş eylemi durumundadır.

1.7.2. Düşmek

1.7.2.a. “*Çanta küt diye Gerhard’ın sırtına çarpıp yere düştü.*” (s.106)

1.7.2.b. “*Ama ok yaydan çıktı ve konu gazetelere düştü.*” (s. 141)

1.7.2.c. “Yeter ki aldır bu bebeği. Dört kişilik bir ailenin felaketine sebep olma. Daha çok başındasın... ilaçla bile düşer.” (s. 180)

Düş- eylemine dair KKK metninde yön bildiren hareket eylemleri sınıfına dahıl edilebilecek bir örnek olmamakla birlikte eylemin bu bölümde yer almasının sebebi iç manasında hareketin yönünü güçlü bir şekilde bildirmesidir. Örneğin “*Balkondan aşağı düştü*.” cümlesinde *düş-* yön bildiren hareket eylemidir. 1.7.2.a.’da “(kendi ağırlığının etkisiyle) bulunduğu yerden ayrılp yukarıdan aşağıya doğru inmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanılan eylem yer tamlayıcısıyla (*yer*) birlikte yön değil yer bildirdiğinden eylem sınıflamasında fiziksel hareket eylemi olarak değerlendirilmelidir. 1.7.2.b.’de “haber olmak, yayımlanmak” anlamında kullanılan *gazetelere düş-* iletişim eylemleri kategorisinde değerlendirilebilir. 1.7.2.c.’de “vakti gelmeden ölü doğmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *düş-* eylemi sınıflamada yer değiştirip oluş eylemlerinin varoluş eylemi kategorisine dahıl olmuştur.

1.7.2.d. “Yemek servisi yaparken eğiliyordu, kızın yakasından içeri düşüyordun.” (s. 195)

1.7.2.e. “İyi de, sen benim arkadaşımısın. Bize nikâh düşmez.” (s. 207)

1.7.2.d.’de “mec. ilgi göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>), “bakmak” anlamına gelen *düş-* hareket eylemlerinin davranış (tavır) eylemi kategorisinde yer almaktadır. 1.7.2.e.’de *nikâh düş-* deyimini olumsuzluk ekiyle birlikte “evlenmelerine örf bakımından engel bulunmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla genelgeçer bir yargı bildirdiğinden tanımlama (yargı) bildiren eylemler kategorisine girmektedir.

1.7.2.f. “Dört ayak üstüne düştüm, azizim...” (s. 81)

1.7.2.g. “Gerhard’da jeton ilk kez düşüyordu.” (s. 107)

1.7.2.f.’de eylem *dört ayak üstüne düş-* biçiminde deyimleşmiş ve “iş i rast gitmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) manasında kullanılmıştır. Bağlamda öznenin şanslı hissettiği

anlatıldığından eylem sınıflamasında mental eylemlerin psikolojik durum bildiren eylem kategorisinde yer alır. 1.7.2.g.'de deyim olarak kullanılan *jetonu düş-* “bir durumun farkına varmak, olayı anlamak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla bu kez mental eylemlerin biliş kategorisine dahil olmuştur.

1.7.2.h. “*Yemek odasına girmiş olan Elsa elinden az daha tatlı tabağını düşürüyordu.*” (s. 236)

1.7.2.i. “*Tartışma grubunda ise, kendinden büyük sınıftan bir gence gönül düşürdü ve karşılık buldu.*” (s. 292)

1.7.2.j. “*Bazen tuzaqlara düşülür, bazen bir kerelik şeytana uyulur ama ağır bedeller ödemek üzere.*” (s. 373)

Düş- eylemi 1.7.2.h.'de {-Ir-} yaptırım eki almıştır. “Aşağı düşmesine sebep olmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamına gelen *düşür-* bağlama ikincil bir özne (tabak) sokmuştur. Eylem yön bildirmediğinden ve aynı zamanda geçişsiz olma durumunu koruduğundan fiziksel hareket eylemleri arasında yer almaktadır. 1.7.2.i.'de *gönül düşür-* şeklinde deyimleşmiş eylem “âşık olmak, sevdalanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla psikolojik durum bildirmektedir. 1.7.2.j.'de *tuzağa düş-* deyimini {-(I)l-} edilgen çatı eki almıştır. “Birilerince hazırlanan kötü bir duruma uğramak” anlamına gelen eylem, bu bağlamda birinin istemeden kötü bir davranış sergilemesini anlatmaktadır. Dolayısıyla eylem, sınıflamada hareket eylemlerinin davranış (tavır) eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

1.7.3. Girmek

1.7.3.a. “*Peter, meyus bir ifadeyle içeri girdi, paltosunu çıkarıp yere attı.*” (s. 89)

1.7.3.b. “*Elsa da dönüp ona sarılmamak için zor tuttu kendini, çünkü o sırada Peter mutfağa girmişti.*” (s. 114)

Gir- eylemi 1.7.3.a.'da “dışarıdan içeriye geçmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Eylemin iç manasındaki yönelme hali yön bildiren *içeri* sözcüğüyle kesinlik kazanmıştır. Dolayısıyla *gir-* yön bildiren hareket eylemi durumundadır. 1.7.3.b.'de “gelmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmış eylem yön değil yer bildirmektedir. Bu sebeple eylem, yön bildirme özelliğini geri planda bırakarak sadece hareketi anlatmaktadır ki sınıflamada da fiziksel hareket eylemleri sınıfına dahil olmaktadır.

1.7.3.c. “*Demir'le Fransız kıza dair dedikodulara girmedi, tek bir laf da etmedi.*” (s. 210)

1.7.3.d. “*Gerhard, anlatmayı bırakıp mektubu içinden okumaya başlayınca Elsa lafa girdi.*” (s. 200)

1.7.3.e. “*Aniden haber yağmuru mevsimine girdik galiba, diye atıldı Suzan.*” (s. 256)

1.7.3.f. “*Şilimanlar yeni yıla kendi evlerinde yakın dostlarıyla girdiler.*” (s. 270)

Gir- eylemi 1.7.3.c.'de “ele almak, üstünde durmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanıldığından sınıflamada tutum bildiren durum eylemidir. 1.7.3.d.'de *laf*a *gir-* şeklinde birleşik eylem olarak “birileri konuşurken araya girip konuşmaya katılmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda fiziksel hareket eylemi durumundadır. 1.7.3.e.'deki örnekte metafor yapılarak “yeni bir duruma geçmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındaki *gir-* eylemi, yeni bir zaman diliminin başlamasıyla özdeşleştirilmiştir. Bağlamda maruz kalınan bir durum anlatıldığından eylem fiziksel durum eylemleri arasında değerlendirilmelidir. 1.7.3.e.'de ise *gir-* yeni bir zaman dilimine geçmek “erişmek, vâsıl olmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Eylem hareket anlamını kaybettiğinden fiziksel durum eylemi kategorisinde yer almalıdır.

1.7.4. İnmek

1.7.4.a. “Rumca konuşan iki kadın ve bir çocuk yerlerinden kalkıp merdivenlerden aşağı indiler.” (s. 239)

1.7.4.b. “Şişli’de apartmanlarının önünde Suzan’la Sude, Enver’e teşekkür edip indiler arabadan.” (s. 309)

1.7.4.c. “Hanna, aşırı dindar bir kayınvalideyle yaşamaktan sıkılmış, ayrı eve çıkmak istemiş, isteği kabul edilmemiş, baş kaldırınca da kocasının tokadı suratının ortasına inmişti.” (s. 162)

İn- eylemi 1.7.4.a.’da “yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamında, yön bildiren (aşağı) zarf tümleciyle birlikte kullanılmıştır. Eylem, bu bağlamda yön bildiren hareket eylemidir. 1.7.4.b.’de *in-* “bir taşıt veya binek hayvanından yere basmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmış fiziksel hareket eylemi durumundadır. 1.7.4.c.’de *argo* “vurmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla hareket eylemlerinden davranış (tavır) eylemi kategorisindedir.

1.7.4.d. “Şoför, kalabalık yüzünden, meydana ulaşmadan indirdi yolcularını.” (s. 216)

İn- eylemi 1.7.4.d.’de {-DİR-} yaptırım eki almıştır. Geçişsiz bir eylem olan *in-* yaptırım ekini alarak cümleye ancak ikincil bir özne dahil edebilmiştir. Geçişsiz olma özelliğini koruyan eylem fiziksel hareket bildirmektedir.

1.7.5. Koşmak

1.7.5.a. “Küçük bir oğlan koşuyordu ona doğru.” (s. 30)

1.7.5.b. “Schlimannlar trenden iner inmez randevularına koştular.” (s. 133)

Koş- 1.7.5.a.'da “adım atışlarını artırarak ileri doğru hızla gitmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bağlamda *ona doğru* ifadesi de hareketin yönünü tayin eden yön bildiren zarf tümlecidir. Bu bakımdan eylem, sınıflamada yön bildiren hareket eylemleri arasında yerini almaktadır. 1.7.5.b.'de eylem, “bir yere ivedilikle gitmek” anlamında, yer tamlayıcısı olan *randevularına* ifadesiyle kullanıldığından fiziksel hareket bildiren eylem kategorisine geçmiştir.

1.7.5.c. “*Karısı annesine ev işlerinde yardımcı oluyor, çocuklarının peşinde koşturuyor, babasının evine sığınmış olmaktan gocunmuş gözükmiyordu.*” (s. 45)

Koş- eylemi 1.7.5.c'de {-Dir-} yapım eki alarak “çabalamak, uğraşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Geçişsiz bir eylem olduğundan bu bağlamda fiziksel hareket eylemi durumundadır.

1.7.6. Yükselmek

1.7.6.a. “*Alevler göğe yükseliyordu.*” (s.52)

1.7.6.b. “*Birden, yemek odasından büyüklerin çığlıkları, bağırmaları ve alkışları yükseldi.*” (s. 190)

1.7.6.c. “*Herr Schlimann, Anadolu'nun bağrındaki topraklarda, birkaç inanmış insanın ellerinde bir devlet yükseliyor.*” (s. 71)

KKK metninde *yüksel-* eylemine dair yön bildiren hareket eylemleri sınıfına dahil edilebilecek bir örnek bulunamamıştır. Ancak eylem, kılınış bakımından yukarı doğru bir hareketi anlattığından bu kategoride yer almaktadır. 1.7.6.a.'da *yüksel-* “yükseğe çıkmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fiziksel hareket bildiren eylemdir. 1.7.6.b.'de “(ses için) etraftan duyulacak ölçüde yüksek duruma gelmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanılan *yüksel-* gözlemlenebilir bir hareketi değil de duyularla algılanabilir bir durumu bildirmektedir. Bu bağlamda eylem, mental eylemlerin algı kategorisinde sınıflandırılmaktadır. 1.7.6.c.'de “kurulup gelişmek”

(<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla *yüksel-* bir girişimin başarılı olma halini anlattığından soyut bir anlam kazanmıştır. Bu bakımdan eylem, sınıflamada iş eylemleri kategorisine girmektedir.

1.7.6.d. “*Sevim Eliman, zaten açık duran radyonun kısık sesini yükseltti.*” (s. 222)

Yüksel- eylemi {-t-} yaptırım eki olarak “(ses için) etraftan duyulacak ölçüde yüksek duruma getirmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Yaptırım eki cümleye ikincil bir özne dahil etmiştir. Eylem geçişsizlik özelliğini korumaktadır. Aynı zamanda 1.7.6.b.’de olduğu gibi duyularla algılanabilen bir durumu anlatan eylem bu bağlamda yine algı eylemleri sınıfına girmektedir.

1.8. Tanımlama Eylemleri

Tespit, verilen bir karar, kesintisiz olarak sürdürülen bir uygulama, bilimsel bir gelişme ya da gerçeklik anlatan cümlelerde yer alan eylemlerdir. Diğer eylem sınıflarında eylemin iç manasından kaynaklı olarak kategorize edilmiş eylemler yer almaktayken tanımlama eylemleri, bağlamın verdiği rolü üstlenmektedir. Aslında bu sınıfta yer alan eylemler belli bir niyeti, durumu, hareketi ya da oluşu bildirdiklerinde diğer başlıklar altında konumlandırılrsa da öznel bir anlatım sözkonusu olduğundan genel geçer bir tanım yapamaz. Geçmişte kalmış tarihi bir olay, bir buluş ya da icat, kanun maddesi ve yahut kesinleşmiş bir karar, dinsel inançlara bağlı emirler ve sürdürülen uygulamalar, toplumların yaşam biçimlerine bağlı olarak ortaya çıkan örf, adet, geleneklerin yer aldığı anlatımlar nesnel bir dille ifade edildiğinde kişiden kişiye değişmeyen bir gerçeklik anlatmaktadır. Tanımlama eylemleri başlığı altında yer alan eylemler, kılınış özelliği bakımından bahsi geçen herhangi bir konuda sınırlı bir tanımlama anlamına sahip değildir. Tamamıyla objektif ve nesnel bakış açısıyla yapılan değerlendirmelerin ifade edildiği genelleme ya da sonuç bildiren cümlelerin kuruluşunda temel öge durumundadır. Bununla birlikte genellikle edilgen çatılı eylemlerle kurgulanan yargıları anlatan eylemlerdir.

1.8.1. “*O yılın haziran ayında, Türkiye ve Almanya arasında Saldırmazlık Paktı imzalandı.*” (s. 187)

İmzala- eylemi “kabul ettiğini imzâ koyarak göstermek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla iki ülke arasında yapılan tarihi bir anlaşmanın onaylandığını anlatmaktadır. Eylem başarma ya da tamamlanmışlık bildiren iş eylemleri arasında yer alabilirken bu bağlamda {-n-} edilgen çatı eki alarak tamamiyle öznellikten uzak bir yargı bildirdiğinden tanımlama eylemleri arasında yer almaktadır.

1.8.2. “*Ağaların 5000 dönümden fazla arazisi kamulaştırılacak.*” (s. 290)

Kamulaştır- eylemi “(arâzi, binâ, tesis vb. şeyleri) bir bedel karşılığında sâhibinden alarak devlete mâletmek, istimlâk etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Eylem {-I}l-} edilgen çatı eki alarak kamuyu ilgilendiren bir kararı anlatmaktadır. Eğer kişi bazında bir karar anlatılıyor olsaydı o durumda iş eylemi kategorine girebilecek olan eylem bu bağlamda tanımlama eylemi kategorisine girmektedir.

1.8.3. “*Türkiye'de Türkçe konusulur!*” (s. 239)

Konuş- eylemi eylem sınıflamasında iletişim eylemleri arasında yer almaktadır. Ancak bu bağlamda eylemin anlık gerçekleştirdiği subjektif bir iletişim kastedilmemekte, herkesin bildiği toplumsal bir uzlaşma anlatılmaktadır. Bu bakımdan eylem bu ve benzeri genelleme yapan bir söylemde edilgen yapıyla birlikte yer aldığına tanımlama eylemleri arasında yer almaktadır.

1.8.4. “*Üstelik kutsal kitaplarında karıların kocalarının isteklerine boyun eğmeleri vaaz edilirdi de... her ikisi de pek dindar sayılmazlardı.*” (s. 184)

Vaaz et- eyleminin sözlük anlamı “cami, mescit vb. yerlerde dinî konuşma yapmak”tır (<https://sozluk.gov.tr/>). Eylem bu anlamıyla öznel bir tutum içinde örneğin “Hoca cemaate vaaz etti.” şeklinde kullanılmış olsaydı iletişim eylemleri kategorisine girerdi. Ancak bu bağlamda *yazılı olarak emredilmek* anlamında kullanılan eylem {-I}l-} edilgen çatı eki alarak o dine mensup herkesin uyması gereken bir emir anlatıldığından tanımlama eylemi durumundadır.

1.8.5. “*Hastaya müdahale acilen ve bir kerede yapılır!*” (s. 96)

Müdahale et- yerine kullanılan *müdahale yap-* “karışmak, araya girmek, el atmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ise tıbbi bir jargon olarak kullanılmış eylem edilgen çatılı yapısıyla meslek grubuna ait bir kuralı anlatmaktadır. Eylem sözlük anlamıyla fiziksel hareket eylemi sınıfında yer alırken bağlamdaki anlamıyla tanımlama eylemlerine girmektedir.

1.8.6. “*Almanlar önce kuzeye yönelerek Danimarka'yı ve Norveç'i işgal etmiş, sonra Hollanda, Belçika Lüksemburg ve Fransa'nın kuzeyi ile tüm Adriyatik kıyısına, yayılmışlardı.*” (s. 188)

Yay- eylemi {-(I)l-} yapım eki olarak “sınırı genişletmek” anlamında kullanılmıştır. Öznel bir anlatımda fiziksel hareket eylemi olan **yayıl-** bu bağlamda herkesçe malum tarihi bir gerçeği anlattığından tanım eylemleri arasında değerlendirilmektedir.

EYLEM SINIFLAMASI				
İncelenen Eylem	Sözlüksel Anlam (Temel Anlam)	Eylemin Türetme Eki Almış Biçimi	Eylemin Çatı Eki Almış Biçimleri	Mecaz Anlam/ Yan Anlam
al-	etmeli kılış eylemi (sözlüksel dönüşlülük)/ fiziksel hareket eylemi	al-dır-/bilış eylemi al-(1)n-/ psikolojik durum eylemi	al-dır-/ etmeli kılış eylemi al-(1)n-/ etmeli kılış eylemi	bilış eylemi işe al-/iş eylemi kokusunu al-/algı eylemi
aç-	uğraşmalı kılış eylemi		aç-(1)l-/ uğraşmalı kılış eylemi	fiziksel hareket eylemi başına iş aç-/ fiziksel durum eylemi kucak aç-/ tutum bildiren durum eylemi gözleri fal taşı gibi açıl-/ olma eylemi
anlat-	iletişim eylemi		anlat-tır-/ iletişim eylemi	
ara-	edişli kılış eylemi	ara-n-/edişli kılış eylemi	ara-n-/fiziksel hareket eylemi	iletişim eylemi/ tutum bildiren durum eylemi/ psikolojik durum eylemi
araştır-	tekrar eylemi			
as-	etmeli kılış eylemi		as-(1)l- etmeli kılış eylemi	asıl-/fiziksel hareket eylemi varoluş eylemi
at-	etmeli kılış eylemi	at-(1)l-/davranış eylemi	at-(1)l-/tutum bildiren durum eylemi	not(mesaj) at-/ iletişim eylemi boy at-/oluş (değişim-dönüşüm) eylemi ilmeğini at-/ iş eylemi
atıştır-	tekrar eylemi			
avla-	etmeli kılış eylemi		avla-n-/fiziksel hareket eylemi	

bağır-	iletişim eylemi			-e doğru bağır-/ yön bildiren hareket eylemi
bağışla-	iş eylemi			psikolojik durum eylemi
bağla-	etmeli kılış eylemi			karneye bağla-/iş eylemi <i>mec.</i> fiziksel hareket eylemi/tutum bildiren durum eylemi/biliş eylemi
başar-	iş eylemi			su üstünde kalmayı başar-/ fiziksel durum eylemi
becer-	iş eylemi			
bürü-	uğraşmalı kılış eylemi	bürü-n-/ olma eylemi	bürü-n-/ fiziksel hareket eylemi	
çağır-	iletişim eylemi		çağır-(1)l-/ tutum bildiren durum eylemi	<i>mec.</i> tutum bildiren durum eylemi bağırıp çağır-/ fiziksel hareket eylemi
çal-	etmeli kılış eylemi			kampana çal-/ fiziksel hareket eylemi
çekiştir-	tekrar eylemi			
çık-	yön bildiren hareket eylemi	çık-ar-/ etmeli kılış eylemi	yasa çıkar-(1)l-/ iş eylemi	arıza çık-/ değişim-dönüşüm (oluş) eylemi <i>mec.</i> Tutum bildiren durum eylemi yan a./fiziksel hareket eylemi
damla-	tekrar eylemi			damla-/ fiziksel hareket
değerlendir-	iş eylemi			değerlendireme-/ biliş eylemi
döv-	edişli kılış eylemi			

durala-	tekrar eylemi			
düş-	yön bildiren hareket eylemi		düş-(ü)r-/fiziksel hareket eylemi gönül düş-(ü)r-/psikolojik durum eylemi tuzağa düş-(ü)l-/davranış eylemi	gazetelere düş-/iletişim eylemi aşağıya düş-/fiziksel hareket eylemi (içeri) düş-/davranış eylemi nikâh düşmez/ tanımlama eylemi dört ayak üstüne düş-/psikolojik durum eylemi jetonu düş-/ biliş eylemi
elde et-	iş eylemi			
geç-	fiziksel hareket eylemi	geç-(i)r-/ iş eylemi geç-(i)n-/davranış eylemi	geç-(i)r-/ fiziksel hareket eylemi içinden geç-(i)r-/ biliş eylemi	<i>mec.</i> iş eylemi <i>mec.</i> olma eylemi kafasından geç-/ biliş eylemi dalga geç-/ tutum bildiren durum eylemi
gel-	fiziksel hareket eylemi			haber gel-/iletişim eylemi hoyrathığa gelme-/fiziksel durum eylemi itici gel-/psikolojik durum eylemi aklına gel-/biliş eylemi
gez-	fiziksel hareket eylemi	göz gez-dir-/ fiziksel hareket eylemi	gez-dir-/ etmeli kılış eylemi	elden ele gez-/ fiziksel hareket eylemi
gir-	yön bildiren hareket eylemi			(mevsime) gir-/ fiziksel durum eylemi fiziksel hareket eylemi lafa gir-/ fiziksel durum eylemi
git-	fiziksel hareket eylemi (doğru) git-/ yön bildiren hareket eylemi		git-me-/ tutum bildiren durum eylemi	üzerine git-/ tutum bildiren durum eylemi
giy-	etmeli kılış	giy-(i)n-/ etmeli		

	eylemi	kılış eylemi giy-dir-/iletişim eylemi		
görüŖ-	davranış eylemi			iletişim eylemi
harca-	etmeli kılış eylemi			tutum bildiren durum eylemi
hazırla-	iş eylemi		hazırla-n-/edilgen hazırlat- /yaptırım hazırla-n-/ (dönüŖlü) iş eylemi	
imzala-	iş eylemi		imzala-n-/ tanımlama eylemi	
in-	yön bildiren hareket eylemi		in-dir-/fiziksel hareket eylemi	fiziksel hareket eylemi <i>argo.</i> davranış eylemi
itiraf et-	iletişim eylemi			
kaç-	davranış eylemi	kaç-ır-/fiziksel durum eylemi		işin kolayına kaç/ tutum bildiren durum eylemi gerçeklerden kaç/ tutum bildiren durum eylemi uykusu kaç-/ fiziksel durum eylemi tadı kaç-/ psikolojik durum eylemi rengi kaç-/ olma eylemi gözünden kaçma/ algı eylemi
kamulaştır-	iş eylemi		kamulaştır-(ı)l-/ tanımlama eylemi	
karşıla-	iş eylemi			iletişim eylemi yapmalı kılış eylemi tutum bildiren durum
kavga et-	davranış eylemi			
kazan-	iş eylemi			takdirini kazan-/ tutum bildiren

				durum eylemi
kes-	yapmalı kılış eylemi			fiziksel durum eylemi kısa kes-/tutum bildiren durum eylemi lafını kes-/davranış eylemi
konuş-	iletişim eylemi		konuş-(u)l-/tanımlama eylemi konuş-tur-/iletişim eylemi	<i>mec.</i> konuşma-/tutum bildiren durum eylemi
koş-	yön bildiren hareket eylemi		koş-tur-/fiziksel hareket eylemi	fiziksel hareket eylemi
kucakla-	yapmalı kılış eylemi		kucakla-ş-/davranış eylemi	
kurtar-	iş eylemi			fiziksel durum eylemi tutum bildiren durum eylemi
müdahale et-	fiziksel hareket eylemi		müdahale et/yap-(ı)l-/tanımlama eylemi	
ovuştur-	tekrar eylemi			
oyna-	fiziksel hareket eylemi			davranış eylemi kumar oyna-/tutum bildiren durum eylemi parmağında oynat-/davranış eylemi
öde-	yapmalı kılış eylemi			kefareti öde-/psikolojik durum eylemi bedel ödetil-/tutum bildiren durum eylemi
önle-	iş eylemi			
sağla-	iş eylemi			
salla-	tekrar eylemi	salla-n-/davranış eylemi	salla-n-(dönüşlü)/tekrar eylemi salla-n- (edilgen)/doğa (oluş) eylemi	küfür salla-/iletişim eylemi kuyruk salla-/davranış eylemi sallama-/tutum

			sallan-dır-/ fiziksel hareket eylemi	bildiren durum eylemi
sars-	tekrar eylemi		sars-(ı)l-/ psikolojik durum eylemi	
sepele-	tekrar eylemi			
sık-	yapmalı kılış eylemi		sık-(ı)ş-/davranış eylemi	el sıkış-/davranış eylemi canı sıkıl-/ psikolojik durum eylemi
sil-	uğraşmalı kılış eylemi		sil-(i)n-/uğraşmalı kılış eylemi	
sokuştur-	tekrar eylemi			laf sok-/iletişim eylemi laf sokuştur-/ tekrar eylemi
sor-	iletişim eylemi		sor-(u)l-/iletişim eylemi	mec. tutum bildiren durum eylemi kendine sor-/ biliş eylemi
soruştur-	tekrar eylemi			
söyle-	iletişim eylemi			<i>mec.</i> söyleme-/ tutum bildiren durum eylemi <i>mec.</i> iletişim eylemi şarkı söyle-/ iletişim ylemi
sür-	etmeli kılış eylemi			tutum bildiren durum eylemi öne sür-/tutum bildiren durum eylemi
sürü-	uğraşmalı kılış eylemi			ayak sürü-/ tutum bildiren durum eylemi
süsle-	uğraşmalı kılış eylemi			
tak-	yapmalı kılış eylemi	tak-(ı)l-/davranış eylemi tak-(ı)l-/olma eylemi	tak-tır-/ yapmalı kılış eylemi	psikolojik durum eylemi çelme tak-/ davranış eylemi
tebrik et-	iletişim eylemi			
tıkıştır-	tekrar eylemi			

topla-	edişli kılış eylemi		topla-n-/fiziksel hareket eylemi topla-ş-/fiziksel hareket eylemi	kendini topla-/ fiziksel hareket eylemi imza topla-/ davranış eylemi
vaaz et-	iletişim eylemi		vaaz et-(i)l-/ tanımlama eylemi	
vur-	edişli kılış eylemi		vur-(u)l-/ edişli kılış eylemi	fiziksel hareket eylemi olma eylemi yüzüne vurma-/ tutum bildiren durum eylemi
yasla-	uğraşmalı kılış eylemi		yasla-n-/fiziksel hareket eylemi	
yay-	fiziksel hareket eylemi	yay-(ı)l-/ tanımlama eylemi		
yaz-	yapmalı kılış eylemi		yaz-(ı)ş-/iletişim eylemi yaz-dır-/yapmalı kılış eylemi	iletişim eylemi fiziksel hareket eylemi
ye-	etmeli kılış eylemi		ye-dir-/etmeli kılış eylemi <i>mec.</i> ye-dir-/ davranış eylemi	halt ye-/davranış eylemi <i>argo.</i> biliş eylemi
yen-	iş eylemi			...fendi...yen-/ iş eylemi
yıka-	uğraşmalı kılış eylemi		yıka-n-/fiziksel hareket eylemi	
yırt-	uğraşmalı kılış eylemi		yırt-(ı)n-/ iletişim eylemi	
yönlendir-	iş eylemi		yönlendir-(i)l-/ yön bildiren hareket eylemi	iş eylemi yön bildiren hareket eylemi
yüksel-	yön bildiren hareket eylemi		yüksel-t-/ algı eylemi	algı eylemi/ fiziksel hareket eylemi/iş eylemi

Tablo 15: Hareket Eylemlerinin Bağlama Göre Sınıflandırması

2. DURUM EYLEMLERİ

Durum eylemleri öznenin durağan niteliklerini gösteren sabit eylemlerdir. Örneğin “Anahtar masanın üstünde duruyor.” ya da “Çocuk annesine benziyor.” cümlelerinde *dur-* ve *benze-* eylemleri hareket değil durum bildirmektedir.

Bernard Comrie, durum eylemlerini, var olan ve belirsiz bir süre boyunca olduğu gibi kalan durumları anlatan eylemler olarak tanımlar. Bu eylemlerin cümle içerisinde bazen durağan bazen de “Kuantum mekaniğini her geçen gün daha iyi anlıyorum.” örneğinde olduğu gibi durağan olmayan (ilerleyen, devamlılık bildiren) anlam sergilediklerini ifade eder ve bazı dillerde durum eylemlerinin devamlılık bildirecek şekilde kullanılmadıklarına dikkat çeker. Yine İngilizce için durum kategorisi içerisinde yer alan algı eylemlerinin genel olarak devamlılık bildirecek şekilde kullanılmalarının mümkün olmadığını ilave eder (Comrie, 1976: 35). Comrie'nin verdiği örnekte *anla-* eylemi durum kategorisinde yer almaktadır. Bu çalışmada ayrı bir eylem sınıfı olarak ele alınan mental eylemler geleneksel eylem sınıflamalarında hep durum eylemleri olarak değerlendirilmiştir.

“*The Classification of Verbs in English Some Criteria*” adlı çalışmasında Nashua Abdullah Jarullah durum eylemlerini şu şekilde alt kategorilere ayırmıştır:

1. Durağan algı ve biliş eylemleri: *tiksinmek, afallamak, inanmak, arzulamak, nefret etmek, şüphe etmek, hissetmek, affetmek, tahmin etmek, nefret duymak, hayal etmek, etkilemek, niyet etmek, bilmek, sevmek, demek, algılamak, tercih etmek, varsaymak, gerçekleştirmek, hatırlamak, tanımak, saygı göstermek, tatmin etmek, görmek, koklamak, tatmak, düşünmek, anlamak, istemek, dilemek vb.*

2. İlişki bildiren eylemler: *uygun olmak, ait olmak, oluşmak, içermek, mal olmak, bağlı olmak, sahip olmak, dâhil etmek, yoksun olmak, önemli olmak, ihtiyaç duymak, borçlu olmak, sahip olmak, hâkim olmak, gerektirmek, benzemek, görünmek, ses çıkarmak, yeterli olmak, eğilimi olmak vb.* (Jarullah, 2013: 161).

Görüldüğü üzere bu çalışmadaki sınıflandırmada da mental eylemler durum kategorisinde verilmiştir. Ancak biçimleri aynı işlevleri ve kategorileri farklı dil birimlerinin bulunuşu kuralı eylemler üzerinde uygulandığında görünüşü aynı işlevi ve buna bağlı olarak türü farklı eylemlerin sistemde yer alışı kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla durum eylemleri de bağlama göre kullanıldıkları anlamlarla değerlendirildiğinde farklı sınıflara girebilmektedir. Örneğin, “Araba evin önünde duruyor.” cümlesinde *dur-* eylemi “hareketsiz durumda olmak” temel anlamıyla kesin

bir şekilde durum bildirirken “Araba evin önünde durdu.” cümlesinde ise hareketin kesilmesi, sona ermesi anlatılmakta ve eylem bu noktada bir hareket anlatmaktadır. Bütün bunlar, şunu göstermektedir: Eylemler kesinlikle bağlam olmaksızın sınıflandırılmamalıdır.

Serap Atasever Belli, “*An Analysis of Stative Verbs Used with the Progressive Aspect in Corpus-informed Textbooks* (Derlem Bilgili Ders Kitaplarında Aşamalı Yönüyle Kullanılan Durum Eylemlerinin Bir Analizi)” adlı çalışmasında, İngilizce öğrenenler ve öğretenler için yazılmış dilbilgisi ders kitaplarında durum eylemlerinin aşamalı kullanımını, devamlılık bildiren yönünü incelemiştir. Durum eylemlerinin aşamalı kullanımını gerektiren bir mesajla motive edildiğinde ilerleyici yönünün ortaya çıktığını ve bağlama bu anlamda ihtiyaç duyulduğunu bu sebeple de ders kitaplarında durum eylemlerinin işlev ve türlerini gösterebilecek kaynak kullanılması gerekliliğini vurgulamıştır (Atasever Belli, 2018:133). Bu noktada bir kez daha yinelenen, bağlamın, eylemlerin işlevlik kazandığındaki işlevlerinin ve sınıflamadaki yerlerinin tespitinde belirleyici olmasıdır. Durum eylemleri, süreklilik bildiren yönüyle kullanıldığında durağan olmaktan çıkıp dinamik özellik kazanabilir, aşamalı biçimde değişen durumları da ifade edebilir.

Geoffrey Leech, Marianne Hundt, Christian Mair ve Nicholas Smith (2009), “Change in Contemporary English -A Grammatical Study- (Çağdaş İngilizcede Değişim -Bir Dilbilgisi Çalışması-)” adlı eserde sadece aşamalı (progressive) yapılarda sabit ve dinamik yorumlara izin veren durum eylemlerinin ortaya çıkabileceğini iddia ederek bu eylemleri dört kategoriye ayırmışlardır:

a) Algı ve his bildiren durum eylemleri (Örneğin: hayal etmek, görmek, ses çıkarmak, duymak, koklamak)

b) Biliş, duygu, tutum bildiren durum eylemleri (Örneğin: düşünmek, hissetmek, hatırlamak, umut etmek, istemek, unutmak)

c) Sahip olma ve olma bildiren durum eylemleri (Örneğin: olmak, sahip olmak, mal olmak, talep etmek, güvenmek)

d) Duruş, vaziyet bildiren durum eylemleri (Örneğin: ayakta durmak, yaşamak, yalan söylemek) (Leech, Hundt, Mair, Smith, 2009: 129-130).

Bu sınıflamada da mental eylemler ve oluş bildiren eylemler durum kategorisinde verilmiştir. Örnek gösterilen eylemler arasında sadece *ayakta dur-* eylemi bu tez çalışmasında durum eylemi olarak değerlendirilecektir.

Adıkary Arachchige Abhayasinghe, durum eylemlerinin çoğunlukla yer belirten argümana sahip bir özneyi (veya nesneyi) önceden varsaydığını, bununla birlikte, durum eylemlerinin - belirli durumlarda - bir özneyi (veya nesneyi) sahip olarak ve başka bir özneyi (veya nesneyi) sahip olunan olarak varsayabildiğini dile getirmektedir. Böylece, geçişlilik (transitive) kavramının kullanılmasına izin verilerek, geçişli durum eylemleri ve geçişsiz durum eylemleri olmak üzere iki tür durum eyleminin ortaya çıktığını, geçişsiz durum eylemlerinin çoğuna yer bildiren argümanların eşlik ettiğini belirtmektedir. Geçişli ve geçişsiz eylemlere şu örnekleri vermektedir:

Beyefendi tarihi iyi bilir (The gentleman knows History well) + Tr
Geçişli

Köpek kayanın üzerinde duruyor (The dog is standing on the rock) - Tr
Geçissiz

(Abhayasinghe, 1973: 124)

Geçişlilik, eylemin nesne alabilmesidir yani eylemin gerçekleştiren (özne) dışında etkilenen bir unsura (nesne) sahip olabilme özelliğidir. Yukarıda verilen örneklerde *bil-* eylemi nesne alabilirken *dur-* eyleminin nesne alamadığı görülmektedir. Türkçede durum bildiren eylemler genellikle nesne alamayan (geçişsiz) eylemlerdir. Geçişli bir eylem olan *bil-* eylemi ise bu çalışmada durum değil mental eylemler sınıfında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda durum eylemleri çatı eki almadan sözlüksel anlamlarıyla cümle içinde aldıkları zaman ekleri sayesinde de eylem sınıflamasında farklılık gösterebilmektedir:

Orhan bu binada oturuyor. Uzun süreli (durum)

Orhan kafede oturuyor. Kısa süreli (durum)

Orhan sandalyeye oturdu. Anlık (hareket)

Kerime Üstünova, durum eylemleri konusuna şöyle bir açıklama getirmiştir: “*Durum eylemleri yapanın içinde bulunduğu durumu anlatır. Öznenin süreklilik gösteren bir durumunu anlatan durum eylemlerinin bitmeleri için başka herhangi bir eylemin*

başlaması gerekir. Özne durağandır. Eylem sıklıkla öznenin bilgisiyle gerçekleşir. Çoğunlukla bir ögeye yükleyebilecekleri etkileyici güce sahip değildirler, dolayısıyla geçişsizdirler, yapılan işten etkilenen nesne yoktur: dinlen-, uzan-, otur-, yat-, dur- vb. Kimi durum eylemlerinin geçişli olması (bekle-, sür- vb.), onların kılış eylemleriyle karışmasına yol açar çünkü her ikisinin de canlı bir yaparı ve etkileneni vardır” (Üstünova, 2016: 13-14). Bu çalışmada durum eylemleri fiziksel durum bildiren ve tutum bildiren eylemler şeklinde iki alt sınıfa ayrılmıştır.

2.1. Fiziksel Durum Bildiren Eylemler

2.1.1. Yatmak

Eylem: yatmak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
2.1.1.a. Gerhard, belki de baygın <u>yatıyordu</u> bir ücra köşede. (s.104)	bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak	fiziksel durum eylemi
2.1.1.b. Madam hastanede üç kişilik bir odada <u>yatıyordu</u> . (s. 228)	bir yerde kalmak	fiziksel durum eylemi
2.1.1.c. O, yiyip içip <u>yatıyor</u> ve komşular tarafından şımartılıyor. (s. 88)	çalışmamak	fiziksel durum eylemi
2.1.1.d. Hatta Tarabya'daki Alman Askerî Mezarlığı'nda <u>yatıyormuş</u> ... (s.116)	gömülmüş olmak	fiziksel durum eylemi
2.1.1.e. O günden beri, kaç gecedir yatağına her an kapının çalınmasını bekleyerek korku içinde giriyor, kötü rüyalarla bölünmüş bölük pörçük uykulara <u>yatıyordu</u> . (s. 24)	uyumak	fiziksel durum eylemi
2.1.1.f. “Hanna'yla mı <u>yattın</u> ?” dedi Elsa. (s. 248)	cinsel ilişkide bulunmak	fiziksel hareket eylemi
2.1.1.g. Korkuyla yere <u>yattık</u> . (s. 379)	yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek, eğilmek	fiziksel hareket eylemi

Tablo 16: Yatmak

KKK metninden alınmış yukarıdaki örnek cümlelerde *yat-* eyleminin yedi farklı gösterilenine ulaşılmıştır. *Yat-* eyleminin temel anlamı “bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) tır ve 2.1.1.a.'da bu anlamıyla öznenin durumunu bildirmektedir. Diğer örnek cümlelerde sırasıyla “kalmak, çalışmamak, gömülmüş olmak, uyumak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla *yat-* eylemi yine öznenin durumunu anlatan fiziksel durum eylemidir. Son iki örnekte ise eylem bir

hareketi anlatmaktadır ve aynı zamanda diğer cümlelerde olduğu gibi nesne alamamaktadır. Dolayısıyla hareket eylemlerinin fiziksel hareket bildiren eylem kategorisinde yer almaktadır.

2.1.1.h. “*Anneannemi, başının altına bir yastık koyup yerdeki şilteye yattırdık.*” (s. 379)

Eylem bu bağlamda {-Ir-} yaptırım eki almış ve durum kategorisinden çıkarak hareket kategorisine girmiştir. Fakat burada eylem yaptırım eki almış olmasına rağmen işin başkasına yaptırılması söz konusu değildir. Yatıran “biz” birincil özne, yatan “anneannem” ise ikincil öznedir. Dolayısıyla burada cümleye nesne girememiştir. Bu bakımdan eylem kılışa dönüşemediğinden fiziksel hareket eylemi olarak değerlendirilmelidir.

2.1.2. Beklemek

2.1.2.a. “*Sabaha kadar benimle birlikte bekledi seni.*” (s. 107)

2.1.2.b. “*Birkaç basamak çıkıp, hademenin uzaklaşmasını bekledi.*” (s. 26)

2.1.2.c. “*Biraz bekledi ve nihayet Madam cevap verdi.*” (s. 125)

2.1.2.d. “*İyileşene kadar başımda bekledi.*” (s. 336)

Bekle- eylemi 2.1.2.a. ve 2.1.2.b.’de “bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanılmıştır. Eylem bu anlamıyla öznenin fiziksel durumunu bildirmektedir. 2.1.2.c.’de “durmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla yine fiziksel durum bildiren eylem sınıfındadır. 2.1.2.d.’de ise “bir şeyi, bir kimseyi gözetmek, korumak, muhafaza etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *bekle-* eylemi öznenin fiziksel durumunu bildirirken aynı zamanda kontrol etmek, dikkat etmek gibi öznenin farklı hallerini de anlamca barındırdığından aynı zamanda algı eylemi sınıfına girmektedir.

2.1.2.e. “*Kesinleşmesini bekledim.*” (s. 303)

2.1.2.f. “*Seni bağışlamıyorum Gerhard ve tekrar soruyorum, niye bugüne kadar bekledin bu rezaleti bana anlatmak için?”* (s. 250)

Bu örneklerde *bekle-* eylemi “harekette bulunmadan durup ne olacağını kollamak, hemen harekete geçmemek” (<http://www.lugatim.com/>), saklamak, söylememek anlamlarıyla fiziksel bir durumdan ziyade tutum bildirmektedir. Bu bağlamda eylem tutum bildiren durum eylemi sınıfına girmektedir.

2.1.2.g. “*Hanna’nın, “Ben izin verdim,” demesini bekledi ama “Elbette,” dedi Hanna.*” (s. 169)

2.1.2.h. “*Kız ortaokulda karma lisedeyken umutla, koleje geçtikten sonra umudu daha da artarak, Üniversite yıllarında umudunu büsbütün yeşerterek beklemiştir... ve nihayet Demir Fransa’dan bir kızla döndüğünde, bitti bu iş demişti!*” (s. 237)

Bekle- eylemi bu cümlelerde “ummak; istemek, dilemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla somut fiziksel bir durumu değil soyut bir ruhsal beklentiyi anlattığı görülmektedir. Dolayısıyla eylemin aynı zamanda mental eylemlerin alt kategorisi olan psikolojik durum bildiren eylem sınıfında da değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

2.1.2.i. “*Bağlanması çok uzun sürüyor, saatlerce bekletiyorlar.*” (s. 56)

Bekle- eylemi bu 2.1.2.i.’de ise {-t-} yaptırım eki almıştır ve eyleme bir işin başka birine yaptırılmasından ziyade yapılmasını sağlamak anlamı katmıştır. Özne konumunda olan “onlar” bekleme işini yapan değildir. Bekleme işi “biz” tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durumda bekleten, “onlar” birincil özne; bekleyen, “biz” ikincil öznedir. Beklemek işinden etkilenen birincil nesne ile bekleme işini yapan ikincil özne “bizi” eşdeğer olduğundan geçişli eylem olmasına karşın cümleye birincil nesne girememiş, bir çeşit öge silme (nesne silme) olayı gerçekleşmiştir. Kılışa dönüşemeyen

eylem aynı zamanda “bir iş oluncaya kadar durmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanıldığından fiziksel durum bildiren eylem sınıfında yer almaktadır.

2.1.3. Benzemek

2.1.3.a. “*Siması Atatürk'ü andıran ve bununla çok iftihar eden Kosswig'e Gerhard, "Yaşlanmak sana yaramış," diye göz kırptı, "şimdi daha çok benzemişsin."* (s. 298)

2.1.3.b. “*Düşün artık, papazları bile kendilerine benzettiler!*” (s. 51)

Benze- eylemi ilk örnekte “iki kişi veya nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak, andırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. 2.1.3.a.’da fiziksel bir benzerlikten söz edildiği için *benze-* fiziksel durum eylemleri arasında değerlendirilmektedir. 2.1.3.b.’de {-t-} yaptırım eki almış olan eylem cümleye (papazları) ikincil bir özne dahil etmiştir. Nesne alamayan eylem “benzer duruma getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla soyut bir durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem sınıflamada yer değiştirerek tutum bildiren durum eylemi kategorisine geçmiştir.

2.1.4. Bulmak

2.1.4.a. “*Yıllar sonra onu karşımda buldum."* (s. 71)

2.1.4.b. “*Nasıl giriştiniz bu işe? Onlar mı sizi buldu, yoksa siz mi onları buldunuz?*” (s.70)

Bul- eylemi yukarıdaki örneklerde “arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fiziksel durum bildiren eylem durumundadır.

2.1.4.c. “*Aranan kan bulundu, dedi Gerhard'a."* (s. 268)

2.1.4.d. “*Uzun bir yazıydı, istersen buldururum.*” (s. 95)

Bul- eylemi 2.1.4.c.’de {-n-} edilgen çatı eki alarak özneyi bilinmez kılmıştır. Yüklem durumundaki eylemin aldığı kişi eki nesneyi *aranan kan* işaret etmektedir. Durum eylemlerinin de bir kısmı nesne alabildiğinden eylem, sınıflamada yerini koruyarak fiziksel durum eylemleri arasında yer almaktadır. 2.1.4.d.’de ise eylem {-Dİr-} yaptırım eki almıştır. İkincil özne cümlede yer almamış *yazıyı* birincil nesne olduğu anlaşılmakta ancak bağlı cümlenin ortak nesnesi durumunda olmadığından ve yüzey yapıda yer almadığından, eylem her ne kadar hareket duygusuna sahip olsa da kılışa dönüşmemiştir. Bununla birlikte eylemin isteğe bağlı bir tutum anlattığı düşünüldüğünde tutum bildiren durum eylemleri arasında değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

2.1.4.e. “*Komşumuz Rudy’yi bilirsin, seninle yaşattır, neredeyse iki yıldır işsizdi, daha yeni iş buldu...*” (s. 20)

2.1.4.f. “*Dedem seksen altı oldu bu yıl ama bence yüz yaşını rahat bulur.*” (s. 326)

2.1.4.g. “*Herkese yukardan bakan bir edası vardı ve bu memleketi entelektüel açıdan son derece düş kırıcı bulur, halkının kültür seviyesinin asla yükselemeyeceğini savunurdu.*” (s. 109)

2.1.4.h. “*Bakalım damadının büyümiş halini o da benim kadar yakışıklı bulacak mı?*” (s. 263)

Bul- eylemi yukarıdaki örneklerde temel anlamının dışında farklı gösterenlere sahiptir. 2.1.4.e.’de “bir şeyi elde etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla iş eylemi, 2.1.4.f.’de “bir yere, bir noktaya erişmek, ulaşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla değişim-dönüşüm eylemi, 2.1.4.g.’de “herhangi bir görüşe, bir yargıya varmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla mental eylemlerin biliş kategorisinde yer alırken, dördüncü cümlede ise “... olarak görmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla mental eylemlerin psikolojik durum bildiren eylemler kategorisine girmektedir.

2.1.4.i. “Yok... Boş bulundum, düşüncelere dalmıştım da,” dedi, aynı bölümde birlikte çalıştıkları arkadaşına.” (s. 25)

2.1.4.j. “Sakin ol, diye telkinde bulundu kendine.” (s. 30)

Bul- eylemi 2.1.4.i.’de “dalgın bir durumda olmak, dalgınlıktan dolayı dikkatsiz bulunmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) deyim anlamıyla beş duyu organıyla algılanamayan bir durumu anlattığından mental eylemlerin alt sınıfı olan algı eylemleri kategorisine girmektedir. 2.1.4.j.’de ise *bul-* eylemi “bulunma hâlindeki isimlerden sonra gelerek o ismi fiilleştirir ve etmek, yapmak yardımcı fiillerinin vazîfesini görür” (<http://www.lugatim.com/>) işleviyle kullanılmış yardımcı eylem durumundadır. *Telkin et-* olan eylem, *telkinde bulun-* şekliyle kullanılmıştır. “Bir duyguyu, bir düşünceyi aşılama” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla da eylem sınıflamasında psikolojik durum eylemidir.

2.1.5. Dikilmek

2.1.5.a. “Ben meydana bakan binalardan birinin üst katında elimde dürbün, yüreğimde utançla dikiliyordum pencerenin önünde.” (s. 52)

2.1.5.b. “Kızın abisi, kardeşimin resmini ne hakla çekersin, ele güne rezil olduk diye Doktor'un karşısına dikilmiş.” (s.135)

Dikil- eylemi *dik-* eyleminin {-(I)l-} yapım eki almış halidir. 2.1.5.a.’da “ayakta durmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fiziksel durum bildiren eylem kategorisine girmektedir. 2.1.5.b.’de ise *karşısına dikil-* “karşı koymak için birinin karşısına çıkmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) deyim anlamına sahiptir ve aynı zamanda eylem fiziksel olarak birinin karşısında durmayı anlattığı için fiziksel durum eylemidir.

2.1.5.c. “Geniş tutulmuş caddenin her iki tarafına, hatta ortadaki refüje bile ağaçlar dikilmiş, kimi azıcık boy vermişti.” (s. 69)

2.1.5.d. “Bu arada Antalya-Mersin arasındaki topraklardan mis kokulu muz ağaçları sökülüp, o arazilere lüks oteller dikiliyormuş.” (s. 330)

Dikil- eylemi bu örneklerde *dik-* eyleminin {-I|-} edilgen çatı eki almış halidir. 2.1.5.c.’de “(bitki) yetişmesi için toprağa yerleştirilmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında 2.1.5.d.’de ise “(binâ için) kurulmak, yapılmak, inşa edilmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla hareket eylemidir. Tamamlama ve başarı bildiren hareket eylemleri sınıflamada iş eylemleri olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla eylem bu bağlamda iş eylemi olarak değerlendirilmelidir.

2.1.6. Durmak

2.1.6.a. “Kanepenin üzerinde anneannesinin işlediği goblen yastık duruyordu, kütüphane raflarındaki kitapların hemen önünde ise çocukluğundan beri biriktirdiği porselen hayvancıklarla onların arasına serpiştirilmiş aile büyüklerinin ve çocuklarının fotoğrafları...” (s. 15)

Dur- eylemi bu bağlamda “hareketsiz durumda olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla süreklilik ve durağanlık bildirdiğinden fiziksel durum eylemidir.

2.1.6.b. “Biletini telaşla çıkarıp, vagonunun numarasını bir kere daha kontrol ederken, tren de dönemeci dönüp nihayet görüldü, kendine mahsus kömür kokusu ve fren gürültüsüyle, tıslayıp fısılayarak geldi ve durdu.” (s. 31)

2.1.6.c. “Elleri titrerdi. Aklı dururdu.” (s. 33)

Dur- eylemi 2.1.6.b.’de “yapmakta olduğu hareketi kesmek, hareketsiz kalmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla hareketten duruma dönüşmüş gibi görünse de aslında devam eden bir durum değil durmak üzere yapılan hareketi ve işlemez hale

gelme anını anlatmaktadır. Kısacası eylem burada anlık bir hareketi anlatmaktadır. Dolayısıyla bu örnekte eylem fiziksel hareket eylemidir. 2.1.6.c.'de eylem *aklı dur-* biçiminde kalıplaşmış yapıda, “düşünemez bir duruma gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda *aklı dur-* biri tarafından gerçekleştirilen hareket değil, istem dışı kendiliğinden olma bildirdiğinden oluş eylemlerinin olma eylemleri kategorisinde değerlendirilmelidir.

2.1.6.d. “*Rakısından bir yudum aldı, bardağını doldurmaya çalışan garsonu durdurdu.*” (s. 98)

Bu örnekte *dur-* eylemi {-DİR-} yaptırım eki almıştır. Hem yaptırın özne (o) hem yapan özne (garson) bulunmaktadır. Eylemi gerçekleştiren (garson) ikincil öznedir. Eylem bu bağlamda hareket özelliği kazandığından ve aynı zamanda geçişsizlik özelliğini koruduğundan fiziksel hareket eylemi kategorisinde değerlendirilmelidir.

2.1.7. Görünmek

2.1.7.a. “*Biletini telaşla çıkarıp, vagonunun numarasını bir kere daha kontrol ederken, tren de dönemeci dönüp nihayet göründü.*” (s. 31)

2.1.7.b. “*Yirmi dakika kadar sonra geri geldi Elsa. Memnun görünüyordu.*” (s.144)

Gör- bu çalışmada algı eylemi olarak kategorize edilmiş mental eylemler arasında değerlendirilen bir eylemdir. *Görün-* eylemi ise *gör-* eylemine bağlı olarak gelişen fakat farklı anlamlar kazanmış daha çok durum bildiren bir eylemdir. 2.1.7.a.'da “görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükme” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem fiziksel durum bildirmektedir. 2.1.7.b.'de “izlenim uyandırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem görünür olmayı değil nasıl görüldüğüne dair edinilen izlenimi anlatmaktadır. Eylem bu bağlamda algı eylemi kategorisinde değerlendirilebilir.

2.1.7.c. “*Sanırım bu dostum sayesinde tünelin ucunda bir ışık göründü.*” (s. 54)

2.1.7.d. “Bize yeniden yol görünmesin de... benim endişem sadece bu!” (s. 119)

Görün- eylemi 2.1.7.c.’de “sıkıntılı durumdan kurtulmak için çare belirlemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kalıp yapıda kullanılmıştır. Eylem bu bağlamda tutum bildiren durum eylemine dönüşmüştür. 2.1.7.d.’de *yol görün-* şeklinde başka bir kalıp yapıda kullanılan eylem “gitmek gerekme” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Eylemin olumsuzluk eki alması öznenin niyetini, gitmek istememeyi vurguladığından bu bağlamda eylem tutum bildiren durum eylemi kategorisinde yer almaktadır.

2.1.8. Kalmak

2.1.8.a. “Korhan, sarıldı kıza, saçlarını kokladı, alnından öptü, uzunca bir zaman öyle sarmaş dolaş kaldılar.” (s. 326)

2.1.8.b. “Duvardaki ayna düştü, parçalandı... balkonun cam bölmesi şangırtılarla dökülürken toz duman altında kaldık.” (s. 341)

2.1.8.c. “Üniversite kampüsünün içinde iki odalı bir lojmanda kalıyorlardı.” (s. 285)

2.1.8.d. “Elsa kendini Frau Schlimann diye tanıttığında, Frau kelimesini Elsa'nın adı zannederek, ona Frau Teyze demeye başlamış, herkesi çok güldüren bu sempatik hitap şekli, apartman çocuklarının ağzında öylece kalmıştı.” (s. 225)

2.1.8.e. “Sabaha hiçbir şeyiniz kalmaz!” (s. 65)

2.1.8.f. “Yemekle de kalmamış, arkadaşları ile iddiaya girdiği için, beş tane birden yemiş.” (s. 126)

2.1.8.g. “Yanıtlayıp yanıtlamamak size kalmış.” (s. 120)

Kal- eylemi 2.1.8.a.'da "olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem sınıflamasında fiziksel durum bildiren eylemdir. 2.1.8.b.'de "bir şeyle kaplanmak, bir şeye bulanmak" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *kal-* eylemi öznenin fiziksel durumunu anlatırken aynı zamanda öznenin edeni olmayan bir duruma maruz kalması söz konusu olduğundan olma eylemi kategorisindedir. 2.1.8.c.'de "yaşamak, oturmak, ikamet etmek" (<http://lugatim.com/>) anlamıyla *kal-* eylemi insanın temel ihtiyaçlarından biri olan barınma işinin gerçekleşmesini anlattığından fiziksel durum bildirmektedir. *Kal-* eyleminin yan anlamlarından bir diğeri "var olmaya devam etmek, bitmeden sürmek, sürüp gitmek"tir (<http://lugatim.com/>). 2.1.8.d.'de ağıza yerleşip hep o şekilde anılmaya devam edilmek manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. Burada eylem fiziksel bir durum değil tutum bildirmektedir. 2.1.8.e.'de eylem {-mAz} eki almasına karşın olumlu bir anlam sergilemektedir. *Kal-* "... durumda olmak" (<http://lugatim.com/>) anlamıyla öznenin değişen durumunu yani "iyileşmesini" anlatmaktadır. Bu durumda eylem, olma eylemi kategorisine girmektedir. 2.1.8.f.'de *kal-* "yetinmemek" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla tutum bildiren durum eylemidir. 2.1.8.g.'de ise *kal-* eylemi "-nin fikrine göre" (<http://lugatim.com/>) diğer bir deyişle "karar vermek" anlamıyla mental eylemlerin biliş kategorisinde yer almaktadır.

2.1.8.h. "Hımm... kırmızı elbise! Dün gece evde kalınmamış!" dedi bana, "hayalet dönmüş demek ki!" (s. 377)

Kal- eylemi 2.1.8.h.'de ise {-(I)n-} edilgen çatı eki almıştır. Bununla birlikte {-mA-} ekiyle olumsuz anlam kazanan *kal-* eylemi "bir yerde bulunmamak" (<http://lugatim.com/>) anlamıyla kullanılmıştır. Eylem, gerçekleşmemiş olsa da bir durum anlattığından fiziksel durum bildirmektedir.

2.1.9. Kalkmak/Kaldırmak

2.1.9.a. "Sonra, ani bir kararla kalktı yerinden, Madam Saryan'ın dairesine indi." (s. 111)

2.1.9.b. "Ertesi sabah, karı koca erkenden kalktılar." (s. 152)

2.1.9.c. “*Hanna'nın çocuğu olmuyor diye, kocası onu boşamaya kalkmış.*” (s. 249)

Kalk- başlangıç dönüşümlü durum eylemlerindedir. Başlangıç dönüşümlü eylem hareket ile başlayan sonra duruma dönüşebilen eylemlerdir. 2.1.9.a.'da “gitmek üzere yerinden ayrılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla başlangıç hareketini anlattığından aynı zamanda nesne almadığından fiziksel hareket eylemidir. 2.1.9.b.'de “uyanarak yataktan ayrılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla nesne alamayan ve hareket bildiren eylem yine fiziksel hareket eylemi durumundadır. 2.1.9.c.'de birleşik yapıdaki *boşamaya kalk-* eylemi boşanma işine niyetlenildiğini aynı zamanda bunun beklenmedik umulmadık bir durum olduğunu da anlatmaktadır. Dolayısıyla *boşanmaya kalk-* tutum bildiren durum eylemleri arasında değerlendirilmelidir.

2.1.9.d. “*Gerhard'la bu akşam Moda'da her zamanki meyhanede buluşacaktık ama kayınvalidem bu sabah bir spazm geçirdi, onu hastaneye kaldırdık...*” (s. 168)

2.1.9.e. “*Birtakım karton kutulara, kâğıtlara sardığı eşyaları kaldırıyordu.*” (s. 191)

2.1.9.f. “*Çay bardağını "şerefe" der gibilerinden kaldırdı, "Demir'imizin Fransız aşkına!" diye bağırdı.*” (s. 206)

2.1.9.g. “*Pansuman yapılmış ayaklarıyla topallayarak antreye yürüdü Suzan, telefonu kaldırdı, uzunca bir süre hat bekledi ve çevirdi numarayı.*” (s. 224)

Kalk- eylemi yukarıdaki örneklerde *kalk-tır-* şeklinde yapım eki almıştır. Hareket anlamı kazanan eylem 2.1.9.d.'de “hastayı hastaneye götürmek”, 2.1.9.e.'de “toplamak”, 2.1.9.f.'de “yukarı doğru hareket ettirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>), 2.1.9.g.'de “açmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla kullanılmış canlı öznesi ve etkilenen nesnesi olan etmeli kılış eylemi durumundadır.

2.1.10. Oturmak

2.1.10.a. “*Reform komisyonu üyeleri, vekâlet görevlileri, Malche, Gerhard ve konuşulanların notunu tutacak olan sekreterler, uzun bir masanın çevresinde oturuyorlardı.*” (s. 76)

2.1.10.b. “*Bu evlerin oluşturduğu mahallede, şehrin aydın takımı yani profesörler, müzisyenler, sanatçılar otururdu.*” (s. 21)

Otur- eylemi 2.1.10.a.’da “vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla 2.1.10.b.’de “ikamet etmek” (<http://lugatim.com/>) yan anlamıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte ilk örnekte *otur-* eylemi, {-yordu} ekini alarak geçmişte başlayıp geleceğe taşınan bir hareketin sürdüğünü anlatıyor. En yakın geçmişte başlayan hareket sözün söylendiği anda sürüyor ve en yakın gelecek zamana taşınıyor. 2.1.10.b.’de {-urdu} eki geçmişte başlayıp alışkanlık haline gelen eylemin gelecekte de sürme olasılığı olduğunu anlatılıyor. Eylemin aldığı bu ekler eylemin durum bildirme yönünü pekiştirmiştir. Aynı zamanda eylem nesne alamadığından fiziksel durum bildiren eylem sınıfına girmektedir.

2.1.10.c. “*Sonra annesine yazdığı mektubu tamamlamak üzere, odasına yürüdü, küçük yazı masasının başına oturdu.*” (s. 90)

2.1.10.d. “*Gerhard camı kapatıp yerine oturdu.*” (s. 33)

2.1.10.c. ve 2.1.10.d.’de *otur-* eylemi “ayaktayken bir yere yerleşmek” anlamıyla durum değil hareket bildirmektedir. Eylemin {-DI} zaman ekiyle çekimlenmesi hareketin gerçekleştiğini anlatırken hareket olma halini de güçlendirmektedir. Bununla birlikte eylem, nesne alamadığından fiziksel hareket eylemi durumundadır.

2.1.10.e. “*Gerhard masasından kalktı, kızının yanına gidip onu kaldırdı kendi koltuğa yerleşti, kızını dizlerine oturttu.*” (s. 164)

Otur- eylemi {-t-} yaptırım eki almıştır. Bu sayede birincil özne “Gerhard” *oturt-* eylemini yapan durumundadır. Oturma eylemini yapan ise “kız” olduğundan ikincil

öznedir. Bu sebeple cümleye nesne girmediği için *oturt-* fiziksel hareket eylemi kategorisinde yer almaktadır.

2.1.11. Sinmek

2.1.11.a. “*Suzan, o gün eve döndüğünde evin havasındaki değişimi hemen fark etmedi. Mutfağa o bayıldığı tarçınlı kek kokusu sinmişti.*” (s. 252)

Sin- eyleminin temel anlamı “kendini göstermemek için büzülmek, saklanmak, pusmak”tır (<https://sozluk.gov.tr/>). Eylem bu anlamıyla fiziksel durum bildiren eylem kategorisindedir. Ancak KKK metninde eylemin temel anlamıyla kullanımına rastlanamamıştır. 2.1.11.a.’da ise *sin-* eylemi “hiç çıkmayacak veya güç çıkacak biçimde işlemek, nüfuz etmek; insan veya nesnede bir kokunun etkisi kalmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda eylem kendiliğinden olma bildirdiğinden oluş (olma bildiren) eylemi durumundadır.

2.1.12. Susmak

2.1.12.a. “*Hirsch, gözü bir bulut kümesinin ardında beliren mehtaba takılınca lafını tamamlamadan sustu.*” (s. 97)

2.1.12.b. “*Kayınvalidesinin içinden, beter ol, diye geçirdiğini var sayıp, sustu.*” (s. 41)

Sus- eylemi 2.1.12.a.’da “konuşmasını kesmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla başlangıç-dönüşümlü bir eylemdir. Durum eylemlerinin çoğu başlangıç-dönüşümlü eylemlerdir ve bir eylemin bitmesiyle birlikte başlarlar ve başka bir eylemin başlamasıyla sona ererler.⁹ Kerime Üstünova, “*kılış eylemleriyle durum eylemlerini birbirinden ayırma ölçütü olarak şu özellik kullanılabilir. Öznenin süreklilik gösteren bir durumunu anlatıyorsa ve işin bitmesi için başka bir eylemin başlaması gerekiyorsa*

9 Bk. BACANLI Eyüp, MADİYEVA Gulmira B., MAMBETOVA Manshuk K., Kazakçada Başlangıç-Dönüşümlü (İnhoatifhâl Bildiren) Fiiller Ve Onlar Üzerinde Evre Belirleme: Kazakça Konuşurlarının Tutumları Üzerine Deneysel Bir İnceleme, *Türkbilg*, 2015/29: 19-44.

durum eylemidir.” (Üstünova, 2016: 14) biçiminde söz edilen konuya açıklık getirmiştir. Eylem bu bağlamda fiziksel durum bildirmektedir. 2.1.12.b.’de bir eylemin bitmesiyle oluşan bir başlangıç durumu söz konusu değildir. Eylem “konuşmaktan kaçınmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla süreklilik gösteren tutuma bağlı bir durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan tutum bildiren durum eylemidir.

2.1.12.c. “*Yapalım dediğini, yoksa susmayacak, dedim ben.*” (s. 379)

2.1.12.d. “*Şu anneyi susturalım da içimiz kapanmasın, dedi babası ve masaya eğilip karısının dudaklarına uzun bir öpücük kondurduktan sonra kızına döndü, evimizin çalgıcısı, haydi getir kemanını da neşeli bir şeyler çal!”* (s. 286)

2.1.12.c.’de eylem olumsuz yapıda kullanıldığından tam tersi bir anlama sahiptir. Konuşmaya, bağırma ya da anlatmaya devam etmek gibi bir anlam çıkartılabilir. O halde iletişim devam etmektedir ve eylem sınıflamasında *susmama-* iletişim eylemi olarak değerlendirilebilir. 2.1.12.d.’de ise eylem {-Dir-} yaptırım eki almıştır. “Verdiği karşılıkla veya yaptığı bir davranışla birini artık söz söyleyemeyecek bir duruma getirmek, ilzam etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylemin gerçekleşmesi için başka bir eylemin bitmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu da eylemin başlangıç-dönüşümlü eylem özelliğini tekrar ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda eylem fiziksel durum bildiren eylem sınıfında yer almaktadır.

2.1.13. Uyumak/Uyanmak

2.1.13.a. “*Peter, çarşafların arasında, sonbahar dalı gibi kuru ve kırılğan, uyuyordu.*” (s.131)

2.1.13.b. “*Muhtemelen çoktan uyumuştun, zili duymayabilirdi.*” (s. 101)

2.1.13.c. “*O topraklar da topraksız köylülere bölüştürülürse, bizler vicdanımız rahat uyuruz geceleri hayatım.*” (s. 290)

Uyu- eylemi yukarıdaki örneklerde “uyku durumunda olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla farklı zaman ekleriyle çekimlenmesine rağmen öznenin süreklilik gösteren durumunu anlatmaktadır. Dolayısıyla eylem sınıflamasında fiziksel durum bildiren eylemdir.

2.1.13.d. “*O kadar yorgundu, kafası arka arkaya devirdiği rakılardan o kadar bulanıktı ki, Elsa'nın onu çılgınca merak edeceğini akıl edemedi hemen uyudu yine.*” (s. 102)

Uyu- eylemi 2.1.13.d.'de süregelen uyku halini değil uykuya geçişi anlatmaktadır. Eylem {-DI} zaman ekiyle çekimlendiğinden hareket eylemi gibi görünse de hem eylemin az önce gerçekleştiği, sözün söylendiği anda devam ettiği ve sonraki belirsiz bir süre içinde de devam edeceği anlaşıldığından fiziki durum eylemi hem de uykuya geçme öznenin iradesi dışında gerçekleştiği için bu bağlamda *uyu-* aynı zamanda olma bildiren oluş eylemidir.

2.1.13.e. “*O gece sabaha kadar uyumadı Sude ve ertesi gün aklını kurcalayan soruyu hiç çekinmeden sordu dedesine yalnız kaldıkları bir zamanı değerlendirip.*” (s. 313)

Uyu- eylemi bu örnekte {-mA} olumsuzluk ekiyle çekimlenmiştir. Eylem “uyku halinde olmamak, uyanık kalmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fiziksel durum bildiren eylemdir.

2.1.13.f. “*Niye dinlesin! O uyuyordu değil mi kızım? Biz gülünce uyandı, dedi Hirsch.*” (s. 295)

2.1.13.g. “*Susy henüz uyanmamıştı.*” (s. 153)

2.1.13.f.'de *uyan-* eylemi *uyu-* eyleminin sona erdiğini anlatan “uyku durumundan çıkmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Eylem, uyku durumunun sona ermesiyle hem gözlerin açılmasını hem de bilincin açılmasını anlatmaktadır. Aynı zamanda geçişsiz bir eylem durumundadır. Dolayısıyla *uyan-* hem hareket eylemlerinin

fiziksel hareket eylemi kategorisinde hem de mental eylemlerin biliş eylemi kategorisinde yer almaktadır. 2.1.13.g.'de ise *uyan-* {-mA} olumsuzluk kodlayıcı eki alınca *uyumak* anlamına geldiğinden fiziksel durum eylemidir.

2.1.14. Uzanmak

2.1.14.a “*Yatak odasına geçip yatağa uzanmışlar.*” (s. 334)

2.1.14.b. “*Koridordaki pencereden dışarısını seyretti bir süre, yatak hazır olunca içeri geçti, sadece ceketini çıkardı, duvardaki askıya astı; pantolonu üzerinde, ayağında ayakkabılarıyla battaniyeyi de açmadan, öylece uzandı yatağa.*” (s. 65)

Yukarıdaki örneklerde *uzan-* eylemi “boyly boyunca yatmak” temel anlamıyla kullanılmıştır. Eylem {-mİş} ve {-DI} zaman ekleriyle çekimlenerek eylemin hem gerçekleşme anındaki hareketi hem de öznenin yatay pozisyonundaki devam eden durumunu anlatmaktadır. Eylemin {-mİş} ile çekimlenmiş hali devamlılık gösteren durum bildirme yönünü daha güçlü bir şekilde ortaya koyarken eylemin {-DI} ile çekimlenmiş hali durumdan ziyade hareketin gerçekleşme anını anlatmaktadır. Eylemin devamlılık bildirme yönü daha çok tahmin edilmektedir. Aynı zamanda nesne alamayan eylem hem fiziki hareket hem de fiziksel durum bildiren eylem sınıfında değerlendirilebilir.

2.1.14.c. “*Dizlerinin üzerine çöküp uzandı ve en alt rafta üst üste yerleştirilmiş Meissen damgalı porselen yemek tabaklarım okşadı.*” (s. 16)

Bu örnekte ise *uzan-* eylemi “vücudunu yöneltmek veya vücuduyla birlikte kolunu uzatmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla bir hareketi anlatmaktadır. Bununla birlikte geçişsiz bir eylem olduğundan bu bağlamda hareket eylemlerinin fiziksel hareket bildiren alt sınıfında yer almaktadır.

2.1.14.d. “*Şu gördüğünüz ana cadde, istasyondan ta Cumhurbaşkanının köşküne kadar uzanıyor.*” (s. 68)

Uzan- eylemi bu bağlamda ise yan anlamı olan “ileriye doğru devam etmek, uzayıp gitmek, uzamak” (<http://lugatim.com/>) anlamıyla fiziksel durum bildiren eylem durumundadır.

2.1.15. Yakmak

2.1.15.a. “*Ben de senin kilisene gidip en kocaman mumu yaktım.*” (s. 229)

2.1.15.b. “*Fakat tuttum kendimi, çünkü o anda aklıma kitaplarını yaklaşık yüz sene önce yaktığımız şairimiz Heinrich Heine'nin sözleri geldi; 'bugün kitapları yakanlar, yarın insanları da yakar, ' demişti ya, içimde o günleri de gireceğimize dair bir his var.*” (s. 52)

2.1.15.c. “*Gözlerini açtı, uzandı başucu lambasını yaktı, Elsa da yatakta doğrulmuş gözlerini ovuşturuyordu.*” (s. 150)

Yak- eylemi Kerime Üstünovanın “*Ya- Eylemi ve Türevlerinde Çatısal İşlemler*” adlı makalesinde şu şekilde değerlendirilmiştir: *Ya- eylem kökü {-k} ekiyle genişleyerek kaynaşma olayı yaşanmıştır. Ya- eylem kökünün kullanımdan düşmesi, {-k} ekinin de ek olarak etkinliğini yitirmesi sonucunda köke ait bir ses ilgisi olarak görülmesine sebep olur ve ya- kökü ya-k- şeklinde gövde konumuna yükselir. Ekin geçmişte çatı eki olarak kullanıldığı, kök+ek kaynaşması sonucunda bu özelliğini yitirdiği, ancak anlamsal işlevini geldiği eylem köküne yüklediği, bu nedenle yak- eyleminin bir yaptırım özelliğini taşıması söz konusudur. Genellikle canlı kanlı bir özne tarafından yapılması gerekir. Yaptırma, neden olma bildiren etken-geçişsiz bir eylemdir ve süreğenlik içerir (Üstünova, 2021: 253-254).*

Yak- eylemi bu bilgiler ışığında yaptırımlı çatıya girmiş bir eylem olarak değerlendirildiğinde yaptırıcı ve olan özneye sahip olmaktadır. Nesne alamayan ve durağanlık bildiren eylem yukarıdaki örneklerde sırasıyla “yanmasını sağlamak veya

yanmasına yol açmak, tutuşturmak”, “ateşle yok etmek”, “ışık vermesini sağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla fiziksel durum eylemleri arasında yer almaktadır.

2.1.15.e. “*Balkona mangal yaktırdı, yelle yelle kolum koptu..*” (s. 384)

2.1.15.f. “*Elsa, Dagmar'a yürüme mesafesinde bir Alman arkadaşı olmadığından yakınıyordu.*” (s. 139)

Yak- eyleminin {-*tır*} ekiyle yaptırımı çatıya girişi, {-*k*} ekinin türetme ekine dönüştüğünün bir kanıtı olarak görülebilir (Üstünova, 2021: 255). Bu örneklerde eylem farklı ekler almıştır. 2.1.15.e.’de {-*Dir*-} yaptırım eki olarak “yakma işini yaptırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem durum bildirme özelliğini kaybederek geçişsiz olma özelliğine sahip fiziksel hareket eylemine dönüşmüştür. 2.1.15.f.’de ise eylem {-*(I)n-*} yapım eki olarak *yak-(i)n-* şekliyle “sızlanmak, sızlanarak anlatmak, şikâyet etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Eylem bu bağlamda psikolojik durum bildirmekle birlikte öznenin bu durumu başkasına aktarması ön plana çıktığı için iletişim eylemleri kategorisinde değerlendirilmelidir.

2.2. Tutum Bildiren Durum Eylemleri

2.2.1. İlgilenmek

Eylem: ilgilenmek	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
2.2.1.a. Türkler onlara yakınlık göstermişler, yardımcı olmaya çalışmışlar, evlerine davet etmişler, çocuklarıyla <u>ilgilenmişlerdi</u> . s. 107	ilgi göstermek	tutum bildiren durum eylemi
2.2.1.b. Biz o gün, Mikla'nın terasında, otelde mahsur kalan turistlerle birlikte yemek yerken, dışarda neler olup bittiğiyle hiç <u>ilgilenmedik</u> . 358	merak duymak	tutum bildiren durum eylemi
2.2.1.c. Şu işe bak ki, çok <u>ilgilenmişler</u> ve onu danışman yapmak istemişler. 55	görev gereği sorumluluğu yerine getirmek	tutum bildiren durum eylemi
2.2.1.d. Annem üniversite öğrencilerine yaz kursları verdiği ve rehberlik yaptığı için, üç ay boyunca benimle onlar <u>ilgilenirdi</u> . 334	bakmak, gözetmek	fiziksel hareket eylemi

Tablo 17: İlgilenmek

İlgilen- eyleminin KKK metninden alınan örnek cümlelerde dört farklı anlamına ulaşılmıştır. İlk cümlede eylem “ilgi göstermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla ikinci cümlede “merak duymak” (<https://sozluk.gov.tr/>), üçüncü cümlede “görev gereği sorumluluğu yerine getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla tutum bildiren durum eylemidir. Son cümlede ise “bakmak, gözetmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem fiziksel olarak birinin ihtiyaçlarını karşılamayı anlattığından fiziki hareket eylemi durumundadır.

2.2.1.e. “*Ne o yılların ünlü sloganı “Toprak İşleyen Su Kullananındır” ve sloganın sahibi Ecevit, ne siyaset çizgisinin diğer ucundaki Erbakan'ın kurduğu aşırı muhafazakâr Milli Nizam Partisi ilgilenirdi onu.”* (s. 299)

İlgilen- eylemi 2.2.1.e.'de ise {-Dir-} yapım eki olarak “merak ve ilgisini çekmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Ne...ne bağlacı cümleye olumsuz anlam verdiği için eylem “ilgilendirmedi” anlamına gelmektedir. *İlgilendir-* bu bağlamda sınıflamada tutum bildiren durum eylemidir.

2.2.2. Davet etmek

2.2.2.a. “Atatürk, Alman Tiyatro Yönetmeni Karl Ebert'i davet etmiş.” (s. 126)

2.2.2.b. “Zamanın ruhu, savaşa ve düzene başkaldırmaya ve sanatın dışında her şeye boş vermeye davet ediyordu gençleri.” (s. 322)

Davet et- yardımcı eylemle kurulmuş birleşik bir eylem olup 2.2.2.a.'da “çağırarak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Burada *çağırarak* sözlü bir şekilde seslenmek değil birinin gelmesini istemek, teklif etmek anlamındadır. Bu bakımdan *davet et-* tutum bildiren durum eylemidir. 2.2.2.b.'de “yol açmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılan eylem gerçek manada bir isteği anlatmamaktadır. Burada nedensellik söz konusudur. Bu açıdan eylem sınıflamada yer değiştirerek bağlantı eylemleri kategorisine geçmektedir.

2.2.3. Davranmak

2.2.3.a. “O da ağız dolusu küfretmek istiyordu ama ihtiyatlı davrandı, hiçbir şey söylemedi.” (s. 28)

Davran- eylemi “bir kimseye veya bir şeye karşı belli tavır takınmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla tutum bildiren durum eylemidir. Bağlamda deyimleşmiş biçimi olan *ihtiyatlı davran-* şeklinde kullanılmış ve “uyanık olmak, düşünerek davranmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla eylem temel anlamından çok da uzaklaşmamıştır. Dolayısıyla eylem sınıflamasında yerini koruyarak tutum bildiren durum eylemleri arasında yerini almaktadır.

2.2.4. Kaçınmak

2.2.4.a. “Ramazanlarda iftarı heyecanla bekleyerek, "çocuk oruçları" tutmuştu. Belki de bu yüzden, çalışmaktan hiç kaçınmadı, açın halinden hep anladı.” (s.

Kaçın- eylemi “herhangi bir işi yapmaktan veya özverili davranmaktan geri durmak, imtina etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla tutum bildiren durum eylemidir.

2.2.5. Küsmek

2.2.5.a. “Böyle bir gece daha hatırlıyordu, çok içtiği için vapurda uyuyakaldığı. Elsa'yla bu yüzden küsmüşlerdi...” (s. 173)

Küs- eylemi “darılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla süreklilik ve durağanlık bildirdiğinden ve aynı zamanda öznel bir tutumu anlattığından tutum bildiren durum eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir.

EYLEM SINIFLAMASI				
İncelenen Eylem	Sözlüksel Anlam (Temel Anlam)	Eylemin Türetme Eki Almış Biçimi	Eylemin Çatı Eki Almış Biçimleri	Yan Anlam/ Mecaz Anlam
bekle-	fiziksel durum eylemi		bekle-t-/fiziksel durum eylemi	fiziksel durum/ algı eylemi/tutum bildiren durum/ psikolojik durum
benze-	fiziksel durum eylemi		benze-t-/ tutum bildiren durum eylemi	
bul-	fiziksel durum eylemi			
davet et-	fiziksel durum eylemi			
davran-	tutum bildiren durum eylemi			ihtiyatlı davran- /tutum bildiren durum eylemi
dikil-	fiziksel durum eylemi	dik-i-l-/fiziksel durum eylemi	dik-i-l-/iş eylemi	karşısına dikil-/fiziksel durum eylemi
dur-	fiziksel durum eylemi/fiziksel hareket eylemi		dur-dur-/fiziksel hareket	aklı dur-/ olma eylemi
görün-	fiziksel durum eylemi			algı eylemi tutum bildiren durum eylemi
ilgilen-	tutum bildiren durum eylemi/fiziksel durum eylemi		ilgilen-dir-/tutum bildiren durum eylemi	
kaçın-	tutum bildiren durum eylemi			
kal-	fiziksel durum eylemi/tutum bildiren durum eylemi		kal-ın-/kal-ın- ma-/fiziksel durum eylemi	biliş eylemi olma eylemi
kalk-	fiziksel durum eylemi			boşanmaya kalk-/ tutum bildiren durum eylemi

küs-	tutum bildiren durum eylemi			
otur-	fiziksel durum eylemi/ fiziksel hareket eylemi		otur-t-/fiziksel hareket eylemi	
sin-	fiziksel durum eylemi/ fiziksel hareket eylemi			kokusu sin-/olma eylemi
sus-	fiziksel durum eylemi/ tutum bildiren durum eylemi		sus-tur-/fiziksel durum eylemi	susmama-/iletişim eylemi
uyu-	fiziksel durum eylemi/olma eylemi		uyu-ma-/fiziksel durum eylemi	
uyan-	fiziksel durum eylemi /fiziksel hareket eylemi/ biliş eylemi		uyan-ma-/ fiziksel durum eylemi	
uzan-	fiziksel durum eylemi/fiziksel hareket			
yat-	fiziksel durum eylemi		yat-ır-/fiziksel hareket eylemi	fiziksel hareket eylemi
yak-	fiziksel durum eylemi	yak-ı-n-/iletişim eylemi	yak-tır-/fiziksel hareket eylemi	

Tablo 18: Durum Eylemlerinin Bağlama Göre Sınıflandırması

3. OLUŞ EYLEMLERİ

Kelimelerin dizilişiyile oluşan söz dizimleri eylemin yönetici konumda olduğu anlamsal bütünü yani bağlamı yaratmaktadır. Eylem, bir süreci barındıran somut ya da soyut olayları anlatan bir hareketi, hareketin belki de donmuş biçimi olarak tanımlanabilecek ama yine kendi içinde sürece sahip bir durumu ya da bir öznesi olsa da aslında kendiliğinden olmayı anlatan uzun ya da kısa süreç barındıran bir oluşu anlatmaktadır. Oluş eylemlerini hareket ve durum eylemlerinden ayıran en önemli özelliği kılınışlarında var olan kendiliğinden ya da kendi kendine olarak adlandırılan gerçekleşme biçimidir. Aldıkları özne hiçbir zaman yapan konumda bir özne değildir. Bu durum eylemin sınıflandırılmasında belirleyici olabilmektedir.

Kerime Üstünova oluş eylemleri konusunda sınıflandırmanın eylemlerin istemlerine göre yapılması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır: *Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemler, dil çalışmalarında daha çok anlamsal ve yapısal özelliklerinden yola çıkılarak sıklıkla oluş eylemleri olarak ele alınır. Farklı yaklaşımlar, kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemler konusunda da geçerli olduğundan hiçbir sınıflandırma birbirini tutmaz. Ortak noktaları olmakla birlikte birbirlerinden ayrılan yönlerinin bulunuşu, bunların da kendi içinde sınıflandırılmasını kaçınılmaz kılar. Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin birbirlerinden farklı olmalarını sağlayan canlı-cansız özne ayrımı; çatı ekleri olarak tanımlanan {-n}, {-l}, {-ş}, {-Dİr}, {-t}, {-Ar}, {-Ir}, {-r} eklerinden birini hangi işlevle olursa olsun alıp almamaları ve öge ekleme, öge çıkarma, öge değiştirme, öge silme adı verilen dil olayları eylemlerin sınıflandırılmasında belirleyici olmalıdır (Üstünova, 2020: 1).*

Bu çalışmada anlamsal bakımdan oluş eylemleri 1.Varoluş eylemleri 2. Olma eylemleri 3. Değişim-dönüşüm eylemleri 4. Doğa eylemleri olmak üzere dört kategoride incelenmektedir.

Yeşim Aksan “Türkçe’de durum değişikliği eylemlerinin kılınış özellikleri” adlı makalesinde *eri-*, *don-*, *art-*, *azal-*, *kuru-*, *büyü-*, *genişle-*, *şişmanla-* gibi eylemlerin bir durumdan diğerine geçmeyi ve neticede tamamen farklı bir duruma gelmeyi anlatan eylemler olduğunu ifade eder. Vendler, Dovty, Comrie ve Kenny’nin çalışmalarından yola çıkarak durum değişikliği eylemleri olarak adlandırdığı eylemlerin kılınış özelliklerini şu şekilde açıklar: *Üyelerinin özelliklerindeki değişimi betimleyen bu*

eylemler, kılınış açısından hem son noktalı (telic) hem de açık uçlu (atelic) durumları anlatabilme özellikleri ile dikkat çekerler. Söz konusu eylemlerin kılınışlarındaki bu değişkenliği Vendler (1967), Comrie (1976) ve Dovyty (1979)'da önerilen bir dizi standart tanı ortamını kullanarak örnekleyebiliriz. Bunlardan ilki, anlambilimsel gerektirim (entailment) testidir. Bu teste göre, [-]son noktalı bir olay anlatan tümcenin süreklilik (progressive) anlatımı, aynı olaya bitmişlik (perfect) anlamı taşıyan bir tümcenin de gönderme yapabileceğini sezdirir. Bu tür bir sezdirim ya da gerektirim ilişkisi [+]son noktalı olay veya yüklem için geçerli değildir. Kenny (1963)'de belirtildiği gibi, süreklilik anlatımıyla süresizlik (nonprogressive) anlatımı arasında bir gerektirim ilişkisi vardır. Bu ilişki, edim ve tamamlama eylemlerini birbirinden ayırmak için kullanılır (Aksan, 2003: 1).

3.1. Varoluş Eylemleri

Varlık ve varolma kategorisi epistemolojide, diyalektikte, mantıkta ve felsefede temel bir kategoridir; filolojik araştırmalar için de ilgi çekicidir. Bu kategorinin evrenselliği, dil dışı gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Varlık, dilsel sistem yardımıyla ifade edildiğinden, dilsel malzeme temelinde algılanır. Bu bağlamda varlık kategorisi dilsel bir kategori olarak anlaşılmaktadır. Varoluş eylemleri, varlığın işlevsel anlam alanının ana araçlarıdır, varlık, varoluş ve mevcudiyet sürecini belirtirler. Kelime düzeyinde temel bir kategoriyi temsil ettikleri için özel çalışma gerektirirler (Sivtseva, 2020:1).

Bu çalışmada oluş eylemlerinin alt başlıklarından biri olarak düşünülmüş varoluş eylemlerinin diğer oluş eylemlerinden ayrılan yönü, yokluktan varlığa geçişi ya da varlıktan yokluğa geçişi anlatımlarıdır. Bununla birlikte *yaşa-* eylemi gibi varlığın belli koşullar altında sürekliliğini de anlatabilirler. Yalnızca süreklilik anlattıklarında ise durum eylemine dönüşürler. Türk dünyasında yapılan eylem sınıflaması çalışmalarında varoluş eylemlerine dair ilk bilgiye Kharitonov'un çalışmasında rastlanmaktadır.

L.N. Kharitonov 1954 yılında yayımladığı “Types of the verb base” *Eylem tabanı Türleri* adlı çalışmasında, Yakut dilinin çeşitli eylem köklerinin anlamsal, yapısal ve fonetik-morfolojik özelliklerinin analizini yaparken varoluş eylemlerini durum eylemlerinin bileşiminde konumlandırmıştır (Kharitonov, 1954: 175).

3.1.1. Doğmak

Eylem: doğmak	Anlam ilgisi	Eylem sınıfı
3.1.1.a. Sude, güllerin pıtrak pıtrak açtığı bir haziran günü <u>doğdu</u> (s.273).	dünyaya gelmek	varoluş eylemi
3.1.1.b. O zaman tıp alanında da güneş, yine Doğu'dan <u>doğacaktır</u> , diye öğrencilere umut vermiş, dakikalarca ayakta alkışlanmıştı (s. 130)	güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek	doğa eylemi
3.1.1.c. Uzmanlık eğitimi İngiltere'de tamamlarsan ilerde orada çalışma hatta vatandaş olabilme <u>şansın doğar</u> (s. 11)	<i>mec.</i> ortaya çıkmak, sonucu olmak	olma eylemi
3.1.1.d. Yok, <u>içime doğdu</u> , bence ilk çocuk kız olacak! (s. 257)	<i>dey.</i> malum olmak, bir işin olduğunu ya da olacağını sezinlemek, tahmin etmek	algı eylemi

Tablo 19: Doğmak

3.1.1.a.'da *doğ-* eylemi “dünyaya gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem sınıflamasında oluş eylemlerinin alt kategorilerinden biri olan varoluş eylemi durumundadır. Eylem bu bağlamda aldığı zaman ekinden bağımsız olarak tamamlanmışlık bildirmektedir. 3.1.1.b.'de eylem, “güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla insana değil doğaya has ve kılıcısı insan olmayan bir olayı anlatmaktadır. Aynı zamanda eylem bu bağlamda kılınış açısından yine zaman ekinden bağımsız olarak tamamlanmış bir olayı değil sürekli gerçekleşen bir olayı anlatmaktadır. Dolayısıyla eylem yine oluş bildirmekte ancak doğa eylemleri kategorisine girmektedir. 3.1.1.c.'de “*mec.* ortaya çıkmak, sonucu olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan eylem, somut, gözlemlenebilir bir olayı değil soyut bir durumu anlatmaktadır. Sebep-sonuç ilişkisinin olduğu bu bağlamda eylem oluş eylemlerinin olma kategorisinde yer almaktadır. 3.1.1.d.'de ise kalıp yapıdaki *içine doğ-* eylemi “*dey.* malum olmak, bir işin olduğunu ya da olacağını sezinlemek, tahmin etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem sınıflamasında oluş eyleminden çıkarak mental eylemlerin algı eylemi kategorisine geçmektedir.

3.1.1.e. “*Bu bebeği doğuracağım Herr Schlimann.*” (s. 178)

Doğ- eylemi bir istemli, geçişsiz bir varoluş eylemidir. {-Ir-} yaptırım eki almış eyleme hareket duygusu katmış olsa da olma bildirmektedir. *Doğur-* eylemi bu bağlamda (ben) birincil özne ve eylemden etkilenen (bebek) ikincil öznedir. Eylem “yavru dünyaya getirmek, doğum yapmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kendiliğinden gelişen önüne geçilemeyecek bir olayı anlattığından sınıflamada yerini korumuş varoluş eylemi durumundadır.

3.1.2. Yaşamak

Yaşa- eylemine dair KKK metninde varoluş kategorisine girebilecek “Alabalık tatlı sularda yaşar.” ya da “İnsan havasız yaşayamaz.” gibi bir örneğe rastlanmamıştır. Bu örnekler durum kategorisi gibi düşünülse de sağlaması eylemin olumsuz biçimiyle ortaya çıkmaktadır. Temel anlamı olumsuzluk kodlayıcı eki aldığında eylem *öl-* anlamına geliyorsa varoluş eylemi olarak değerlendirilmelidir.

3.1.2.a. “*Duldu, yalnız yaşıyordu.*” (s. 84)

3.1.2.b. “*Alışmış kudurmuştan beterdir derler ya, âşık olduğu meslektaşının peşinden gidip bir süreliğine Güney Amerika'da yaşamış.*” (s. 330)

3.1.2.c. “*Nefis bir pastırma yazı yaşıyorlardı o sene.*” (s. 238)

3.1.2.d. “*Anneannesinin acısını bırak istediği gibi yaşasın.*” (s. 242)

3.1.2.e. *Türkiye'de aryan olsun olmasın tüm Almanlar da Türk halkı gibi çok zor günler yaşıyorlardı.*” (s. 188)

3.1.2.f. “*Kanadı kırık kuş her yerde diken üstünde yaşar.*” (s. 344)

Yaşa- eylemi sırasıyla 3.1.2.a.'da “ herhangi bir durumda bulunmak”, 3.1.2.b.'de “oturmak, eğlenmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla fiziksel durum eylemidir. 3.1.2.c.'de “sürmek, devam etmek” anlamındaki eylem olma bildiren oluş eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir. 3.1.2.d.'de eylem “bir durumu yaşar gibi olmak, bir durumla özdeşleşmek, duymak, hissetmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) mecaz anlamıyla algı eylemine dönüşmüştür. 3.1.2.e.'de “görüp geçirmek, başından geçmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan *yaşa-* eylemi öznenin içinde bulunduğu zor durumu anlatmaktadır. 3.1.2.f.'de kalıp yapıdaki *diken üstünde yaşa-* “bir yerde tedirginlik duymak, huzursuz olmak” (www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/) anlamıyla öznenin duygu durumunu anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem 3.2.1.e.'de ve 3.2.1.f.'de psikolojik durum eylemleri arasında değerlendirilmektedir.

3.1.2.h. “*Bizim evde de, her hanede olduğu gibi, müthiş bir infiial, kızgınlık ve üzüntü yaşandı.*” (s. 353)

Yaşa- eylemi bu bağlamda kalıp yapıdadır. Eylem *etkilenildi, kızıldı, üzülündü* anlamında kullanılmıştır. Bu bakımdan psikolojik durum eylemi kategorisindedir.

3.1.3. Ölmek

3.1.3.a. “*Kahramanmaraş'ta evler, dükkânlar ateşe verildi, Hükümet Konağı'nı ele geçirmeye çalışanlarla polis arasındaki çatışmalarda yetmiş yedi kişi öldü.*” (s. 323)

Öl- eylemi geçişsiz, bir istemli, son sınırı vurgulayan kılınış özelliğine sahiptir. Eylem bu bağlamda “yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanıldığından sınıflamada varoluş eylemidir.

3.1.3.b. “*Ben tıp insanıyım, hasta önüme geldiğinde, urun küçük bir parçasını bugün, diğer parçasını yarın, son parçasını daha sonra kesip almaya kalksam hastayı öldürürüm!*” (s. 96)

3.1.3.c. “*Kapıyı nihayet sürgülemeyi beceren Demir, Suzan'ı, "Allah'ın cezası, öldürteceksin kendini! Kahramanlık taslamanın sırası mı?" diye azarladı.*” (s. 217)

3.1.3.d. “*2006 yılının Şubatı'nda, Trabzon'da bir rahip, on altı yaşında bir çocuk tarafından tabancayla vurularak öldürülmüştü.*” (s. 350)

Öl- 3.1.3.b.'de {-DİR-} yaptırım eki alarak “ölümüne sebep olmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamına gelmektedir. Eylemin aldığı işletme eki cümleye ikincil bir özne dahil etmiştir. Ben olduran özne hasta olan özne durumundadır. *Öl-* kendiliğinden gerçekleştiğinden eylem yine varoluş eylemleri arasında değerlendirilmelidir. 3.1.3.c.'de yaptırım ekini üstü üste alan eylem *kendi kendinin ölümüne sebep olacak* anlamına geldiğinden sözlüksel dönüşlü çatıya girmiştir. Burada birincil özne aynı zamanda etkilenen özne durumundadır. Sonuç olarak eylem kendiliğinden gerçekleştiğinden yine varoluş eylemleri arasında yer almaktadır. 3.1.3.d.'de eylem yaptırım ekinin üzerine edilgen çatı eki almıştır. Edilgen çatının işlevi birincil özneyi bilinmez kılmakken aynı zamanda birincil öznenin seçimlik öge olarak cümleye girmesine izin vermektir. Bu örnekte *on altı yaşında bir çocuk* birincil özne *bir rahip* ise ikincil özne durumundadır. Eylem her ne kadar harekete dönüşmüş gibi görünse de *öl-* kendiliğinden gerçekleştiğinden yine varoluş eylemidir. Bu bağlamda çatı (işletme) ekleri sadece öge sayısının değişmesine sebep olmuştur.

3.1.3.e. “*Burnumu soktuğum için bağışlayın, söylemeden edemeyeceğim, zemin kattaki dairede tek başına yaşayan kiracım Mösyö Sarfati, birkaç ay önce vefat etti.*” (s. 83)

Vefat et- “ölmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmekte ve etkilenen özne alabilmektedir. Eylem kendiliğinden gerçekleştiğinden varoluş eylemidir. Etken, bir istemli, geçişsiz olan eylem seçimlik öge olarak yer tamlayıcısı ve zarf tümleci alabilmiştir.

3.1.4. Yumurtlamak

3.1.4.a. “*Reis istedi diye, tavuk gibi ha bire yumurtla...*” (s. 385)

3.1.4.b. “*Sen madem söktün Türkçeyi, oku bakalım, bu sefer ne yumurtlamışlar?*” (s. 94)

Yumurtla- eyleminin temel anlamı “tavuk, kuş, balık vb. yumurta yapmak”tır (<https://sozluk.gov.tr/>). 3.1.4.a.’da hayvana özgü olan eylem benzetme ilgisi kurularak kolayca çoğalmak “doğurmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla varoluş eylemidir. 3.1.4.b.’de “uydurup söylemek veya söylenmemesi gereken şeyi açığa vurmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan *yumurtla-* bu bağlamda yapan konumda gerçek özne alarak hareket eylemine dönüşmüştür. Bu bakımdan oluş eylemi olmaktan çıkarak iletişim eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

3.1.5. Üremek/Üretmek

3.1.5.a. “*Anne babanın kanları aynı rh faktöründe değilse ve eğer bebek pozitif, anne negatif rh taşıyorsa, annenin bünyesi antikor üretiyor ve bebeğini zehirleyebiliyor.*” (s. 259)

3.1.5.b. “*Benim zengin asistan, hani şu diğerini kıskanan tip, biz bunu memlekette niye üretmiyoruz diye sordu.*” (s. 138)

3.1.5.c. “*Onlar yabancı hocaların hayatını cehenneme çevirmek için öğrencileri kışkırtıyor, dedikodu üretiyorlar.*” (s. 88)

Üre- eylemi ilk anlamıyla “(canlılar için) doğup sayıca çoğalmak” (<http://www.lugatim.com/>) varoluş eylemidir. 3.1.5.a.’da {-t-} yaptırım eki alan eylem etken çatıda birincil özne olarak aldığı *antikor*’u yaptırımlı çatıya girdiğinde ikincil özne olarak almıştır. Öge değiştirme olayı gerçekleşmiştir. Birincil özne olan annesinin bünyesi olduran aynı zamanda etkilenen özne, antikor ise olan özne konumundadır. Neticede özne bilinçli bir şekilde eylemi gerçekleştirilmemekte, eylem kendi kendine

gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda varoluş eylemidir. 3.1.5.b. ve c.'de {-t-} yapım eki durumundadır. 3.1.5.a.'da “ekonomik bir etkinlik sonucu ürün elde etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. Eylem yapan özne aldığından harekete dönüşmüştür. *Üret-* bir süreç sonunda tamamlanmışlık bildiriğinden bu bağlamda iş eylemi durumundadır. 3.1.5.c.'de kalıp yapıda *dedikodu üret-* şeklinde kullanılan eylem kişinin tek başına yaptığı bir faaliyet olmadığından iletişim eylemi kategorisine girmektedir.

3.2. Olma Eylemleri

Fiziksel ya da fizyolojik geçici değişimleri anlatan oluş eylemleridir. Etkilenen özneye sahiptirler. Tüm oluş eylemleri gibi geçişsizdirler.

3.2.1. Bayılmak

Eylem: bayılmak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
3.2.1.a. Tam da kızının ona en çok ihtiyacı olduğu anda (bayılmamalıydı) <u>bayılmıştı!</u> (s. 279).	baygın duruma girmek, uyur gibi olmak, kendinden geçmek,	olma eylemi
3.2.1.b. <u>Bayılma</u> salan Suzi,” dedi, "sakın ha! Bu mahşerde sana doktor da bulamam, ilaç da (s. 217).	sıcak, açlık, susuzluk, yorgunluk vb. etkenlerle dayanma gücünü yitirmek	olma eylemi
3.2.1.c. Çamın altına bırakılan Noel hediyelerini açmaya, Paskalyalarda ise apartmandaki diğer çocuklarla Madam'ın, evinin gizli köşelerine sakladığı parlak kâğıtlara sarılı yumurta şekilli çikolataları bulmaya <u>bayılırdı.</u> (s. 158).	<i>mec.</i> çok hoşlanmak, çok sevmek	psikolojik durum eylemi
3.2.1.d. Belki biraz da bu yüzden, Sude yeni okuluna <u>bayıldı.</u> (s.292).	<i>mec.</i> çok beğenmek	psikolojik durum eylemi

Tablo 20: Bayılmak

3.2.1.a'da *bayıl-* “baygın duruma girmek, kendinden geçmek, kendinden geçmek”, 3.2.1.b.’de “sıcak, açlık, susuzluk, yorgunluk vb. etkenlerle dayanma gücünü yitirmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla eylemin öznesi etkilenen öznedir, gerçekleşmesi kendiliğinden olduğundan olma eylemi kategorisindedir. 3.2.1.c. ve 3.2.1.d.’de “çok hoşlanmak, çok sevmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) mecaz anlamıyla kullanılan eylem duygu durumu anlattığından sınıflamada psikolojik durum eylemine dönüşmüştür.

3.2.2. Acıkmak

3.2.2.a. “*Haydi çabuk giyin de aşağıya inelim, çok acıktım.*” (s. 233).

Acık- eylemi “açlık duymak, yemek yeme ihtiyacı hissetmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında insanın doğuştan getirdiği fizyolojik ihtiyacı anlatmaktadır. *Acık-* dilbilgisel olarak öznesi olan ancak özne tarafından gerçekleştirilmeyen bir eylemdir. Dolayısıyla olma eylemleri arasında yer alır.

3.2.3. Ağrımak

3.2.3.a. “*Her şeyi hatırlıyordu, hafızası netti, başı ağrımıyordu.*” (s. 66)

3.2.3.b. “*Babaanne, şarap başımı ağrıttı, yatacağım, dedi Sude, yarın anlatırım*” (s. 309)

Ağrı- eylemi “vücudun bir yeri ağrılı durumda olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 3.2.3.a.’da eylem {-mA-} olumsuzluk kodlayıcı ek aldığından olma bildiren eylem gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla eylem bu bağlamda öznenin durumunu bildirdiğinden fiziksel durum eylemi kategorisinde yer almaktadır. 3.2.3.b.’de ise eylem {-t-} yaptırım eki almıştır. Şarap olduran özne başımı ise olan özne durumundadır. Eylemin gerçekleşmesinde olduran özne sebeptir ama *ağrı-* insan fizyolojinin kendi kendine ürettiği bir durumdur. Bu bakımdan eylem olma eylemi olarak değerlendirilmektedir.

3.2.4. Artmak

3.2.4.a “*Gerhard, aklından bunları geçirirken azıcık peynir yedi, çok rakı içti ve her içtiği yudumda arkadaşları için endişesi biraz daha arttı.*” (s. 171)

3.2.4.b. “*Hatta saatler geçtikçe katılımcı sayısı arttı, katılımcılara su püskürten, gaz bombası atan araçlar da arttı.*” (s. 356)

Art- eylemi her iki örnekte “çoğalmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanılmıştır. 3.2.4.a.’da nitelik bakımından çoğalma sözkonusuyken, 1.6.4.b.’de ise eylem nicelik bakımından çoğalma anlatılmaktadır. 3.2.4.a.’da eylem fizyolojik bir durum anlatılmaktadır. Aslında önüne geçilemeyecek kendiliğinden olan bir durum söz konusudur. Ancak bu bağlamdaki anlam bütünü *art-* olayını değil endişeli olma halini

anlatmaktadır. Bu bakımdan eylem psikolojik durum eylemleri arasında değerlendirilmektedir. 3.2.4.b.'de de *art-* eylemi *olasılığın* ya da *oranın* artması gibi bir kavram üzerinden çoğalma bildirmemekte eylemin gerçekleşmesinde cümleye giremeye de aslında yapan öznenin mantık olarak müdahil olduğu anlaşılmaktadır. Dilbilgisel olarak yapan özne konumunda olmayan etkilenen bir özne söz konusudur. Aynı zamanda eylem kendiliğinden ya da kendi kendine olma bildirmediğinden bu bağlamda geçişsiz bir eylem olan *art-* fiziksel durum eylemidir.

3.2.5. Buruşmak

3.2.5.a. “Ayağa kalktı, pantolonu buruşmuştu iyice.” (s. 66)

3.2.5.b. “*Aradığımız kan Rozi'de bulundu,*” dedi Elsa. Suzan yüzünü buruşturdu.” (s. 274)

Buruş- “düzgünlüğü bozulmak, üzerinde kırışık ve katlamalar oluşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 3.2.5.a.'da kendi kendine olma bildirmektedir. Öznesi etkilenen özne konumundadır. Bu bakımdan olma eylemleri arasında yer almaktadır. 3.2.5.b.'de kalıp yapıdaki eylem “yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Eylemin göstereni fiziksel bir hareketi işaret etse de aslında beğenmemeyi anlattığından bu bağlamda psikolojik durum eylemi olarak sınıflandırılabilir.

3.2.6. Dolmak

3.2.6.a. “*Sonra kalktı yerinden, sürgüyü açarak kapıyı araladı, dışarının uğultusu doldu içeri.*” (s. 219)

3.2.6.b. “*Üstlerinde deri şortları, başlarında tüylü şapkaları ve tabanları çivili dağ ayakkabılarıyla bir grup Bavyeralı turist doldurmuştu peronu!*” (s. 31)

Dol- eylemi “yayılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 3.2.6.a.'da yapan ya da etkilenen öznesi olmayan, olan özneye sahip kendiliğinden olma bildiren eylemdir.

3.2.6.b.'de cümlenin etken çatıdaki biçimi “Peron dolmuştu.” şeklindedir. Birincil özne ve yüklemden oluşan cümle eylemin {-Dir-} yaptırım eki almasıyla birincil özne durumundaki *peron* ikincil özne, *turist* birincil özne olarak konumlanır. Öge değiştirme işi gerçekleşir. Sonuç olarak *dol-* eylemi kendiliğinden gerçekleştiğinden bu bağlamda da olma eylemidir.

3.2.7. Doymak

3.2.7.a. “Yeter... doydum. Tatlıya da yer kalsın, dedim.” (s. 386)

3.2.7.b. “Beni doyuruyorsun bak, sonra şikâyet etme öğle yemeğini yemeyince, dedi Demdem.” (s. 340)

3.2.7.c. “Annem, anlaşılan o ki, şiddetle arzu ettiği anneliğe doymuştu.” (s. 337)

Doy- “išteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kendiliğinden gerçekleşen olma eylemidir. 3.2.7.a.'da *ben* birincil özne iken 3.2.7.b.'de {-Ir-} yaptırım eki alan eylem öge değiştirmiş *ben* ikincil özne olmuştur. 3.2.7.c.'de “yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) mecaz anlamıyla kullanılan eylem psikolojik durum eylemi kategorisindedir.

3.2.8. Kızarmak

3.2.8.a. “Sude, uzayan konuşmadan sıkıldıkça, beşinci sıranın sol tarafına göz atıyor, Enver'le göz göze gelip kızartıyordu.” (s.303)

3.2.8.b. “Sofralar kurup kaldırıyor, sevdiğimi bildiği yemekleri hazırlıyor, köfteler, mücverler kızartıyor, oyalanayım diye ilginç programlar arıyordu televizyonda.” (s. 365)

Kızart- eylemi “kırmızı veya ona yakın bir renk almak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında fizyolojik olarak kendiliğinden meydana gelme anlattığından 3.2.8.a.'da

olma eylemidir. 3.2.8.b.'de “yiyecekler tavada kızgın yağ içinde veya ateşte kırmızılaşarak pişmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. {-t-} yaptırım eki alan eylemin etken durumda birincil öznesi olan *köfteler, mücverler* ikincil özne konumuna geçmiştir ve etkilenen özne durumundadır. Sonuç olarak eylem kendi kendine gerçekleştiğinden olma eylemi olarak değerlendirilmektedir.

3.2.9. Seğirmek

3.2.9.a. “Her endişelendiğinde olduğu gibi, sol gözü seğiriyordu yine.” (s. 17)

3.2.9.b. “Koridora fırladım, uzaklaşmakta olan doktorun peşinden seğirttim.” (s. 373)

Seğir- 3.2.9.a.'da “genellikle vücudun bir yerinde deri ile birlikte derinin hemen altındaki kaslar hafifçe oynamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında istemsiz bir şekilde fizyolojik olarak kendiliğinden olan eylem olma eylemleri arasında yer almaktadır. 3.2.9.b.'de ise {-t-} yapım eki alan eylem “bir yere doğru koşar gibi yürümek, hızlı hızlı gitmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamı kazanmıştır. Eylemin bu bağlamda yapan konumunda canlı, gerçek bir özne alması olma eylemi olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Aynı zamanda *gitmek* anlamına gelen *seğirt-* hareket bildirmekte ve geçişsiz durumdadır. Bu bakımdan sınıflamada fiziksel hareket eylemleri arasına girmektedir.

3.2.10. Sızlamak

3.2.10.a. “Akşam da bir ağı kesici alırsınız, çünkü sızlayacaktır.” (s. 359)

3.2.10.b. “Kalp kırığı iyileşmez. Hep sızlar.” (s. 11)

3.2.10.c. “Şimdi onu yastıkların arasında, beyazları çoğalmış, taranmamış dağınık saçlarıyla geceliğinin içinde ufacık bir çocuk gibi bulunca içim sızladı.” (s. 369)

Sızla- “hafiften ve derinden ağrımak, sancımak” (<http://www.lugatim.com/>) şeklinde tanımlanmıştır. 3.2.10.a.’da özne konumunda vücudun bir organından bahsedildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eylem etkilenen konumda cansız bir özneye sahip olduğundan gerçekleşme şekli bakımından kendiliğinden olma bildirmektedir. Bu bakımdan da olma eylemleri arasında yer almaktadır. 3.2.10.b.’de eylem fiziksel bir ağrıyı değil hayal kırıklığını anlatmaktadır. Aynı şekilde 3.2.10.c.’de “bir şey veya kişinin içine düştüğü durum sebebiyle üzülme” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamıyla eylem, yine soyut bir kavramı -kişinin duygu durumunu anlattığından sınıflamada yer değiştirerek mental eylemlerin psikolojik durum bildiren eylem kategorisine geçmiştir.

3.2.10.d. “*Her şeyi anladım da, yatağa kırk gün çiçek bırakmak da neyin nesi? diye sızlanmıştı Demir'e annesi.*” (s. 242)

Sızla- eylemi {-n-} yapım eki alarak “bulunduğu durumdan hoşnut olmadığını dile getirmek, yakınmak, şikâyet etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla yapan konumda gerçek özneye sahip eylem bu bağlamda tutum bildiren durum eylemidir.

3.2.11. Terlemek

3.2.11.a. “*Elin mi terledi? diye sordu çocuk.*” (s.209)

3.2.11.b. “*Şey... yoo... yani... evet, terledi biraz.*” (s.209)

Terle- “ter çıkarmak, ter dökmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fizyolojik olarak kendiliğinden gerçekleşen, etkilenen özneye sahip olma eylemidir.

3.2.12. Titremek

3.2.12.a. “*Sel gibi gözyaşı... ellerim titriyordu...*” (s.387).

Titre- “korku, sinir vb. sebeplerle heyecanlanma, hızlı salınım hareketleri yapmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelen eylem bağlamda fizyolojik olarak istemsiz meydana gelen yapan öznesi olmayan etkilenen özneye sahip bir hareketi anlattığından olma eylemidir.

3.2.13. Üşüme

3.2.13.a. “*Onun yokluğunun yarattığı boşluk o kadar soğuktu ki, üşüyordum.*” (s. 361)

Üşü- “Isı yokluğundan, azlığından veya ısı kaybından etkilenmek, soğğun etkisini duymak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fizyolojik olarak ortaya çıkan, kendiliğinden gerçekleşen, etkilenen özneye sahip, olma bildiren bir eylemdir. 3.2.18.a.’da ise eylem *özlemek ya da yalnız hissetmek* gibi duygu durumunu anlatır şekilde benzetme ilgisi kurularak mecaz anlamda kullanıldığından psikolojik durum eylemidir.

3.2.14. Yapışmak

3.2.14.a. “*Sevmediği kahve boğazına yapışıyor, tamamını akıttığını sandığı yaşlar tekrar birikiyordu göz pınarlarında.*” (s.112)

3.2.14.b. “*Gerhard kapıyı açmaya yeltenince, Elsa bileğine yapışmış, mâni olmuştu.*” (s. 23)

3.2.14.c. “*İnönü de bizim yakamıza yapışmadı mı Varlık Vergisi için?*” (s. 228)

Yapış- eylemi 3.2.14.a.’da “bir şey ayrılmayacak bir biçimde bir yere tutunup kalmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kendiliğinden olma bildirmektedir. Özne durumundaki *sevmediği kahve*, eylemi yapan değil etkilenen/olan özne durumundadır. Bu bakımdan *yapış-* olma eylemidir. 3.2.14.b.’de eylemin yapan canlı öznesi vardır. Bu bağlamda eylemden etkilenen konumda bir öznenin yer alması ve eylemin bilinçli bir şekilde gerçekleştiriliyor olması eylemin değerlendirilmesinde bağlayıcı unsurdur. Eylem geçişsiz ve hareket bildirir durumdadır. Bu bakımdan fiziksel hareket eylemi

kategorisinde yer almaktadır. 3.2.14.c.'de kalıp yapıdaki *yakasına yapış-* “hesap sormak ya da bir şey istemek için tutup bırakmama” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamında kullanılmıştır. Mecaz anlam kazanmış eylem somut bir hareketi değil soyut bir durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan tutum bildiren durum eylemi olarak değerlendirilmektedir.

3.2.14.d. “*Gözlerini araladı, Susanne, minik kızı, küçük başını babasının yüzüne dayamış, ağzını kocaman açıp, yanağına yapıştırmıştı.*” (s. 43)

3.2.14.e. “*Gövdesiyle onu duvara yapıştırmıştı Demir.*” (s. 218)

3.2.14.f. “*Koridorun sonundaki camlı kapıyı açtı, içerde bir hemşire ince bir kan tüpüne isim yapıştıırıyordu.*” (s. 276)

Yapış- eylemi yukarıdaki örneklerde {-Dİr-} yaptırım eki almıştır. 3.2.14.d.'de eylemin etken çatıda öznesi *ağzı* iken yaptırımlı çatıda *ağzını* ikincil özne olarak konumlanmıştır. Ancak burada eylemin bilinçli gerçekleşmesi söz konusudur ve *yapış-* eylemi anlam bakımından öpmek ya da emmek gibi bir anlama geldiğinden kendiliğinden olma bildiren bir eylem değildir. 3.2.14.e'de aynı durum söz konusudur. Bu bakımdan bu örneklerde hareket eylemi olarak yorumlamak gerekir ki geçişsiz durumdaki eylem fiziksel hareket bildirmektedir. 3.2.14.f.'de ise yine öge değişimi söz konusur.¹⁰ *İsim* yaptırımlı çatıda ikincil özne konumuna geçmiştir ve *yapış-* eylemi “bir şey ayrılmayacak bir biçimde bir yere tutunup kalmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla olma eylemi durumundadır.

3.3. Değişim-dönüşüm Eylemleri

Canlı üzerinde geri dönüşü olmayan fizyolojik değişimleri anlatan oluş eylemleridir. Varoluşun gerekliliği olarak ortaya çıkan kılıcısının olmadığı ve zaman kavramıyla birlikte değişimin gözlemlenebildiği olayları anlatan eylemler bu çalışmada değişim-

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, Doğa Olaylarını Anlatan Oluş Eylemlerinin Cümlelerinde Öge Ekleme, Öge Çıkarma, Öge Değiştirme Olayları, Dil Araştırmaları, cilt.11, sa.11, ss.11, 2020.

dönüşüm eylemleri başlığı altında ele alınmıştır. Bu eylemler bir istemlidir. Sadece canlı özneye ihtiyaç duyarlar ancak bu özne yapan değil etkilenen konumdadır. Eylem kendi kendine olma bildirir. Sınırlı biçimde çatı (işletme) eki alabilirler. İşteş ve dönüşlü çatıya asla giremedikleri gibi edilgen çatıya da yaptırım eki almadan giremezler.

3.3.1. Büyümek

Eylem: büyümek	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
3.3.1.a. Sessiz kalan karısının elini tuttu sınırsız, "Çocuklar <u>büyüyor</u> Elsa, Beyoğlu'ndan daha sakin bir muhite taşınmak hepimiz için iyi olacak," dedi en ikna edici sesiyle. (s. 185)	daha büyük duruma gelmek	değişim-dönüşüm eylemi
3.3.1.b. Annen bizim kucağımızda <u>büyüdü</u> . (s. 312)	yetişmek	değişim-dönüşüm eylemi
3.3.1.c. Türkiye de tıpkı benim gibi, aklı hep biraz karışık, sancılar çekerek <u>büyüyor</u> , geliyordu. (s. 346).	güçlenmek	değişim-dönüşüm eylemi
3.3.1.d. Yine <u>gözünde büyüdü</u> taşınma telaşı... Hanna'ya da yol vermiş, taşınma öncesinde. (s. 184)	dey. olduğundan fazla büyük ya da güç görünmek	algı eylemi

Tablo 21: Büyüme

Yukarıdaki tabloda KKK meninden alınan örnekler yer almaktadır. 3.3.1.a. ve 3.3.1.b.'de *büyü-* eylemi "organizmanın bütününde veya bu bütünün bir bölümünde, boyutlar artmak, irileşmek, eskisinden büyük duruma gelmek" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla bir varlıkta kendi kendine bir etki olmaksızın gerçekleşen bir değişimi canlı özne üzerinden anlatmaktadır. 3.3.1.c.'de ise eylem yine kendine kendine gerçekleşen olma bildirmektedir. Bu kez eylem cansız özne üzerinde gerçekleştiğinden mecaz anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Somut da olsa soyut da olsa *büyü-* aslında çeşitli etkilerle ortaya çıkmakta ama bu etkiler göz ardı edilerek kendi kendine olma şeklinde

yorumlanmaktadır.¹¹ Sonuç itibariyle *büyü-* bu örneklerde değişim-dönüşüm eylemi olarak değerlendirilmektedir. 3.3.1.d.'de ise kalıp yapıda *gözünde büyü-* şeklinde “bir şey bir kimseye olduğundan güç veya önemli görünmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmış algı eylemidir.

3.3.1.e. “*Böylece beni, Side'de yaşayan annemle babam değil, İstanbul'daki anneannemle büyükbabam Suzan ve Demir Atalay büyüttüler, yani Suziş'le Demdem!*” (s. 337)

3.3.1.f. “*Üniversitedeki sorunları çok büyütme.*” (s. 98)

Büyü- eylemi yukarıdaki örneklerde {-t-} yaptırım eki almıştır. Bu ek sayesinde 3.3.1.e.'de etken çatıda “Ben büyüdüm.” birincil özne durumundaki *ben* yaptırımlı çatıda *beni* şeklinde ikincil özne konumuna geçmiştir. Yani eylem hala nesne alamaz durumda ve kendi kendine olma bildirmektedir ve bu bağlamda değişim-dönüşüm eylemi durumundadır. 3.3.1.f.'de eylem mecaz “abartmak, mübalağa etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. Bu anlamıyla algı eylemine dönüşmüştür.

3.3.2. Bunamak

3.3.2.a. “*Kızım, unutkanım ama daha bunamadım.*” (s. 382)

Buna- “çeşitli sebeplerle zihin gücünü yitirerek ne yaptığını bilemez duruma gelmek, ateh getirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındaki eylem bu bağlamda etkilenen konumda canlı özneye sahip kendi kendine olma bildiren *büyü-* eylemi gibi zamanla ilerleme gösteren değişim-dönüşüm eylemidir.

3.3.3. Yaşlanmak

3.3.3.a. “*Yaşlanıyorum Gerhard, eski halim olsa hemen akıl ederdim.*” (s. 55)

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, “Doğa Olaylarını Anlatan Bir İstemli Eylemlerin Çatısal Durumu”, XV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, Tbilisi, Gürcistan, 25 -28 Eylül 2020, ss. 245-255.

3.3.3.b. “Tamam anneanne! Söz! Benim gözlerim de yaşlanmıştı.” (s. 373)

Yaşlan- “yaşı ilerlemek, kocamak, ihtiyarlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 3.3.3.a.’da canlı öznesi olan ama bu öznenin yapan değil etkilenen özne konumunda olduğu, zamanla birlikte kendi kendine gerçekleşen ve döngüsel olmayan, son noktası belirsiz bir değişimi anlatan eylemdir. Dolayısıyla *yaşlan-* bu bağlamda değişim-dönüşüm eylemidir. 3.3.3.b.’de ise *gözleri yaşlan-* “gözleri sulanmak, duygulanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem değişim bildirirse de olağan, döngüsel bir değişim vardır. Değişim dönüşüm eylemlerinin diğer oluş eylemlerinden ayrılan yönü geri dönüşü olmayan, kalıcı bir değişimi anlatıyor olmalarıdır. O halde bu bağlamda eylem farklı bir kategoride değerlendirilmelidir. Eylem yine canlı özneye sahiptir ama kendiliğinden gerçekleşmektedir. O halde olma bildirmektedir. Ancak eylemin duygu kaynaklı olması belirleyici rol oynamaktadır tıpkı *gül-* eylemi gibi. Bu bakımdan eylem psikolojik durum eylemi kategorisinde değerlendirilmelidir.

3.4. Doğa Eylemleri

Canlı, gerçek öznesi olmayan kendiliğinden olma bildiren eylemler doğa eylemleri olarak adlandırılmaktadır. Değişim-dönüşüm eylemleri gibi bir istemli eylemlerdir. Zorunlu öge sadece öznedir. Bu özne dilbilgisel niteliktedir, yapan özne konumunda değildir. Bu eylemler çatı (işletme) eklerini alamazlar.

Kerime Üstünova’nın bu eylemlerle ilgili tespiti şöyledir: *Doğa olaylarını anlatan bir istemli oluş eylemleri, asla çatı eklerini almazlar. Kurulan cümleler, BÖ+Y formunda iki zorunlu öge barındırırlar. Özneler, etkilenen nitelikli dil bilgisel öznelerdir. Öge ekleme, öge silme, öge değiştirme işlemleri gerçekleşmez bu tür cümlelerde. Doğa olaylarını anlatan iki istemli oluş eylemlerinin çatı eklerini alırları, sınırlıdır* (Üstünova, 2020: 11).

3.4.1. Yağmak

Eylem: yağmak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
3.4.1.a. Bu sabah yine kar <u>yağdı</u> . (s.86)	yağmur, kar, dolu gökten düşmek	doğa eylemi
3.4.1.b. Yağmur gibi cam kırığı <u>yağıyordu</u> üstlerine. (s. 216)	yüksekten çokça düşmek	olma eylemi
3.4.1.c. Ya da kimileri ülkedeki yoksulluk, karaborsa ve karne uygulaması yüzünden iktidardaki İnönü hükümetini yerden yere vururken, kimileri de İnönü kâh İngilizlerden yanaymış gibi davranıp, kâh Almanlarla flört ederek, ülkeyi savaş dışında tuttuğu için Cumhurbaşkanı'na <u>övgüler yağdırıyordu</u> . (s.190)	söylemek	iletişim eylemi

Tablo 22: Yağmak

3.4.1.a.'da yağ- eylemi “yağmur, kar, dolu gökten düşmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla bir doğa olayını anlatırken 3.4.1.b.'de “toz, mermi vb. yüksekte çokça düşmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla olma eylemidir. Doğa eylemleri kılınış özelliği bakımından kendiliğinden olma bildirdiğinden yaptırım eki alamaz. 3.4.1.c.'de ise eylem {-DİR-} yaptırım eki alabilmiştir. O halde bu bağlamda eylemin doğa eylemi olmadığı anlaşılmaktadır. Eylemin kalıp yapıda mecaz anlam kazanmasıyla birlikte bu eki alabilmiştir. *Övgü yağdır-* beğeniye dile getirmek anlamında kullanıldığından iletişim eylemi kategorisinde değerlendirilmektedir.

3.4.2. Akmak

3.4.2.a. “Onuncu Yıl Marşı'nı söylerken gözlerim dolardı, kırk yılda bir, uluslararası bir madalya kazanmaya görelim, hindi gibi göğsü kabaran (gözleri sulandı galiba, burnu da aktı, kâğıt mendille silmek isteyince itti elimi) lafımı kesme...” (s. 371)

3.4.2.b. “Birbirine yaslanmış mütevazı kerpiç evlerin, derme çatma dükkânların önünden aktı, yukarda bir kale gördü ama Malche'yle randevusuna geç kalmamak için yokuşu tırmanmadı.” (s. 69)

3.4.2.c. “Tren Sarayburnu'nu dönüp, Topkapı Sarayı'nın duvarlarının önünden aktı.” (s. 59)

3.4.2.d. “Bana döndü sonra, Git yüzünü gözünü yıka, rimelin aktı, maskaraya döndün!” (s. 387)

3.4.2.e. “Dolmuşta, arka koltukta sıkışmış otururken, gözyaşı olmuş akıyordu yanaklarına çok özlediği çocukluğu.”(s. 214)

3.4.2.f. “Her saniyemin kıymetini bilmem gerektiğim. Ama saniyelerini değerlendirmiyor, hep boşta akıtıyorsun.” (s. 317)

Ak- eylemi ilk anlamıyla “sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) nehrin akması gibi kendiliğinden olma bildiren doğa eylemidir. 3.4.2.a.'da eylem kendiliğinden gerçekleşen fizyolojik bir olayı anlatmaktadır. Dolayısıyla doğa eylemi değil olma eylemidir. 3.4.2.b. ve 3.4.2.c.'de “geçmek, süzülme, kayarak geçmek” (<http://lugatim.com/>) anlamıyla kullanılmış yapan özneye sahip bir eylem durumundadır. Oysa doğa eylemlerinde yapan özne söz konusu değildir. Bu bakımdan eylemin farklı bir kategoride yer alması gerektiği anlaşılmaktadır. Nesne alamayan eylem bu bağlamda bir hareketi anlattığından fiziksel hareket eylemleri arasında değerlendirilmelidir. 3.4.2.d.'de öznesi *rimel* olan eylem rimelden kaynaklı değildir. Yani eylemin gerçekleşmesi özneye bağlı değildir. Etkilenen özne durumundadır. Dolayısıyla bir doğa olayını anlatmaz. Bu bakımdan *ak-* bu bağlamda olma eylemleri arasında yer almaktadır. Eylemin 3.4.2.e.'de kullanım biçimiyle ilgili sözlükte “sıvı bir madde bir yerden çıkmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde tanımlanmış ancak bu bağlamda eylem “ağlamak” anlamında kullanılmıştır. Duygu durumu anlatan eylem psikolojik durum eylemleri arasında yer almaktadır. 3.4.2.f.'de ise eylemin {-DİR-} çatı eki alıyor olması yine eylemin doğa eylemi

olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Kalıp yapıdaki *boşa akıt-* israf etmek, harcamak anlamında kullanılmıştır. “Saniyeler boşa akıyor.” şeklindeki etken çatılı cümle yaptırımı çatıya girdiğinde birincil özne konumundaki saniyeler ikincil özne konumuna geçmiştir ki bu da eylemin olma eylemleri arasında değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

3.4.3. Çökmek

3.4.3.a. “*Sofraya derin bir sessizlik çöktü.*” (s. 257)

3.4.3.b. “*Babam çökmüş, sürekli güneşte kaldığı için yüzü kırış kırış.*” (s. 363)

3.4.3.c. “*Sahilde salaş bir lokantanın bu tür yerlere lokanta değil meyhane deniyordudeniz kenarına kurulmuş tahta masasına çöktüler.*” (s. 63)

Çök- “bulunduğu düzeyden aşağı inmek, çukurlaşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) ilk anlamıyla “Toprak çöktü.” gibi bir örnekte doğa eylemidir. Bu anlamına taranan metinde rastlanamamıştır. Yukarıdaki örneklerden 3.4.3.a.'da "basmak, yayılmak” anlamıyla cansız, olan özneyle birlikte kendiliğinden olma bildirdiğinden eylemi bu bağlamda doğa eylemi olarak değerlendirmek mümkündür. 3.4.3.b.'de “sarsılıp dinçliğini yitirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fizyolojik bir değişimi, yaşlanmayı anlatmaktadır. Bu bakımdan değişim-dönüşüm eylemidir. 3.4.3.c.'de yapan, gerçek bir öznesi olan eylem harekete dönüşmüştür. Eylem “oturmak, birdenbire oturmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. *Oturmak* eylemi durum eylemleri arasında değerlendirilmiştir. Ön dönüşümlü olan eylem bu bağlamda fiziksel hareket bildirmektedir.

3.4.4. Esmek

3.4.4.a. “*Camı kapatın lütfen, esiyor.*” (s. 33).

Es- eylemi iki istemli geçişsiz bir eylemdir. Eylemin olan öznesi *rüzgar* derin yapıya atılmış olsa da bilinir durumdadır. Çünkü öznenin de alabileceği tek eylem *es-*'tir. Kendiliğinden olma bildiren eylem doğa eylemleri arasında yer almaktadır.

3.4.5. Karışmak

3.4.5.a. “*Kaldırımında nehir gibi akan kumaş toplarına ayakkabılar, şapkalar, iç çamaşırları karışmıştı.*” (s. 220)

3.4.5.b. “*Tarık kayıplara karışmıştı.*” (s. 383)

3.4.5.c. “*Sen bana karışma Peter Bey! dedi Susy, Almanya'dan kovulduğun halde, hâlâ Alman sanıyorsun ya kendini, daha ne diyeyim sana!*” (s. 196)

Karış- eylemi 3.4.5.a.'da “iki veya ikiden çok şey bir araya gelip birbirinin içinde dağılmak, birbirinin içine girmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanılmıştır. Eylemin aldığı özne hem olan hem etkilenen özne niteliğindedir. Bu yönüyle doğa eylemlerinin özne-yüklem ilişkisini gösteren eylem bu bağlamda bir doğa olayını anlatmadığından olma eylemi olarak değerlendirilmelidir. 3.4.5.b.'de “bulunduğu yerden ayrılıp gitmek, gittiği yeri bildirmemek, görünmez olmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamında kullanılan kalıp yapıdaki *kayıplara karış-* yapan özneye sahip olduğundan oluş eylemi niteliğini kaybederek yine geçişsiz olan davranış eylemi özelliği göstermektedir. 3.4.5.c.'de ise eylem “müdahale etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla davranış (tavır) eylemi durumundadır.

3.4.5.d. “*Yavrum, sen uyrukla dini karıştırıyorsun.*” (s. 308)

3.4.5.e. “*Anneannem aklımı karıştırmıştı biraz.*” (s. 346)

Karış- eylemi 3.4.5.d.'de yapan özneye sahip eylem {-DIr-} yapım eki alarak “ayırta edememek, tam olarak seçememek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. Eylem mental bir süreç bildirdiğinden biliş eylemleri arasında yer almaktadır. 3.4.5.e.'de ise

aklı karış- şeklinde deyim olarak kullanılmıştır. {-Dir-} eki burada yaptırım (işletme) eki olarak kullanılmıştır yani eylemin gerçekleşmesinde bir başkasının etkili olduğu anlatılmaktadır. Ancak eylem “birini ne yapacağını bilemez duruma getirmek, şaşırtmak, bocalatmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/>) anlamına geldiğinden yine biliş eylemi durumundadır.

3.4.6. Sızmak

3.4.6.a. “*Madem orada yeni bir üniversite kurma çalışmaları vardı ve kayınpederinin bir dostu bu çalışmaya danışmanlık yapıyordu, bir kapı aralanmış, içine hapsediği karanlığa incecik bir ışık hüzmesi sızmıştı.*” (s. 57)

3.4.6.b. “*Sude büyükbabasıyla girdiği otel odasında cam kenarındaki yatağına zor yürüdü, küçük çantasındaki geceliği üzerine geçirdiği gibi sızdı.*” (s. 295)

Sız- “ince aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak, çıkmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 3.4.6.a.’da ışık hüzmesi olan aynı zamanda etkilenen özne konumundadır. Işık hüzmesinin sızmasına yine ışık hüzmesi neden olmuştur. Kendiliğinden olma bildirir. Bu bakımdan doğa eylemleri arasında yer almaktadır. 3.4.6.b.’de *sız-* “içki, yorgunluk vb. sebeplerle kendinden geçerek uyuyakalmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kendiliğinden olma söz konusu olsa da özne yapılan eylemin bilincindedir. Bu bakımdan eylem fiziksel durum eylemi kategorisinde değerlendirilmiştir.

3.4.7. Soğumak

3.4.7.a. “*Masadaki hava ağırlaşmıştı, tabaklarındaki yemekler soğumuştü.*” (s. 309)

3.4.7.b. “*Yeni bir konu açıp konuşmaya çalıştılar ama yürekləri de soğumuştü.*” (s.309)

3.4.7.c. “*Araları daha da soğudu.*” (s. 215)

Soğu- “Isısını hızla veya yavaş yavaş yitirerek soğuk duruma gelmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla “Hava soğudu.” gibi bir cümlede doğa eylemidir. Ancak 3.4.7.a.’da bir doğa olayı anlatılmamaktadır. Eylem kendiliğinden olma bildirmekle birlikte cansız, etkilenen özne almıştır. Bu bakımdan olma eylemleri arasında yer almaktadır. 3.4.7.b.’de *yüreği soğu-* şeklinde kalıp yapıda kullanılan eylem psikolojik durum bildirmektedir. 3.4.7.c.’de ise başka bir kalıp yapıda kullanılan araları soğu- eylemi iki kişi arasındaki ilişkinin bozulduğunu anlatmaktadır. Bu bakımdan tutum bildiren durum eylemleri arasına girmektedir.

3.4.8. Sönmek

3.4.8.a. “*Uğraştı... ışık söndü, bastı düğmeye, yine uğraştı... ışık söndü...*” (s. 173)

3.4.8.b. “*Yataklarına girip, ışığı söndürdüler.*” (s. 140)

3.4.8.c. “*Yaklaşık bir ay kadar önceydi, Meclis binasında akşam dokuz buçuk sularında başlayan yangın, bir buçuk saat içinde kontrol altına alınmış, iki saat sonra da tamamen söndürülmüştü ama Temsilciler Salonu'nun tamamen yanmasını önleyememişti itfaiye.*” (s. 33)

Sön- eylemi “yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 3.4.8.a.’da cansız, olan özneye sahip olma bildiren eylemdir. 3.4.8.b.’de ışık ikincil olan özne konumundadır. Öge değiştirme olmuştur. Yine olma eylemidir. 3.4.8.c.’de yaptırımlı çatıya bağlı olarak edilgen çatıya girmiştir. Birincil özne istemeyen eylem zorunlu olarak ikincil özne almaktadır. Sonuç olarak kendiliğinden olan eylem bir doğa olayını anlatmadığından yine olma bildiren eylemdir.

3.4.9. Şafak sökmek

3.4.9.a. “*Saatin kim bilir kaçıydı, şafak sökmemişti henüz.*” (s. 319)

Şafak sök- öznesiyle öbekleşmiş eylem “sabahleyin ortalık aydınlanmaya başlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kendiliğinden olma bildirdiğinden doğa eylemleri arasında yer almaktadır.

3.4.10. Taşmak

3.4.10.a. “*Onların klinikleri sabahtan akşama kadar binlerce hastayla dolup taşıyordu.*” (s. 130)

3.4.10.b. “*Gerhard'ın bazen taşıyordu sabrı.*” (s. 93)

Taş- eyleminin ilk anlamı “sıvı maddeler, içinde buldukları kaba sığmayacak kadar çoğalma ve kabarma yüzünden kenarları aşmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *nehirin taşması* gibi kendiliğinden gerçekleşen doğa eylemidir. 3.4.10.a.’da kalıp yapıda *dolup taş-* şeklinde “çok kalabalık olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılan eylem kendiliğinden gerçekleşen, cansız etkilenen özneye sahip, olma eylemi durumundadır. 3.4.10.b.’de *sabrı taş-* şeklinde başka bir kalıp yapıda kullanılan eylem “katlanamaz, dayanamaz, sabredemez olmak; tahammül gücü kalmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Duygu durumu anlatan eylem bu bağlamda psikolojik durum eylemleri arasında yer almaktadır.

EYLEM SINIFLAMASI				
İncelenen Eylem	Sözlüksel Anlam (Temel Anlam)	Eylemin Türetme Eki Almış Biçimi	Eylemin Çatı Eki Almış Biçimleri	Yan Anlam/ Mecaz Anlam
acık-	olma eylemi			
ağrı-	olma eylemi	ağrı-ma-/ fiziksel durum eylemi	ağrı-t-/olma eylemi	
ak-	doğa eylemi			olma eylemi fiziksel hareket eylemi psikolojik durum eylemi boşa akıt-/olma eylemi
art-	olma eylemi			fiziksel durum eylemi (endişesi) art-/ psikolojik durum eylemi
bayıl-	olma eylemi			olma eylemi <i>mec.</i> psikolojik durum eylemi
buna-	değişim-dönüşüm eylemi			
buruş-	olma eylemi			yüzünü buruştur-/ psikolojik durum eylemi
büyü-	değişim-dönüşüm eylemi		büyü-t-/algı eylemi	gözünde büyü-/ algı eylemi
çök-	doğa eylemi			değişim-dönüşüm eylemi fiziksel hareket eylemi
doğ-	varoluş eylemi		doğ-(u)r-/varoluş eylemi	doğa eylemi <i>mec.</i> olma eylemi içine doğ-/algı eylemi
dol-	olma eylemi		dol-dur-/ olma eylemi	
doy-	olma eylemi		doy-ur-/olma	<i>mec.</i> psikolojik

			eylemi	durum eylemi
es-	doğa eylemi			
karış-	doğa eylemi	karış-tır-/davranış eylemi		davranış eylemi aklı karış-/bilış eylemi
kızır-	olma eylemi		kızır-t-/olma eylemi	
öl-	varoluş eylemi		öl-dür-/varoluş eylemi öl-dür-(ü)l-/varoluş eylemi	
seğir-	olma eylemi	seğir-t-/fiziksel hareket eylemi		
sız-	olma eylemi			fiziksel durum eylemi
sızla-	olma eylemi	sızla-n-/ tutum bildiren durum eylemi		içi sızla-/ psikolojik durum eylemi
soğu-	doğa eylemi			yüreği soğu-/ psikolojik durum eylemi (araları) soğu-/ tutum bildiren durum eylemi
sön-	doğa eylemi			olma eylemi
şafak sök-	doğa eylemi			
taş-	doğa eylemi			dolup taş-/olma eylemi sabrı taş-/ psikolojik durum eylemi
terle-	olma eylemi			
titre-	olma eylemi			
üre-	varoluş eylemi	üre-t-/iş eylemi	üre-t-/varoluş eylemi	dedikodu üret-/ iletişim eylemi
üşü-	olma eylemi			<i>mec.</i> psikolojik durum eylemi

vefat et-	varoluş eylemi			
yağ-	doğa eylemi			olma eylemi övgüler yağdır-/ iletişim eylemi
yapış-	olma eylemi		yapış-tır-/fiziksel hareket eylemi	<i>mec.</i> fiziksel hareket yakasına yapış-/ tutumbildiren durum eylemi
yaşa-	varoluş eylemi			fiziksel durum eylemi olma eylemi algı eylemi <i>diken üstünde</i> <i>yaşa-/psikolojik</i> durum
yaşlan-	değişim-dönüşüm eylemi			gözleri yaşlan-/ psikolojik durum eylemi
yumurt-	varoluş eylemi			iletişim eylemi

Tablo 23: Oluş Eylemlerinin Bağlama Göre Sınıflandırması

4. MENTAL EYLEMLER

Mental sözcüğü zihinsel, ruhsal, akıl, zekâ anlamlarına gelmektedir. Zihin, insanda anlayış, kavrayış, algılama yetisidir. Felsefeciler, mantıkçılar, kelamcılar akıl hakkında çeşitli tarifler yapmışlardır. İsfahânî, akılı şöyle tarif eder: Akıl, bilgi edinmeye yarayan güç ve insanın bu güç ile elde ettiği bilgidir.¹² Mental sözcüğünün barındırdığı diğer mana insanın hissettikleridir, psikolojisidir. Türkçe Sözlük'te zekâ sözcüğünün anlamı “insanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı” olarak verilmiştir. O halde akıl insanın sahip olduğu öğrenme gücü ise zekâ da akıl sayesinde insanın öğrendiği bilgileri ilişkilendirme yetisidir.

Dil öğrenme yetisi, insanın kelimelere yüklediği anlamlar, dili kullanış biçimleri zekânın işidir. Zekâ, bilginin kullanıldığı, işlendiği yerdir. Bu işlemcide bilgilerin nasıl işlendiği gözlemlenebilir değildir. Dil sayesinde zihinde oluşan eylem yine dil sayesinde çıktıya dönüşebilmektedir. O halde dil ve düşünce ilişkisi işlemesi birbirine bağlı iki mekanizma gibi düşünülmelidir. Dil bir kodlama sistemi olarak ele alınırsa bütün varlıklar, eylemler açıklanamaz bir şekilde kodlanmıştır. Ancak bu kodlama sisteminde var olan basit öğeler zaman içerisinde geliştirilmiş bunlardan yeni kodlar (sözcükler, göstergeler) türetilmiştir. Bu kodlar birbirine bağlı bir düzen içerisinde bütünü, dil adı verilen sistemi oluşturmaktadır. Bu sistem içerisinde yer alan eylem türünden sözcüklerin anlamsal boyutu incelenirken çıkış noktası diğer bir deyişle hareketin gerçekleştiği yer de dikkate alınmaya başlanmış böylece mental eylemler kavramı ortaya çıkmıştır.

“Bir mental süreç sonucu ortaya çıkan idrakle algılamayla, duygularla ilgili fiillere “mental fiil” (zihin fiili) denilmektedir. Zihin fiilleri birçok bilişsel süreci içerir. Bilinç, kendimizi ve çevremizi algıların, anıların ve düşüncelerin farkına varacak şekilde gözlemlemeyi; kendimizi ve çevremizi anlamayı; davranışsal ve bilişsel faaliyetleri başlatabilmemizi ve sona erdirmemizi sağlayacak şekilde denetlemeyi içerir. Mental fiiller, bilinçli yapılan eylemleri ifade eder” (Şahin, 2012: 49).

Mental eylemler, zihinsel olayları, yani bir kişinin zihinsel durumlarını veya süreçlerini tanımlamaktadır. Bu zihinsel durumlar veya süreçler her zaman bir dış duruma yönelik olmayabilir. Bir varoluş meselesi yahut sabit ya da değişken duygu durumu olabilir.

¹² Bk.Râgıb el-İsfahânî, El-Mufredat fî Gharib el-Kur'an, “ağl” md. s.715

Zihinsel olaylar genellikle üç başlık altında toplanır: Algı, biliş ve duygu Levin (1993) ve Verhoeven (2007) gibi bazı dilbilimciler arzu / niyeti duygudan ayırmışlardır.

Mental eylemler, zihinde gerçekleşen hareketleri anlatmaktadır. Genellikle bir tetikleyiciyle (uyaran) başlayan, psikolojik ve duygusal etkenlere doğrudan bağlı ve çoğunlukla üçüncü kişiler tarafından gözlemlenemeyen, gözlemlendiği durumlarda da çeşitli anı-uslamlama bağlantılarıyla bunu ortaya koyan eylemler olarak değerlendirilebilir (Hirik, Çolak 2017: 262-263).

Zihinsel eylemleri fiziksel eylemlerden ayıran en önemli nokta zihindeki eylemin gözlemci için dışarıdan belirgin olmamasıdır. Dolayısıyla, mental eylemi tanımlayan üretilen cümledir ki ancak o zaman gözlemci tarafından yorumlanabilir. Eylemlerin cümledeki görünüş yapıları nedenselliğin yönünü belirler ve zihinsel olayın durum ya da süreç olarak yorumlanabilmesine olanak sağlar. Zihinsel eylemin gerçekleşmesinde iki katılımcı vardır: eylemi gerçekleştiren ve uyarıcı.

Fillmore, bir sahne (olay) ile bir kare (görüntü, fotoğraf) arasındaki bağlantının öğrenilip kişinin zihninde saklandığını, sonra da birbirlerini aktive ettiklerini ve *“bir kelimenin veya kelime öbeğinin her kullanımında, otomatik olarak onunla birlikte seçilen kelime veya kelime öbeğinin yorumladığı büyük bağlamın veya karenin sürüklendiğini”* belirtmektedir (Fillmore, 1977: 74).

Fillmore'un sözcüklerle yaşamdan sahneleri birleştirmesi sözcüklerin zihne nasıl yerleştiğini yani öğrenme halini anlatmaktadır. Aynı zamanda sözcüklerin çağrışım gücünü kişinin hayat sahnesinde yaşadıklarıyla nasıl ilişkilendirdiğine bağlamaktadır. Bu noktada zihnin çalışma prensibinin ilişki kurmak olduğunu ve dilsel becerinin de bu yolla geliştiği anlaşılmaktadır. İnsanın gerçekleştirdiği bütün eylemler bir mental sürece bağlıdır. Ancak eylemlerin bir kısmının mental ya da zihinsel eylemler olarak adlandırılmasının sebebi zihnin -harekete dönüşmeyen- çalışma süreçlerini betimleyen eylemler olmalarıdır.

Viberg (1983) algı eylemleri üzerine yaptığı çalışmasında deneyim ve faaliyeti ayırmıştır. Örnek:

Herkes sana bakıyordu. (deneyim)

İnsanların bahçelerine attıkları çöpleri görüyorum. (faaliyet) (Viberg, 1983: 123-162).

M. L. Vasiliev'in yükseköğrenim kurumları için yazdığı ders kitabı niteliğindeki Rusça Eylemlerin Anlambilimi “*Семантика русского глагола*” adlı eserinde mental eylemler entelektüel faaliyet fiilleri olarak adlandırılmış ve üç kategoriye ayrılmıştır:

- 1) Zihinsel eylemler
- 2) Bilgi eylemleri
- 3) Hafıza eylemleri

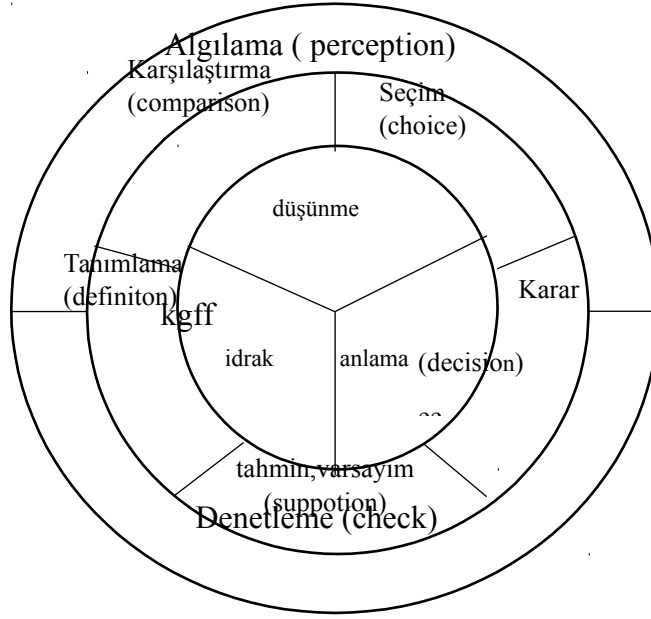
Zihinsel eylemler grubunda, Rus araştırmacı 1) düşünme süreçleri ve 2) düşünme süreçlerinin sonuçları arasında ayırım yapmıştır. Araştırmacı tarafından tümevarım (endüktif) yöntemi kullanılarak diğer bir deyişle zihinsel eylemler (fiiller) üzerindeki gözlemler genelleştirilerek düşünme süreci bildiren eylemler, anlamsal içeriği bakımından: 1) Düşünme süreci bildiren eylemler; 2) Düşünceye biçim veren eylemler; 3) Yaratma süreci bildiren eylemler olmak üzere alt sınıflara ayrılmıştır. Düşüncenin sonuçlarını gösteren fiiller için de Vasiliev, şu fiilleri temel olarak göstermektedir: 1) sunmak; 2) dikkate almak; 3) karar vermek; 4) inanmak; 5) anlamak; 6) yanılmak (Vasiliev, 1981: 124).

Babenko'nun Rusça Eylem Cümleleri “*Russian Verbal Sentences*” adlı sözlük niteliğindeki eserinde mental eylemler şöyle sınıflandırılmıştır:

- 1) Algı
- 2) Anlama
- 3) Bilgi
- 4) Düşünme
- 5) Karşılaştırma
- 6) Seçim
- 7) Karar
- 8) Varsayım / hayal gücü
- 9) Kararlılık
- 10) Kontrol (Babenko, 2002: 25).

Bu sınıflandırmaya dayanarak, R. N. Gudnov üç alana bölünen bir yapısal düzenleme (konfigürasyon) sunmuştur. Bu düzenlemede, mental eylemler (entelektüel aktiviteler) tipiklik derecesine bağlı olarak merkezi, iç ve dış çevrel olarak gösterilmiştir. Yazar,

mental eylemlerin anlamsal alanını radyal (radial)¹³ bir yapı olarak sunmaktadır (Gudnov, 2013: 16).

Tablo 24: Gudnov'un Mental Eylem Sınıflandırması

Vendler'in eylem sınıflamasında mental eylemler genellikle devamlılık gösteren durum eylemleri sınıfında yer almaktadır. Vendler'in sınıflamasındaki iki kriter: 1. Zihinsel işlev 2. Zaman şeması dikkate alınarak Rusçadaki mental eylemlerin çoğu ayırt edilebilmektedir. Tablodaki zihinsel işleve göre sınıflandırma Babenko sözlüğüne dayanmaktadır.

13 Tdk TS merkezden kenarlara doğru, dairesel

Tematik sınıf (Thematic Class)	Görünüşsel Sınıflama (Aspectual Class)			
	Durum (State)	Hareket (Activity)		
		Süreç/İşlem (Process/Operation)	Olay (Event)	
			Erişi (Attainment)	Başarma (Accomplishment)
1. bilgi, biliş knowledge, cognition	bilmek hatırlamak anlamak görmek farkında ol-	öğrenmek bilmek ezberlemek unutmak	anlamak öğrenmek hatırlamak bilmek ezberlemek	tahmin etmek gerçekleştirmek göz atmak azarlamak
2. düşünme thinking		düşünmek örnek vermek düşünmek toplamak	üzerinde düşün düşünmek anlatmak gerçekleştirmek	düşünmek
3.karşılaştırma comparison	ayırarak ilişkilendirmek	karşılaştırmak, ayırarak etmek	karşılaştırmak, ayırarak belirlemek	müdahale etmek tercih etmek
4.seçim Selection		Seçmek	seçmek götürmek	
5.çözüm solution		karar vermek, özetlemek, oluşturmak	karar vermek özetlemek gerekirse, çarpın bestelemek	tahmin
6.görüş opinion	inanmak dikkate almak inan, düşün tercih			hayal kurmak, saymak anlaşılacağına inanmak
7. inanç belief	göstermek hayal etmek	spekülasyon yapmak		düşünmek hayal etmek
8.kararlılık determination	süpürücü, hafife tedbir	spekülasyon yapmak		düşünmek hayal etmek
9.doğrulama verification		kontrol etmek belirtmek	kontrol etmek açıklık	
10. ilgi interest	ilgilenmek entrika	meşgul olmak	yapmak	ilgilenmek entrika
11.planlama planning	öngörmek	planlamak tahmin etmek düşünmek gebe kalmak	planlamak gebe kalmak	düşünmek karar vermek

Tablo 25: Mental Eylemlerin Psikolojik Bir İşleve ve Zaman Şemasına Göre Sınıflandırması

Tablodaki sınıflamaya göre bir eylem hem durum hem hareket bildirmemekte ancak hareket eylemlerinin alt kategorilerinin hepsinde yer alabilmektedir. Örneğin “düşün-” eylemi süreç, erişim ve başarıma bildirmektedir.

Marie Nordlund “*From Physical to Mental Acquisition: A Corpus-Based Study of Verbs*” adlı çalışmasında *edin-*, *satın al-*, *topla-*, *kavra-*, *al-* ve *ele geçir-* olmak üzere altı eylemi incelerken, edinim bildiren fiziksel hareket eylemlerinin aynı zamanda nasıl mental edinim bildirdikleri üzerinde durmaktadır. Bu eylemlerin bağlama göre *anla-*, *öğren-*, *inan-* anlamları kazanarak aynı zamanda mental eylemler kategorisinde yer alabileceğini gösteren bir çalışma sunmaktadır (1993: 163-167).

Farklı kullanımlar, yani bir kelimenin yorumları ya temel anlamı oluşturuyor ya da bir şekilde ondan sapıyor olabilir. Sapmanın sonucu bazen kelime anlamının değişmesidir. Farklı kullanım örnekleri, eylemlerin soyut bir doğrudan nesne ile meydana gelmesi ya da 'anlamak', 'öğrenmek' vb. gibi fiziksel alandan zihinsel alana eşlemeler yoluyla genişletilmesidir. Örneğin *topla-* (gather) eylemi

Fiziksel: katılmak veya birleşmek; bir araya getirmek, birlik oluşturmak,

Fiziksel olmayan: toplamak (kişinin enerjisini, gücünü veya cesaretini); iyileşmek,

Mental: gözlem ve akıl yürütme yoluyla bilgi toplamak; sonuçlandırmak (Nordlund, 2008: 33).

Türk Dünyasında yapılan eylem sınıflamalarına bakıldığında Recebli tefekkür eylemleri, duyuş ve düşünme eylemleri, Budagova tefekkür görme ve işitme süreci ile bağlı olan eylemler olarak mental eylemlere yer vermişlerdir. Caferov, mental eylemleri iki yönlü düşünerek psikolojik durum bildiren eylemlere psişik faaliyetle ilgili olan fiiller, biliş ve algıyla ilgili olan mental eylemlere görme, işitme ve nitk eylemler demiştir. Sarı ve Güder de mental eylemleri iki gruba ayırmış: düşünce, fikir anlatan fiiller; işitme ve his anlatan eylemler şeklinde adlandırmıştır. Berdi Saryev, “*Türkmenenin Grameri*” adlı kitabında mental eylemlerden bahsetmezken konuyla ilgili eylemleri: Gözlem anlatan: *gör-*, *bak-*, *seret-*, *gara-*, *gözle-*, *göz gezdir-*..., düşünce, fikir anlatan: *pikirlen-*, *oylan-*, *düşün-*, *pikir et-*, *çak et-*..., işitme ve his anlatan: *eşit-*, *duy-*, *dinle-*, *gulak sal-*..., nezaket anlatan: *garşı al-*, *taniş-*, *hoşlaş-*, *görüş-*..., eylemler olarak sınıflandırmıştır (Saryev, 1998: 45-48). Arnazarov ise Türkmen ve Türkiye Türkçesinin ortak eylemlerinden oluşan çalışmasında leksik-semantik bir gruplandırma yapmış ve kitabında mental eylem kavramını kullanmamıştır. Ancak konuyla ilgili eylemleri 1. Görüş fiilleri: görmek, bakmak, “seretmek” (seyretmek), göz atmak, göz dikmek vb., 2. Nutuk fiilleri: “diymek” (demek), “sözlemek” (söylemek), “soramak”

(sormak), 3. Duyuş ve düşünme eylemleri: “duymak, sızmak” (sezmek), “anmak” (anmak) vb. şeklinde sınıflandırmıştır (Arnazarov, 2004: 193- 194).

Azerbaycan Türkçesinde mental eylemler, tefekkür eylemleri (təfəkkür felləri) olarak adlandırılmıştır. Bu eylemler insanın akıl ve düşünce tarzını bildiren eylemler olarak tanımlanmıştır. Azerbaycan Türkçesi için en ayrıntılı tasnif çalışması ise Kuliev’e aittir. Kuliev, mental eylemleri kavrayış, tefekkür, duygusal vaziyet, duygusal heyecan, duygusal müracaat, arzu ve his ifade eden eylemler olmak üzere alt başlıklar halinde incelemiştir (Kuliev, 1998: 38-41). Tefekkür başlığı altında biliş eylemlerini:

1. Düşünme sürecini anlatan eylemler: oylan- (düşün-), hatırında tut-, hatırından çık-, hatırına gel-...

2. Düşünme faaliyetinin sonucunu bildiren eylemler: oyla- (düşünmek), san-, inan- (inanmak), anla- (anlamak), yanlış- (yanılmak), yadsı- (inkâr etmek), bil- (bilmek), tanı- (tanımak), belle- (bellemek), özleşdir-, övren- (öğren-), kavra-, oka- (okumak), yaz- (yazmak), gaytala- (tekrarlamak)..., şeklinde iki gruba ayırmıştır.

Şahin, “*Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*” adlı doktora tezinde mental eylemleri, idrak, duygu ve algılama olmak üzere üç ana başlık altında toplamıştır (Şahin, 2012: 52-57).

Sarı, mental eylemleri uyarıcı/algı temeline dayanan üç ölçüt kullanarak sınıflandırmıştır.

a) Uyarana bağlı mental eylemler: beğen-, duy-, etkilen-, gör-, fark et-, hazzet-, hoşlan-, kork-, oku-, şaşır-, ürper-, üzül- vs.

b) Uyarandan bağımsız mental eylemler: aşer-, bil-, düşün-, hayal et-, hissizleş-, niyetlen, planla-, san-, rahatla-, unut- vs.

c) Uyarıcı değişkenli mental eylemler: hatırla-, hisset-, kaygılan-, daral- (mec.), mutlu ol, sez-, şüphelen-, umutlan- vs.

Uyarana bağlı mental eylemlerin ortaya çıkabilmesi için mental süreci başlatacak bir uyarıcıya ihtiyaç vardır. Bu uyarıcı herhangi bir nesne, varlık ya da oluş olabilmektedir. Bu uyarıcıya maruz kalan zihin mental süreci başlatır ve ilgili eylem ortaya çıkar. Uyarandan bağımsız mental eylemler için böyle bir koşul yoktur, tamamen özne kaynaklıdır. Özne uyarıcı olmaksızın mental süreci başlatır ve eylem gerçekleşir. Uyarıcı değişkenli mental eylemler ise kimi zaman uyarıcıdan bağımsız olarak, kimi zaman da uyarıcıyla birlikte ortaya çıkar (Sarı, 2019: 134-135).

Bu çalışmada mental eylemler, eylemin gerçekleşme konumu ve sözlüksel olarak ifade ettiği temel anlamdan yola çıkılarak düşüncenin kavranması (idrak), duyu durumunun ifade edilmesi ya da duyu organları yardımıyla hissetme veya anlama bildirmeleri bakımından ayırt edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen mental eylemler konusunda yapılan sınıflama çalışmaları göz önünde bulundurularak benzer şekilde bu çalışmada mental eylemlerin alt kategorileri: biliş eylemleri, psikolojik durum eylemleri ve algı eylemleri olarak adlandırılmıştır.

KKK metninden hareketle verilen örnek cümlelerdeki -tablolarda verilen örnek cümleler de dâhil- eylemler bağlama göre taşıdıkları anlam bakımından gösterdikleri rol değişikliğine göre eylem sınıfları tespit edilmiştir.

4.1. Biliş Eylemleri

Batı kaynaklı çalışmalarda biliş (idrak) için “cognition” kelimesi kullanılmıştır. Cognition kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında 1.kavrama 2.bilişsellik 3.bilme yetisi 4. psikolojide biliş 5. dilbilim alanında bilişsel 6. felsefe alanında ise bilgi anlamına gelmektedir. Mental eylemler konusunda yapılan yerli çalışmalarda genellikle biliş şeklinde karşılık bulmuştur. *Düşün-* eylemi diğer mental eylemlerden farklı bir duruma sahiptir. Zira düşünme işi hiç bitmeyen istemsizce devam eden bir eylemdir. Bu bakımdan *anla-*, *bil-*, *unut-* gibi eylemlerden ayrılmaktadır. Çünkü anlaşılmayan durumlar, konular, olaylar olabilir, bilinen bir şey unutulabilir ya da unutulmuş bir şey hatırlanabilir. Ama düşünme işi insanın istemsizce, yaşadığı süre boyunca yapmak zorunda olduğu bir eylemdir. Dolayısıyla *düşün-* eyleminin görünüş biçimlerinden bağımsız içsel anlamında aslında hiç bitmeyen bir süreç bildirdiği anlaşılmaktadır. *-yor* ekini aldığı anda görünüşsel olarak sürerlik manası pekişmektedir. “Düşündüm.” söylemi görünüşsel olarak tamamlanmışlık ya da bitmişlik anlatsa da eylem aslında sadece o konu üzerinde düşünme eyleminin tamamlandığını bildirir, düşünme eylemi başka bir konuda devam eder. *Hisset-* eylemi de aynı şekildedir. Hissetme işi hep devam eder sadece biçim değiştirir. “Hiçbir şey hissetmiyorum” derken bile yoksunluk hissi anlatılmaya çalışılır. Bu sebeple bu eylemler içsel devamlılığı olan hareket ya da durum kategorisinde de düşünülmüştür. Ancak *hisset-* eylemi *düşün-* eyleminden oluşum yönü bakımından farklıdır. *Hisset-* bir uyaran yardımıyla doğrudan duyu organlarını harekete

geçirecek bir durumu anlatıyor olabilirken “omzuna dokunmak” gibi tamamiyle sezgisel de olabilmektedir.

Özeren ve Alan çalışmalarında Kırgız Türkçesinde tespit ettikleri biliş eylemlerini anlama ifade eden, düşünme ifade eden, niyet-istek- arzu ifade eden, hayal ifade eden, tahmin ifade eden, unutmama ifade eden ve hatırlama ifade eden eylemler olmak üzere yedi alt başlık altında toplamıştır (Özeren, Alan, 2018: 206).

4.1.1. Düşünmek

Eylem: düşünmek	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
4.1.1.a. Büyükbabasının, devletin davetiyle üniversite hastanesinde göreve geldiğini ve İstanbul'u çok sevdiği için temelli yerleştiğini <u>düşündü</u> . (s. 10)	sebebini anlamak	biliş
4.1.1.b. Şimşek hızıyla ne yapması gerektiğini <u>düşündü</u> . (s. 31)	karar vermek	biliş
4.1.1.c. Ben halbuki, benden sana hayır yok, kendine bir sevgili bul, demek istediğini <u>düşündüm</u> . (s. 218)	zannetmek	biliş
4.1.1.d. Ah, ben ne yaptım, diye <u>düşündü</u> Gerhard, hem karımı hem kendimi mahvettim. (s. 249)	tasalanmak	biliş
4.1.1.e. Sonra da Hirsch'le 1933 yılında, Dolmabahçe Sarayı'nda yan yana Boğaz'a baktıkları anı <u>düşündü</u> . (s. 297)	hatırlamak	biliş
4.1.1.f. Annemle babam, her zaman ve sadece kendilerini <u>düşündüler</u> . (s. 329)	önem vermek	biliş
4.1.1.g. Kayınvalidemin aklı! Yolda Elsa'ya yardımcı olur, bebeğe bakar diye <u>düşünmüş</u> . (s. 97)	tasarlamak	biliş
4.1.1.h. Burada harcadığımızı <u>düşünüyorum</u> . (s. 110)	inanmak	biliş
4.1.1.i. Senin çok merak edeceğini ikimiz de <u>düşünemedik</u> . (s. 112)	unutmak	biliş
4.1.1.j. İdare ediyoruz. Sen bizi <u>düşünme</u> . (s. 125)	kaygılanmak	psikolojik durum

Tablo 26: Düşünmek

KKK metninden hareketle verilen örnek cümlelerde *düşün-* eyleminin on farklı anlamına ulaşılmıştır. Eylemin sahip olabildiği manalar kontrol edildiğinde yine mental eylem sınıfına dâhil edilen soyut manalardır. Ancak son cümlede *düşün-* eylemi “kaygılanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla yine soyut ancak psikolojik durum bildiren bir manaya bürünmüştür. Zihinde gerçekleşen eylemler gözlemlenebilir değildir. Ancak bir harekete dönüşürse gözlemlenebilir hale gelebilmektedir. Örneğin *konuş-* eylemi hem hareket hem mental eylem sınıfında yer almaktadır.

4.1.2. Hak vermek

4.1.2.a. “İlk kez annesinin ona gösterdiği tepkiye hak veriyordu... ki hiç de aynı şey değildi.” (s. 318)

Hak ver- “birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında deyimleşmiş eylemdir. “Ad+eylem”den oluşan kalıp yapıdaki eylem tamamıyla hareket anlamını kaybetmiştir. Mental olarak onaylanan bir durumu anlatan eylem biliş eylemi durumundadır.

4.1.3. Konuşmak

4.1.3.a. “Gerhard, boğazı kuruyana kadar konuştu ve sustu.” (s. 141)

Bu cümlede *konuş-* eylemi düşüncenin çıktıya dönüşmüş halidir. Duyulabilir, algılanabilir, anlamlandırılabilir haldedir. Üstelik görünüşsel olarak da hareket bildirmektedir. Ancak gerçekleşme yönüne bakıldığında düşüncenin çıktısı niteliğinde olduğundan aynı zamanda mental eylemdir. Bu durumda eylem, aynı bağlamda mental eylemlerin biliş eylemleri kategorisinde yer alırken aynı zamanda hareket eylemlerinin iletişim eylemleri kategorisine dâhil edilebilmektedir.

4.1.4. Kaçırma

4.1.4.a. “*İnsan gündelik hayatın hayhuyunda nasıl da kaçırabiliyordu ayrıntıları.*” (s. 29)

Kaçır- eylemi temel anlamıyla hareket eylemiyken bu cümlede “değerlendirememek, fark edememek, yararlanamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla mental eylem durumundadır. Biliş, bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak anlamına geliyorsa o halde cümledeki ayrıntıları kaçırmak, ayrıntıların bilincine varamamak anlamıyla mental eylemlerin biliş alt sınıfında yer almaktadır.

4.1.5. Anlamak

4.1.5.a. “*Prof. Schlimann, sizi dikkatli dinledim, söylediklerinizi anladım.*”(s. 141)

Anla- eylemi bu cümlede “bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak” (<https://sozluk.gov.tr/>) manasıyla biliş eylemidir.

4.1.5.b. “*İlk dublesini bitirdiğinde bir terslik olduğunu anladı.*” (s. 170)

4.1.5.b.’de ise *anla-* eylemi “açık bir belirti olmadığı halde, olmuş ya da olacak bir şeyi içgüdüsel olarak kestirmek, duyumsamak; *sezmek, hissetmek*” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla eylem sınıflamasında algı eylemleri arasında yer almaktadır.

4.1.5.c. “*Nece konuştuular da anlaştılar?”* (s. 97)

Bu örnekte *anla-* eylemi {-ş-} işteş çatı eki olarak “birbirinin maksadını anlamak” (<http://www.lugatim.com/>) manası kazanmıştır. Eylemin karşılıklı olarak gerçekleştiğini anlatan *anlaş-* eylemi “idrak” manasını kaybetmediği için biliş eylemi durumundadır.

4.1.5.d. “*Sonra, Madam'ın hastanede olduğunu, Demir'le birlikte ona giderlerken bu kargaşanın içine düştüklerini, eve dönmenin zorluğunu anlattı.*” (s. 225)

Anla- eylemi bu cümlede {-t-} eylemden eylem yapan türetme eki olarak “izah etmek, açıklamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. İzah etmek, açıklamak ise bilginin çıktıya dönüşmüş halidir ve hareket bildirmektedir. Aynı zamanda *anlat-* eylemi nesne alabildiği için hareket eylemlerinin kılış kategorisine girmektedir.

4.1.5. Bilmek

4.1.5.a. “*Adresi biliyorsun Helmut, bisiklete atla da Frau Schlimann çarşıya çıkmadan yetiş, dosyamı getiriver bana.*” (s. 26)

4.1.5.b. “*Böyle bir büro açıldığını kim biliyor ki ?*” (s. 48)

4.1.5.c. “*Ne istediğini tam olarak anlayamıyordu Elsa ama biliyordu ki fikrini değiştirecek olursa acilen doğru kan grubunu taşıyan başka birini bulmak çok zor olacaktı.*” (s. 278)

Bil- eylemi bu örneklerde “öğrenmiş olmak, haberdar olmak ve öyle olduğunu düşünmek, sanmak” (<http://www.lugatim.com/>) manalarıyla biliş eylemidir.

4.1.5.d. “*Madam bana bir fal bakmıştı... Bir adam çok üzülecek demişti. Bilmiş! Tanrım, bilmiş!*” (s. 144)

4.1.5.e. “*Sandaletleri acıyan ayaklarına geçirirken sordu Suzan, “Numaramı nasıl bildin?”*” (s. 220)

Yukarıdaki örneklerin her ikisinde *bil-* eylemi “tahmin etmek, mâlûmâtı olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kullanılmıştır. Ancak ilk cümledeki tahminle ikinci

cümledeki tahmin aynı süreçlere sahip değildir. 4.1.5.d.'de tahmin var olmayan gözlemlenemeyen bir durumun tahminidir. 4.1.5.e.'de tahmin ise gözleme ve mukayese sonucunda yapılan bir tahmindir. Dolayısıyla ilk cümledeki *bil-* (tahmin etmek) eylemi, mental eylemler arasında algı eylemleri kategorisine girerken ikinci cümledeki *bil-* (tahmin etmek) eylemi ise biliş eylemleri kategorisinde yer almaktadır.

4.1.5.f. “*Tüm bu görüşlerimi cesurca bildirdim, çünkü kaybedecek hiçbir şeyim yoktu!*” (s. 73)

Bil-dir- eylemi *bil-* eylemine {-Dir-} yapım eki getirilmesiyle oluşmuştur. Örnek cümlede “bilinir hale getirmek, anlatmak” (<http://www.lugatim.com/>) manasıyla *bildir-* eylemi hareket anlatmaktadır. Bununla birlikte nesne aldığı için hareket eylemlerinin kılış alt sınıfında yer almaktadır.

4.1.6. Hatırlamak

4.1.6.a. “*Elsa hiçbir şey anlamadı ama dün gecedan beri derdini çeken kadım kırmamak için kahveyi içmeye çalışırken, akşama von Hippellere davetli olduklarım hatırladı.*” (s. 111)

Hatırla- eylemi “bilinip unutulmuş bir şeyi akla getirmek, anımsamak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla bu bağlamda biliş eylemi durumundadır.

4.1.6.b. “*Oysa o sırada yaşanmakta olanlar... yürüyüşler, protestolar, polis sirenleri, kordonlarla kesilmiş yollar... Sude'ye Ankara'da geçen çocukluğunu hatırlatıyordu.*” (s. 323)

Hatırla-t- eyleminde {-t-} yaptırım ekidir. Bu cümlede *hatırlat-* eylemi “anımsatmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem kökündeki anlamı koruduğundan yine biliş eylemi olarak değerlendirilmelidir.

4.1.7. Hesaplamak

4.1.7.a. “Habersiz geldik ama bu saatte Herr Schlimann mutlaka işinde, sizler de evdesinizdir diye hesapladım da...” (s. 232)

Hesapla- eyleminin temel anlamı “hesaplama işlemini yapmak, hesap etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>)tir. Bu örnekte ise mecaz anlamıyla “bir şeyi, bir durumu ayrıntılı bir biçimde düşünmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) kullanılmıştır. Eylem hem temel anlamı hem de mecaz anlamıyla biliş eylemidir.

4.1.8. Halletmek

4.1.8.a. “O işi hallettik. Hafta başında evde yapılan özel ekmeğini yanında götürüyor, buzdolabında saklıyor, kızartıp veriyorlar.” (s. 182)

4.1.8.b. “Al işte bu kişilerin hepsi Yahudi, buyur git hallet, der gibi...” (s. 348)

Hallet- “güç görünen bir olay veya duruma çözüm yolu bulmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) ilk anlamıyla 4.1.8.a.’da bir durum karşısında düşünce yoluyla çözüm üretmeyi anlattığından biliş eylemidir. 4.1.8.b.’de ise eylem mecaz anlam kazanarak *öldürmek* anlamında kullanılmıştır. Eylemin göstereni yapan özneye sahip fiziksel bir hareketi anlatıyor olsa da *ölmek* kendiliğinden gerçekleştiğinden bu bağlamda eylem varoluş eylemi kategorine girmektedir.

4.1.9. Seçmek

4.1.9.a. “Susy, Demir’in seçimini onaylayacağından emin, Türk okulunu seçti, babasının ısrarıyla, bir aşağı sınıftan başladı ve o yıl sınıfının yıldızı oldu.” (s. 187)

4.1.9.b. “*Geldiyse ne çıkar! Zaten o da senin evde olmadığı zamanları seçiyor.*” (s. 195)

Seç- eylemi “üstün, iyi, uygun bularak yeğlemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla 4.1.9.a.’da benzerleri arasından en uygun olanına *karar vermek* anlamıyla biliş eylemidir. 4.1.9.b.’d ise eylem bir kararı bildirmekten çok öznenin gelme işinin ne zaman yapılması gerektiğine dair bilinçli bir tutum içinde olduğunu anlatmaktadır. Bu durumda eylem tutum bildiren durum eylemleri arasında yer almaktadır.

4.1.10. Tahmin etmek

4.1.10.a. “*Birinci mevki yolcularına daha iyi davranacaklarını tahmin ediyordu ama bundan böyle cebindeki parayı çarçur etme lüksü yoktu.*” (s. 30)

4.1.10.b. “*Dönem sonu yaklaşırken, Zürih’te önemli üniversite hastanelerine giremeyeceğini tahmin etmişti ama koca şehirde onlarca hastane ve laboratuvar varken, birinden birinde iş bulabileceğini sanmıştı.*” (s. 45)

4.1.10.c. “*Gerhard biraz şaşırды, hiç tahmin etmemişti Hirsch’in çocuğu olabileceğini.*” (s. 81)

4.1.10.d. “*Korhan’ın hayatında artık birlikte olmadığı fakat hiç unutamadığı bir kadının varlığını ise sadece tahmin etti Sude.*” (s. 321)

Tahmin et- eylemi 4.1.10.a.’da “kestirmek” (<https://sozluk.gov.tr/>), 4.1.10.b.’de “öngörmek” (<https://sozluk.gov.tr/>), 4.1.10.c.’de “ihtimal vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla edinilen bilgi sonucunda yapılan tahmin anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu cümlelerde *tahmin et-* biliş eylemiyken 4.1.10.d.’de “sezmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla gerçeğin deneye ya da akla vurulmadan doğrudan doğruya kavranması anlatıldığı için algı eylemidir.

4.1.11. Unutmak

4.1.11.a. “*Saçmalama. Haydi gel, yatalım. Yarın unutacağız olanları.*” (s. 24)

4.1.11.b. “*Tanrım beni, ailemi ve sevdiğilerimi koru...*” Gerisi gelmiyordu, unutmuştu... oh olsun ona! Çocukluk duasını unutana, ancak sıkıştığında dua edene Tanrı niye yardım etsin ki!” (s. 28)

Unut- eylemi 4.1.11.a.’da “hatırlamamak” (<https://sozluk.gov.tr/>), 4.1.11.b.’de “yapamaz duruma gelmek, öğrendiğini unutmak” anlamlarıyla biliş eylemi sınıfına girerken,

4.1.11.c. “*Zamanı unuttular.*” (s. 77) cümlesinde “dalmak, kendini bir şeye kaptırarak zaman algısını kaybetmek” manasıyla algı eylemidir.

4.1.11.d. “*Bu iyiliğini unutmayacağım Simon.*” (s. 207)

4.1.11.e. “*Bunca yıl geçti Gerhard, artık her neye kızdınsa, unut gitsin!*” (s. 195)

4.1.11.d’da *unut-* “gönülden çıkar(ma)mak” (<https://sozluk.gov.tr/>), 4.1.11.e.’de ise “bağışlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) manasında kullanılmıştır. Bu manalarıyla *unut-* eylemi duygu durumu anlatmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda psikolojik durum eylemi sınıfına dâhil edilmektedir.

4.1.11.f. “*Bir anda zavallı Praetorius ve acılı karısı unutulmuş, odaya Peter'in güzel haberinin neşesi dolmuştu.*” (s. 201)

Bu örnekte *unut-* eylemi {-l-} edilgen çatı eki almış haliyle “gereken önemi vermemek, üstünde durmamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla biliş eylemidir.

4.1.11.g. “*Hasta notlarımın olduğu dosyayı, sabah aceleyle çıkarken, evde unutmuşum.*” (s. 26)

4.1.11.g.’de ise *unut-* eylemi “bir şeyi dalgınlıkla bir yerde bırakmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) manasıyla diğer cümlelere göre daha farklı bir manada kullanılmıştır. Bırakmak burada “bir şeyi olduğu yerde bırakmak, alınması gerekli olan bir şeyi almamak” manasıyla soyut manadan somut bir manaya geçmiştir ve hareket bildirmektedir. Bu bağlamda eylem hareket eylemlerinin kılış kategorisine girmektedir.

4.1.12. Kabul etmek

4.1.12.a. “*Burada saygı ve ilgiyle karşılanması bir tarafa, Avrupa’da teklif götürdüğü bilim adamları, şartlar üzerinde uzun boylu pazarlık yapmadan, Gerhard’ın teklif ettiği kürsüleri kabul etmişlerdi.*” (s. 82)

4.1.12.b. “*Kusurlu olabileceğini düşünmek bir yana, kendisine yapılacak olan tıbbi işlemi da asla kabul etmiyordu, muhtemelen gerçekle yüzleşmenin korkusuyla...*” (s. 168)

4.1.12.c. “*Kuracağım ailenin uyumu için onun dinini, dualarını, âdetlerini de kabul ettim ve öğrendim.*” (s. 349)

Kabul et- eylemi yukarıdaki cümlelerde sırasıyla “onaylamak, razı olmak ve benimsemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarıyla biliş eylemi durumundadır.

4.1.12.d. “*Bu hediyeni kabul etmiyorum Demir!*” (s. 256)

Bu örnekte ise *kabul et-* “almak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda hareket bildiren geçişli bir eylem durumundadır. Geçişli olduğu için hareket eylemlerinin etmeli kılış kategorisine dâhil edilmektedir.

4.1.12.e. “*Önceleri Gazi (yazmıştım, Cumhurbaşkanı 'na böyle hitap ediyor Türkler) bir denge kurmak istedi diye düşünmüştük ama Gerhard çok emin bir yerden duymuş;*

Hitler, kürsülerden attığı kişilerin İstanbul'da iş bulduğunu öğrenince çok sinirlenmiş ve Yahudilerin işlerine son vermesi için Türk hükümetine çok baskı yapmış fakat kabul ettirememiş.” (s. 89)

Kabul et- eylemi {-DIr-} yaptırım eki alarak *kabul ettir-* haliyle “kabul etmeye zorlamak, kabullenmesini sağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kılış eylemidir.

4.1.13. Bellemek

4.1.13.a. “*Bütçeyi en az masrafla kapatmayı en büyük erdem bellemişti.*” (s. 93)

4.1.13.b. “*Bu ülkede yaşayan tüm çocukların babası olarak bellemişti Atatürk’ü.*” (s. 159)

4.1.13.c. “*Annemi vurdumduymaz bellemişsin ama onun özellikle de böyle dışlanan gençlere, öğrencilere nasıl yardımcı olduğu iş bulmaları için nasıl aracılık ettiğini bir bilsen.*” (s. 367)

Belle- eylemi ilk cümlede “öğrenmek, bilmek” (<http://www.lugatim.com/>); ikinci cümlede “addetmek, öyle kabul etmek” (<http://www.lugatim.com/>); üçüncü cümlede ise “sanmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla biliş eylemidir. *Belle-* eylemi aynı zamanda bel adı verilen araçla toprağı işlemek anlamı da taşımaktadır. Ancak bu anlamına dair cümle metinde (KKK) yer almamaktadır. Metin dışından “Toprağı belledi” örneğindeki *belle-* ise kılış eylemi durumundadır.

4.1.14. Merak etmek

4.1.14.a. “*Kapıyı açmanıza gerek yok Bay Hansel, ne için gelmişler sadece onu merak etim.*” (s. 23)

Bu cümlede *merak et-* eylemi “anlamak, öğrenmek istemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) olan temel anlamıyla kullanılmıştır. Bu anlamıyla biliş eylemi sınıfına girmektedir.

4.1.14.b. “Siz merak etmeyin Madam Saryan, başımızın çaresine bakarız biz.”

(s. 83)

4.1.14.c. “Ben çıkarken annem evde değildi. Çok merak etmiştir beni.” (s. 224)

Merak et- eylemi yukarıdaki iki cümlede ise “kaygılanmak, telaşa kapılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla düşünce yerine duygu ifade etmektedir. Bu bağlamda biliş eylemi olmaktan çıkıp psikolojik durum bildiren eylem sınıfına girmektedir.

4.1.15. Öğrenmek

4.1.15.a. “Şerefe,” dedi Gerhard, “Bak, işte bu kelimeyi çok iyi öğrendim.” (s. 98)

4.1.15.b. “Türk komşumdan birkaç zeytinyağlı yemek öğrendim.” (s. 89)

Bu örneklerde *öğren-* eylemi “bilgi edinmek ve bellemek” (<https://sozluk.gov.tr/>) manasıyla biliş eylemi sınıfındadır. Ancak burada şunu dile getirmek gerekir ki öğrenme eylemi her iki örnekte farklı süreçlere sahiptir. Bir kelimenin anlamını kavramakla yemek yapmayı öğrenmek aynı şekilde gerçekleşmez. Burada yemek yapmayı öğrenmek sanki öğrenmek kelimesinin Eski Anadolu metinlerinde geçen “alışmak” anlamıyla bağdaşmaktadır. Eylemin “kavramak” anlamıyla tamamıyla soyut bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır.

4.1.15.c. “Bir hafta sonrâ, Elsa, Atatürk'ün o sabah vefat ettiği haberini radyodan duyup yukarı fırlayan Madam'dan öğrendi.” (s. 148)

4.1.15.c.'de ise *öğren-* eylemi “haber almak, duymak” (<https://sozluk.gov.tr/>) manasıyla algı eylemi sınıfına geçmiştir.

4.1.16. Öğretmek

4.1.16.a. “Ankaralı gençlere müzik öğretiyorlar.” (s. 194)

4.1.16.b. “Hem namaz da kılıyorum. Fatma öğretti.” (s. 146)

Öğret- eylemi *öğren-* eylemiyle aynı kökten gelmektedir. Ancak *öğret-* eylemi gerçekleşme süreci düşünüldüğünde öğretme işi sırasında yapılan bütün faaliyetleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla *öğren-* eylemine göre daha somut bir anlam taşımaktadır. *Öğret-* “bir kimseye bir konuda bilgi ve beceri kazandırmak, bir kimsenin öğrenmesini sağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Eylemin yapısında her ne kadar yaptırım duygusu olsa da işin yapılmasına yol açma söz konusudur. “Öğrettim” aynı zamanda karşı tarafta gerçekleşen öğrenme eylemini anlattığından “öğrendi” anlamına gelmektedir. Bu durumda eylem mental eylem sınıfına girmektedir. Bununla birlikte öğretme faaliyeti düşünüldüğünde ise somutlaşarak hareket anlamı kazanmaktadır. O halde eylemin çok katmanlı bir anlam sergilediği ve hem biliş hem de kılış eylemi kategorisinde yer alabileceği söylenebilir.

4.1.17. İnanmak

4.1.17.a. “Davranışlarıma mantık egemen oluyorsa, bunu annemle babama değil, Alman Yahudisi Gerhard Dedeme borçlu olduğuma inanırım.” (s. 328)

4.1.17.b. “İşaretlere inanır mısın sahiden?” (s. 326)

4.1.17.c. “Gerhard, Malche denen bu kişinin İstanbul'da konuşlanmasının kendileri için çok hayırlı olacağına inanıyordu.” (s. 57)

4.1.17.d. “Bana dünya meseleleri ile ilgim yok deme, inanmam.” (s. 377)

İnan- eylemi metinde, “iman etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı hariç GTS'deki diğer anlamlarıyla kullanılmıştır. Yukarıdaki cümlelerde sırasıyla “öyle olduğunu

düşünmek, bir şeyin varlığını kabul etmek, kanaat getirmek ve kanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamları, zihinsel bir süreç sonunda gerçekleşen inanmayı anlatmaktadır. Bu durumda *inan-* eyleminin sahip olduğu bütün manalar biliş eylemi kapsamında değerlendirilmelidir.

4.1.17.e. “*Erkeklerin egoları bizden beterdir, öyle sakat, yüzünün yarısı uçmuş filan... katiyen göstermek istemezler kendilerini, inan bana...*” (s. 388)

4.1.17.e.’de *inan-* eyleminin bir başka anlamı ortaya çıkmaktadır. “Güvenmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla anlam alanı değişen *inan-* eylemi psikolojik durum bildiren mental eylemler sınıfına girmektedir.

4.1.17.f. “*Ben asla böyle demedim diye ısrar ettim ama ne söyledimse inandıramadım.*” (s. 138)

İnandır- eylemi, *inan-* eyleminin {-Dİr-} yaptırım eki almış biçimidir. “İnanmasını sağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla yine biliş eylemi sınıfına girmektedir.

4.1.18. Yanılmak

4.1.18.a. “*Yanılmamıştı, karısı fırından yeni çıkardığı keki tabağa almakla meşguldü ve mis gibi kokuyordu mutfak.*” (s. 247)

Yanıl- eylemi bu örnekte “aldan(ma)mak” (<https://sozluk.gov.tr/>) yani somut verilere dayanarak doğru tahmin etmek anlamıyla biliş eylemidir.

4.2. Psikolojik Durum Eylemleri (Duygu Eylemleri)

Dilbilim, felsefe ve psikoloji alanlarındaki literatürlerde duyguların, değerlendirici bilişlerden kaynaklanan zihinsel durumlar olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır.¹⁴ Duygu genellikle zihinsel bir durum veya fenomen olarak görülmekle birlikte, bilimsel açıdan duygusal olayların öznelliğinden, çeşitliliğinden ve karmaşıklığından kaynaklı net bir tanım yapılmakta güçlük çekilmektedir.

Mental süreç, psikolojik süreci başlatan hareketten itibaren bu hareketin sonuca ulaşmasına kadar geçen evredeki tüm olguları kapsamaktadır (Hirik, Çolak, 2017: 261). Hirik, mental sürecin girdi, işlem ve çıktı basamaklarından oluştuğunu ve girdi basamağı olmaksızın diğer süreçlerin gerçekleşemeyeceğini ve girdinin de duyu eylemleriyle ortaya çıktığını belirtmektedir (Hirik, 2018: 806).

Bazı psikologlar tarafından korkmak, öfkelenmek ve zevk almak fizyolojik durumlar, aşık olmak, sevmek ve nefret etmek ise kararlı eğilimler olarak adlandırılmıştır (Ekman, 1999: 301-320). Bu ayrım, Scherer'in (2005) duyu tipolojisinde birkaç farklı tipte ele alınmıştır:

- a. Duygu: Uyarıcı olaya karşı kişinin verdiği kısa süreli yanıttır. Örneğin üzölmek, kızmak, utanmak, korkmak vb.
- b. Duygudurum: Genellikle görünür bir neden olmaksızın düşük yoğunlukta yaşanan ve yaygın olarak görölen kişinin duygusal durumudur. Örneğin neşeli, kasvetli, depresif vb.
- c. Kişilerarası duruş: Belirli bir durumda başka bir kişiye karşı alınan duygusal duruş ya da etkileşimdir. Örneğin uzak, sıcak, destekleyici, aşağılayıcı vb.
- d. Tutum: Kalıcı bir şekilde oluşmuş inançlar ve tercihler ya da nesnelere ve kişilere yönelik yatkınlıklardır. Örneğin sevmek, nefret etmek, arzulamak vb.
- e. Kişilik özellikleri: Kişide duygusal olarak yüklü ve istikrarlı bir şekilde görölen tipik kişilik eğilimleri ve davranışlardır. Örneğin sinirli, düşmanca, kıskanç vb.

14 bkz. Dowty 1991; Jackendoff 2009; Johnson-Laird & Oatley 1989; Lewis 2008; Ortony et al.(ve diğerleri) 1988.

Johnson-Laird ve Oatley'in (1989) modelinde, tüm duygu sözcükleri duygusal durumların / duyguların unsurlarına sahipken, duygu sözcüklerinin hepsi birbirine benzemez. Duygu sözlüğü yapılandırılmıştır: Beş temel duygusal mod veya durum vardır. Bu durumlar mutluluk, üzüntü, korku, öfke ve tiksinti sözcükleriyle kodlanmıştır ve tüm duygu sözcükleri tek bir temel duygu modunun anlamını içermektedir. Sonuç olarak, yedi ana duygu kelimesi ayırt edilmiştir: (i) genel duygular, örneğin duygular ve hisler, (ii) temel duygular, örneğin mutluluk ve sevinç, (iii) duygusal ilişkiler, örneğin aşk ve nefret, (iv) nedensel duygular, örneğin memnuniyet ve dehşet, (v) nedensellikler, ör. sinir bozucu ve güven verici, (vi) duygusal hedefler, ör. arzu ve açgözlülük ve (vii) karmaşık duygular, ör. utanç ve acıma (Johnson-Laird & Oatley 1998: 96). Temel duyguların ayırt edilebilir nedenleri ve ruh hallerine (örneğin, anksiyete) ve kişilik özelliklerinin (örneğin, inatçılık) ayırt edilebilir nedenleri olmadığından, ruh halleri ve kişilik özellikleri bu modeldeki duygular kategorisine dâhil edilmiştir. Ruh hallerini ve kişilik özelliklerini tek şemsiye altında toplayan terim olarak 'duygu' kelimesinin etiketlediği psikolojik kategorinin oldukça farklı psikolojik fenomenler içerdiği görülmektedir.

“Türkiye Türkçesinde tespit edilen duygu fiilleri ya yansıma sözlere dayanmaktadır ya da metaforik olarak, yani çeşitli alanlardan aktarmalar yoluyla ortaya çıkmıştır. Söz gelişi, iğren- “bir şeyi tiksindirici bulmak”; parla- “1. Güçlü bir ışık çıkarmak, ışık saçmak” anlamı yanında “5.mec. Birdenbire öfkelenmek” yansıma seslere dayanan ve metaforlarla anlamları genişleyen fiillerdir” (Yaylagül, 2010: 105).

Duygu eylemleri, dilbilimciler tarafından farklı kategoriler altında incelenmiştir. Öncelikle, Valeika ve Buitkiené (2003: 64) çalışmalarında, eylemlerin 1.Sınırlı 2.Sınırsız olmak üzere iki tür süreç bildirdiklerini öne sürmüşlerdir. Sınırsız eylemler (unbounded verbs), sabit (stative) ya da dinamik (dynamic) olabilmektedir. Belirli bir duyguyu ifade eden eylemler (affective verbs) “aşık ol-, nefret et-” gibi sabit (stative) eylem grubunun alt sınıfına dahil edilmiştir.

Levin, duygu eylemlerini “psikolojik eylemler” olarak adlandırmıştır (Levin, 1989: 189). Bununla birlikte, sözdizimsel olarak bakıldığında, duygu eylemlerinin sahip olduğu iki ana farklılık görülebilir, yani deneyimleyen kişi cümleye özne veya nesne olarak girebilmektedir. Deneyimleyenin cümle içindeki sözdizimsel konumuna göre, duygu eylemleri, Levin'in sınıflamasında yer alan, hayranlık bildiren eylemler (admire

verbs) ve eğlendirme bildiren eylemler (amuse verbs) olmak üzere geçişli eylem kategorisinde yer alabilirken aynı zamanda edat öbeklerini tamamlayan hayret (marvel verbs) ve itiraz (appeal verbs) eylemleri sınıfına girerek geçişsiz eylem kategorisine de dahil olabilmektedir.

Psikolojik durum eylemleri soyut olduklarından anlatılırken somutlaştırmaya ihtiyaç vardır. Bu sebeple bu eylemlerin anlatımında daha çok deyimler yer almaktadır. Biliş eylemleri, psikolojik durum eylemlerine göre daha açık ve anlaşılır ifade edilebilen eylemlerden oluşmaktadır. Algılama eylemleri ise beş duyu organı ile algılanabilen eylemler oldukları için psikolojik durum eylemleri kadar soyut değildirler. Dolayısıyla psikolojik durum anlatan eylemlerde, biliş ve algılama eylemlerine göre deyimsel anlatımlar daha çok kullanılmaktadır (Özeren, Alan, 2018: 222).

4.2.1. Sevmek

Eylem: sevmek	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
4.2.1.a. Ben seni çok <u>sevdim</u> , hep <u>sevdim</u> ve hâlâ <u>seviyorum</u> .(s.254)	gönül vermek	psikolojik durum
4.2.1.b. Tarif ettiğin erkek türü, cesur kadınları <u>sever</u> .(s.359)	Hoşlanmak	psikolojik durum
4.2.1.c. Biz onu çok <u>sevdi</u> k. O, bizden biriydi,” dedi Nazmi Dede (s.314).	Benimsemek	psikolojik durum
4.2.1.d. Bakın bir güzel haberim var size, tiyatro <u>sever misiniz?</u> (s.125)	Hoşlanmak	psikolojik durum
4.2.1.e. Uykulayan oğlunu öptü, <u>sevdi</u> ve aklıyla kalbi geride kalarak çıktı hastaneden (s.127).	Okşamak	davranış eylemi

Tablo 27: Sevmek

Sev- eyleminin Güncel Türkçe Sözlükte yer alan beş farklı anlamının tümüne incelenen metinde ulaşılmıştır. Türkçedeki çok anlamlılık mental eylemlerde de kendini göstermektedir ve bu durum eylem sınıflamasının da farklılaşmasına neden olmaktadır. *Sev-* eylemi sahip olduğu dört anlamda psikolojik durum bildirirken “okşamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına geldiğinde duygu durumunun gözle görünür bir çıktısı olan fiziksel harekete dönüşmüş davranış eylemi durumundadır.

4.2.1.f. “*Yemek yaparız, resim yaparız, fotoğraf çekeriz, kitap okuruz, yürürüz, yüzeriz, yöreyi gezeriz... sevişiriz istediğin takdirde.*” (s. 315)

Sev-iş- eylemindeki {-(I)ş-} eylemden eylem yapan türetme ekidir. Sözcüğe cinsellik kodlayan ek konumundadır. Eylemin iki özne tarafından aynı anda birlikte yapılması türetme ekinin anlamsal işlevinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda *seviş-* eylemi bu cümledeki anlamıyla fiziki durum bildiren hareket eylemi sınıfına girmektedir.

4.2.1.g. “*Bunu duyduğuma çok sevindim.*” (s. 115)

Sevin- eylemi *sev-* eyleminden {-(I)n-} yapım eki alarak türemiştir. Kendi kendine sevinç duymak (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla yine duygu durumu anlattığı için psikolojik durum eylemi sınıfına girmektedir.

4.2.2. Ağlamak

4.2.2.a. “*Kendinden yaşça çok büyük, az tanıdığı ve dilini bilmediği kadının tombul kollarında doya doya ağladı.*” (s. 111)

Ağla- eylemi “acı, keder, pişmanlık ve bazen de sevinçten göz yaşı dökmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Kişinin duygu durumuna bağlı olarak eylem gerçekleştiği için cümlede öznenin hem psikolojik durumu hem de fiziksel durumu gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla eylem aynı bağlamda çok katmanlı bir anlam sergileyerek hem psikolojik durum bildiren hem de fiziki hareket bildiren eylem sınıfında yer almaktadır.

4.2.3. Adamak

4.2.3.a. “*İnançlara saygı gösterilir, Müslümanlar kiliselerde mum yakar, Hıristiyanlarla Yahudiler türbelerde adak adardı.*” (s. 10)

Ada- eylemi “bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kutsal olduğuna inanılan bir güce niyette bulunmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Bu cümlede de bu ilk anlamıyla kullanılmıştır. Eyleme dönüşmemiş bir niyet bildirdiği için *ada-* eylemi bu bağlamda psikolojik durum bildirmektedir.

4.2.3.b. “*Türklerin liderinin bilime olan tutkusu karşısında bütün enerjimi bu genç devletin hizmetine adadım.*” (s. 70)

Bu cümlede ise *ada-* eylemi “bir şeyle yoğun olarak ilgilenmek, bir amaç uğruna çalışmak, o uğurda her şeyi yapmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) olan mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu anlamıyla eylem bir niyet ya da verilen söz olmaktan çıkıp icraate dönüşmüştür ki bu bağlamda *ada-* eylemi hareket bildirdiğinden kılış eylemi sınıfına girmektedir.

4.2.4. Eğlenmek

4.2.4.a. “*Halka açık festivaller, konserler, yarışmalar düzenliyorlar. Gidip eğleniyoruz.*” (s. 21)

Eğlen- eylemi bu cümlede “(zevk ve neşe veren şeylerle) hoşça vakit geçirmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılmıştır. Eylem bu anlamıyla kişinin neşe veren bir faaliyette bulunduğu için ruh halinin de neşeli olduğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla *eğlen-* eylemi de aynı bağlamda çok katmanlı bir anlam sergilemektedir. Bu sebeple eylem hem fiziksel durum bildiren hareket eylemi hem de psikolojik durum bildiren mental eylemler sınıfına girebilmektedir.

4.2.4.b. “*Geveze olduğu için yolculuk boyunca beni eğlendirmişti de.*” (s. 87)

Eğlen- eylemi 4.2.4.b.’de {-Dır-} yaptırım eki alarak *eğlendir-* şekliyle “eğlenmesini sağlamak, avutmak, neşelendirmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamındadır. Yaptırım eki eyleme bir işi birine yaptırmak anlamı değil de eylemin olmasını sağlamak anlamı katmıştır. Bu sebeple eylemin gerçekleşme yönü tamamıyla harekete dönüşmemiştir.

Eğlendir- bir yandan birinin eğlenmesi için yapılanları anlatırken bir yandan da o kişide uyandırdığı duygu anlatılmaktadır. Aynı zamanda eylemin aldığı ekle beraber cümleye giren *beni* nesne değil, ikincil bir öznedir. Bu durumda *eğlendir-* çok katmanlı anlam alanına sahip olmuştur. Eylem ikincil öznedeki kaynaklı olarak fiziksel hareket bildiren eylem sınıfına geçerken birincil özne için psikolojik durum bildiren eylem durumundadır.

4.2.5. Gülmek

4.2.5.a. “Çok komik bir şey söylemişçesine ha ha ha güldü.” (s. 68)

Gül- eylemi, bu cümlede “kişinin sesli bir biçimde hoşuna giden olaylar, durumlar karşısında duygusunu açığa vurması” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Eylemin gerçekleşme yönü düşünüldüğünde duygu durumunun harekete dönüşmesi söz konusudur. Eylem somut bir hareketi anlatırken aynı zamanda çıkış noktasında taşıdığı soyut anlamı da kaybetmemiştir. Aynı bağlamda *gül-* eyleminin çok katmanlı anlama sahip olması hem psikolojik durum bildiren eylemler hem de hareket eylemleri arasında değerlendirilmesine imkân vermektedir. Bununla birlikte geçişsiz bir eylem olduğundan eylem sınıflamasında, hareket eylemlerinin fiziki hareket bildiren eylemler kategorisine dahil edilmektedir.

4.2.5.b. “*Taşınma sırasında, son parça eşyaları da kamyonu yüklenip yola çıktığında, uzaklaşan kamyonun arkasından asılan yüzü akşama kadar hiç gülmemişti.*” (s. 186)

Gül- eylemi bu cümlede {-mA-} olumsuzluk eki alarak “kişinin hoşuna gitmeyen bir durum ya da olayla karşılaşması” nı anlatmaktadır. {-mA-} olumsuzluk eki eylemin gerçekleşmediğini bildirirken aynı zamanda eylemin psikolojik durum bildirme yönünü güçlendirmiştir. Eylemin “gülmüştü” şeklinde olumlu çekimlenmiş hali hareket anlamı kazanabilirken olumsuz hali olan “gülmemişti” eylemin harekete dönüşmediğini göstermektedir.

4.2.5.c. “*Guy's Hospital'a bir Türk kadın hekim! Güldürme beni.*” (s. 372)

Gül- eylemi {-Dir-} yaptırım eki almış haliyle “gülmesine sebep olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Eylem aynı zamanda {-mA-} olumsuzluk eki almıştır ancak bu bağlamda ek eyleme olumsuzluk anlam kodlayan biçimbirim görevinde kullanılmamıştır. Çünkü eylemin gerçekleşmemiş ya da tamamlanmamış olduğunu bildirmekten ziyade eyleme mecaz anlam kazandırmıştır. “*Olumsuzluk işaretleyicileri, olumsuzlamanın yanı sıra bir ifadeyi, reddetme yoluyla öne çıkarma, doğrulama, vurgulama, güçlendirme, dikkat çekme, söylemin yadsınmadığını gösterme vb. amaçlarla da kullanıma çıkabilir*” (Üstünova, 2016: 1707). Cümleyi “Güldür beni” şeklinde olumlu hale getirdiğimizde eylemin temel ya da yan anlamıyla kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu cümlede *güldür-* eylemi ne hareket ne de psikolojik durum bildirmektedir. Eylem burada imkânsız görülen bir durum için “inanmak” anlamıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla biliş eylemidir.

4.2.5.d. “*Yemin ederim. Artık bozdurup kim bilir nerelere harcamıştır, birazını da tasarruf etmiştir! Gülüştüler.*” (s. 294)

Gülüş- eyleminde {-(I)ş-} işteş çatı ekidir ve *gül-* eyleminin ortaklaşa yapıldığını anlatmaktadır. Bu anlamıyla eylem fiziksel hareket bildirmektedir. Aynı zamanda cümlede *gülüş-* eylemiyle anlatılmak istenen “mec. alay etmek” tir. Bu anlamıyla da psikolojik durum bildiren eylemdir.

4.2.6. Gülümsemek

4.2.6.a. “*Gerhard, bu hikâyeyi duyduğu günü hatırlayınca gülümsedi kendi kendine.*” (s. 297)

Bu cümlede *gülümse-* “hafifçe ve sessizce gülmek, tebessüm etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kişinin yüz ifâdesinin aldığı mânâ ile memnûniyetini, hoşnutluğunu anlatması söz konusudur. Bu bakımdan psikolojik durum bildiren eylemler arasında yer almaktadır.

4.2.7. Heyecanlanmak

4.2.7.a. “*Heyecanlandı, kocası onu bugüne kadar hiç aramamıştı Madam'ın telefonundan.*” (s. 122)

Heyecanlan- eylemi bu bağlamda “beklenmeyen bir durum karşısında telaş ve heyecan duymak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla psikolojik durum bildiren eylem sınıfına girmektedir.

4.2.7.b. “*Beni bu milletin çağı yakalama arzusu çok heyecanlandırdı Herr Schlimann.*” (s. 70)

Heyecanlan-dır- ise *heyecanlan-* eyleminin {-Dir-} yaptırım eki almış biçimidir. “Heyecanlanmasına sebep olmak, heyecan vermek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamındadır. Bu bağlamda eylem her ne kadar yaptırımlı olsa da harekete dönüşmemiştir ve eylemin gerçekleşme biçimi yine öznenin duygu durumunu anlatmaktadır. Bu bakımdan *heyecanlandır-* eylemi de psikolojik durum bildiren eylem sınıfında yer almaktadır.

4.2.8. Hoşlanmak

4.2.8.a. “*Elsa, kadınların haftalık çay partilerinde birkaç kez karşılaşır çok hoşlanmıştı von Hippel'in eşinden.*” (s. 111)

4.2.8.b. “*Fatma, yokuşta çocuk arabası itmekten hoşlanmıyordu, hele de kış mevsiminde.*” (s. 106)

4.2.8.c. “*Gerhard Bey! Hoşuna gitti bu hitap.*” (s. 65)

Hoşlan- eylemi 4.2.8.c.’de deyimleşmiş biçimi *hoşuna git-* olarak kullanılmıştır. 4.2.8.b.’de eylem olumsuzluk eki almış olsa da duygu durumu anlatma özelliği

kaybolmamıştır. Bu bakımdan örneklerdeki *hoşlan-* ya da *hoşuna git-* “hoş bulmak, hazzetmek, sevmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla psikolojik durum bildiren eylemdir.

4.2.9. Ummak

4.2.9.a. “*Hanna’ nın beni nasıl tuzağa düşürdüğüne dair umarım artık hiçbir kuşkun kalmamıştır Elsa, dedi Gerhard karısının gözlerinin içine bakarak.*” (s. 280)

4.2.9.b. “*Türkler bilime dinî referanslarla yaklaştıkları için raporunu dikkate alacaklarını hiç ummuyordu.*” (s. 55)

4.2.9.c. “*Kapıyı her zamanki gibi Peter’in açacağını umuyordu ama şu işe bakın ki kucığında Susy’yle Elsa açtı.*” (s. 113)

Um- 4.2.9.a.’da “içinde, istediği ve beklediği şeyin gerçekleşeceğine dâir bir duygu taşıyarak o şeyin olmasını beklemek, ümit etmek” (<http://www.lugatim.com/>) temel anlamıyla duygu durumu anlattığından bu bağlamda psikolojik durum eylemidir. 4.2.9.b.’de olumsuzluk eki almış olsa da 4.2.9.c.’deki gibi “sanmak, zannetmek, tahmin etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanılmıştır. Bu örneklerde eylem duygu durumu yerine tahmin anlattığından biliş eylemi kategorisine geçmiştir.

4.2.10. Utanmak

4.2.10.a. “*Niye utaniyorsun ki ben seni defalarca çıplak gördüm.*” (s. 232)

4.2.10.b. “*Son gecemizde bana her söylediği sözü tek tek hatırlıyor, konuştuklarımızı kafamda yeniden canlandırıyor ve sonrasında kurduğum hayalleri düşünmeye dahi utaniyordum!*” (s. 380)

4.2.10.c. “*Tam o sırada yanımdan tekerlekli sandalyede ağzı burnu maskeli, saçları tamamen dökülmüş bir çocuğu geçirirlerken, büsbütün utandım yersiz telaşımdan.*”

(s. 372)

Utan- eylemi yukarıdaki cümlelerde fiziksel harekete dönüşmemiş duygu durumlarını anlatmaktadır. 4.2.9.a.'da “çekinmek”, 4.2.9.b.'de “sıkılmak”, üçüncü cümlede “mahcup olmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarında kullanılmış psikolojik durum eylemidir.

4.2.11. Korkmak

4.2.11.a. “*Diğer partilere mensup olanlar dahi, Hitler'in şerrinden korkmuşlar.*” (s. 40)

Kork- eylemi bu cümlede “korku duymak, ürkmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla psikolojik durum eylemidir.

4.2.11.b. “*Aaaa! Korkuttun beni Gerhard. Hiç duymadım geldiğini.*” (s. 247)

Bu cümledeki *korkut-* eylemi ise *kork-* eyleminin {-I)t-} yaptırım eki almış halidir. Bu durumda *korkut-* eylemi “birinin korkmasına yol açmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) manasında kullanılmıştır ve bu manasıyla mental eylem olmaktan çıkarak kılış eylemine dönüşmüştür. Ancak cümlede asıl anlatılmak istenen yapılan *korkut-* eylemi değil *korkut-* eyleminin sebep olduğu korkma halidir. Böyle düşünüldüğünde eylem, kılış eylemi olabildiği gibi aynı zamanda psikolojik durum eylemidir.

4.2.12. Üzmek

4.2.12.a. “*Susy üzdü mü sizi?*” (s. 125)

4.2.12.b. “*Ben kendim için değil, Rozi için üzülüyorum.*” (s. 239).

4.2.12.a.'da *üz-* eylemi “üzüntü vermek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. 4.2.12.b.'de *üz-ü-l-* eyleminde {-l-} yapım ekidir. *Üzül-* “üzüntü duymak,

kaygılanmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Üz- de *üzül-* de duygu durumu bildirdiğinden psikolojik durum bildiren eylem sınıfında yer almaktadır.

4.2.13. Kıskanmak

4.2.13.a. “*Kıskanmamıştı ama azıcık gönlü kırılmıştı Suzan'ın, o günlerde biraz hırçındı o yüzden.*” (s. 206)

Kıskan- eylemi *kıs-* “azaltmak, mec. verilen hak ve özgürlüklerin sınırını daraltmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) eylem kökünden gelmektedir. Eylemin anlamı somuttan soyuta doğru geçiş göstermektedir ki *kıskan-* tamamen soyut bir anlam kazanmıştır. Bu cümlede “gıpta etmek, özenmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla psikolojik durum bildirmektedir.

4.2.14. Şaşmak

4.2.14.a. “*İnsanlar iktidarın gözüne girmek için hasımlarım, dış bilediklerini, hatta kendilerini kızdıran komşularını bile ihbar etmeye başarlarsa hiç şaşmam.*” (s. 53)

Şaş- eylemi bu cümlede “hayret etme(me)k” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla birlikte bir öngürünün doğru çıkması yani yanılmamak anlamı da taşımaktadır. Hayret umulmayan, beklenmeyen bir durumda ortaya çıkan bir duygu durumudur. Oysa bu bağlamda akıl yürütme yoluyla bir tahminde bulunulmuştur. Bu durumda *şaş-* eylemi bu cümlede biliş eylemi durumundadır.

4.2.14.b. “*İyi Almanca konuşan profesörün, Nürnberg Üniversitesi'nde matematik doktorası yapmış olduğunu öğrendiğinde biraz şaşırdı.*” (s. 59)

4.2.14.c. “*Bak, hiç unutmayacağım bu tokadı ha! Ne olduğumu şaşırdım be!*” (s. 388)

Şaşıır- ise *şaş-* eyleminin {-Ir-} yaptırım eki almış biçimidir. Yukarıdaki cümlelerde *şaşıır-* eylemi “bir durum karşısında şaşkınlık duymayı” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlatmaktadır. Bu anlamıyla *şaşıır-* psikolojik durum bildiren eylemdir.

4.2.15. Sinirlenmek

4.2.15.a. “Hitler, kürsülerden attığı kişilerin İstanbul'da iş bulduğunu öğrenince çok sinirlenmiş.” (s. 89)

4.2.15.b. “Doktoru bana onu sinirlendirmeyin, üzmeyin dememiş olsa, konuşturmayacağım da... üzülmesi kötü olabilir diye, ‘Tamam’, dedim, boynumu bükerek.” (s. 372)

Sinirlen- 4.2.15.a.'da “duygu ve davranışlarını denetleyemeyecek duruma gelmek, öfkelenmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla duygu durumu anlattığı için psikolojik durum eylemidir. 4.2.15.b.'de *sinirlen-* eylemi {-Dİr-} yaptırım eki almıştır. *Sinirlendir-* “sinirlenmesine sebep olmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kılış eylemidir. Bununla birlikte eylem karşı tarafta ortaya çıkan duygu durumunu da anlattığı için psikolojik durum bildiren eylemdir.

4.2.16. Yatışmak

4.2.16.a. “Tanrılara bir kurban vermek gerekiyordu ki gazapları yatışsın.” (s. 142)

Yat- eylemi {-(I)ş-} yapım eki alarak *yatış-* olmuştur. *Yatış-* eylemi bu cümlede “etkisi azalmak, geçmek, sakinleşmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Bu anlamıyla duygu durumu anlatıldığından psikolojik durum bildiren eylemdir.

4.2.17. Yeşermek

4.2.17.a. “Gerhard, ara sıra pencereden bakarak, ara sıra kitap okuyarak, yüreğinde geleceğin korkusu, omuzlarında ailesinin sorumluluğu, işsiz kalmanın ezikliği içinde huzursuz uykulara dalarak sürdürdü yolculuğunu. Umutlarını hiç yeşertmedi.” (s. 59)

Yeşer- eylemi, “bitkinin yaprak vermesi” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kendiliğinden meydana gelen bir doğa olayını anlatmaktadır. Bu ilk anlamıyla eylem sınıflamasında

oluş eylemlerinin doğa eylemleri kategorisinde yer almaktadır. Ancak yukarıdaki cümlede *yeşert-* eylemi {-t-} yaptırım eki almıştır. Bu bağlamda eylem mecaz anlam kazanarak “duygunun yeniden canlanmasına sebep olmak” anlamıyla psikolojik bir durumu anlatmaktadır.

4.3. Algı Eylemleri

Duyu eylemleri olarak da bilinen algı eylemleri işitme, görme, tat alma, koku alma ve dokunma gibi duyularla gerçekleştirilen algıları aktarmak amacıyla kullanılan eylemlerdir.

Benzerliklere rağmen, her cümlenin iletmediği anlam, eylemin önerdiği bilgi türüne göre değişmektedir. Bir şeyin doğru olmadığını bilmek, bir şeyin doğru olmadığını duymak veya bir şeyin doğru olmadığından şüphelenmek gibi yorumlar, algılayıcının topladığı bilgi ile gerçek algı nesnesi arasındaki güvenilirlik ve doğruluk derecesine göre farklıdır. Eylemin gerçekleşme anının görülmesi ve duyulması arasında doğruluk ve güvenilirlik derecesi bakımından fark vardır. Koklamak eylemi tahmin edilen algıyı bildirmektedir. Duyular, gerçek nesnenin doğasına az çok doğru karşılık gelen algılar oluşturulmasını ve nesnelerin doğası ve özelliklerine ilişkin hipotezler oluşturulmasını sağlamaktadır. Görsel algının sağladığı bilgiler ve dolayısıyla bu bilgilere dayanarak formüle edilen hipotez, normalde işitme veya koku alma duyusu ile elde edilenden daha doğrudur. Sonuç olarak, görmek, duymak veya koklamak gibi eylemleri içeren metaforik ifadelerin kullanımı, bu deneyimi fiziksel algı alanından çıkararak daha soyut bilgi alanıyla eşleştirilmesine izin vermektedir.

Kamchybekova, duyu eylemlerinin anlamsal özelliklerini hareketlilik, isteklilik, süreklilik, temaslılık, sonluluk, duygusallık ve olumsuzluk olarak belirlemiştir. Hareketlilik özelliğinde eylemcinin katkısı olup olmamasına bakılmaktadır. Diğer bir deyişle eylemcinin bilinçli olarak mı yoksa tesadüfen mi eylemi gerçekleştirdiğine dikkat edilmektedir. Bu durumda *bak-* eylemi bilinçli yapılan aktif eylem, *gözü iliş-* eylemi ise şuurla kontrol edilmeyen pasif eylem kabul edilmektedir. İsteklilik özelliği eylemcinin isteği dâhilinde veya isteği dışında eylemin gerçekleşebilmesini anlatmaktadır. *Seyret* eylemi isteğe bağlı gerçekleşirken *tat al-* ise tat alma duyusuyla isteğe bağlı olmadan gerçekleşebilmektedir. Süreklilik özelliğinde eylemin sahip olduğu içsel zaman kastedilmektedir. Eylem anlık ya da süreli olmak üzere iki zamansal değere

sahip olabilmektedir. Çarp- eylemi birdenbire gerçekleştiği için anlık, *dinle-* eylemi ise bir zaman kesitinde devamlılığı olduğu için süreli kabul edilmektedir. Duyu eylemlerinin temaslılık özelliğinde fiziksel ya da zihinsel temasa bakılmaktadır. *Dokun-* eylemi fiziksel temas bildirirken *kokla-* eylemi zihinsel temas bildirmektedir. Sonluluk özelliğinde eylemin aldığı zaman eklerinden bağımsız olarak sona yaklaşması ya da sonlanması söz konusu olabilmektedir: *fark et-*, *görün-* eylemlerinde olduğu gibi. Duygusallık özelliğinde eylemin psikolojik durum yansıtması söz konusudur. *Okşa-* eylemi şefkat göstermek anlamıyla kullanıldığında psikolojik durum yansıtmaktadır. Olumsuzluk özelliği ise eylemin içsel manasında taşıdığı olumsuzluktur. Bazı eylemler olumsuz bir duyguyu bazıları da olumsuz bir davranışı anlatmaktadır. Örneğin *it-* eylemi hem olumsuz bir duyguyu hem de olumsuz bir davranışı anlatıyor olabilir. “Terkedilmek onu intihara itti.” cümlesinde “sevk etti” manasıyla olumsuz bir duyguyu, “Onu düşürmek için itti.” cümlesinde “aşağı düşürmek” manasıyla olumsuz bir davranışı anlatmaktadır (Kamchybekova, 2011: 25-30).

Algı eylemleri temel olarak duyu organlarıyla algılama sonucu ortaya çıkan eylemlerdir. Ancak bu eylemler aynı zamanda durum ya da hareketin tasvirini de anlatmaktadır. Örneğin “Ekin mutlu bakıyor.” cümlesinde bir şeye bakmaktan ziyade bakışın tanımı yapılmıştır.

Viberg’in algı eylemlerini tipolojik açıdan incelediği “*Phenomenon-Based Perception Verbs in Swedish from a Typological and Contrastive Perspective*” çalışmasında fenomen (duyularla algılanabilen her şey, görüngü) temelli algı eylemlerinin tipolojik olarak değişkenlik gösterdiğini dile getirmektedir. Algı eylemlerini tipik olarak kılıcı bir özneye sahip ve insanın deneyimlediği durumlara atıfta bulunan eylemler olarak tanımlamıştır. *Gör-* eyleminin biyolojik ve bilişsel temelli bir eylem olduğundan diğer algı eylemlerine göre baskın olduğunu aynı zamanda her durumda geçerli olmasa bile insanın diğer duyularına göre görme duyusuna daha çok güvendiğinden kullanım sıklığının da fazla olduğunu ifade etmektedir (Viberg, 2019: 23).

L. Valeika, algı eylemlerinin genellikle durum bildirme eğiliminde olduklarını ancak bazen de hareket bildirebildiklerini ifade etmektedir. Algı eylemlerinin bu özelliğini *dinle-* ve *izle-* eylemleriyle örneklendirmiştir.

Beni dinliyor musun? (Are you listening to me?)

Şimdi televizyon seyrediyorum. (I’m just watching television.) (Valeika, 1998: 41)

P. Helle (2006:4) algı eylemlerini bilişsel, hareket ve tanımlayıcı olmak üzere alt gruplara ayrılabilceğini ifade etmektedir.

4.3.1. Duymak

Eylem: duymak	Anlam İlgisi	Eylem Sınıfı
4.3.1.a. Kendi vagonunu bulup çevik bir hareketle trene atlarken, bir ses <u>duydu</u> arkasında. (s.31)	işitmek	algı
4.3.1.b. Gerhard'ın şaşkın bakışlarını görünce açıklama yapma gereği <u>duydu</u> . (s.37)	hissetmek	algı
4.3.1.c. Kokusunu <u>duydu</u> . (s. 217)	duyular aracılığıyla algılamak	algı
4.3.1.d. Birbirimize dönük sorular sorduk, birbirimizi tanımaya çalıştık, birbirimizi <u>duyduk</u> sadece. (s. 361)	dinlemek	algı
4.3.1.e. Onun iyi bir asker olmasının yanı sıra, çok zeki biri olduğunu <u>duydum</u> . (s. 118)	öğrenmek, haber almak	Biliş
4.3.1.f. Beni sahiplendiği için minnet <u>duydum</u> ona. (s. 364)	mec. birinin yaptığı bir iyiliğe karşı kendini borçlu hissetmek	psikolojik durum

Tablo 28: Duymak

Algılamak duyu organları yardımıyla görünen ya da görünmeyeni fark etmektir. Bu bilgiye göre *duy-* eylemi görünmeyeni algılamaktır. Duyma organı yardımıyla seslerin algılanması zihinde mental bir süreç başlatır. Duyulan, zihindeki bilgilerle eşleşme olduğunda anlam kazanır. KKK metninden hareketle yukarıdaki tabloda *duy-* eyleminin altı farklı anlamına ulaşılmıştır. 4.3.1.a.'de "işitmek" anlamıyla, 4.3.1.b.'de "hissetmek" mecaz anlamıyla 4.3.1.c.'de "koklamak" anlamıyla 4.3.1.d.'de "dinlemek" (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla *duy-* eylemi mental eylemlerin algı sınıfında yer almaktadır. Eylem beşinci cümlede "öğrenmek" anlamıyla biliş eylemi sınıfında, altıncı cümlede ise "mec. borçlu hissetmek" (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamıyla psikolojik durum eylemi sınıfında yer almaktadır. Eylemin son iki örnekte farklı bir mental sınıflara dâhil edilmesi bağlama göre anlamca çok katmanlılık gösterdiğinin kanıtıdır.

4.3.2. Bakmak

4.3.2.a. “Sigarasından birkaç nefes çektikten sonra rahatladı, defalarca girip çıktığı binaya ilk kez görüyormuş gibi baktı.” (s. 29)

4.3.2.b. “Şu anda pencereden bembeyaz bir şehre bakıyorum, manzara harika fakat evi çok zor ısıtıyoruz.” (s. 86)

4.3.2.c. “Ayaklarının halini unutup, “Biz gider bakarız onlara, merak etmeyin Sevim Teyze,” diyen Suzan’ı azarladı Demir.” (s. 221)

Bak- eylemi “bakışı bir şey üzerine çevirmek, seyretmek ve yoklamak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla yukarıdaki cümlelerde algı eylemidir.

4.3.2.d. “Akşam tramvaydaki konuşmayı Gerhard’a anlattığında, kocası endişelerini onun gibi ciddiye almadı, hepsine küçük bir kızın hezeyanları olarak baktı.” (s. 148)

4.3.2.e. “Yılların nasıl dört nala koştuğunu fark etmiyorsun, bir de bakmışsın ki çok geç olmuş!” (s. 319)

Eylemin sahip olduğu “değerlendirmek ve idrak etmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla yer aldığı bu cümlelerde *bak-* algı eylemi olmaktan çıkmış mental eylemlerin diğer bir kategorisi olan biliş eylemi sınıfına geçmiştir.

4.3.2.f. “Ben emzirdim, ben baktım, ben büyüttüm, yedirdim, içirdim, kolladım ama kızım önce komşusuna verdi hayatının en önemli haberini!” (s. 231)

4.3.2.g. “Birkaç saate yayılacak bir bekleme süresine hazırlanırken, telefon mucizevi bir şekilde on dakika içinde bağlanınca, santraldeki kadının çocuklarına da mı acaba Eckstein (doktor) bakıyor diye düşünmeden edemedi.” (s. 132)

4.3.2.h. “Bana hemen okul bakacaktı. Hepimize kiralık ev de bakacaktı.” (s. 342)

Bak- eylemi bu cümlelerde ise “ihtiyaçlarını gidermek, muayene etmek, aramak, araştırmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamlarıyla çatı eki almamasına rağmen mental eylemden fiziki hareket bildiren bir eyleme dönüşmüştür.

4.3.2.i. “*Elsa ile Suzan bakıştılar.*” (s. 256)

Bak-ı-ş- eylemi {-Iş-} işteş çatı eki alarak bakma işinin karşılıklı yapıldığını anlatmaktadır. Eylem, bakışı bir şey üzerine çevirmek olan temel anlamından çıkmadığı için yine algı eylemi durumundadır.

4.3.2.j. “*Ben ona bir fal daha baktırtayım, belki nerede ne zaman iş bulacağını da bilir.*” (s. 144)

(Fal) *Bak-tır-t-* eylemi, *bak-* eyleminin {-Dir-} ve {-t-} yaptırım eklerini almış katmerli çatı biçimidir. Bakma işini yaptırmak anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla fiziki hareket bildiren eylem sınıfına girmektedir.

4.3.2.k. “*Elimanlar, Atalaylar, Elsa ve Suzan, oturdukları yerden kalkıp başka yer bakındılar.*” (s. 240)

Bak-ı-n- eylemi *bak-* eyleminin {-In-} yapım eki almış biçimidir. *Bakın-* “çevreye göz gezdirmek, araştırmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla fiziki hareket eylemidir.

4.3.3. Kokmak

4.3.3.a. “*O yaz, buram buram vanilya ve karanfil koktu evleri.*” (s. 321)

Kok- eylemi “koku çıkarmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla kendiliğinden ortaya çıkan bir eylemi anlatmaktadır. Bu anlamıyla oluş eylemi durumundadır. Eylem aynı zamanda kokunun algılanmasını da anlatmaktadır. Dolayısıyla algı eylemi kapsamına da girmektedir. Eylemin birden çok anlam barındırması eylemlerin aynı bağlamda da çok

katmanlılık gösterebildiğini ve aynı zamanda farklı sınıflamalara girebildiğini göstermektedir.

4.3.4. Koklamak

4.3.4.a. “*Korhan, sarıldı kıza, saçlarını kokladı, alnından öptü, uzunca bir zaman öyle sarmaş dolaş kaldılar.*” (s. 326)

4.3.4.b. “*Tas getir! Kolonya koklat, çabuk ol!*” (s. 386)

Kokusunu duymak manasıyla *kokla-* eylemi algı aylemi sınıfına girmektedir. *Kokla-t-* eylemi ise *kokla-* eyleminin {-(I)t-} yaptırım eki almış biçimidir. *Koklat-* “koklama işini yaptırmak” anlamıyla hareket bildirmektedir. Bu durumda eylem hareket eylemlerinin kılış kategorisinde yer almaktadır.

4.3.5. Hissetmek

4.3.5.a. “*Arabanın içindekiler, yere çarpmanın çıkardığı gürültü ve sarsıntıyla, kendilerini damdan düşmüş gibi hissettiler.*” (s. 215)

4.3.5.b. “*Gerhard günün yorgunluğunu ve stresini artık tüm ağırlığıyla hissediyor, gözleri kapanıyor, yine de uykuya direniyordu.*” (s. 43)

4.3.5.c. “*Peter, nikâh tarihimiz değiştiği için aramızda olamadı ama ben her ikisinin de sevgisini bugün hep üzerimde hissettim.*” (s. 266)

4.3.5.d. “*Bunu anlamayacak ne var, insan gurbette kendi anadilini konuşan birini bulursa, ona haliyle yakınlık hisseder.*” (s. 272)

4.3.5.a.’da *hisset-* eylemi “duyu organlarıyla dıştan gelen etkinin fiziksel olarak algılanmasını” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlatmaktadır. 4.3.5.b.’de ise eylem, “vücuttaki etkiyi duymak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamına gelmektedir. Her iki anlamıyla *hisset-*

algı eylemi kapsamına girmektedir. 4.3.5.c.'de “gönülde duymak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı kazanmıştır. 4.3.5.d.'de ise “addetmek, saymak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanılmıştır. Bahsi geçen eylem bu kez her iki bağlamda somut bir etkinin hissedilmesi olmaktan çıkarak soyut bir anlam kazanmıştır. Bu anlamıyla kişinin psikolojik durumunu bildirmektedir. Eylem herhangi bir çatı eki almamasına rağmen bağlamsal olarak değerlendirildiğinde anlam farklılıklarına sahip olabildiği için çok katmanlı anlam özelliği sergilemektedir.

4.3.6. Dokunmak

4.3.6.a. “*Yanlarına gitmek üzereyken biri omuzuna dokundu.*” (s. 297)

4.3.6.b. “*Von Hippel'in hali ona çok dokunmuştu.*” (s. 140)

Dokun- 4.3.6.a.'da “temas etmek” anlamıyla fiziki hareket bildiren eylem sınıfında yer alırken aynı zamanda fiziki temas sonucu bir algı anlatılmaktadır. Bu bakımdan çok katmanlılık gösteren bu eylem hem algı hem de fiziki hareket bildiren eylem sınıfında yer alabilmektedir. 4.3.6.b.'de ise *dokun-* “haline üzülme” manasıyla psikolojik durum bildiren eylem sınıfına geçmektedir.

4.3.7. Görmek

4.3.7.a. “*Gerhard, merdivenlerin aşağısında çırpınan lacivert denizi ve kanatlarını suya vurarak uçan martuları gördü yine.*” (s. 63)

Gör- eylemi bu örnekte “göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek” olan temel anlamıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda *gör-* algı eylemidir.

4.3.7.b. “*Sonra bir gün onun babamı sırf benim hatırım için bağışladığını fark edince (Gözünden bir damla yaş düştü lizözüne) haksızlığımı gördüm.*” (s. 373)

4.3.7.c. “*Abim yıllar önce hayatını Amerika'da kurduğunda onu kınamıştın, o meğer bugünleri görmüş.*” (s. 11)

Gör- eylemi 4.3.7.b.’de “anlamak, kavramak”, 4.3.7.c.’de “mec. geleceği görmek, gelecekte nasıl bir durum gelişeceğini anlayabilmek” anlamına gelmektedir. Bu anlamlarıyla *gör-* algıdan öte mukayese, sezgi ve düşünce gücünün kullanıldığı bir mental süreç bildirdiğinden biliş eylemidir.

4.3.7.d. “*Çok sevgi görmüş, el üstünde tutulmuştum üstelik, her istediğimi yapmaya çalışmışlardı Suziş'le Demdem.*” (s. 367)

Bu cümlede ise *sevgi gör-* biçiminde kalıp yapıda kullanılan eylem “kendisine sevgiyle davranılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Eylem her ne kadar davranış olarak tanımlansa da burada asıl anlatılmak istenen sevginin hissedilmesidir. Dolayısıyla psikolojik durum eylemidir.

4.3.8. Tatmak

4.3.8.a. “*Almanya'da doğup Türkiye'de büyüyen, çok kültürlü olmanın tadını komşu evlerinde tatmış, rengârenk bir mozaik olarak yaşayıp giderken, gerçek kökenini öğrenmesini de Demir'e borçluydu Susy.*” (s. 159)

Tat- eyleminin temel anlamı “dil yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>)tır. Bu anlamıyla algı eylemidir. Ancak KKK metninde eylemin ilk anlamını içeren örnek cümleye rastlanmamıştır. Yukarıda verilen örnekte *tat-* eylemi “duymak, hissetmek” (<http://www.lugatim.com/>) mecaz anlamıyla kullanılmıştır ve bir duygu durumu anlatılmaktadır. Bu durumda eylemin psikolojik durum eylemleri arasında değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.3.8.b. “*Elimle yaptığım turşudan ve vişneli votkadan tatmak isterseniz, buyurun evime, size tattırayım.*” (s. 314)

Tat-tır- eylemi *tat-* eyleminin {-Dİr-} yaptırım eki almış şeklidir. *Tattır-* “tadına baktırmak, az miktarda yedirmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla bu bağlamda kılış eylemidir.

EYLEM SINIFLAMASI

İncelenen Eylem	Sözlüksel Anlam (Temel Anlam)	Eylemin Türetme Eki Almış Biçimi	Eylemin Çatı Eki Almış Biçimleri	Yan Anlam/ Mecaz Anlam
ada-	psikolojik durum			kılış
ağla-	psikolojikdurum/ fiziki hareket			
anla-	biliş	anla-t-/ kılış	anlat-tır/kılış anla-ş/ biliş	
bak-	algı	bak-ı-n-/ fiziki hareket	bak-ı-ş- /algı bak-tır-t-/fiziki hareket	biliş fiziki hareket
belle-	biliş bel belle-/ kılış			
bil-	biliş		bil-dir-/kılış	algı
dokun-	fiziki hareket algı			psikolojik durum biliş
duy-				
düşün-	Biliş			psikolojik durum
eğlen-	psikolojik durum fiziki hareket		eğlen-dir-/kılış, psikolojik durum	
gör-	algı			biliş psikolojik durum
gül-	psikolojik durum fiziki hareket		gül-dür-/ kılış psikolojik durum gül-me-/ psikolojik durum gül-ü-ş-/ psikolojik durum gül-dür-me-/ biliş	
gülümse-	psikolojik durum			
hak ver-	biliş			
hallet-	biliş			varoluş eylemi
hatırla-	biliş		hatırla-t-/biliş	
hesapla-	biliş			biliş
heyecanlan-	psikolojik durum		heyecanlan-dır/ psikolojik durum	

hisset-	algı			psikolojik durum
inan-	bilış		inan-dır-/bilış	psikolojik durum
kabul et-	bilış		kabul et-tir/kılış	kılış
kıskan-	psikolojik durum			
kok-	algı	kok-la-/algı	kokla-t-/ kılış	
konuş-	iletişim /bilış			
kork-	psikolojik durum		kork-u-t-/kılış, psikolojik durum	
merak et-	bilış			psikolojik durum
öğren-	bilış			algı
öğret-	bilış/kılış			
seç-	bilış			tutum bildiren durum eylemi
sev-	psikolojik durum	sev-i-ş-/ fiziki hareket sev-i-n-/ psikolojik durum		kılış
sinirlen-	psikolojik durum			
şaş-	psikolojik durum		şaş-ır-/ psikolojik durum	
tahmin et-	bilış			algı
tat-	algı		tat-tır-/kılış	psikolojik durum
unut-	bilış		unut-u-l/ bilış	algı / psikolojik durum/ kılış
utan-	psikolojik durum			
üz-	psikolojik durum	üz-ü-l-/ psikolojik durum		

yanıl-	biliş			
yatış-	psikolojik durum			
yeşer-	doğa eylemi		yeşer-t/ psikolojik durum	

Tablo 29: Mental Eylemlerin Bağlama Göre Sınıflandırması

5. YANSITMA EYLEMLERİ

Doğa taklidi olarak bilinen eylemler seslerin yazı diline aktarılması sonucunda ortaya çıkan, insanın yakın ya da uzak çevresinde kendiliğinden gelişen hadiselerin ([nehir] çağıldamak) yahut kendisinin gerçekleştirdiği (hapşırma, horlamak gibi) hareketlerin anlatımına tercüman olan eylemlerdir. İsimden eylem yapan ekler yardımıyla ses taklidi sözcükler *firt-la-*, *fır-la-*, *pat-la-* gibi eylem rolü üstlenmektedir. Bu sözcüklerin bir kısmı kalıplaşmıştır. Bir kısmı da yayınlarda yazarın dili kullanma biçimiyle ortaya çıkmaktadır.

Hamza Zülfikar “*Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*” adlı eserinde farklı bir yapı ve sistem içerisinde gelişen bu sözcüklerin Türkçedeki diğer çalışma konuları gibi gerektiği kadar ilgi görmediğinden bahsetmiş ve yansımali sözcüklerin ayrı bir sözcük kategorisi olduğunu ve bunların araştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ses yansımali eylemlerin ise isim durumundaki ses yansımali köklere eklerin ve yardımcı eylemlerin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmektedir (Zülfikar, 1995: 106, 628).

İnsanın, hayvanın ya da doğadaki varlıkların çıkardığı seslerin dildeki seslerle birebir karşılanabilmesi tam olarak mümkün olmamakla birlikte yakın, benzer şekilde bir gösteren her dil için farklı seslerle ortaya çıkmıştır. Yansıtma eylemleri Türkiye Türkçesinde araştırma alanı olarak son yıllarda dikkate değer bir konu haline gelmiştir.

Aksaamaı Omuralieva “*Türkiye Türkçesinde Ses Yansımali Fiillerin Yapısı*” adlı çalışmasında yansımali eylemlerin oluşumunu şu şekilde anlatmaktadır: *Yansımali kelimelerin fiil olması için ek getirilmesi en işlek kullanımdır. Ancak bunun yanı sıra yardımcı fiillerle de yansımali fiil oluşturulabilir: bıdı bıdı et-, cız et- vb.* Aynı zamanda bu eylemleri oluşturan ekleri tespit etmiştir: +A-, +I-, /(I)l/+A-, +Kır, /(I)r/+A-, +lA-, +dA-, /Il/+lA-, /Il/+dA-, /Iş/+lA-, /Ir/+dA-, /Ik/+lA-, /Iş/+dA-, +sIr-, +Ir. (Omuralieva, 2020: 143).

Ergün Koca'nın genel olarak yansımali sözcüklerini incelediği birçok çalışması bulunmaktadır. Bunlardan “*Divanü Lügat-it-Türk'teki Yansımali Fiil ve Ad Yapan Belli Başlı Ekler (Kırgızca)*” adlı makalesinde Kırgız Türkçesindeki yansıtma eylemlerini oluşturan yapımların eklerini belirlemiştir (http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem). Yine “*Divanü Lügat-it-Türk'teki Yansımali Kelimelerin Leksiko-Semantik Analizi (Kırgızca)*” makalesinde yansımali sözcükleri ses

yansımali, biçim yansımali ve duyu, sezgi yansımali sözcükler olmak üzere üç gruba ayırmıştır (Koca, 2012: 396).

Yine İsmet Kılıç “*Saha (Yakut) Türkçesinde Yansımali Konuşma Fiilleri*” adlı makalesinde yansımali konuşma eylemleri olarak nitelendirdiği yansıtma eylemlerini leksikal semantik açıdan sınıflandırmış ve üç grupta toplamıştır:

1. İşitsel Yansımali Konuşma Fiilleri
2. Görsel Yansımali Konuşma Fiilleri
3. Bağlam Üzerinden Gelişen Yansımali Konuşma Fiilleri (Kılıç, 2021: 395-399).

Yansıma, ses taklidi ya da doğa taklidi gibi ifadelerle adlandırılan bu eylemler çalışmamızda yansıtma eylemleri başlığı altında ele alınmıştır. Bunun sebebi gerçekleşen eylemin iletişimde temsili olarak aktarılması yani yansıyanın yansıtılması sözkonusu olduğundan bu şekilde düşünülmüştür. Yansıtma eylemleri incelendiğinde aslında ortaya çıkış noktalarının farklı olduğu anlaşılmıştır. Örneğin *fokurda-* kılınış bakımından kendiliğinden olma bildirirken aynı zamanda süreklilik de bildirmektedir. *Fırla-* eylemi ise canlı kanlı kılıncısı olan ve anlık bir hareketi anlatan eylemdir. Bu bakımdan yansıtma eylemleri kendi içinde olma bildiren ve hareket bildiren olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

5.1. Fısıldamak

Eylem: fısıldamak	Anlam ilgisi	Eylem sınıfı
5.1.a. “Güle güle git ve bana sağlıklıyla dön sevgilim,” diye <u>fısıldadım</u> . (s. 376)	başkalarının duyamayacağı kadar alçak sesle konuşmak, fıslamak	hareket bildiren yansıtma eylemi
5.1.b. Yine de içinden bir ses <u>kulağına</u> , Hitler'in baskıcı ve zalim rejimini yurtdışında yayabilmek için bilim ve kültür odaklarını kullanmaya kalkacağını <u>fısıldıyordu</u> . (s.120)	sezdirmek	algı eylemi
5.1.c. Müslümanların Allah'ı, iyi insan olmanın, gönül kırmamanın kendine çok hayırlı geleceğini <u>fısıldamıştı</u> Susanne'in <u>kulağına</u> . (s.161)	hatırlatmak, anlamasını sağlamak	biliş eylemi

Tablo 30: Fısıldamak

Fısılda- eylemi 5.1.a.'da “başkalarının duyamayacağı kadar alçak sesle konuşmak, fısılamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla alçak sesle konuşulurken fis fis çıkan o sesi anlattığından hareket bildiren yansıtma eylemidir. 5.1.b. ve 5.1.c.'de ise eylem *kulağına fısılda-* deyimleşmiş biçimiyle kullanılmıştır. Eylemin deyim anlamı, eylemin gerçekleşme şeklini bildirmenin dışında farklılık göstermemektedir. Ancak bu iki bağlamda farklı anlam ayrıntısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. 5.1.b.'de eylem *içinden bir ses* ifadesiyle *sezdirmek* anlamı kazanarak geleceğe yönelik olabileceğinin hissedilmesi anlamında kullanılmıştır. Bu bakımdan eylem farklı bir anlam alanına girdiğinden algı eylemine dönüşmüştür. 5.1.c.'de ise aynı eylem *hatırlatmak* anlamıyla biliş eylemi kategorisine girmiştir.

5.2. Böğürmek

5.2.a. “Yumruğunu masaya indirirken, aym anda Peter'in duyabileceğini bir an için unutarak, *böğürdü*. Sesi, tuzağa düşmüş, can çekişen bir av hayvanını andırıyordu.” (s. 180)

5.2.b. “Öğretmen bize, “Sıraların altına girin! Hemen!” diye *böğürdü* adeta.” (s. 343)
Böğür- “(manda, sığır, deve gibi hayvanlar için) bağırma” (<http://www.lugatim.com/>) anlamına gelen eylem hayvanların çıkardığı sesin taklidi olduğundan güdusel, biliçdışı gerçekleşen bir eylem olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan olma bildiren eylem kategorisinde gibi görünse de aslında orada yapan canlı bir özne söz konusudur. Dolayısıyla hareket bildiren yansıtma eylemidir. 6.2.a. ve 6.2.b.'de ise “kaba ve çirkin bir sesle bağırma, konuşma” (<http://www.lugatim.com/>) mecaz anlamıyla kullanılmış olan *böğür-* eylemi hareket eylemlerinin iletişim eylemi kategorisine girmiştir.

5.3. (Kafası) Çatlamak

5.3.a. “*Kafası çatlıyordu*.” (s. 174)

Çatla- eyleminin temel anlamı “çat sesi çıkarmak” (<http://www.lugatim.com/>), “parçaları ayrılıp dağılmayacak bir biçimde yarılmak” tır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Eylemin yarılma ya da vurma hareketi gerçekleşirken -bardağın çatlaması, tokadın çatlaması gibi-çıkan sesi anlatması sözkonusudur. Bu bakımdan *çatla-* olma bildiren yansıtma eylemidir. Ancak bu bağlamda eylem farklı bir anlama ve yapıya sahiptir. “Ad+eylem” den oluşan kalıp yapıda yansıma bildiren sözcük, eylem görevindedir. “(Baş, beyin, şakak kelimeleriyle) çok ağrımak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılan *kafası çatla-* ağrının hissedilmesi anlamıyla algı eylemi durumundadır.

5.4. Çıt çıkmamak

5.4.a. “*Tarık'tan çit çıkmıyordu. Birkaç kez aradım, telefonu kapalıydı.*” (s. 382)

5.4.b. “*Alman hocalar, durumun vahametini görünce, dekanlığa ve rektörlüğe şikâyetlerini hemen bildirmişlerdi ama çit çıkmamıştı.*” (s. 93)

Çıt çıkma- deyimleşmiş eylemdir. “Ad+eylem” den oluşan kalıp yapıda yansıma bildiren sözcük, eylem görevindedir. Eylemin sözlük anlamlarına bakıldığında “en hafif bir ses bile çıkmamak, hiçbir şey söylememek” (<https://sozluk.gov.tr/>) olduğundan o ortamda konuşmamak, sesi çıkmamak gibi fiziksel bir durumu anlatmaktadır. Ancak 6. 4.a.’da kişi özelinde 6. 4.b.’de kurum adına bir tutum anlatılmaktadır. Bu bakımdan her iki örnekte eylem, sınıflamada tutum bildiren durum eylemine dönüşmüştür.

5.5. Dank etmek

5.5.a. “*Peşin, peşin, deyip duran otelci, eliyle para işareti yapınca dank etti, parayı peşin ödemesini istiyordu.*” (s. 102)

Dank et- birleşik eylemdir. Yansıma bildiren adın *et-* yardımcı eylemiyle kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Aslı *kafasına dank et-* biçimindedir. Dank sözcüğünden kaynaklı olarak çıkan ses anlatılıyor olsaydı olma bildiren yansıtma eylemi olarak değerlendirilebilirdi. Eylem bu bağlamda “bir olay sebebiyle birden ayrılmak, doğruyu anlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamında kullanıldığından mental eylemlerin biliş kategorisinde yer almaktadır.

5.6. Fırlamak

5.6.a. “*Sonuçlar aşağı yukarı belli olunca, sevinç gözyaşları içinde Elimanların katına fırlamıştı, peşinde gençlerle.*” (s. 202)

5.6.b. “*O da kahvesinin son yudumunu sandalyesinden kalkarken içip, peşinden fırladı, ofis olarak kullandıkları odaya koşup, dosyaların tümünü çalışma masasının üzerine yaydı.*” (s. 56)

Fırla- eylemi “hızla, birdenbire bulunduğu yerden çıkmak, ayrılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla her iki örnekte hareket bildiren yansıtma eylemidir. Eylem cansız bir varlık için düşünüldüğünde örneğin *bir yayın fırlaması* kendiliğinden olma bildireceğinden olma bildiren yansıtma eylemi olarak değerlendirilecekti.

5.6.c. “*Yerinden fırladı Elsa, kocasının kapının yanına bıraktığı, dosyalarla dolu evrak çantasını kaptı ve Gerhard adını dış kapıdan içeri atarken, aşağıya fırlattı.*” (s. 106)

Fırla- eylemi {-t-} yapım eki alarak “hızla atmak, bulunduğu yerden dışarı atmak” anlamı kazanmıştır. *Fırlat-* yapan özneye sahip, geçişli, hareket bildiren bir eylemdir. Yansıma bir sestem türetilmiş olsa da farklı anlam özelliği kazandığından eylem sınıflamasında yer değiştirerek yön bildiren hareket eylemleri arasında yerini almaktadır.

5.7. Fıskırmak

6.7.a. “*Sevgi gözlerinden, ellerinden, yüreklerinden fıskırırdı.*” (s. 339)

5.7.b. “*Halka tazyikli su fişkirttılar, insanlar yerlerde sürüklendi fakat pes etmediler.*”
(s. 356)

Fıskır- eyleminin temel anlamı “gaz veya sıvılar bir yerden basınç etkisiyle yukarıya doğru birdenbire ve hızla çıkmak”tır (<https://sozluk.gov.tr/>). 6.7.a.’da eylem gerçek manada bir *fişkır-* anlatmadığından soyut bir anlam kazanmış yani mecaz anlamıyla kullanılmıştır. *Sevginin fişkırması* hissetmeye dair bir ifade olduğundan temel anlamıyla olma bildiren yansıtma eylemi durumundaki *fişkır-* sınıflamada yer değiştirerek algı eylemine dönüşmüştür. 6.7.b.’de ise *fişkır-* eylemi {-t-} yaptırım ekiyle temel anlamı korunarak “fişkırmasını sağlamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde kullanılmıştır. Eylem her ne kadar hareket anlamı kazanmış gibi görünse de *fişkır-* bizzat bir kılıcı tarafından gerçekleşmediğinden *fişkirt-* da sınıflamada olma bildiren yansıtma eylemidir.

5.8. Guruldamak

5.8.a. “*Gerçekten de gözyaşlarıyla maskaraya dönmüş yüzümü yıkadım, kusmuk kokan üstümü başımı temizledim, bağırsaklarım gurulduyordu... ah bağırsaklarım!*” (s. 387)

Gurulda- “sindirim yollarından bir sıvı geçerken `gur gur` diye ses çıkarmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamındadır. Doğası gereği kendiliğinden olma bildiren eylem bu bağlamda da olma bildiren yansıtma eylemi durumundadır.

5.9. Hıçkırma

5.9.a. “*Hıçkırıyordum artık.*” (s. 387)

Hıçkır- eylemi “göğüsteki hava hıçkırık şeklinde dışarı atılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla istemsiz, kendiliğinden gerçekleşen fizyolojik bir olayı anlattığından olma bildiren yansıtma eylemidir.

5.10. Horlamak

5.10.a. “*Horluyorum ya ben, annen rahatsız olmasın diye...*” (s. 260)

Horla- “uyku sırasında soluk alırken boğaz ve burundan gürültülü sesler çıkarmak, horuldamak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla eylem hareket bildiriyor gibi görünmekte ancak yine eylemin çıkış noktasına bakıldığında olma bildiren yansıtma eylemi durumundadır.

5.11. (Yüreği) hop etmek

5.11.a. “*Birkaç kişi vardı koşu koşu gelmekte olan... yüreği bir an hop etti... uzak gözlüğünü arandı ceplerinde.*” (s. 32)

(*Yüreği*) *hop et-* “ansızın heyecanlanmak veya korkmak, tedirgin olmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamında deyimleşmiş bir eylemdir. Eylem mecaz bir anlam kazandığından *hop* yansıma sözcüğü de ses manasını tamamıyla yitirmiştir. Bu bakımdan sınıflamada mental eylemlerin psikolojik durum bildiren eylem kategorisine girmektedir.

5.12. Mırıldanmak

5.12.a. “*Gerhard duymazlığa geldi, Madam'ın iri gövdesinin yanından süzülüp yukarı çıkarken, "Türk, Ermeni, Alman, hiç fark etmiyor, hepiniz aynısınız!" diye mırıldandı kadın.*” (s. 106)

5.12.b. “*Malche önce şarkının bestesini mırıldandı, sonra Almanca olarak bir mısraının anlamını söyledi.*” (s. 70)

Mırıldan- eylemi “fısıltıyı andıran alçak bir sesle kendi kendine konuşmak, söylenmek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla hareket bildiren yansıtma eylemidir. 5.12.a.'da eylem “sâdece yanındakinin duyabileceği bir sesle konuşmak, alçak sesle bir şeyler

söylemek, mırıldamak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamıyla kullanıldığından hareketin iletişim kurma amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda eylem bağlama göre iletişim eylemine dönüşmüştür. 5.12.b.’de “duyulur duyulmaz, anlaşılır anlaşılmaz bir sesle şarkı söylemek” (<http://www.lugatim.com/>) anlamında kullanılan eylem şarkı söylemenin de iletişimin bir başka türü olduğu düşünülecek olursa yine iletişim eylemi kategorisinde değerlendirilmelidir.

5.13. Patlamak

5.13.a. “*Ne depremi! Bomba patladı, dedi Demdem.*” (s. 341)

5.13.b. “*İlk resimde güneşin huzmeleri saçında patlamış, başının üzerinde bir hare oluşturmuştu adeta.*” (s. 315)

Patla- eylemi 5.13.a.’da “nesnelere, iç basıncın etkisiyle ve çoğunlukla büyük ses çıkararak dağılmak, infilak etmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla olma bildiren yansıtma eylemidir. 5.13.b.’de ise eylem mecaz anlam kazanarak ışığın yoğunlaşması manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. Eylem her ne kadar kendiliğinden olma bildirirse de bu bağlamda artık bir durumu anlatır hale gelmiştir. Bu bakımdan fiziksel durum bildiren eylem kategorisine geçmiştir.

5.13.c. “*Ödü patladı. Ne oluyordu yine?*” (s. 288)

5.13.d. “*Ne yazık ki kabak, en dürüst, en değerli ve en sevgili dostlarından birinin başında patlamıştı!*” (s. 142)

5.13.e. “*Patlarsın kızım, ne yapacaksın Side’de kış boyunca?*” (s. 317)

Patla- eylemi yukarıdaki örneklerde temel anlamının dışında kullanılmıştır. 5.13.c.’de *ödü patla-* eylemin deyimleşmiş biçimidir. Eylem “ani gelişen bir olay sebebiyle çok korkmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) anlamına geldiğinden bu bağlamda psikolojik durum bildirmektedir. 5.13.d.’de *kabak birinin başında patla-*

“birçok kimsenin ilgili olduğu olaydan yalnızca bir kimse zararlı çıkmak; beklenmediği hâlde, bir işin zararlı sonucuna katlanmak” (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu>) deyimi haksızlığa uğramayı yani bir durumu anlatmaktadır. Bu bakımdan tutum bildiren durum eylemi kategorisinde değerlendirilebilir. 5.13.e.’de eylem “çok sıkılmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda psikolojik durum bildirmektedir.

5.13.f. “*Yine sinagog mu patlatmışlar?, diye sordum.*” (s. 343)

Patla- {-t-} yaptırım eki alarak “patlama işine yol açmak” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamıyla oldurma bildiren yansıtma eylemidir. Aslında örnek soru cümlesi olduğundan burada oldurma ya da hareketin olmadığı düşünülebilir. Böyle düşünüldüğünde de eylem durum eylemlerine dâhil edilebilir. İbrahim Delice {-t-} ekine kılışlama eki diyerek oluş tabanlı eylemlerin bu eki aldıklarında kılış tabanlı eylemlere dönüştüğünü dile getirmektedir (Delice, 2009: 421). Kendi kendine olma bildiren eylem yaptırım kodlayan ek aldıktan sonra her ne kadar ikincil olarak hareket anlamı kazansa da eylemin gerçekleşme biçimi yani patlama olayı yine kendiliğinden yani istemdişi gerçekleşir. Eylemin olduran öznesi her ne kadar sözde kılıcı bir özelliğe sahip olsa da *patla*-eyleminin bizzat gerçekleştireni değildir. Değerlendirmenin bütün eylemlerin aslında hareket kökenli olduğu gerçeği de unutulmadan hem olan özne hem olduran özne göz önünde bulundurularak yapılması gerektiği düşünülmektedir.

5.14. Tükürmek

5.14.a. “*Ter içinde kaldı. Sadece tükürebildi.*” (s. 26)

Tükür- eylemi tü/tüw/tüf tükürme sesi +gİr- → tü (<https://www.etimolojiturkce.com/>) şeklinde gelişmiş, “ağızdaki tükürüğü, balgamı veya yutulmak istenmeyen bir şeyi dışarı atmak” (<http://www.lugatim.com/>) anlamına gelmektedir. Kılınış bakımından hareket bildiren, kılıcısı olan geçişli bir eylemdir. Bu sebeple hareket bildiren yansıtma eylemleri arasında yer almaktadır.

5.15. Üflemek

5.15.a. “Defalarca düşüp dizini parçalamış, defalarca Demir ve Peter yaralarına tentürdiyot sürüp, üflemişlerdi böyle.” (s. 224)

Üfle- “dudakları büzerek soluğu bir şey üzerine hızla vermek, üfürmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) temel anlamıyla kullanılmıştır. Eylem hareket bildirdiği gibi hareketin nasıl gerçekleştiğini de bildirmektedir. Bu bakımdan sınıflamada hareket bildiren yansıtma eylemidir.

EYLEM SINIFLAMASI				
İncelenen Eylem	Sözlüksel Anlam (Temel Anlam)	Eylemin Türetme Eki Almış Biçimi	Eylemin Çatı Eki Almış Biçimleri	Mecaz Anlam
böğür-	hareket bildiren yansıtma eylemi			iletişim eylemi
çatla-	olma bildiren yansıtma eylemi			(kafası) çatla-/algı eylemi
çıt çıkma-	fiziksel durum eylemi			tutum bildiren durum eylemi
dank et-	olma bildiren yansıtma eylemi			(kafasına) dank et-/bilis eylemi
fırta-	hareket bildiren yansıtma eylemi / (cansız varlık için) olma bildiren yansıtma eylemi	fırta-t-/yön bildiren hareket eylemi		
fısılda-	hareket bildiren yansıtma eylemi			kulağına fısılda- algı / bilis
fişkır-	olma bildiren yansıtma eylemi		fişkır-t- /olma bildiren yansıtma eylemi	
gurulda-	olma bildiren yansıtma eylemi			
hıçkır-	olma bildiren yansıtma eylemi			
horla-	olma bildiren yansıtma eylemi			
(yüreği) hop et-	olma bildiren yansıtma eylemi			psikolojik durum eylemi
mırılta-	hareket bildiren yansıtma eylemi	mırılta-n-/iletişim eylemi		

patla-	olma bildiren yansıtma eylemi		patla-t- / olma bildiren yansıtma eylemi	patla- / fiziksel durum eylemi/ psikolojik durum eylemi ödü patla- / psilkolojik durum eylemi kabak birinin başında patla- / tutum bildiren durum eylemi
tükür-	hareket bildiren yansıtma eylemi			
üfle-	hareket bildiren yansıtma eylemi			

Tablo 31: Yansıtma Eylemlerinin Bağlama Göre Sınıflandırması

SONUÇ

Bir dilin kendine özgü kuralları, bağlamla birlikte ortaya çıkmaktadır. Cümlenin kurucusu olma görevini üstlenen eylemin gösterilenlerinin farklılaşması cümlenin katılanlarını da vurgulanmak istenen anlamı da değiştirmektedir. Bu sebeple metinden hareketle yapılan eylem incelemesi belirlenen sınıflandırmaya göre eylemin farklı gösterenleri üzerinden metinden elde edilen dil verisinin elverdiğince yapılan bir dizi test aşamasından geçirilmiştir. Bu aşama eylemin sözlükteki ilk anlamının dışında bağlamda kazandığı yan anlam, mecaz ya da argo anlamlarının, aldığı çatı (işletme) ve türetme eklerinin eylemin sınıflandırılmasında değişkenlik yaratabildiğini göstermektedir. Türetme eki almış eylemler de dahil edildiğinde iki yüzün üzerinde eylem incelenmiştir. İnceleme sonucunda yapılan tespitler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

Hareket eylemleri için yapılan tespitler:

1. Eylemin tasvir ettiği hareket, gerçek hayattaki gerçekleşme tarzını anlatmaktadır. Genellikle canlı varlıkların gözlemlenebilir hareketlerinin kodlandığı eylemlerdir. Bununla birlikte hareketin soyutlama yapılarak dolaylı anlatımlarda ise zihinde canlandırılabilir ve daha çok somut eylemlerdir.
2. Hareket eylemleri mutlak surette kılıcısı olan eylemlerdir. Bu eylemler, bazı çatı eklerini aldıklarında eylemi gerçekleştiren cümlede yer almasa dahi derin yapıda bir özne bulunmaktadır.
3. Kılınış özelliği bakımından nesneyi cümlede istemeyen hareket eylemleri çatı eklerini aldıklarında sınıflamada yer değiştirmezler. Ancak mecaz anlam kazandıklarında eylem sınıflamasında yer değiştirebilirler.
4. Hareket eylemleri yapım eki aldıklarında farklı bir anlam kazanırlar ve bu sebeple sınıflamada yine yer değiştirebilirler.
5. Tanımlama eylemleri tamamıyla objektif ve nesnel bakış açısıyla yapılan değerlendirmelerin ifade edildiği genelleme ya da sonuç bildiren cümlelerin kuruluşunda kullanılan eylemlerdir.
6. Tanımlama eylemleri işletme eklerinden edilgen çatı ekiyle kullanılmaktadır. Bu eylemler geçişli ya da geçişsiz olabilmektedir.

7. İncelenen tanımlama eylemlerinden hareketle tanımlama eylemlerinin çoğunlukla hareket eylemleri arasından çıktığı anlaşılmaktadır.
8. Tekrar eylemlerinin bir kısmı *atıştır-*, *çekiştir-* gibi geçişli, bir kısmı ise *damla hıçkır-* gibi geçişsiz eylemlerdir. Aslında geçişsiz olan tekrar eylemleri aynı zamanda olma bildiren eylemlerdir.
9. Yön bildiren hareket eylemlerinin bağlamda “aşağı, yukarı, ileri, geri” gibi yön bildiren bir ifadeyle birlikte kullanılması gerekir. Aksi halde eylem sınıflamasında hareket eylemlerinin farklı bir kategorisine dönüşebilmektedirler.

Oluş eylemleri için yapılan tespitler:

1. Oluş eylemlerinin dil bilgisel olarak özneleri vardır. Ancak bu özne yapan özne konumunda değildir eylemden etkilenen öznedir.
2. Oluş eylemlerinin cümlede özne dışında etkiledikleri nesne yoktur.
3. Oluş eylemlerinin hiçbir kategorisi yapan özne alamaz. Yapan özne alıyorsa başka bir eylem sınıfında değerlendirilmelidir.
4. Olma eylemleri işteş ve dönüşlü çatı ekleri hariç diğer çatı eklerini alabilmektedir.
5. Olma eylemleri çatı (işletme) eki aldıklarında nesne alamadıkları için hiçbir zaman kılış eylemine dönüşmezler.
6. Doğa eylemleri çatı (işletme) eki alamazlar.
7. Değişim dönüşüm eylemleri geri dönüşü olmayan, “yaşlanmak, büyüme” gibi sabit değişimleri anlatan eylemlerdir.
8. Varoluş ve değişim-dönüşüm eylemleri canlı özne isterler. Ancak bu özne yapan değil etkilenen niteliktedir.

Bazı eylemler aynı anda farklı eylem sınıflarına dahil edilebilir. Bu durum genellikle eylemin ek almasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu da eylemin çıkış noktası yani doğasında var olan kılış özelliğiyle alakalı bir durumdur. Örneğin durum ya da oluş bildiren bir eylem yaptırım eki aldığı anda hareket anlamı kazanmış gibi görünmektedir. Daha doğrusu eylemin gerçekleşmesinde itici güç konumundaki ikincil bir öznenin varlığı eylemin gerçekleşmesinde yer almaktadır.

Durum eylemleri için yapılan tespitler:

1. Durum eylemleri genellikle nesne alamayan ve sözlüksel anlam bakımından öznenin durağan niteliklerini gösteren sabit eylemlerdir. Az sayıda da olsa geçişli olan durum eylemleri de bulunmaktadır.
2. Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında psikolojik durum, biliş ve algı eylemleri durum bildiren eylem kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ise “Mental Eylemler” başlığı altında ele alınmıştır.
3. Durum eylemleri bağlama göre değerlendirildiğinde aldıkları ekler sayesinde hareket eylemine dönüşebilmektedir. “otur-t-”, “otur-du” örneklerinde olduğu gibi.
4. Başlangıç-dönüşümlü durum eylemleri *otur-*, *sin-* gibi hareket bildirme özelliğine sahiptir. Sonrasında ise durum bildirirler. Bu eylemler genellikle zaman bildiren {-DI} ekini aldıklarında hareket {-yor} eki aldıklarında durağanlık bildirme özelliği açığa çıkar.
5. Durum eylemleri bağlama göre mental eylem sınıfında da değerlendirilebilmektedir. Örneğin “bekle-” eylemi temel anlamına bakıldığında somut fiziksel bir durumu anlattığından durum eylemleri kategorisinde değerlendirilmiştir. Ancak “Bunu senden beklemezdim.” cümlesinde somut fiziksel bir durumu değil soyut bir ruhsal beklentiyi anlattığı görülmektedir. Bu bakımdan aynı zamanda eylem mental eylem kategorisine de girebilmektedir.
6. Süresiz süreklilik bildiren (bekle-, dikil- vb.) fiziksel durum eylemleriyle kurulan cümlelerde genellikle zaman sınırlaması getiren zarf türünden bir ifade ya da yer bildiren yer tamlayıcısı bulunmaktadır.
7. Durum tabanlı eylemler yaptırım eki aldıklarında hareket tabanlı eyleme dönüşebilirler.

Mental eylemler için yapılan tespitler:

Mental eylemler, başlı başına bir makale hatta tez konusu olarak ele alındığından bu konuda yapılan yerli ve yabancı çalışmaların incelenmesine öncelik verilmiştir. Bu sınıfta yer alan eylemler gözlemlenebilir değildirler. Ancak bir harekete dönüştüklerinde gözlemlenebilir hale gelebilmektedirler. Örneğin *konus-* eylemi hem hareket hem mental eylem sınıfında yer alabilmektedir. *Konus-* eylemi düşüncenin çıktıya dönüşmüş halidir. Duyulabilir, algılanabilir, anlamlandırılabilir haldedir. Üstelik görünüşsel olarak

da hareket bildirmektedir. Ancak gerçekleşme yönüne bakıldığında düşüncenin çıktısı niteliğinde olduğundan mental eylemdir.

1. Eylemlerin sınıflandırılması ve incelenmesi konusunda dilbilim alanında Batı kaynaklı çalışmalar ile Türk Dünyasında yapılan önemli çalışmalar incelenmiş, bu sayede çalışmanın omurgasını oluşturan bir tasnif belirlenmişti. Metinden hareketle eylemsiler çalışma dışında bırakılarak bitmiş yani çekimli eylemlerin, belirlenen tasnif kalıbı içerisinde sabitliği ya da hareketliliği gözlemlenmeye çalışılmaktadır.

2. Mental eylemler bu tasnife göre biliş, algı ve psikolojik durum eylemleri olmak üzere üç başlık altında incelenmeye çalışılmıştır. İnceleme yapılırken önce o sınıfı temsilen seçilen bir eylemin, sözdiziminde yüklendiği anlam rolleri bir tablo halinde gösterilerek o sınıfa uymayan bir anlam kazanıp kazanmadığı kontrol edilmiş ve hangi eylem sınıfı içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Sonrasında farklı eylemlerle kurulmuş örnek cümleler verilerek yorumlaması yapılmıştır. İncelemenin sonuna tekrar bir tablo eklenerek eylemlerin aldığı çatı ve türetme ekleri sayesinde sınıflar arasında gösterdiği hareketlilik ortaya konmaya çalışılmıştır.

3. Bu bölümde yer verilen eylemlerin bağlama göre yüklendikleri anlam, çoğu zaman mental eylemlerin kendi alt sınıfları arasında geçişlilik özelliğine sahip olduklarını göstermektedir. Bunun dışında eylemlerin aldıkları ekler sayesinde, örneğin “kabul et-“ eyleminin {-DIr-} yaptırım eki alarak biliş eylemiyken kılış eylemine dönüşmesi gibi genellikle hareket eylemi sınıfına geçtikleri gözlemlenmiştir.

4. Psikolojik durum eylemleri olumsuzluk eki {-mA-} aldıklarında da duygu durumu anlatmaya devam ettiklerinden sınıflamada yer değiştirmezler.

Yansıtma eylemleri için yapılan tepitler:

KKK metninden derlenen yansıtma eylemlerinin yer aldığı örnek cümleler sınırlı sayıda -sadece 15 eylemin- incelenbilmesine imkân tanımıştır. Eylem sayısının az olması sınıflamadaki hareketlilik konusunda yine de bazı genel yargılara ulaşmamıza engel teşkil etmemiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki daha çok sayıda örnek cümle üzerinden eylem hareketliliği farklı değişkenler gösterebilir.

1. Yansıtma eylemleri mecaz anlam kazandıklarında ya da kalıplaşarak eylem öbeği oluşturduklarında sınıflamada yer değiştirebilmektedir.

2. İncelenen örnekler dâhilinde olma bildiren yansıtma eylemleri deyimleştiklerinde yansıtma eylemi olmaktan çıkarak genellikle mental eylemler sınıfına geçmektedir.
3. Olma bildiren yansıtma eylemleri geçişsizdir. Çatı (işletme) eki aldıklarında geçişsizlik özellikleri değişmez. Bu bakıman eylem sınıflamasında yerlerini koruyarak hareketlilik göstermezler.
4. Yansıtma eylemleri yapım (türetme) eki aldıklarında sınıflamada yer değiştirebilmektedirler. Hareket bildiren yansıtma eylemleri genellikle hareket eylemlerinin alt kategorilerine girecek şekilde sınıflamada yer değiştirebilmekteler. Bunun sebebi ise eylemin morfolojik açıdan değişerek nesne alabilir hale gelmesi ve aynı zamanda temel anlamından uzaklaşarak örneğin *fırla-t-* eyleminin sadece *at-* anlamına gelmesi gibi artık başka bir hareketin göstereni olmasıdır.
5. Hareket bildiren yansıtma eylemlerinin çatı (işletme) eki almış biçimlerine metinde rastlanmamıştır. Fakat burada çatı ekinin eylem üzerindeki etkisi, eylemin kuracağı cümlede istem konusunda farklı davranış göstereceği yönündedir. Geçişli bir yansıtma eylemi örneğin *tükür-* edilgen çatıya girdiğinde diğer hareket eylemleri gibi cümlede özneyi istemeyecektir. Ya da ölçünlü dilde pek rastlanmayacak *tükür-t-* şekliyle kullanıldığında yani yaptırım eki aldığında eylemin istem sayısı değişecektir. Yaptıran öznenen başka yapan özne cümlede yer alacaktır. Eylemin bu yönünden bahsedilmesinin sebebi ise eylemin istem sayısına, geçişlilik durumuna göre farklı alt kategorilerin çıkabileceğinin ön görülmesidir.
6. Olma bildiren yansıtma eylemlerinin bir kısmı gerçekleşme yönü bakımından tekrar eylemleriyle ortak özelliğe sahiptir. *Horla-*, *hıçkır-* gibi olma bildiren yansıtma eylemleri sınıflamada tekrar eylemleri arasında yer alabilmektedir.

Sonuç olarak dilsel verinin sözcük türlerinin incelenmesinde son derece önemli olduğu anlaşılmıştır. Dilbilimi alanında yapılan kuramsal çalışmaların ışığında sürdürülen çalışma esnasında, eylemin sözdizimi içerisinde yüklendiği anlam, kılınışında var olan gerçekleşme biçimi ve zamansal yapı, aldığı çatı (işletme) ve türetme ekleri ki bunlara zaman ekleri yani görünüş kategorisinin de eylemlerin sınıflandırılması konulu incelemelere dahil edilmesi gerektiği kısacası eylemin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği ortaya çıkmıştır. Kılış, oluş, durum şeklinde sınırlandırılmış anlam

kalıplarının, eylemin değerlendirilmesinde yeterli olmadığı anlaşıldığından, çalışma bu anlamda bir farkındalık yaratma ve alanda yapılan çalışmalara bir öneri niteliğindedir.

KAYNAKLAR

- ABHAYASINGHE Adikary Arachchige, “A Morphological Study of Sinhalese”, Thesis Submitted For The Degree Of Doctor Of Philosophy In The University Of York, Department Of Language, 1975.
- ADALI Oya, Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- AKINCI Nesrin, Türkçe Sözlük'teki Fiillerin Sınıflandırılması ve Gövde Eklerinin İşlevsel Tasnifi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Sivas, 2007.
- AKSAN Doğan, Sözcük Türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, Adıl, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem), Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- AKSAN Doğan, Her Yönüyle Dil, -Ana Çizgileriyle Dilbilim 2-, TDK Yayınları, Ankara, 1989.
- AKSAN Yeşim, Türkçe'de durum değişikliği eylemlerinin kılınış özellikleri [Aspectual properties of change of state verbs in Turkish], Dilbilim Araştırmaları Dergisi, İstanbul: Boğaziçi University Publication, 2003, ss. 1-14.
- ARNAZAROV, Seyit Nazar, “Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Ortak Fiillerinin Anlam Bakımından Genel Bir Mukayesesi”. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri. Ankara: TDK Yayınları, 2004, ss.193–219.
- BACANLI Eyüp, *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara, TDK Yayınları, 1990.
- BANGUOĞLU T., Türk Grameri İçin Monografiler: I - Türkçede Tekerrür Fiilleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten , 4 , 1956, ss. 111-123.
- BAYLIYEV H., *Saylanan İşler*. Aşgabat: Turkmenistan SSR İlimler Akademiyası, İlim, 1981.
- BÉJOINT H., *Modern Lexicography: An Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- BELLİ Serap Atasever, “An Analysis of Stative Verbs Used with the Progressive Aspect in Corpus-informed Textbooks, English Language Teaching; Published by Canadian Center of Science and Education, Vol. 11, No. 1; 2018, ss.120-135.
- BİBER D., Johansson S., Leech G., Conrad S. and Finegan E., *Grammar of Spoken and Written English*, Longman, 1999.
- BİLGEGİL Mehmet Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1984.

- BÖREKÇİ Muhsine, Gösteren-Gösterilen İlişkisi Açısından Türkçenin Görünümü Üzerine Bir Deneme, *Bilig*, Cilt, Sayı 8, 1999, ss. 77 – 83.
- BÖREKÇİ Muhsine, Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler, Erzurum: Eser Ofset, 2009.
- BRÉAL Michel, *Essai de Sémantique: Science des Significations*, Paris: Gérard Monfort 1924 [1897].
- CHAFE Wallace L., *Meaning and the Structure of Language*, Chicago: University of Chicago Press, 1970.
- COMRIÉ Bernard, *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge University Press, 1976.
- CROFT W., *Verbs: Aspect and Causal Structure*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- CROFT W. and D.A. Cruse, *Cognitive Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- ÇAĞATAY Saadet, “Pekiştirilen Fiiler”, *Tday-Belleten*, 1966.
- ÇÜÇEN Abdulkadir, “Felsefe Öğretimi Üzerine Bazı Öneriler” *Özne*, S. 1, 2004, ss.4-7.
- DELİCE H. İbrahim, Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi 38. ULUSLARARASI ASYA VE KUZEY AFRİKA ÇALIŞMALARI KONGRESİ, Ankara, Türkiye, 10 - 15 Eylül 2007.
- DELİCE H. İbrahim, Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi, ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 2009, ss. 419-433.
- DEMERS A. Richard, *Linguistics and Animal Communication*, In F.J. Newmeyer (ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey*. Vol. iii. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, pp. 314-335.
- DEMİRCAN Ömer; *Türk Dilinde Çatı*, İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2003.
- DİLÂÇAR Agop, “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *TDAY Belleten*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971, ss. 83-145.
- DİLMEN İbrahim Necmi, *Türkçe Gramer*, 2 cilt, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1929.
- DIXON R. M. W., *A New Approach to English Grammar, on Semantic Principles*, *Journal of Linguistics*, Published by: [Cambridge University Press](http://www.cambridge.org), Vol. 29, No. 1 (Mar., 1993), pp. 163-167 (5 pages).

- DOĞAN Nuh, Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi) Samsun, 2011.
- DOĞAN Nuh, “Türkiye Türkçesi Söz Diziminde Özne Sorunu- Dil Bilimsel Bir Yaklaşım”, Turkish Studies, 9 / 2015.
- DOĞAN Nuh, “Türkçede Özne Seçme Hiyerarşisi”, Dil Araştırmaları, 12 / 2015.
- DOWTY D.R., *Word Meaning and Montague Grammar*, Dordrecht: Reidel.Ekman, P. 1999: Facial expressions. In T. Dalgleish, M. J. Power (Eds.) 1999: Handbook of cognition and emotion. New York: Wiley, 1979, pp. 301–320.
- EDİSKUN Haydar, *Türk Dilbilgisi -Sesbilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi-*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1988.
- EMRE Ahmet Cevat, *Türk Dilbilgisi, Cumhuriyet Mat.*, İstanbul, 1945.
- ERDEM Mevlüt, “Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme Göre Anlam Değişimleri”, V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara, 2004, ss. 939-949.
- ERDEM Mevlüt, “[Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları](#)”, *Journal of Turkish Studies*, 2016, (Volume 11 Issue 20):185-200.
- ERDEM Melek, “Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İletişim Fiilleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, 2007, ss. 94-103.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları*, 1962.
- FİLLMORE C. and B.T. Atkins, 1992, “Toward a Frame-Based Lexicon: The Semantics of risk and its Neighbors”, in Lehrer and Kittay, 1992, pp. 75–102.
- FİLLMORE C., “An Alternative to Checklist Theories of Meaning”, *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Amsterdam: North Holland, 1975.
- GALİNA A. Parshutina, Strategic implementation of verbs of communication in English business discourse, September 2018, Training Language and Culture 2(3): 86-96.
- GENCAN Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001.
- HİRİK Erkan, *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2018.
- HİRİK Erkan, “Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi”, *SUTAD*, 41, 2017, ss. 53-74.

- HİRİK E., ÇOLAK, T., “Türkçe Mental Fiillerde Çok Katmanlılık”, IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt:1, (Edt. Hikmet Koraş), Niğde, 2017, ss. 261-268.
- HİRİK Seçil, “Rol kuramı ile fiillerin anlambilimsel kategorilerinin ilişkisi: İyi ve kötü prens öyküsü örneği”, *Türkbilig*, 35, 2018, ss. 125-142.
- HONG GAO, Helena, “A Specification System for Measuring Relationship among Near-synonyms of Physical Action Verbs”, The Second Workshop on Chinese Lexical Semantics, Peking University, May 14-18, 2001.
- IWATA S., *Loactive Alternation: A Lexical-constructional Approach*, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2008.
- JAKOBSON Roman, *Six leçons sur le son et le sens*, Paris: Éditions de Minuit, 1976.
- JARULLAH Nashua Abdullah, “The Classification of Verbs in English Some Criteria”, *ADAB AL-RAFIDAYN*, VOL.(65). ۱۴۰, 2013 /1434 g.
- JOHANSON Lars, *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems*, Studia Turcica Upsaliensia 1. Uppsala: Almqvist & Wiksell. [=Türkçede Görünüş, Çev. Nurettin Demir, Baskıda], 1971.
- KAMCHYBEKOVA Abdiraim, K., “Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/3, 2011, ss. 87-102.
- KARAAĞAÇ Günay, *Dil bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013.
- KARADOĞAN, Ahmet, *Türkiye Türkçesinde Kılınış*, Divan Kitap, Ankara, 2009.
- KARAHAN Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, 7. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.
- KERİMOĞLU Caner, *Genel Dilbilime Giriş -Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergebilim ve Türkoloji-*, Pegem Akademi, 5. Baskı, Ankara, 2019.
- KHARİTONOV L.N., *Types of the verb stem in the Yakut language*, (Moscow, Leningrad: publishing house of the Academy of Sciences of the USSR, 1954.
- KONONOV A. N., *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri*, (Tercüme: Sabit Paylı) Moskova- Leningrad, 1956.
- KORHONEN Anna and BRISCOE Ted, *Extended Lexical-Semantic Classification of English Verbs*, Published in: *Proceeding CLS '04 Proceedings of the HLT-NAACL Workshop on Computational Lexic Semantics*, Boston, Massachusetts -May 06 - 06, 2004, Pages 38-45.
- KORKMAZ Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, AKDITYK Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 1992, XVII+212 s.

- KORKMAZ Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri, AKDITYK Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 2003, CXVI+1224 s., 3. Baskı, 2009.
- KULIEV G. K., Semantika Glagola v Tyukskih Yazıkah, Baku: ELM, 1998.
- KULİN Ayşe, Kanadı Kırık Kuşlar, Everest Yayınları, 3. b., İstanbul, Şubat, 2017.
- LAKOFF G. and JOHNSON, M., *Metaphors We Live By*, Chicago, IL: University of Chicago Press., 1980.
- LAKOFF G., *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*, Chicago, IL: University of Chicago Press, 1987.
- LEECH G., HUNDT, M., MAİR, C., & Smith, N., Change in Contemporary English, A Grammatical Study, Cambridge University Press: New York, 2009.
- LEWIS D.K., “General Semantics”, in Davidson and Harman, 1972, pp.169–218.
- NERLİCH B., *Semantic Theories in Europe 1830–1930: From Etymology to Contextuality*, Amsterdam: Benjamins, 1992.
- NORDLUND Marie, From Physical to Mental Acquisition: A Corpus-Based Study of Verbs, MONEGLIA Massimo, Natural language ontology of action: A gap with huge consequences for natural language understanding and machine translation. In Z. Vetulani and J. Mariani, editors, Human Language Technology, Challenges for Computer Science and Linguistics, Springer, Berlin/Heidelberg, 2014, pp. 370–395.
- OMURALIEVA Aksamai, “Türkiye Türkçesinde Ses Yansımali Fiillerin Yapısı”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: XIII- Sayı:2-2020, ss. 141-155.
- ÖZDEM Ragıp Hulusi, Dil Türeyişi Teorilerine Toplu Bir Bakış, TDK Yayınları, Ankara, 1944.
- PERLMUTTER D. M., Impersonal Passives And The Unaccusative Hypothesis. Proceedings Of The Fourth Annual Meeting Of The Berkeley Linguistics Society 4: 1978157-189.
- PINKER Steven, The Language Instinct, New York: William Morrow and Co., 1994.
- PROOST Kristel and GLATZ Daniel, Semantic and syntactic properties of verbs of communication Mannheim, Germany Linguistic Description In Dictionaries: Semantics.
- PUSTEJOVSKY J. and JEZEK E., “Semantic Coercion in Language: Beyond Distributional Analysis”, *Rivista di Linguistica*, 2008, 20: 175–208.
- PUSTEJOVSKY J. and RUMSHİSKY, A., “Between Chaos and Structure: Interpreting Lexical Data Through a Theoretical Lens”, *International Journal of Lexicography*, 2008, 21: 337–355.

- PUSTEJOVSKY J., P. Bouillon, H. Isahara, K. Kanzaki, and C. Lee (eds.), *Advances in Generative Lexicon Theory*, Berlin: Springer, 2012,
- PUTNAM H., "Is Semantics Possible?", in H. Kiefer and M.K. Munitz (eds.), *Language, Belief, and Metaphysics*, Albany, NY: SUNY Press, 1970, pp. 50–63.
- RAJENDRAN S., Syntax and semantics of verbs of communication in English and Tamil. *Language in India*, 6(2), 2006.
- SARIYEV B., *Türkmancenin Grameri-Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dünyası Gençlerinin Yayın Birliği, 1998.
- SAUSSURE Ferdinand de, (Ç. Berke Vardar), *Genel Dilbilim Dersleri (Course in General Linguistics)*, Ankara, 1985.
- SCHERER K., What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information* 44, 2005, pp. 695–729.
- SEMEDOVA Elza, *Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerindeki Basit Fiillerin Karşılaştırmalı Semantikasi*, Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004.
- SEMEDOVA Elza, "Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Yazı Dilinde Basit Fiillerin Anlam Özellikleri", Danışman: Prof. Dr. Naile Hacızade, 2004.
- Smith C., *The parameter of aspect*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991.
- St. CLAIR Robert N., RODRÍGUEZ, Walter E. & JOSHUA, Erving. Linguistic systems and the physiological classification of verbs. *Intercultural Communication Studies*, 2005, 14(2), 147-169.
- ŞAHİN Hatice, Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 4, 2003.
- ŞAHİN Savaş, Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S.: 1/4 2012a, ss.45-62.
- ŞAHİN Savaş, *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012b.
- TOPALOĞLU Ahmet, *Türkçede Fiiller ve Çatıları*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.
- TÖMÜR Hâmit, *Modern Uyghur Grammar (Morphology)*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat Yayınları, 2003.
- Türk Dil Kurumu (TDK) *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Haluk Akalın vd., 11. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

- USER Hatice Ş., Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları: Söz Varlığı İncelemesi, Konya: Kömen Yayınları, 2009.
- UZUN Nadir Engin, Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe, Yayınlayan: Multilingual/Kardeşler Matbaası, İstanbul, 2000.
- ÜÇÖK Necip, Genel Dilbilim (Lengüistik), Ankara Üniversitesi Dctf Fak. Yayınları, Ankara, 1947.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Dil İncelemelerinde Anlam Bağının Gereği” Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bursa, Yıl:2, S.2, 2000-2001, ss. 107-115.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Yüzey Yapı - Derin Yapı Kavramları Üzerine”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 5/4, 2010, ss. 697-704.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dil Yazıları*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Geçişlilik-Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir Mi?”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 7/2 Spring, P.7-14, Ankara/Turkey, 2012.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Edilgen Çatılı Eylemin Kullanım Alanı”, IX. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları, 26-27 Eylül 2014, ss.135- 141.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Eylem İşletimi*, 1. b., Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 2016, ss. 1703-1715.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Yüklem İşletimi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Çalışmaları*, ed. Bekir Çınar, Cengiz Şahin, Selahattin Avşaroğlu, Erkan Akgöz, Konya: Çizgi Kitabevi, 2018, ss. 272-276.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Dil Bilgisi Çalışmalarında Dilin Dizge Oluşunun İzleri”, *International Language, Literature and Folklore Researchers Journal*, cilt.1, sa.14, 2018, ss.1-13.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Doğa Olaylarını Anlatan Bir İstemli Eylemlerin Çatısal Durumu”, XV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, Tbilisi, Gürcistan, 25 -28 Eylül 2020, ss. 245-255.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine”, *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sa.8, 2020, ss.1-13.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Doğa Olaylarını Anlatan Oluş Eylemlerinin Cümlelerinde Öge Ekleme, Öge Çıkarma, Öge Değişirme Olayları”, Dil Araştırmaları, cilt.11, sa.11, 2020, ss.11.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Eylem İstemine Göre Özne Türü ya da Özne Türüne Göre Eylem İstemi Belirlenebilir mi?”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, cilt.11, sa.1, 2022, ss.57-68.

VALEİKA L. & J. Buitkienė, An Introductory Course in Theoretical English Grammar. Vilnius: Vilnius Pedagogical University, 2003.

VERKUYL H., On the Compositional Nature of the Aspects, Reidel, Dordrecht, 1972.

VİBERG Åke, “The verbs of perception: a typological study”, Explanations for Language Universals (ed.) Brian Butterworth, Bernard Comrie ve Östen Dahl, Berlin: Mouton, 1983, s. 123-162.

VİBERG Åke, Phenomenon-Based Perception Verbs in Swedish from a Typological and Contrastive Perspective, Syntaxe & Sémantique, n° 20, Perception, perceptibilité et objet perçu...,2019, p. 17-48.

YAYLAGÜL ÜSTÜNEL Özen, “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 3 / 2005.

YILDIZ Hüseyin, “Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi”, Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature, S. 3 / 1, 2017, ss. 337-362.

ZÜLFİKAR Hamza, “Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler”, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

ZÜLFİKAR Hamza, “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı”, ‘Türk Gramerinin Sorunları’ Toplantısı (22-23 Ekim 1993): 43-51, Ankara: TDK Yayınları, 1995.

www.sozluk.gov.tr

www.lugatim.com

www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu

www.etimolojiturkce.com

EKLER

EK. Türkçe – İngilizce Terimler Dizini

Anlam	Meaning, sense
Anlambilimsel ulamlar	Semantic categories
Anlıksal edim	Semelfactive
Bağlam	Context
Bağlamsal değişkenlik	Contextual variation
Bilişsel Anlambilim	Cognitive Semantics
Çağrışımsal anlam	Associative meaning
Çokanlamlılık	Polysemy
Çıktı	Output
Dizimsel	Syntagmatic
Durum	State
Durum Dilbilgisi	Case Grammar
Eğretileme	Metaphor
Etkilenen	Patient
Eylem	Verb
Gösteren	Signifier
Gösterge	Sign
Gösterilen	Signified
Kavram Anlambilimi	Conceptual Semantics
Kavramsal anlam	Conceptual meaning
Olgu	Phenomena
Özne	Subject
Rol Kuramı	Theta Theory
Rol yapısı	Thematic structure
Sözcükbirim	Lexeme
Sözdizimsel	Syntactic
Sözdizimsel değişkenlik	Syntactic variation
Sözlüksel	Lexical
Sözlüksel anlambilim	Lexical semantics
Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramı	Generative Transformational Grammar Theory

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Banu	DÜNDAR	
Doğum Yeri ve Yılı	Ankara		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama	Kurum Adı	
	Bitirme Yılı		
Lise	1990	1993	TED Karabük Koleji
Lisans	1994	1999	Gazi Üniversitesi
Yüksek Lisans	2000	2002	Yesevi Üniversitesi (Kazakistan)
Doktora	2014		Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama	Çalışılan Kurumun Adı	
	Ayrılma Yılı		
1.	1999	2002	Yesevi Üniversitesi
2.	2003	2005	Celalabad Türk Dünyası İşletme Fakültesi (Kırgızistan)
3.	2005	2015	Balıkesir Üniversitesi
4.	2012	2013	Korkut Ata Devlet Üniversitesi (Kızılorda/Kazakistan) Yurtdışı Deneyimi
5.	2015		Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	Erasmus Programı kapsamında Viyana Milli Kütüphanesinde araştırmacı öğrenci olarak bulunmak (2014). “Ayşe Kulin’in Bosna Savaşını Anlatan Sevdalinka Adlı Romanı Üzerinde Bazı Dikkatler”, II. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu: Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani başlıklı sempozyum, (1-4 Mayıs 2014). (Sözlü sunum)		
Yayımlar:	Dilbilim Yöntemleriyle Yeni Gramer Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6 S.34, 2019, ss. 478-485. (Yayın No: 5674834) Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Ortak İsim Yapım Ekleri, III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, C:II, 2005, ss.152-156.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih:	16.06.2022	
	İmza:		
	Adı-Soyadı:	Banu DÜNDAR	